



تَعْدِيمُهُ:  
پسچان در خون غلتان جسم‌های غرب کشید  
و مردان، زنان و کوکان مظلوم سوم دلخیز  
و شهدای گلک نبارد دنیا با امریکا دلچیز فارس



سیری در جنگ ایران و عراق - جلد چهارم

# شلمچه تا حلبچه

بررسی وقایع سیاسی - نظامی جنگ در سال ۱۳۶۶

درگیری با امریکا در خلیج فارس، انتقال منطقه نبرد از جنوب به غرب

(ویرایش دوم)

دریافت تقدیرنامه چهارمین دورهی انتخاب بیترین کتاب دفاع مقدس

محمد درودیان

مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس

(مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ)

تهران ۱۳۸۹

عنوان و نام پدیدآور	سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ
ا	شلمجه تا حلیجه: بررسی وقایع سیاسی - نظامی جنگ در سال ۱۳۶۶ درگیری با امریکا در خلیج فارس، انتقال منطقه نبرد از جنوب به غرب / مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، مرکز مطالعات و تحقیقات امنیتی جنگ؛ نویسنده محمد درودیان؛ ویراستار مهدی انصاری، سعید سرمدی.
ب	ویراست ۲
ج	تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز اسناد دفاع مقدس، ۱۳۸۹.
د	ص: ۲۸۴
ه	سیری در جنگ ایران و عراق؛ ج ۴۱.
و	۱-۱۴-۵۴۴۳-۶۰۰-۹۷۸
و	فیبا
و	چاپ ششم.
و	کتابخانه.
و	موضع
و	موضع
و	موضع
و	شناسه افزوده
و	ردبندی کنگره
و	ردبندی دیوی
و	شماره کتابشناسی ملی

## مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ)

سیری در جنگ ایران و عراق - جلد چهارم

### شلمجه تا حلیجه

(ویرایش دوم)

نویسنده: محمد درودیان

ویرایش محتوایی: مهدی انصاری، سعید سرمدی ■ ویرایش ادبی: مريم حقانی، زهراء گل محمدی  
آماده‌سازی و تولید: مدیریت بهره‌دهی، همکاران: سجاد نخعی، حسین مجیدی، سیده‌فاطمه روحی  
نقشه‌ها: با استفاده از اطلس جنگ ایران و عراق (فسرده نبردهای زمینی) و کتاب ۵۰ روژنمار جنگ  
صفحه‌آرایی و گرافیک: سیدحسین امجد ■ طرح جلد: حشمت‌الله شمس، حمیدرضا دانشور

لیتوگرافی و چاپ: عقبی ■ ناظر چاپ: محمد بهروزی

چاپ ششم: ۱۳۸۹ ■ شماره‌گان: ۳۰۰۰ - سخنه ۱۳۸۶ ■ چاپ پنجم: ۱۳۷۹ ■ چاپ دوم: ۱۳۷۶ ■ چاپ اول: ۱۳۷۶

قیمت: ۲۷۰۰ تومان

ISBN: 978-600-5443-14-1

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۴۳-۱۴-۱

کلیه حقوق متعلق به مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس سپاه پاسداران است.  
نقل از کتاب با ذکر مأخذ مجاز و هرگونه بهره‌داری دیگر و تصویربرداری منوط به اجازه کتبی این مرکز می‌باشد.

۱. تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فوروندین، ساختمان ناسران، طبقه‌اول، شماره ۴، تلفن: ۶۶۴۸۱۵۲۱
۲. تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، مجتمع ناشران فخر رازی، انتشارات مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس
۳. خمشیر، جنب مسجدجامع، بازار شهید محمد جوان آرا، شماره ۲۷

## فهرست

۱۱	پیش‌گفتار چاپ ششم
۱۵	مقدمه

### فصل اول

#### تگاهی به جنگ در سال ۱۳۶۵

۲۳	بازتاب تحولات سیاسی - نظامی جنگ در سال ۱۳۶۵
۲۷	تلash ایران برای بهره‌برداری از موقعیت برتر
۳۲	بررسی مواضع امریکا و شوروی (سابق)
۳۶	الف. امریکا
۴۸	ب. شوروی
۵۸	منابع و مأخذ فصل اول

### فصل دوم

#### گسترش جنگ در خلیج فارس

۶۵	زمینه‌های تشدید بحران در خلیج فارس و گسترش حضور امریکا در منطقه
۶۸	واکنش امریکا و توافق با کویت برای اسکورت نفت‌کش‌ها
۸۱	حمله‌ی عراق به ناو امریکایی استارک
۸۵	بررسی واکنش‌های احتمالی ایران و تصویب اسکورت نفت‌کش‌ها در کنگره‌ی امریکا
۹۳	واکنش شوروی به حضور امریکا در منطقه
۹۶	آغاز اسکورت نفت‌کش‌ها و برخورد کشتی امریکایی با مین
۱۰۴	تصویب قطع نامه‌ی ۵۹۸

۱۱۹	تداوم درگیری در خلیج فارس با از سرگیری حملات هوایی عراق
۱۲۳	تلاش‌های سیاسی ایران
۱۲۵	از سرگیری دوباره‌ی حملات عراق
۱۲۸	اصابت موشک به کویت
۱۳۰	رویارویی ایران و امریکا در خلیج فارس
۱۳۲	حمله‌ی امریکا به کشتی ایران اجر
۱۳۸	عملیات خنجی
۱۴۰	تداوم درگیری ایران و امریکا در خلیج فارس
۱۴۵	اصابت موشک به نفت‌کش امریکا
۱۴۸	حمله‌ی امریکا به سکوی نفی ایران
۱۵۴	اصابت موشک به اسکله‌ی الاحمدی کویت
۱۶۰	تحریم اقتصادی ایران
۱۶۲	منابع و مأخذ فصل دوم

### فصل سوم جنگ در غرب کشور و آزادسازی حلبچه

۱۸۲	عملیات کربلای ۱۰
۱۸۳	موقعیت منطقه
۱۸۳	استعداد و آرایش دشمن
۱۸۵	طرح مانور عملیات
۱۸۶	طرح مانور مرحله‌ی اول عملیات
۱۸۷	طرح مانور مرحله‌ی دوم عملیات
۱۸۷	طرح مانور مرحله‌ی سوم عملیات
۱۸۷	در استانه‌ی عملیات
۱۸۸	اجرای عملیات
۱۹۳	طرح ریزی و اجرای عملیات در مرحله‌ی جدید
۱۹۵	نتایج عملیات
۱۹۵	بازتاب عملیات کربلای ۱۰
۱۹۶	عملیات فتح ۵
۱۹۷	از ماووت تا حلبچه
۱۹۸	عملیات نصر۴
۱۹۹	موقعیت منطقه

## نمرت طاب ۷

۱۹۹	طرح مانور
۲۰۰	اجرای عملیات
۲۰۳	عملیات نصر ۷
۲۰۴	موقعیت منطقه
۲۰۴	طرح مانور
۲۰۶	اجرای عملیات
۲۰۶	عملیات نصر ۸
۲۰۸	طرح مانور
۲۰۸	اجرای عملیات
۲۰۹	عملیات بزرگ بیت المقدس ۲
۲۱۰	موقعیت منطقه
۲۱۱	طرح مانور
۲۱۱	وضعیت دشمن
۲۱۲	اجرای عملیات
۲۱۵	عملیات بیت المقدس ۳
۲۱۷	تلاش ها و اقدامات دشمن
۲۱۸	تلاش برای اجرای عملیات
۲۱۹	تغییر در طرح مانور عملیات
۲۲۰	طرح مانور عملیات
۲۲۱	اجرای عملیات
۲۲۶	عملیات والتجیر، آزادسازی حلچه
۲۲۷	موقعیت منطقه
۲۲۷	تأسیسات نظامی، اقتصادی و شهرها
۲۲۹	سابقه عملیاتی منطقه
۲۳۰	آماده سازی منطقه
۲۳۱	اهداف عملیات
۲۳۱	سازمان رزم
۲۳۲	طرح مانور
۲۳۳	شرح عملیات
۲۳۵	مرحله دوم عملیات
۲۳۶	مرحله سوم عملیات
۲۳۸	مرحله چهارم و پنجم عملیات

۲۳۸	نحوی تبلیغات و اعلام عملیات
۲۳۹	اقدامات و واکنش دشمن
۲۴۱	تلفات دشمن و غنایم
۲۴۱	بازتاب عملیات والفجر ۱۰
۲۴۱	انعکاس چهارمین مرحله از جنگ شهرها
۲۴۵	واکنش رسانه‌های خبری به عملیات والفجر ۱۰
۲۴۸	بازتاب بمباران شیمیایی حلبچه در رسانه‌های خارجی
۲۵۴	نتیجه گیری
۲۵۹	منابع و مأخذ فصل سوم
۲۶۳	ضمیمه (آمار و مشخصات کشتی‌های تجاری و نفت‌کش مورد حمله عراق در خلیج فارس طی سال ۱۳۶۶)
نمایه (فهرست راهنمای اشخاص، مکان‌ها و سازمان‌ها، اصطلاحات، اقدامات، یگان‌ها و پایگاه‌های نظامی، اصطلاحات و اقدامات سیاسی، کشتی‌ها و نفت‌کش‌ها)	نمایه (فهرست راهنمای اشخاص، مکان‌ها و سازمان‌ها، اصطلاحات، اقدامات، یگان‌ها و پایگاه‌های نظامی، اصطلاحات و اقدامات سیاسی، کشتی‌ها و نفت‌کش‌ها)
۲۷۱	

## نقشه‌ها

۱۳۳	محل حمله هلی کوپترهای امریکایی به کشتی تدارکاتی ایران اجر در خلیج فارس
۱۴۱	منطقه حمله هلی کوپترهای امریکایی به قایق‌های گشتی ایران - ۱۳۶۷/۷/۱۶
۱۵۵	شمال خلیج فارس (سواحل کویت)
۱۹۱	عملیات کربلای ۱۰ - ۱۳۶۷/۱/۲۵ : محورهای هجوم و آخرین حد پیشروی
۲۰۱	عملیات نصر ۴ - ۱۳۶۷/۳/۳۰ : محورهای عملیات، آخرین حد پیشروی
۲۰۵	عملیات نصر ۷ - ۱۳۶۷/۵/۱۴ : محورهای عملیات، آخرین حد پیشروی
۲۰۷	عملیات نصر ۸ - ۱۳۶۷/۸/۲۹ : محورهای عملیات، آخرین حد پیشروی
۲۱۳	عملیات بیت المقدس ۲ - ۱۳۶۷/۱۰/۲۵ : محورهای عملیات، آخرین حد پیشروی
۲۲۳	عملیات بیت المقدس ۳ - ۱۳۶۷/۱۲/۲۳ : محورهای عملیات، آخرین حد پیشروی
۲۲۵	مراحل پیشروی در منطقه مأووت (از کربلای ۱۰ تا بیت المقدس ۳)
۲۲۷	عملیات والفجر ۱۰ - ۱۳۶۷/۱۲/۲۳ : محورهای عملیات، آخرین حد پیشروی

پیش‌کشان

مقدمه



## پیش‌گفتار چاپ ششم

سال ۱۳۶۶ یکی از سال‌های سرنوشت‌ساز و تعیین‌کننده در جنگ عراق و ایران است. آگاهی از حوادث و وقایع این سال می‌تواند راهنمای مناسبی برای تحلیل دقیق اتفاقات سال‌های پایانی جنگ باشد و ضرورت دارد که با موشکافی و کنجکاوی همه‌ی ابعاد آن بررسی و تجزیه و تحلیل شود.

عراق در این سال کوشید تا به جنگ ابعاد بین‌المللی دهد و شیخنشین‌های منطقه‌ی خلیج فارس را به طور عملی درگیر جنگ کند. حمله‌ی عراق به نفت‌کش‌ها و کشتی‌های تجاری در خلیج فارس، جمهوری اسلامی ایران را به "مقابله به مثل" واداشت که این کنش و واکنش، به تشدید بحران در منطقه‌ی خلیج فارس انجامید. حضور مستقیم امریکا در این منطقه برای حفاظت از نفت‌کش‌های کویتی، یکی از آثار و تبعات این حرکت عراق بود.

در عرصه‌ی سیاسی نیز ابرقدرت‌ها برای رسیدن به اهداف خود - که مهم‌ترین آن پایان یافتن جنگ بدون طرف پیروز بود - قطع‌نامه‌ی ۵۹۸ را در شورای امنیت تصویب کردند.

در سال ۱۳۶۶ جبهه‌ی اصلی نبرد از جنوب به شمال غرب متقل شد و عملیات‌های متعددی در این جبهه انجام شد که مهم‌ترین آن‌ها، عملیات والفجر ۱۰ در منطقه‌ی حلبچه بود. حکومت عراق برای جبران شکستی که در این عملیات متحمل شد، حجم فراوانی از کشنده‌ترین سلاح‌های شیمیایی را در سطحی گسترده به کار گرفت و فاجعه‌ی حلبچه را پدید آورد.

کتاب شلمچه تا حلبچه چهارمین جلد از مجموعه‌ی "سیری در جنگ ایران و عراق" است که در آن وقایع سیاسی و نظامی این سال پرماجرابه طور مختصر بیان شده است. البته، عملیات کربلای ۸ که در ۱۸ فروردین ۱۳۶۶ در منطقه‌ی شلمچه انجام شد در جلد سوم این مجموعه، یعنی کتاب فاو تا شلمچه بررسی شده و در کتاب حاضر به آن پرداخته نشده است.

این کتاب نخستین بار در سال ۱۳۷۶ چاپ و منتشر شد و در چهارمین جشنواره‌ی انتخاب بهترین کتاب دفاع مقدس (منتشر شده در سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۷۶)، مورد تقدیر قرار گرفت.

کتاب شلمچه تا حلبچه در سال‌های ۱۳۷۹، ۱۳۸۱، ۱۳۸۴ و ۱۳۸۶ تجدید چاپ شد که با استقبال محققان و علاقه‌مندان، نسخه‌های چاپ شده‌ی آن به اتمام رسید و چاپ ششم آن ضرورت یافت، اما این بار کتاب پیش از چاپ جدید، بررسی و از نظر محتوایی و ادبی دوباره ویرایش و اشکالات آن رفع شد؛ نقشه‌های آن اصلاح و از جنبه‌ی گرافیکی با کیفیت بهتری تهیه شد و بار دیگر به طور کامل صفحه‌آرایی گردید تا در قالبی مناسب‌تر به دست علاقه‌مندان برسد.

گفتنی است که مجموعه‌ی شش جلدی "سیری در جنگ ایران و عراق" شامل خونین شهر تا خرمشهر، خرمشهر تا فاو، فاو تا شلمچه، شلمچه تا حلبچه، پایان جنگ، و آغاز تا پایان به طور کامل منتشر شده است و در دسترس عموم قرار دارد. نکته‌ی دیگر این که موضوعات مطرح شده در این کتاب، به طور مشرح‌تر و از دیدگاهی راهبردی در کتاب تنبیه متجاوز - از آثار همین مرکز - منتشر شده است که علاقه‌مندان را به مطالعه‌ی آن توصیه می‌کنیم.

امید است با یاری خداوند متعال بتوانیم با انتشار گوشوهایی از حقایق دفاع مقدس، سهمی در حفظ و نشر این حقایق و دست‌آوردها و آثار آن داشته باشیم.

مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس  
(مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ)



## مقدمه

شلمچه تا حلبچه چهارمین جلد از مجموعه‌ی شش جلدی "سیری در جنگ ایران و عراق" است. در این کتاب رخدادهای سیاسی و نظامی جنگ از پایان عملیات کربلای ۸ (فروردين ۱۳۶۶) تا عملیات والفجر ۱۰ (پایان اسفند ۱۳۶۶) بررسی و تجزیه و تحلیل شده است. بدون تردید، وضعیت جنگ در این مرحله ضمن آن‌که برایند تحولات حاصل از فتح فاو بود، عملاً زمینه‌ها و مقدمات خاتمه یافتن آن را فراهم کرد. بنابراین اهمیت بررسی اوضاع و دشواری‌های سال پایانی جنگ و تأثیراتش در نحوه‌ی پایان یافتن جنگ، یکی از موضوع‌هایی است که ضرورت تبیین و تدوین کتاب حاضر را تا حدودی توضیح می‌دهد.

کتاب شلمچه تا حلبچه بر پایه‌ی واقعیت‌ها و رخدادهای سیاسی و نظامی جنگ در این مقطع، در سه فصل تنظیم شده است. فصل نخست کتاب با عنوان "نگاهی به جنگ در سال ۶۵" به بررسی کلی تحولات جنگ در سال ۱۳۶۵ و تأثیر آن بر اتخاذ رهیافت جدید ایران و عراق همراه با تشریح مواضع امریکا و شوروی اختصاص یافته است. اصولاً توضیحات این فصل زمینه‌ها و بستر اصلی شکل‌گیری تحولات جنگ را در سال ۱۳۶۶ ترسیم می‌کند.

زمینه‌های گسترش بحران در خلیج فارس با تشدید حملات عراق به پایانه‌های نفتی و نفتکش‌های ایران و "مقابله به مثل" جمهوری اسلامی، مدخل مباحث فصل دوم کتاب است که با عنوان "گسترش جنگ در خلیج فارس" تنظیم شده است. عراقی‌ها با تکیه بر برتری هوایی و با بهره‌برداری از فضای شدیداً متینج حاکم بر روابط امریکا و ایران، تهاجمات خود را با هدف "بین‌المللی کردن جنگ"، گسترش دادند. واکنش ایران در برابر اقدامات عراق، به درخواست کویت از امریکا برای اسکورت نفتکش‌های این کشور انجامید. نگرانی امریکا از عواقب و پیامدهای پذیرش درخواست کویت و بحث‌های مناقشه‌آمیزی که میان کنگره و دولت امریکا درگرفت، سبب شد تا در مرحله‌ی نخست، امریکا از اجابت این درخواست خودداری کند. ارائه‌ی این پیشنهاد به شوروی و موافقت روس‌ها با اجراء دادن سه نفتکش به کویت، سبب شد تا امریکا سرانجام پرچم خود را بر فراز نفتکش‌های کویت به اهتزاز درآورد.

تصویب قطع‌نامه‌ی ۵۹۸ در شورای امنیت سازمان ملل، یک روز پیش از آغاز اسکورت نفتکش‌ها، نشان‌دهنده‌ی تلاش امریکا برای کسب دوباره‌ی ابتكار عمل در جنگ ایران و عراق بود. تلاش‌های دیپلماتیک ایران برای تأثیر در محتوای قطع‌نامه‌ی ۵۹۸ پیش از تصویب آن و حضور قدرتمندانه‌ی سپاه پاسداران در عرصه‌ی دریا برای مقابله با تهاجمات عراق و سیاست باج‌گیرانه‌ی امریکا در خلیج فارس، فصل جدیدی از درگیری را میان ایران و امریکا در منطقه‌ی خلیج فارس گشود. مراحل درگیری میان دو کشور در شهریور و مهر ۱۳۶۶، همراه با بررسی نتایج و بازتاب‌های آن، در بخش‌های پایانی فصل دوم کتاب آمده است.

تلاش‌های نظامی ایران در سال ۱۳۶۶<sup>\*</sup> در فصل سوم کتاب با

\* عملیات کربلای ۸ که در تاریخ ۱۸/۱/۱۳۶۶ در منطقه‌ی شلمچه انجام شد، در کتاب فاو تا شلمچه بررسی شده است.

عنوان "جنگ در غرب کشور و آزادسازی حلبچه" بررسی شده است. عملیات‌های کربلای ۱۰، فتح ۵، نصر ۴ و نصر ۷ گرچه در نیمه‌ی نخست سال ۱۳۶۶ اجرا شدند - که از نظر زمانی بر رخدادهای خلیج فارس تقدیم دارند - لیکن به دلیل ساخته این عملیات‌ها و از همه مهم‌تر تأثیر آن‌ها در شکل‌گیری و اجرای استراتژی جدید ایران در جبهه‌ی شمال غرب کشور، همه‌ی مباحث نظامی زمینی در این فصل تشریح و تجزیه و تحلیل شده‌اند. با این‌که موانع و دشواری‌های بسیاری برای اجرای عملیات در فصل زمستان روی ارتفاعات صعب‌العبور وجود داشت، تداوم جنگ در شمال غرب کشور با اجرای عملیات‌های نصر ۸ و بیت‌المقدس ۲ و بیت‌المقدس ۳ در پاییز و زمستان سال ۱۳۶۶، نشان دهنده‌ی مشکلات و پیچیدگی‌های حاکم بر جنگ بود. در واقع، "بن‌بست در جنوب" \* دو راه حل فراروی فرماندهان سپاه - که مسئولیت جنگ را بر عهده داشتند - قرار داده بود. راه حل نخست، "ابراز ناتوانی از ادامه‌ی جنگ بود." چنان‌که برخی تلویحاً مشوق این نظر و در انتظار شنیدن آن از زبان فرماندهان سپاه بودند. "تلاش برای شکستن بن‌بست جنگ با گرفتن زمان از دشمن" راه حل دوم بود که سپاه با در نظر گرفتن همه‌ی ملاحظات برای ادامه‌ی جنگ برگزید.

مشکلات و دشواری‌های جنگ روی ارتفاعات در فصل زمستان - که با هوشیاری دشمن از اهداف قوای نظامی ایران برای تصرف استان سلیمانیه توأم بود - به مسدود شدن راه‌کارها انجامید. در نتیجه‌ی این وضعیت، عملیات والفجر ۱۰ برای منطقه‌ی حلبچه طرح‌ریزی شد و در موقعیتی که تهران زیر حملات موشکی عراق قرار داشت، به اجرا درآمد.

تهاجم شیمیایی عراق به مردم حلبچه با گاز سیانور به مثابه یک

\* پس از عملیات کربلای ۸ همه‌ی راه‌کارها برای اجرای عملیات در جبهه‌ی جنوب مسدود شد. تا ماه‌های پایانی سال ۱۳۶۶، تلاش برای شکستن بن‌بست در جنوب ادامه داشت و حتی عملیاتی برای منطقه‌ی فاو طرح‌ریزی شد، ولی بنا به دلایلی اجرای آن میسر نشد.

"فاجعه‌ی انسانی" و قتل عام بی‌رحمانه‌ی مردم بی‌دفاع، واکنش گستردۀ‌یی در رسانه‌های خارجی داشت که در پایان فصل سوم تشریح شده است.

کتاب حاضر مانند آثار دیگری که مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ منتشر کرده است، با بهره‌برداری از خدمات همه‌ی راویان و محققان این مرکز که با تلاش‌های صادقانه‌ی خود در گردآوری مجموعه‌ی بی‌نظیر و ارزشمند منابع تحقیقاتی جنگ ایران و عراق مشارکت داشته‌اند، تدوین شده است. این مرکز مراتب سپاس و قدردانی خود را از این عزیزان و نیز همه‌ی کسانی که در تهیه و انتشار این کتاب نقش داشته‌اند، ابراز می‌دارد.

همچنین لازم است از خدمات فراوان و توجهات بی‌شائبه‌ی سرلشکر محسن رضایی، تیمسار علی شمخانی و سرتیپ غلامعلی رشید که با نظریات کارشناسانه‌ی خود برای تکمیل و پربار شدن کتاب، این مرکز را یاری کردند، تشکر و قدردانی شود.

### مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ

تابستان ۱۳۷۶

# فصل اول

نگاهی به جنگ  
در سال ۱۳۶۵



## نگاهی به جنگ در سال ۱۳۶۵

جمهوری اسلامی ایران با کسب پیروزی‌های نظامی در سال ۱۳۶۵ و با مقاومت در برابر حامیان عراق، موازنی سیاسی - نظامی جنگ را به سود خود تغییر داد. در این مسیر، موقعیت برتر ایران نشان دهندهٔ برخورداری کشور از قابلیت‌های لازم برای "تغییر توازن جنگ" و "تبیت" آن به سود خود بود. اصولاً وضعیت به دست آمده از این برتری، هسته‌ی اصلی نگرانی حامیان منطقه‌یی و جهانی عراق را تشکیل داده و در عین حال مانع نادیده گرفتن درخواست‌های بر حق ایران نیز بود.

در این میان، افزایش نقش امریکا و شوروی برای کنترل اوضاع و تأثیر بر سیر تحولات سیاسی و نظامی جنگ با هدف تحت تأثیر قرار دادن موقعیت برتر ایران و در نتیجه فراهم کردن مقدمات پایان دادن به جنگ، مشخصه‌ی جنگ در سال ۱۳۶۵ و سال ۱۳۶۶ بود و اقداماتی که در این مسیر انجام گرفت منشأ تحولاتی شد که در خاتمهٔ جنگ نقش و تأثیر بهسزایی داشت. نتایج رخدادها و تحولات، پرسش‌های گوناگونی در بطن خود دارند که پاسخ به آن‌ها می‌تواند چارچوب و ماهیت تحولات جنگ در سال ۱۳۶۶ را آشکار کند. مثلاً این سؤال‌ها می‌توانند مطرح شوند که ایران و عراق به

- منزله‌ی دو طرف در گیر در جنگ، هریک چه استراتژی‌ها و راه حل‌هایی برای تغییر یا تثبیت اوضاع فراروی خود داشتند؟ و قدرت‌های بزرگ چه نقشی را در تحولات جنگ و برای تغییر اوضاع به سود خود ایفا می‌کردند؟ در پاسخ به این سؤال‌ها به اختصار می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
۱. عراق برای رهایی از فشارهای روز افزون، تلاش خود را بر مبنای بین‌المللی کردن جنگ با حمله به نفت‌کش‌ها و مراکز صدور نفت و همچنین تأسیسات صنعتی و اقتصادی ایران متمرکز کرد. ضمن آن‌که برای عراق افزایش توان نظامی برای مقابله‌ی مؤثر در برابر تهاجمات ایران و اقدامات آفندی در صورت مناسب بودن اوضاع، مرکز ثقل هر نوع اقدام بود.
  ۲. ایران به موازات تلاش‌های نظامی در جبهه‌های نبرد، با بهره‌برداری از موقعیت برتر نظامی، بر تلاش‌های دیپلماتیک خود حول محور قطعنامه‌ی ۵۹۸ افزود.
  ۳. امریکا برای بدست گرفتن ابتکار عمل با هدف خاتمه بخشیدن به جنگ، بر فشار خود به ایران افزود. بدین ترتیب که ضمن افزایش حضور نیروهایش در منطقه، تلاش‌های دیپلماتیک خود را در چارچوب سازمان ملل برای تصویب قطعنامه‌ی ۵۹۸ آغاز کرد.
  ۴. اتحاد جماهیر شوروی (سابق) با بهره‌برداری از اوضاع متین منطقه و تشیت موجود در سیاست منطقه‌ی امریکا، با اجراه دادن سه کشتی نفت‌کش به کویت، برای نخستین بار مقدمات حضور خود را در منطقه‌ی خلیج فارس فراهم کرد. همچنین روابط دیپلماتیک خود را با ایران، عراق و کشورهای منطقه بهبود بخشیده و گسترش داد.
  - رفتار عراق و حامیانش و اهداف سیاسی آن‌ها بدین معنا بود که دنیا حاضر به پذیرش موقعیت برتر ایران و تأمین حقوق آن در برابر عراق به منزله‌ی کشوری مجاوز نیست. لذا تمکین نکردن جمهوری اسلامی در برابر

اهداف و سیاست‌های قدرت‌های بزرگ، به افزایش فشارهای همه‌جانبه‌ی آنان بر ایران انجامید، با این هدف که موضع ایران تعديل شود و پایان دادن به جنگ تسهیل گردد.

در این فصل رخدادهای جنگ در سال ۱۳۶۶، با این فرض که تحولات جنگ در این سال متأثر از پیروزی‌های سیاسی - نظامی ایران در سال ۱۳۶۵ است؛ تجزیه و تحلیل شده است. لذا ضمن بررسی بازتاب تحولات سیاسی - نظامی جنگ در سال ۱۳۶۵، تلاش ایران برای بهره‌برداری از موقعیت برتر و موضع امریکا و شوروی (سابق) در مواجهه با مسائل جنگ و همچنین در برابر ایران و عراق بررسی خواهد شد.

### بازتاب تحولات سیاسی - نظامی جنگ در سال ۱۳۶۵

ثبت مناطقی که ایران تصرف کرده بود و ناتوانی عراق برای بازپس‌گیری این مناطق، برای ناظران و کارشناسان نظامی یکی از عوامل اساسی و مؤثر در ارزیابی ضعف و ناتوانی نظامی و روحی نیروهای عراق و متقابلاً برتری قوای نظامی ایران، به شمار می‌رفت. این وضعیت و تردید در توانایی نظامی عراق برای مهار حملات مشابه و متواتی ایران، همانند آنچه در فاو انجام شد، بیشترین نگرانی را در کشورهای غربی و حتی شوروی پدید آورد.<sup>(۱)</sup> این تحولات توجه ناظران را به احتمال دست‌یابی ایران به پیروزی و شکست عراق جلب کرد. «برای اولین بار، [او] این احتمال را که یک طرف حقیقتاً بر دیگری پیروز شود، مطرح ساخته است.»<sup>(۲)</sup>

تغییر توازن به سود ایران و تأثیرات این وضعیت، سبب شد تا بسیاری از تحلیل‌گران نظامی و دیپلمات‌های غربی، پیدایش این وضعیت را سرآغاز تغییر و تحول در موضع امریکا و شوروی (سابق) ارزیابی کنند. در این خصوص نشریه‌ی نول آبزرور/تور نوشت:

اکنون بسیاری از کشورهای غربی و شوروی، با اطمینان از پیروزی امکان‌پذیر ایران، در برنامه‌های استراتژیک خود، به ناچار تجدید نظر کرده‌اند. تعادل قوا به نحوی قاطع به نفع ایران به هم خورده است. این نشریه سپس درباره‌ی پیامدهای پیروزی ایران بر منطقه و جهان سه احتمال را مطرح کرد:

نخستین نظریه، دورنمایی فاجعه‌آمیز را مجسم می‌سازد. دومین فرضیه احتمال پیدایش وضعی شبیه لبنان در عراق است و سومین فرضیه، احتمال رستاخیز اسلام پیشرو و نوین است.<sup>(۳)</sup>

در این میان، ابهام درباره‌ی آینده و احتمال به هم خوردن تعادل قوا در منطقه، از پیامدهای تحولات اخیر بود که به آن‌ها تأکید شد. ماهنامه‌ی لوموند دیپلماتیک نیز در صورت پیروزی ایران، سه سناریو را درباره‌ی عراق محتمل دانست:

شکست نظامی کامل عراق، فلنج شدن تدریجی حکومت عراق ناشی از قطع کمک‌های مالی غرب که به فکر آینده‌ی روابط با ایران هستند و بالاخره سرنگونی رژیم بغداد.

این نشریه در ادامه نوشت:

در هر سه مورد، این جمهوری اسلامی ایران است که شرایط خود را برای صلح و حتی سلطه‌جویی بر عراق تحلیل کرده و بدین‌سان داده‌های منطقه‌یی و بین‌المللی را دگرگون خواهد کرد. در آن صورت جمهوری اسلامی ایران اراده‌ی خود را بر کشورهای خلیج فارس تحمیل کرده و بر سازمان اوپک استیلا خواهد یافت. سیاست نفتی را تغییر شکل داده و شماری از کشورهای عربی مانند مصر و اردن را در انزوا قرار خواهد داد.<sup>(۴)</sup>

علاوه بر اظهار نگرانی و اضطراب رسانه‌ها و محافل خبری و تحلیلی درباره‌ی آینده، سخنان رسمی میتران رئیس‌جمهور فرانسه، درباره‌ی نتایج پیروزی ایران نیز حائز اهمیت است:

پیروزی ایران در این جنگ به مثابه پیروزی تندروهای اسلامی خواهد بود که می‌تواند ثبات کل جهان عرب و مدیترانه را به هم بزند.<sup>(۵)</sup>

تحلیل گران راه حل‌هایی نیز برای مقابله با پیامدهای احتمالی پیروزی ایران ارائه می‌کردند؛ نشریه‌ی فیگارو در این باره سه راه حل پیش‌بینی و ارائه کرد:

۱. امریکا در پرتو مساعدت و هم‌کاری اردن و مصر یک کمک لجستیکی قوی به عراق خواهد رسانید.

۲. اتحاد شوروی فشارهایی را به تهران وارد خواهد کرد.

۳. آخرین راه حل ممکن نیز به عنوان راه حل اضطراری این است که قدرت‌های بزرگ با محاصره نفت ایران در تنگه‌ی هرمز، ایران را از درامدهای مالی محروم سازند.<sup>(۶)</sup>

سیر تحولات سیاسی - نظامی جنگ، به ویژه در سال‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۶۶ نشان دهنده‌ی این واقعیت است که تمهیدات فراوانی در زمینه‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی، برای مقابله با ایران و مهار نتایج حاصل از پیروزی نهایی آن بر عراق، طرح‌ریزی و اجرا شد. حامیان جهانی و منطقه‌ی عراق دو راه حل فراروی خود داشتند: نخست این که با پذیرش موقعیت برتر ایران و دادن امتیاز به آن، موقعیت لازم را برای پایان دادن به جنگ فراهم کنند که ناگزیر تحولات به وجود آمده از این امر، با توجه به ماهیت جنگ و دلایل تحمیل آن به ایران مردود شناخته شده بود. آنتونی پارسونز، سفیر انگلیس در سازمان ملل به روشنی این مسئله را بیان کرده است:

هیچ کس مایل به پیروز شدن ایران انقلابی، این به هم زننده‌ی وضع موجود در منطقه و زیر پا گذارنده‌ی حقوق و عرف بین‌المللی، نیست.<sup>(۷)</sup>

در واقع، نتایج مترتب بر پیروزی ایران، مهم‌ترین عامل بازدارنده‌ی دادن امتیاز به ایران و فراهم کردن مقدمات پایان یافتن جنگ بود. در نتیجه، ضمن اجتناب از تأمین نظرها و خواسته‌های بر حق ایران، راه حل دوم، مبنی بر

تشدید فشار به ایران، با هدف تحلیل تدریجی توان اقتصادی و تضعیف موقعیت سیاسی و نظامی این کشور پی‌گیری شد. بیشتر این تلاش معطوف بر "تغییر موازنه در جنگ" به منزله‌ی لزوم خاتمه‌ی فوری جنگ از طریق سیاسی بود. چنان‌پیش‌بینی می‌شد که با مخدوش کردن اعتماد ایران به کسب پیروزی در عملیات و تغییر تصورات و امیدواری این کشور درباره‌ی چگونگی دست‌یابی به پیروزی در جنگ، مقدمات پایان بخشیدن به جنگ فراهم خواهد شد. چنان‌که واینبرگر وزیر دفاع وقت امریکا گفته بود، ماهیت تلاش‌های جدید و هدف از اعمال آن‌ها نامید کردن ایران از دست‌یابی به پیروزی بود. «اکنون ما با نوعی جنگ رو به رو هستیم که هدف آن از بین بردن امید است.»<sup>(۸)</sup>

بر این اساس، تغییر مسیر جنگ از وضعیت فرسایشی به وضعیت تهاجمی، به منزله‌ی تحولی اساسی طرح ریزی شد، چون پس از فتح خرم‌شهر در سال ۱۳۶۱، استراتژی دفاعی عراق، با هدف فرسایشی کردن جنگ پی‌گیری می‌شد، اما پیروزی‌های ایران و تغییر توازن در جنگ به سود این کشور، به منزله‌ی شکست استراتژی پیشین محسوب می‌شد و ضرورتاً نیازمند اتخاذ رهیافت نظامی تهاجمی‌تر بود. در این باره یکی از محققان نوشت:

تحرکات جدید منطقه‌یی و بین‌المللی مرتبط با جنگ بر رهیافت نظامی

تهاجمی‌تر نسبت به وضعیت فرسایشی موجود جنگ تأکید می‌کرد.<sup>(۹)</sup>

حمایت از عراق و تقویت توان نظامی این کشور، در همین چارچوب به نحوی گسترش داشده تشدید شد که نتایج آن در ماه‌های پایانی جنگ در سال ۱۳۶۷، با تغییر توازن به سود عراق آشکار شد.

بر مبنای چنین حمایت‌های همه‌جانبه‌یی این امیدواری و انتظار وجود داشت که عراق با اتخاذ رهیافت نظامی تهاجمی‌تر، علاوه بر مقاومت و پایداری در برابر حملات نظامی جمهوری اسلامی، توانایی لازم را برای بازپس‌گیری مناطقی که ایران تصرف کرده بود، داشته باشد.

نظر به این که استراتژی ایران برای احقيقاق حقوق خود و ادامه‌ی جنگ، بر پایه‌ی توانایی نظامی آن برای اجرای عملیات و همچنین حفظ و نگهداری مناطق متصرفه بود؛ پیش‌بینی می‌شد که در صورت بازپس‌گیری این مناطق از طرف عراق و تغییر توازن در جنگ، ایران سرانجام به پذیرش خاتمه‌ی جنگ از طریق سیاسی مجبور خواهد شد.

بدین ترتیب جنگ در سال ۱۳۶۶، بر پایه‌ی تحولات سال ۱۳۶۵ ویژگی‌ها و مشخصه‌هایی داشت که در بطن خود، مقدمات پایان یافتنش را پرورش داد.

### تلاش ایران برای بهره‌برداری از موقعیت بوتر

مهم‌ترین آثار و نتایج پیروزی جمهوری اسلامی در عملیات کربلای<sup>۵</sup>، پیدایش این باور و اعتقاد بود که ایران، بر اساس این پیروزی و توانایی‌هایش، می‌تواند حقوق حقه‌ی خود را از موضع برتر پی‌گیری و برای تأمین آن پاکشانی کند.\* حتی برخی از کارشناسان مسائل ایران و جنگ نیز در ارزیابی موقعیت ایران به همین نتیجه رسیده بودند. شهرام چوبین (عضو مؤسسه‌ی بین‌المللی مطالعات استراتژیک لندن) در این باره گفت:

من فکر می‌کنم که آن‌ها (ایرانی‌ها) در مرحله‌ی جدیدی از جنگ قرار گرفته و به خود اعتماد پیدا کرده‌اند و این امر در سال ۱۹۸۵ و احتمالاً از

\* گری سیک مشاور کارتر در شورای امنیت، در فصل‌نامه‌ی فارین افزای درباره‌ی مشخصات و ویژگی‌های ایران و تلاش این کشور برای پی‌گیری اهداف انقلابی نوشت: «در جهان هیچ ملتی یافت نمی‌شود که به اندازه‌ی ملت ایران حاضر باشد در راه حفظ اهداف انقلابی و مذهبی خود گذشت، ایثار و فداکاری کند. امروز هشت سال از انقلاب اسلامی ایران گذشته و ملت انقلابی ایران فشارهای سنگینی را تحمل کرده‌اند. مانند در گیری رویارو با ابرقدرت‌ها، شش سال و نیم جنگ تحمیلی از سوی عراق، چندین توطنه و کودتا، تحریم‌های اقتصادی و حمله به تأسیسات نفتی و اقتصادی که با توان شگفت‌آور نیروهای فنی داخل مرتفع شده است.»

سال ۱۹۸۴ در حملات مجذون و هویزه به چشم نمی‌خورد. آن‌ها دلیلی نداشتند که فکر کنند که قادر به پیروزی می‌باشند. ولی عملیات "فاو" و "مهران" و "کربلای ۵" در سال گذشته به آن‌ها نشان داد که به این امر قادر می‌باشند و هم‌اکنون برای کسب پیروزی عجله دارند.<sup>(۱۰)</sup>

در واقع ایران از سال ۱۳۶۴، در یک سیر صعودی با کسب پیروزی‌های نظامی، در موقعیتی قرار گرفت که ضمن برخورداری از اعتماد به نفس، برای پی‌گیری و پافشاری بر تأمین خواسته‌های خود عجله داشت. بدیهی است که تأکید بر مفاهیم "اعتماد به نفس" و "تعجیل در کسب پیروزی" در تحلیل فوق، ناظر بر موقعیت کلی ایران در جنگ و متقابلاً ضعف و ناتوانی ارتش عراق بود. چنان‌که روزنامه‌ی *فیگارو* با ارزیابی موقعیت عراق در همین خصوص نوشت: شش ماه پیش بغداد برای مقاومت در برابر جنگ فرسایشی، نیرومندتر از تهران به نظر رسید، امروز نیروهای صدام حسین از حرکت بازمانده و در حال عقب‌نشینی هستند و روحیه‌ی ایشان ضعیف شده است.<sup>(۱۱)</sup>

ایران برای بهره‌برداری از "موقعیت برتر"، علاوه بر آمادگی برای عملیات نظامی<sup>\*</sup> تلاش دیپلماتیک خود را برابر پایه‌ی پیروزی نظامی در عملیات کربلای ۵ آغاز کرد. در همین چارچوب آفای هاشمی رفسنجانی، فرمانده عالی جنگ، در مصاحبه با خبرنگاران خارجی در پاسخ به سؤال خبرنگار انگلیسی مبنی بر احتمال تغییرات سیاسی در حکومت عراق و پی‌گیری حقوق ایران از راه‌های سیاسی گفت:

محال نیست؛ البته ما معمولاً هر حمله‌یی که می‌کنیم مدتی صبر می‌کیم شاید حامیان عراق توجه بکنند و حقوق ما با فشار آن‌ها داده شود. حالا هم مأیوس نیستیم که چنین چیزی بشود.<sup>(۱۲)</sup>

\* عملیات‌های کربلای ۸، کربلای ۱۰ و فتح ۵ را سپاه پاسداران در همین چارچوب به اجرا در آورد که در فصل سوم به دو عملیات کربلای ۱۰ و فتح ۵ اشاره خواهد شد.

آقای هاشمی در ادامه‌ی پاسخ، به مسئله‌ی اشاره می‌کند که بیان‌گر دلیل تأکید جمهوری اسلامی ایران بر اجرای عملیات نظامی است:

ولی تجربه‌ی پنج - شش سال گذشته نشان داده که اگر زور پشت کار نباشد و اگر آن‌ها ترسی از ادامه‌ی جنگ نداشته باشند، تسلیم نمی‌شوند.<sup>(۱۳)</sup> فرمانده عالی همچنین با اشاره به تجربه‌ی نحوه‌ی پایان مخاصمه و جنگ در میان دیگر کشورها بیان کرد:

جهای دیگر هم این طوری نشان داده وقتی که جنگ تمام شد، دیگر هیچ کس حاضر نیست حق دیگری را با مذاکره بدهد.<sup>(۱۴)</sup>

بنا بر این توضیحات، پی‌گیری و تحقق خواسته‌های سیاسی ایران تنها بر پایه‌ی پیروزی در جبهه‌ی نظامی و داشتن موضع برتر، امکان‌پذیر بود. ناگزیر در چنین اوضاعی، تأکید و پافشاری ایران بر تأمین خواسته‌های حقه‌ی خود، همراه با داشتن آمادگی نظامی برای اجرای عملیات، امری ضروری و در عین حال منطقی بود. آقای هاشمی در همین مصاحبه ضمن پاسخ به سؤال خبرنگار روزنامه‌ی آساهی ژاپن درباره‌ی عملیات کربلای ۵ و دلیل خاتمه‌ی آن گفت:

در مورد عملیات کربلای ۵ می‌توان گفت که همه‌ی عملیات‌های ما، ماهیت نظامی ندارند. برخی اهداف سیاسی دارند و این عملیات به اهدافش رسید. اگر "همه‌ی شرایط" برای حمله‌ی بزرگ مناسب باشد آن را شروع می‌کنیم. سپس ایشان در خصوص آمادگی ایران برای پایان دادن به جنگ اضافه کرد:

در مورد تلاش‌هایی که در مورد آتش‌بس صورت می‌گیرد، از اول گفته‌ایم اگر قبول دارند جنگ را صدام شروع کرده و دادگاهی تشکیل شود و متجاوز به مجازات برسد، ما حاضریم.<sup>(۱۵)</sup>

آقای هاشمی در همین مصاحبه، با توجه به سؤال‌های خبرنگاران خارجی درباره‌ی نتایج جنگ در سال ۱۳۶۵ که سال سرنوشت‌ساز نامیده شده بود، بر این امر تأکید کرد:

ما گفتیم که امسال [۱۳۶۶] سال بهره‌برداری از ضرباتی است که در سال

گذشته بر پیکر ماشین جنگی عراق وارد کردیم.<sup>(۱۶)</sup>

آقای هاشمی قبلاً در خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران در این باره گفته بود:

این که ما سال گذشته را "سرنوشت‌ساز" گفتیم، این بود که در این سال روند

جنگ را تعیین خواهیم کرد و امروز سرنوشت جنگ مشخص شده است. شرایطی

پیش آمده که همه‌ی دنیا دارند به جانشینی‌سازی صدام و حزب بعث فکر می‌کنند

و عراق از شرایط دفاع متحرك به وضعی افتاد که دیگر دفاع ندارد.<sup>(۱۷)</sup>

تشریح و توضیح مفهوم "سال سرنوشت" ضروری بود، گرچه با تأخیر

انجام شد، زیرا با طرح این شعار در آغاز سال ۱۳۶۵ و توضیح ندادن

درباره‌ی آن، باور عمومی کشور این شد که جنگ در همین سال با پیروزی

نظامی، به پایان خواهد رسید. بنابراین، توضیح ندادن این مفهوم از یک سو و

از سوی دیگر پایان نیافتن جنگ این سؤال و ابهام را به وجود آورده بود که

دستاورد جنگ در سال ۱۳۶۵ چه بود؟ و در سال ۱۳۶۶ ایران بر چه اساسی

و با چه هدفی جنگ را ادامه می‌دهد؟

در نتیجه، توضیحات فرمانده عالی جنگ در نماز جمعه، این مسئله را

روشن کرد که پیروزی‌های نظامی در سال ۱۳۶۵، به منظور متقاود کردن

حامیان عراق به اقدام برای تغییر و تحول در حکومت عراق بود و هم‌اکنون

نیز همه‌ی تلاش‌های نظامی و سیاسی ایران، برای تحقق همین استراتژی

است. تلاش‌هایی که با این هدف انجام شد، بازتاب‌های مختلفی در پی

داشت؛ یکی از کارشناسان مسائل ایران و جنگ در این باره گفت:

من تصور می‌کنم که رژیم [ایران] به این واقعیتی دست یافته که تا جنگ

پیامدهای اساسی از خود باقی نگذاشته، زمان‌های بیشتری را به آن

اختصاص ندهد. بنابراین، من فکر می‌کنم در واقع تلاش‌های جدیدی را در

آن مبدول داشته و مایل است که حملات بسیاری از این قبیل را، حتی اگر

در حال حاضر پیروزی بر بصره برایش مؤثر نباشد، انجام دهد.<sup>(۱۸)</sup>

اما در چنین اوضاعی، گسترش درگیری در خلیج فارس<sup>\*</sup> از طرف عراق و متعاقب آن افزایش حضور امریکا در خلیج فارس و تهدید کردن مکرر ایران، دقیقاً نشان دهنده‌ی این بود که امریکا با نادیده گرفتن موقعیت برتر ایران و تأمین حقوق حقه‌ی این کشور، همچنان حمایت از عراق و فشار بر ایران را ادامه خواهد داد.

در واقع افزایش حضور امریکایی‌ها در منطقه، با این هدف بود که با تغییرهای احتمالی که از برتری ایران و تداوم پاپشاری این کشور بر تحقق خواسته‌های سیاسی خود حاصل می‌شد، مقابله کند. جمهوری اسلامی این موضوع را کاملاً درک می‌کرد، به همین دلیل در فروردین سال ۱۳۶۶، امام خمینی با هشدار درباره‌ی "از دست دادن زمان" در خصوص ماهیت تلاش‌های صلح‌طلبی قدرت‌های بزرگ فرمودند:

باید هوشیار باشیم و گول این‌ها را نخوریم ماه رمضان را مهلت ندهیم به این جنایت کار [صدام] که مجهر بشود و باز به شرارت خودش ادامه بدهد.<sup>(۱۹)</sup>

این سخنان امام و همچنین تشدید تنش میان ایران و امریکا – که بیشتر متأثر از گسترش حضور امریکا در خلیج فارس برای حمایت از عراق بود – سبب شد رادیو لندن ضمن تحلیلی درباره‌ی وضعیت حاکم بر ایران چنین قضاوت کند:

در حال حاضر، فضای جنگ‌جویی که بر تهران مستولی است، نشان می‌دهد که ایران برای صلحی که همراه با سقوط دولت بعضی عراق نباشد، آمادگی ندارد.<sup>(۲۰)</sup>

بدین ترتیب با پیدایش موقعیت جدید که حاکی از افزایش فشار به ایران

\* گفتنی است که آقای هاشمی در تاریخ ۱۳۶۵/۱۱/۵ رسمآ درباره‌ی سیاست ایران در خلیج فارس، اعلام کرد: «ایران در این اندیشه نیست که جنگ با عراق را به دیگر کشورهای حوزه‌ی خلیج فارس گسترش بدهد.»

برای پذیرش صلح بود،<sup>\*</sup> امید ایران برای دستیابی به امتیازهای سیاسی برای پایان دادن به جنگ تا اندازه‌یی کم رنگ شد، اما در عین حال تداوم جنگ در سال ۱۳۶۶ بر پایه‌یی این امیدواری پی‌گیری می‌شد تا با اتکا بر کسب پیروزی نظامی در عرصه نبرد و تلاش‌های دیپلماتیک، حامیان جهانی و منطقه‌یی عراق برای دادن امتیاز به ایران متقاعد شوند و تلاش‌های دیپلماتیک ایران در سازمان ملل بر حول محور قطع نامه‌ی ۵۹۸ به سرانجام مطلوبی منتهی شود.

### بورسی مواضع امریکا و سوروی (سابق)

تلاش عراق برای گسترش درگیری در خلیج فارس و مقابله به مثل ایران، نگرانی کشورهای منطقه و قدرت‌های بزرگ را افزایش داد.<sup>\*\*</sup> پیدایش موقعیت جدید سبب شد فشار بر ایران و تلاش برای ممانعت از پیروزی ایران بر عراق، با افزایش حمایت‌های سیاسی، اقتصادی و نظامی از عراق، به منزله منطق حاکم بر رفتار و عملکرد کشورهای منطقه و قدرت‌های بزرگ، بیش از گذشته تشدید شود. در این خصوص روزنامه‌ی کیزائی ژاپن نوشت:

\* روزنامه‌ی جمهوریت چاپ ترکیه در این‌باره نوشت: «زمانی که موضع‌گیری اخیر شورای امنیت سازمان ملل برای پایان بخشیدن به جنگ ایران و عراق با اتخاذ سیاست منزوی کردن ایران از جانب امریکا و سوری می‌عنوان یک مسئله مشترک توأم گردید، آشکار شد که در روزهای آینده اقدامات به عمل آمده در مورد زیر فشار قرار دادن رژیم (امام) خمینی برای پذیرش صلح، سرعت بیشتری خواهد گرفت.»

اداره‌ی کل مطبوعات و رسانه‌های خارجی وزارت ارشاد اسلامی، «بورسی مطبوعات جهان»، شماره‌ی ۲۲۹، ۱۳۶۶/۳/۲۰، روزنامه‌ی جمهوریت چاپ ترکیه، ۱۳۶۶/۲/۲۷، \*\* روزنامه‌ی فیگارو در این‌باره نوشت: دو ابرقدرت برای یک بار هم که شده در برابر خطر بزرگی قرار گرفته‌اند.

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۳۰، به نقل از فیگارو، ۱۳۶۶/۲/۲۹

جنگ ایران و عراق در ماههای اخیر به نفع ایران در جریان است و اگرچه دو ابرقدرت اعلام کردند که در جنگ بی طرف هستند، ولی در وضعیت فعلی جنگ، تصمیم به بلوکه کردن ایران گرفته‌اند. دو ابرقدرت می‌کوشند در جنگ از پیروزی ایران علیه عراق جلوگیری کنند.<sup>(۲۱)</sup>

این روزنامه در توضیح تلاش دو ابرقدرت برای حمایت از عراق، به سفر هیئت بلندپایه‌ی شوروی (سابق) به بغداد به سرپرستی یکی از اعضای<sup>\*</sup> کمیته‌ی مرکزی حزب کمونیست و ملاقات با صدام که به تجدید پیمان پانزده ساله‌ی شوروی و عراق انجامید، اشاره کرد و در ادامه، سفر ریچارد سورفی فرستاده‌ی ویژه‌ی ریگان رئیس جمهور امریکا به بغداد را مطرح کرد.

پیدایش موقعیت جدید، و جو روانی و تبلیغاتی حاکم بر رسانه‌ها و محافل خبری، حاکی از این بود که ایران نه تنها برای دست یابی به "امتیازهای سیاسی" در وضعیت کاملاً دشواری قرار گرفته است، بلکه برای "حفظ وضع موجود" نیز معضلات بسیاری را فراروی خود خواهد داشت. به عبارت دیگر، ایران در برابر فرصت‌ها، محدودیت‌ها و خطرهایی قرار گرفته بود که تصمیم‌گیری برای گذر از این وضعیت بسیار دشوار به نظر می‌رسید. تحلیل روزنامه‌ی گاردنی در این باره قابل توجه است:

ایران هر قدر در جنگ پیشرفت می‌کند، در صحنه‌ی بین‌المللی منزوی‌تر می‌شود. نمونه‌ی بسیار واضح آن، جبهه‌گیری واقعی امریکا و شوروی، از یک سو به منظور هماهنگی و از سوی دیگر برای رقابت، در کنار عراق است.<sup>(۲۲)</sup>

در واقع ارتقای موقعیت برتر ایران، بر احساس خطر حامیان عراق از ایران و نگرانی آن‌ها و در نتیجه ضرورت تشدید فشار به ایران می‌افزود. چنان‌که در این وضعیت هم‌کاری امریکا و شوروی در مقابله با ایران و

\* پتروفسکی معاون وزیر امور خارجه‌ی شوروی ریاست این هیئت را بر عهده داشت. در این‌باره در صفحات بعد توضیحات بیش‌تری ارائه خواهد شد.

حمایت آن‌ها از عراق بسیار افزایش یافته بود و در رسانه‌های خبری نیز منعکس می‌شد. نشریه‌ی تایمز چاپ لندن در این خصوص نوشت: برداشت‌های امریکا و سوری، دلواپسی آن‌ها را برای مهار کردن نبرد از طریق آنچه مقامات ایران آن را "فرصت‌طلبی به منظور گسترش نفوذ ابرقدرت‌ها در منطقه‌ی نفت‌خیز خلیج فارس" می‌نامند، آشکار می‌سازد. اخیراً مسکو و واشنگتن، هر دو موضع مطلوب‌تری را نسبت به عراق و جهان عرب، اتخاذ کردند.<sup>(۲۳)</sup>

موضع مشترک امریکا و سوری در حمایت از عراق و تأکید بر پایان دادن به جنگ سبب شد دو ابرقدرت برای نخستین بار بر احتمال دست‌یابی به تفاهمنامه<sup>\*</sup> تأکید کنند:

امریکا و سوری به سوی نوعی هم‌کاری گام بردارند که نتیجه‌ی نهایی آن، ممکن است اقدام مشترک برای پایان بخشیدن به جنگ بی‌پایان ایران و عراق باشد و یا حداقل آن که دخالت دو ابرقدرت از پیروزی ایران بر عراق در صحنه‌ی جنگ جلوگیری کند.<sup>(۲۴)</sup>

بر اساس برخی گزارش‌ها، امریکایی‌ها هیئتی بلندپایه برای ارائه‌ی پیشنهاد به مسکو فرستادند.\* همچنین مارگارت تاچر نخست وزیر انگلیس، برای بحث و گفت و گو با میخائل گورباچف، رهبر سوری، درباره‌ی طرح‌ها و نظرهای مربوط به خاتمه‌ی جنگ، راهی مسکو شد. جفری‌هاو، وزیر خارجه‌ی انگلیس نیز پس از ملاقات با وزیر خارجه‌ی سوری، بر

\* فارین ریپورت در این باره نوشت: «علاوه روشنی حاکی از آن است که ایالات متحده و سوری در مورد چگونگی مقابله با تهدید اخیر ایران به تفاهمنامه دست یافته‌اند».

اداره‌ی کل مطبوعات و رسانه‌های خارجی وزارت ارشاد اسلامی،

"بررسی مطبوعات جهان" شماره‌ی ۱۲۳۷، ۱۳۶۶/۲/۱، فارین ریپورت، چاپ لندن، ۱۳۶۶/۱/۱۲

\*\* مایکل آرماسکاست معاون سیاسی وزارت خارجه‌ی امریکا، همراه با چند پیشنهاد در فروردین سال ۱۳۶۶ به مسکو سفر کرد، اما نتوانست موافقت مسکو را به دست آورد.

توافق دو طرف درباره‌ی حمایت از تلاش‌های سازمان ملل تأکید کرد. ضمن آن که سوروی و فرانسه نیز در پاریس جلساتی سری تشکیل دادند.<sup>(۲۵)</sup> بنا بر گزارش‌های منتشر شده، روس‌ها ضمن موافقت با "موقف شدن جنگ" و "تعیین مجازات" برای طرف مخالف اجرای آتش‌بس، اعمال "تحریم" را در گرو حصول توافق میان همه‌ی اعضای شورای امنیت دانستند.<sup>(۲۶)</sup> در واقع مخالفت روس‌ها با تحریم و مشروط کردن آن، بیشتر برای مقابله با کسب ابتکار عمل امریکایی‌ها بود. رئیس بخش خلیج فارس در وزارت خارجه‌ی شوروی موضع گیری روس‌ها را در این خصوص چنین اعلام کرد:

شوروی پیشنهاد امریکا در مورد بررسی مشترک مسئله‌ی جنگ عراق و ایران را رد کرده است<sup>\*</sup> و اعتقاد دارد این اقدام باید به صورت جمعی صورت گیرد.<sup>(۲۷)</sup>

منابع دیپلماتیک در سازمان ملل نیز اعلام کردند که پنج قدرت بزرگ در شورای امنیت درباره‌ی نخستین مرحله از این سناریو مبنی بر پایان دادن به جنگ به توافق رسیده‌اند، ولی لازمه‌ی موقفيت در این خصوص، کنار گذاشتن اختلاف درباره‌ی مرحله‌ی دوم این طرح است که بیشتر شامل محروم کردن ایران از منابع دریافت تجهیزات نظامی با اعمال "تحریم" می‌باشد.<sup>(۲۸)</sup> در حالی که این تحریم پس از پیروزی انقلاب و در زمان شروع جنگ ادامه داشت. تفاهم<sup>\*\*</sup> و همکاری امریکا و شوروی و برخی کشورهای اروپایی در خصوص خاتمه دادن به جنگ از طریق مذاکره، اگرچه نشانه‌ی نوعی اجماع بین‌المللی

\* دلایل این موضع گیری در مبحث بعد اشاره خواهد شد.

\*\* پرسور ویتانی ناوریکن کارشناس امور خاورمیانه در مصاحبه با مجله‌ی عربی *التضامن* گفت: «من باید بگویم نوعی تفاهم بین ما و غرب به وجود آمده، زیرا جنگ نگرانی را برانگیخته است.» نمایندگی امام در سپاه، نشریه‌ی رویادها، نشریه‌ی شماره ۱۴۳، ۱۳۶۶/۲/۵

و هماهنگی ضمنی برای پایان دادن<sup>\*</sup> به جنگ بود، اختلافهای موجود دربارهی "تحوهی اعمال تحریم و ابعاد آن" و همچنین موضع‌گیری و حساسیت شوروی دربارهی افزایش حضور نیروهای امریکا در خلیج فارس، سبب شد تا هر یک از دو ابرقدرت برای کسب ایتكار عمل در جنگ اقداماتی جداگانه انجام دهند که در ادامهی بحث به آن اشاره خواهد شد.

### الف. امریکا

تداوی و گسترش دامنهی جنگ ایران و عراق و تضعیف تدریجی عراق بر اثر حمله‌های پی در پی ایران، همراه با "گسترش نهضت اسلام‌خواهی" در خاورمیانه، منافع امریکا را در منطقه با خطر جدی مواجه کرد. ناتوانی امریکا در پایان دادن به جنگ و برقراری صلح بادوام در منطقه‌ی خاورمیانه، با پایان دادن به کلیه‌ی مناقشات و درگیری‌ها، مقدمات شکل‌گیری استراتژی جدید امریکا را فراهم کرد.<sup>\*\*</sup> در این استراتژی توجه دوباره به ایران و پذیرش اهمیت و نقش محوری ایران در ثبات یا بی‌ثباتی منطقه و تهدید منافع امریکا شناسایی و به آن تأکید شد:

ایران چه از هم گسیخته باشد و چه بیش از حد نیرومند، می‌تواند ثبات تمامی خاورمیانه و بهویژه آن کشورهای میانه‌روی عرب و دوستان ما را که ثبات و استقلال‌شان اهمیتی عمیق برای امنیت امریکا دارد، تهدید کند.<sup>(۲۹)</sup>

\* روزنامه‌ی ایندیپندنت چاپ لندن در بارهی هماهنگی ضمنی امریکا و شوروی برای پایان دادن به جنگ نوشت: «تحول جالب توجه این است که به نظر می‌رسد سیاست‌های پشت پرده‌ی امریکا و شوروی برای رسیدن به یک هدف مشترک است، آن‌ها قطعاً با هماهنگی قبلی وارد عمل نشده‌اند، اما به نظر می‌رسد سیاست آن‌ها به موازات هم حرکت می‌کند و به احتمال زیاد، هدف آن‌ها یکی است و آن خاتمه‌ی جنگ خلیج (فارس) می‌باشد».

\*\* استراتژی امریکا در جنگ تحملی مرکب از سه نوع مداخله بوده است که عبارت‌اند از:  
الف. تعهد مؤکد امریکا برای آزادی کشتی‌رانی در خلیج فارس و تنگه‌ی هرمز. ب. حمایت تصمیمی امریکا از متحدها خود. ج. حفظ توازن قوا در منطقه‌ی خلیج فارس.

در چارچوب این استراتژی، تلاش برای برقراری رابطه با ایران سبب شکل‌گیری ماجراهای موسوم به مکفارلین در بهار سال ۱۳۶۴ شد. بعدها رونالد ریگان رئیس جمهور امریکا، درباره ماهیت این "ابتکار سیاسی محروم‌مانه" و دلیل اتخاذ آن گفت:

بدون همکاری ایران، ما قادر به خاتمه پخشیدن به جنگ خلیج فارس نیستیم و بدون ایران، امکان برقراری صلح با دوام در خاورمیانه وجود ندارد. (۳۰)

ریگان همچنین در بخش دیگری از سخنان خود درباره اهداف دراز مدت امریکا در خاورمیانه گفت:

اهداف دراز مدت امریکا در خاورمیانه این بوده است که به استقلال ایران در قبال سلطه‌ی شوروی یاری نماید و خاتمه‌ی شرافت‌مندانه‌ی را برای جنگ خونین ایران و عراق تحقق بخشد و صدور خرابکاری و تروریسم به منطقه را متوقف سازد.

وی در ادامه‌ی سخنان خود مهم‌ترین مانع تحقق اهداف امریکا را چنین توضیح داد:

یک مانع بر سر راه این اهداف، عدم مذاکره و قطع ارتباط بین ما یعنی ایران و امریکا بود. به خاطر اهمیت استراتژیک ایران و نفوذ این کشور در جهان اسلام است که ما در جست و جوی یک رابطه‌ی بهتر بین کشورهای خود (ایران و امریکا) برآمدیم. (۳۱)

در واقع هسته‌ی مرکزی سیاست‌های جدید امریکا در خاورمیانه و خلیج فارس، بر پایه‌ی روابط و مناسبات نوین میان ایران و امریکا تنظیم شده بود. این مسئله، ضمن روشن کردن اهمیت برقراری رابطه با ایران برای امریکا، تبعات و زیان‌های افشاری ماجراهای مکفارلین و شکست آن را نیز روشن می‌کند. در واقع، ناکامی امریکا در برقراری روابط پایدار و باثبات با ایران، به در هم ریختن سیاست خاورمیانه‌ی امریکا و ایجاد تشتم در سیاست خارجی

این کشور انجامید. به عبارت دیگر، در این ماجرا لطمehا و زیانhای واردh به "حیثیت و اعتبار امریکا"<sup>\*</sup> بیش از هر امر دیگری اجرای سیاستhای امریکا را در خاورمیانه با مشکلات و دشواریhای اساسی مواجه کرد.

با پیدایش وضعیت جدید و افزایش تنش در مناسبات امریکا با عراق و ایران، توانایی امریکا برای کسب ابتکار عمل در جنگ عمیقاً تضعیف شد. ضمن این که گسترش دامنه جنگ و افزایش نفوذ و فعالیتhای شوروی نیز بر مشکلات و موانع موجود در راه تحقق اهداف و سیاستhای امریکا افزود. در چنین وضعی، به نظر می‌رسید امریکاییhا برای کسب ابتکار عمل نیازمند طرح ریزی جدید هستند، چنان‌که مجله‌ی اشپیگل چاپ آلمان به نقل از منابع مصری، خبری را مبنی بر طرح ریزی امریکا برای دخالت احتمالی این کشور در جنگ ایران و عراق منتشر کرد.<sup>(۳۲)</sup> مقامات امریکایی این خبر را بی‌درنگ تکذیب کردند،<sup>(۳۳)</sup> اما در عین حال امریکاییhا وجود برخی نقشه‌hای احتمالی را برای مداخله، در صورت پیروزی ایران و تهدید متحдан امریکا در خلیج فارس، انکار نکردند.<sup>(۳۴)</sup>

رفتار ایران در خلیج فارس در پاسخ به تهاجمhای عراق به نفتکشhای مورد توجه امریکاییhا بود و چنین تحلیل می‌شد که در صورت دست‌نیافتن ایران به پیروزی نظامی در عملیات کربلای<sup>۵</sup>، ممکن است فشار ایران به کشورهای حاشیه‌ی جنوبی خلیج فارس افزایش یابد.<sup>(۳۵)</sup> بر پایه‌ی همین تحلیل، چارلز ردمون سخنگوی وزارت خارجه‌ی امریکا تلویحاً خطاب به ایران اعلام کرد: به نظر ما، این حملات به کشتی‌رانی در خلیج فارس، امکان بروز سوء تفاهم یا اشتباه محاسبه‌یی را که موجب گسترش دامنه جنگ شود، افزایش می‌دهد.<sup>(۳۶)</sup>

\* پس از افشای ماجراهای مکفارلین، عراق با صدور بیانیه‌یی رسمی مواضع خود را اعلام کرد. در قسمتی از این بیانیه آمده است: «تفاوت بین گفتار و رفتار حکومت امریکا اعتبار سیاستhای اعلام شده‌ی این کشور را مورد سؤال قرار داده و...»

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزرشهای ویژه، ۱۳۶۵/۸/۲۹، رادیو مسقط

چند روز بعد جورج شولتز وزیر خارجه‌ی امریکا نیز گفت:  
ما مکرراً به ایران هشدار داده‌ایم که هرگونه گسترش دامنه‌ی جنگ به مثابه  
تهدیدی عمدۀ علیه منافع امریکا تلقی می‌شود.<sup>(۳۷)</sup>

برخی تحلیل‌گران موضع‌گیری امریکا همراه با برخی اقدامات سیاسی این  
کشور و نیز تحرکات ناوگان دریایی آن را، نادیده گرفتن ایران<sup>(۳۸)</sup> می‌دانستند.  
ضمن این‌که تحرکات ناوگان دریایی امریکا در دریای مدیترانه، با توجه به  
گروگان‌گیری در لبنان، نوعی هشدار به گروگان‌گیرها بود، چنان‌که سخن‌گویی  
وزارت دفاع امریکا رسماً اعلام کرد: «عملیات نظامی امریکا در دریای مدیترانه  
به گروگان‌گیری‌های جدید در لبنان ارتباط دارد».<sup>(۳۹)</sup>

رئیس ستاد مشترک نیروهای مسلح امریکا نیز در همین خصوص گفت:  
«حرکات نیروی دریایی امریکا در دریای مدیترانه و خلیج فارس، چیزی  
بیش از تدابیر احتیاطی نیست».<sup>(۴۰)</sup>

مقامات رسمی امریکا با اعلام این مواضع که بیش‌تر در پی افزایش تحرکات  
ناوگان دریایی آن کشور در دریای مدیترانه و خلیج فارس انجام شد - در صدد  
پایان دادن به هرگونه شایبه‌یی مبنی بر تغییر سیاست امریکا برآمدند.  
سیاست امریکا در قبال جنگ ایران و عراق تغییر نکرده و امریکا خواهان  
عدم پیروزی هر یک از طرفین جنگ است.<sup>(۴۱)</sup>

اعلام چنین مواضعی، تصریح در مخالفت و بی‌توجهی کامل امریکا به  
موقعیت برتر و خواسته‌های سیاسی جمهوری اسلامی ایران و مقابله با پیروزی  
احتمالی آن بود.\* به همین دلیل، این مواضع آشکارا به سود عراق ارزیابی  
می‌شد. ضمن این‌که امریکایی‌ها، بنا بر سخنان واينبرگر وزیر دفاع این کشور،

\* وزیر دفاع امریکا همان زمان در مصاحبه با شبکه‌ی تلویزیونی ای. بی. اس اعلام کرد:  
«ایالات متحده مایل نیست که رژیم تهران در جنگ با عراق پیروز شود».

واحد مرکزی خبر صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران،

بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۶/۱/۶، رادیو ایران، ۱/۳

به هیچ وجه معتقد نبودند که موجودیت حکومت عراق در خطر است، بلکه بر این عقیده بودند که امریکا باید همه‌ی تلاش خود را برای برقراری صلح به کار برد.<sup>(۴۲)</sup> بنا بر این گفته‌ها، برخلاف تحلیل رسانه‌ها مبنی بر سقوط حکومت عراق، امریکایی‌ها مسیر تحولات جنگ را به منزله‌ی تهدید موجودیت حکومت عراق ارزیابی نمی‌کردند. در نتیجه، این پرسش مطرح می‌شود که تغییر مواضع امریکا متأثر از چه عواملی بوده و چارچوب و خط مشی کلی سیاست این کشور در برابر جنگ ایران و عراق چه مشخصه‌ها و ویژگی‌هایی داشته است؟

به دنبال افسای ماجراهی مکفارلین و تنش در روابط امریکا با عراق، سیاست خارجی امریکا دچار تشتت و نابهسامانی شد.<sup>\*</sup> گسترش دامنه‌ی جنگ همراه با تزلزل سیاست خارجی امریکا، وضعیت دشواری را فراروی امریکایی‌ها قرار داد. ناگزیر در این موقعیت، پایان دادن به جنگ بر اساس تلاش‌ها و ابتکار عمل امریکا، تنها عاملی بود که می‌توانست جراحت‌های واردہ بر سیاست خارجی این کشور را ترمیم کند. تحقق این امر نیز به سادگی امکان‌پذیر نبود، چون از یک سو برخورداری ایران از موقعیت برتر و از سوی دیگر بی‌اعتمادی عراق به تلاش‌های امریکا، مانع از موفقیت این کشور بود. در این میان، طه یاسین رمضان در مصاحبه با مجله‌ی *الدستور* چاپ انگلستان با انتقاد از مواضع امریکا و متهم کردن این کشور به تجهیز ایران گفت:

موقع دولت امریکا پر از تضاد است، زیرا امریکایی‌ها ظاهراً وانمود می‌کنند مخالف ادامه‌ی جنگ هستند ولی در واقع ایران را به سلاح مجهز می‌نمایند و این امر در نوع خود مبین انحطاط اخلاق سیاسی است.<sup>(۴۳)</sup>

\* نگاه کنید به کتاب از "فاؤ تاشلمچه"، از انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۷۳

\*\* این موضع گیری حکومت عراق در حقیقت نوعی بزرگنمایی برای کسب امتیاز از امریکایی‌ها بود. چون عراقی‌ها به خوبی می‌دانستند که امریکا هیچ‌گونه کمک تسليحاتی به ایران نمی‌کند و تنها در ماجراهی مکفارلین آن هم برای روش کردن چراغ سبز، محموله‌ی ناچیز را به ایران فرستاد که در مقابل سیل سلاح‌هایی که به عراق ارسال می‌گردید قطره‌ی نیز محسوب نمی‌شد.

بعد از ماجراهی مکفارلین، امریکایی‌ها در آغاز تلاش‌های شان ضمن تغییر موضع آشکار به سود عراق، تدبیری را برای افزایش فشار به ایران اتخاذ کردند. در این میان، سخنان برخی مقامات امریکایی درباره تجارت حاصل شده از معاملات ایران و امریکا در چارچوب ماجراهی مکفارلین و تجدید نظر در این خط مشی و ارائه تحلیل جدید از اوضاع داخلی ایران، حائز اهمیت است. واینبرگر وزیر دفاع امریکا گفت:

با توجه به اهمیت استراتژیک ایران باید قبل از این‌که ما روابط دلخواه با

این کشور پیدا کنیم، حکومتی کاملاً متفاوت در ایران بر سر کار آید.\*

فکر برقراری روابط با عناصر میانه‌رو در جمهوری اسلامی وهم و خیالی

بیش نیست.<sup>(۴۴)</sup>

این تحلیل نشان می‌داد که از این پس، امریکایی‌ها به جای تلاش برای برقراری رابطه با جمهوری اسلامی، برای پایان دادن به جنگ، فشار به ایران را تشدید خواهند کرد. به عبارت دیگر، امریکا علاوه بر تغییر سیاست در برابر ایران، سیاست خود را درباره جنگ نیز تغییر داد و بر خاتمه‌ی جنگ متمرکز شد. روح الله کارگر رمضانی یکی از کارشناسان مسائل ایران و منطقه در این باره گفت:

کاینه‌ی ریگان، استراتژی صلح را تا ژانویه‌ی ۱۹۸۷ به طور جدی دنبال

\* مدتی بعد مروین دایمل عضو دمکرات مجلس امریکا، مطالبی در این باره گفت که پس از درج آن در روزنامه‌ی بوستون کلوب، در ۱۳۶۶/۲/۲۳ از رادیو امریکا پخش شد. وی ضمن تأیید این موضوع که نمی‌توان ایران را نادیده گرفت و با انقاد از سیاست‌های امریکا گفت: «سیاست کنونی امریکا نسبت به سیاست قبلی این کشور در برابر ایران چیز بهتری نیست و همین هم هست که نگرانی عمیق به وجود می‌آورد. به جای چنین سیاستی، می‌توان ججه‌یی که حاکی از همدلی با ایرانیان باشد و تلاش آنان را برای آزادی در نظر گیرید، به وجود آورد. این بدان معنا نیست که امریکا باید بالاصله از مجاهدین حمایت و آنان را به عنوان کنتراهای شرق علم کند».

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های وزیر، ۱۳۶۶/۲/۲۴، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۲/۲۳

(۴۵) نمی‌کرد.

در همین چارچوب امریکا برای کسب ابتکار عمل، دو اقدام اساسی را در دستور کار خود قرار داد: ۱. گسترش حضور در خلیج فارس و اسکورت نفت‌کش‌ها. ۲. سازماندهی و رهبری تلاش‌های بین‌المللی برای تصویب قطع‌نامه‌ی ۵۹۸.

ریگان رئیس‌جمهور امریکا، در اسفند ۱۳۶۵، ضمن صدور بیانیه و درخواست برای پایان یافتن فوری جنگ، به جورج شولتز وزیر خارجه‌ی امریکا دستورداد تا رهبری تلاش‌های بین‌المللی را برای واداشتن جمهوری اسلامی ایران به مذکوره بر عهده گیرد. ریگان در بیانیه‌ی خود با حمایت از پیشنهاد عراق درباره‌ی خاتمه‌ی جنگ، بر اجرای عملیات سرسرخانه‌یی با هدف ممانعت از فرستادن هرگونه سلاح به ایران، تأکید کرد و مسئولیت آن را به ادروینکس معاون وزیر خارجه‌ی امریکا سپرده.<sup>(۴۶)</sup> واینبرگر بر پایه‌ی همین بیانیه اعلام کرد: امریکا نمی‌خواهد که ایران در جنگ با عراق برنده شود. ما کاملاً آماده‌ایم برای رفت و آمد دریایی و تضمین آزادی کشتی‌رانی در تنگه‌ی هرمز، آنچه را که لازم است انجام دهیم.<sup>(۴۷)</sup>

متقابلاً آقای هاشمی رفسنجانی فرمانده عالی جنگ، با دریافت و تحلیلی که از ماهیت سیاست‌های خصوصت‌آمیز جدید امریکا داشت، بی‌درنگ اعلام کرد: اگر امریکا بخواهد در خلیج فارس مداخله کند، امنیتش در همه جای دنیا به خطر خواهد افتاد.<sup>(۴۸)</sup>

ایشان ضمن بی‌اعتبار شمردن سیاست امریکا حتی در میان نزدیک‌ترین دولستان و دست‌نشاندگانش مانند شاه اردن و حکومت مصر، درباره‌ی رفتار امریکا با ایران گفت:

آن‌ها مدتی به ما پیغام دادند که ما ایران را یک کشور مهم می‌دانیم و انقلاب اسلامی را به رسمیت شناخته‌ایم. شما تروپریست نیستید، ما حاضریم کوتاه بیاییم و از این قبیل صحبت‌ها. وقتی که شروع شد ما دیدیم که از

همان اول دروغ گفته‌اند.<sup>(۴۹)</sup>

ایران که می‌پنداشت به دلیل داشتن موضعی برتر، قادر به تحمیل اراده و خواسته‌های سیاسی خود بر صدام و حامیان او است، با ملاحظه‌ی موضع جدید امریکا و ماهیت خصوصت آمیز آن علیه ایران، تدریجاً به این نتیجه و باور رسید که امریکا نه تنها مایل به ارائه‌ی هیچ‌گونه امتیاز مهمی به ایران نیست،<sup>\*</sup> بلکه فشار بر ایران را افزایش خواهد داد.<sup>\*\*</sup> در عین حال سه روز بعد، دوباره آقای هاشمی سخنانی را مبنی بر اعلام آمادگی برای رفع خصوصت میان ایران و امریکا بیان کرد.<sup>(۵۰)</sup> همچنین رئیس ستاد تبلیغات جنگ مطالبی را در خصوص آمادگی ایران برای آزادی گروگان‌ها در لبنان اعلام کرد.<sup>(۵۱)</sup> در موضع گیری‌های جدید ایران نیز اعمال برخی تغییرات در کادر رهبری عراق به منزله‌ی بخشی از شرایط ایران برای پایان بخشیدن به جنگ مطرح شد.<sup>(۵۲)</sup>

بار دیگر در اوایل اردیبهشت، آقای هاشمی در مصاحبه‌ی مطبوعاتی با نمایندگان بیش از ۷۰ رسانه‌ی خبری جهان درباره‌ی روابط ایران با امریکا مطالبی مهم بیان کرد. ایشان در پاسخ به خبرنگار روزنامه‌ی واشنگتن پست

\* در این باره ضمن این که شواهد و قرائن آشکاری به چشم می‌خورد، سخنان برخی از دیپلمات‌ها در ملاقات با نمایندگی‌های جمهوری اسلامی در اروپا نیز مهم بود. در این خصوص یکی از دیپلمات‌های اروپایی، در ملاقاتی خصوصی گفت که با موقعیتی که امریکا بعد از ماجراهی مکفارلین داشته، خیلی مشکل است که جنگ از راه نظامی تمام شود. چون امریکا مصمم است که اجرازه ندهد در جنگ طرف پیروز وجود داشته باشد.

\*\* روزنامه‌ی «الاتحاد» درباره‌ی تشدید سیاست‌های امریکا علیه ایران نوشت: «امریکا دست به اجرای سیاست جدیدی زده است که هدف از آن وادار ساختن ایران به پایان دادن جنگش با عراق و وارد شدن به مذاکرات صلح می‌باشد. واشنگتن در اجرای این سیاست وارد آوردن فشار نظامی و اقتصادی بر ایران و جلوگیری از وصول اسلحه توسط ایران، تماس‌های بین‌المللی را جهت تشویق کشورهایی که دارای روابط نظامی و اقتصادی با ایران هستند آغاز کرده است».

در خصوص روابط ایران با امریکا در آینده گفت:

در مورد روابط ما با امریکا، این را مدتی پیش امام اعلام کردند و من هم مکرراً گفتم که ما فکر نمی‌کنیم تا قیامت باید روابط با امریکا قطع باشد... اگر مطمئن شویم که امریکا قصد شیطنت با ما ندارد و به ما ثابت شد، حاضریم رابطه برقرار کنیم.

سپس ایشان درباره‌ی چگونگی اعلام حسن نیت امریکا گفت:

ما یک علامت گذاشته‌ایم برای این‌که امریکا حسن نیت خودش را ثابت بکند و آن این است که اموالی که برخلاف حق و قانون از ما در امریکا مسدود شده، آزاد کند تا ما نزد مردم لبنان شفاعت کنیم که گروگان‌ها را آزاد کنند.<sup>(۵۲)</sup>

تأکید بر چنین مفاهیمی بیشتر حاصل این تحلیل بود که تداوم مناسبات در چارچوب ماجراهی مکفارلین امکان‌پذیر است، حال آن‌که موقعیت منطقه‌ی امریکا و موضع گیری امریکا در این باره کاملاً تغییر کرده بود و تلاش امریکا در این مسیر با ناکامی رو به رو شده و شکست خورده بود و بهبود موقعیت امریکا، تنها در گرو کسب پرستیز سیاسی با تحمیل صلح به ایران بود.<sup>\*</sup> در هر صورت، یکی از مقامات وزارت خارجه‌ی امریکا در پاسخ به سخنان آقای هاشمی اعلام کرد:

تا زمانی که ایران از ترویریست‌ها حمایت می‌کند، امیدی به بهتر شدن روابط دو کشور نیست.<sup>(۵۴)</sup>

با پی‌ریزی سیاست جدید امریکا، بر تحرکات دیپلماتیک این کشور در سازمان ملل و منطقه‌ی خاورمیانه افزوده شد: یک هیئت بلندپایه از اتحادیه‌ی عرب به امریکا سفر کرد و ریچارد مورفی معاون وزیر خارجه‌ی امریکا در امور خاورمیانه، نیز عازم منطقه‌ی خاورمیانه شد. در این موقعیت

\* چارلز ردمون سخن‌گوی وزارت خارجه‌ی امریکا، به طور رسمی اعلام کرد: «امریکا آماده است تا از تحریم بیشتر علیه ایران پشتیبانی نماید، به امید آن‌که ایران وادر به قبول صلح شود.» خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۱۹ ، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۲/۱۸

موقعیت غیر امریکایی‌ها بسیار مهم بود.

هیئت اتحادیه‌ی عرب در دیدار با امریکایی‌ها بر دو موضوع تأکید کردند: نخست، اگر ایران از پذیرش قطعنامه‌های سازمان ملل خودداری کرد، امریکا از اعمال مجازات‌های شورای امنیت سازمان ملل علیه ایران حمایت کند. دوم، امریکا فشارهای خود را برای جلوگیری از رسیدن سلاح به ایران، تشدید کند و در این مرحله با متحداش در اجلاس اقتصادی آینده‌ی سران هفت کشور صنعتی غرب فعال‌تر عمل کند.<sup>(۵۵)</sup> شولتز وزیر خارجه‌ی امریکا، در پاسخ به درخواست‌های اتحادیه‌ی عرب، با صراحة تأکید کرد که امریکا از هیچ‌گونه کوششی برای محروم کردن ایران از دست‌یابی به سلاح فروگذار نخواهد کرد. وی در سخنان خود دلیل اتخاذ چنین تصمیمی را نقش و تأثیر وجود تسليحات در ادامه‌ی جنگ ذکر کرد.<sup>(۵۶)</sup>

شولتز همچنین در دیدار با هیئت اتحادیه‌ی عرب، برای ایجاد اعتماد در اعراب و اجابت خواسته‌های آن‌ها اعلام کرد:

امریکا آماده است تا علیه هر کدام از طرفین جنگ که از هم کاری با شورای امنیت در پایان دادن به جنگ سر باز زند، اقدامات مؤثری به عمل آورد.<sup>(۵۷)</sup>

ریگان نیز در ملاقات با هیئت اتحادیه‌ی عرب بر این موضوع تأکید کرد که امریکا از راه حل مذاکره برای پایان دادن به جنگ ایران و عراق به شدت حمایت می‌کند.<sup>(۵۸)</sup>

ریچارد مورفی فرستاده‌ی ویژه‌ی رئیس جمهور امریکا برای تشریح مواضع امریکا و کسب حمایت اعراب و در عین حال اعلام حمایت از آن‌ها، هم‌زمان با سفر هیئت اتحادیه‌ی عرب و متعاقب سفر معاون وزیر خارجه‌ی شوروی به منطقه، عازم منطقه‌ی خلیج فارس شد. وی در این سفر، ضمن ارائه‌ی درخواست امریکا مبنی بر خاتمه‌ی سریع جنگ، همچنان بر تلاش امریکا برای ممانعت از پیروزی یا شکست هر یک از دو طرف درگیری

تأکید کرد. مورفی همچنین از قول رئیس جمهور امریکا گفت:

امریکا از احراق حق دوستانش در منطقه‌ی خلیج فارس، برای دفاع از خود و نیز تعهداتش، برای تضمین عبور آزادانه نفت از طریق تنگه‌ی هرمز تأکید می‌کند.<sup>(۵۹)</sup>

نگرانی امریکا درباره‌ی بی‌اعتمادی اعراب و دیگر متحدانش و بهره‌برداری مسکو از این وضعیت، یکی از عوامل مؤثر در سیاست‌های امریکا بود. به همین دلیل، مورفی آشکارا بر پیام ریگان در این خصوص تأکید کرد و به نقل از او گفت:

امریکا شدیداً نگران این جنگ اندوه‌بار است و جنگ خلیج فارس، منافع استراتژیک و همچنین ثبات و امنیت کشورهای دوستان را در منطقه تهدید می‌کند.<sup>(۶۰)</sup>

مورفی در این سفر عازم بغداد شد و با مقامات عراقی مذاکره کرد. وی بی‌درنگ پس از ورود به بغداد گفت که دولت متبعوش در همه‌ی سطوح بین‌المللی می‌کوشد مذاکراتی را برای خاتمه دادن به جنگ تدارک ببیند. وی همچنین از ایران خواست تا مانند عراق که بارها آمادگی خود را برای وارد شدن به مذاکرات صلح اعلام کرده است، آمادگی خود را در این خصوص اعلام کند.<sup>(۶۱)</sup>

مورفی همچنین پیام کتبی ریگان را درباره‌ی تحولات جنگ خلیج فارس و تلاش‌های امریکا در شورای امنیت سازمان ملل برای پایان دادن به جنگ، تسليم صدام کرد. وی هنگام ترک بغداد به خبرنگاران گفت که دیدار با مقامات عراقی مفید و سازنده بوده است. همچنین ضمن تجلیل از شجاعت عراقی‌ها، گفت که زمان آن رسیده است که به این شجاعت با اعطای صلح پاداش داده شود، زمانی که پیش از این نیز فرارسیده بود.<sup>(۶۲)</sup>

در واقع، سخنان مورفی در موقعیتی که عراق برای تشدید درگیری در خلیج فارس تلاش می‌کرد، به منزله‌ی تشویق و ترغیب عراق و همچنین کسب اعتماد دوباره‌ی این کشور - که با افشای ماجراهای مکفارلین مخدوش

شده بود - ارزیابی می شد. از جمله مواردی که مورفی در این سفر به آن اشاره کرد، تلاش امریکا برای تصویب قطع نامه بی جدید در سازمان ملل بود: ما سرگرم فعالیت هستیم تا در این زمینه، قطع نامه می مؤثرتری را نسبت به قطع نامه های قبل در سازمان ملل، به تصویب برسانیم.<sup>(۶۳)</sup>

در پی پایان یافتن سفر منطقه بی مورفی و بازگشت هیئت اتحادیه عرب از امریکا، وزیر خارجه، وزیر دفاع و رئیس جمهور امریکا سخنانی ایراد کردند که حائز اهمیت و در عین حال نشانه توانی های جدید مبنی بر تشدید فشار به ایران بود. شولتز گفت: «امریکا به ایران هشدار داد که یا جنگ را پایان دهد و یا با اقدامات شدید و مقتضی رو به رو خواهد شد.»<sup>(۶۴)</sup>

چند روز بعد واینبرگر وزیر دفاع امریکا اعلام کرد:  
کشورش اجازه نخواهد داد که ایران در جنگ با عراق پیروز شود، زیرا چنین تحولی برای تمام جهان فاجعه آمیز خواهد بود.<sup>(۶۵)</sup>

در چنین موقعیتی، حمله عراق به ناو استارک<sup>\*</sup> امریکا موجب عذرخواهی عراق و آمادگی این کشور برای پرداخت غرامت شد، ولی به نظر می رسد این اقدام صرفاً بر اساس یک اشتباه در محاسبه نبوده است. در عین حال این حادثه امریکا را با وضعیتی دشوار رو به رو کرد، اما به جای فشار به عراق، سبب افزایش مواضع خصم‌های امریکا علیه ایران شد. چنان‌که ریگان در ۲۹ اردیبهشت ۱۳۶۶ در یک سخنرانی که از رادیو امریکا پخش شد، اعلام کرد:

در حقیقت شخصیت شرور و خطأ کار در این ماجرا جمهوری اسلامی ایران است.

\* در ۲۷ اردیبهشت ۱۳۶۶، در حالی که ناو امریکایی استارک در ۴۰ مایلی شمال بحرین در حرکت بود، هدف حمله‌ی یک جنگنده عراقی قرار گرفت و با اصابت یک موشک اگزوسم به این ناو، ۳۷ تن از خدمه‌ی این ناو کشته شدند.

ریگان در ادامه‌ی سخنان خود گفت:

مدت‌هاست دولت امریکا همراه با شماری از دیگر کشورهای جهان می‌کوشد  
با فراهم آوردن امکان انجام گفت و گوهای صلح، جنگ ایران و عراق پایان  
یابد، اما جمهوری اسلامی ایران تا کنون از کمک به یافتن راه حلی برای  
فرونشاندن آتش این جنگ امتناع کرده است.<sup>(۶۶)</sup>

بدین ترتیب امریکا، با افزایش حضور در منطقه‌ی خلیج فارس - که  
بعدها به اسکورت نفت‌کش‌ها انجامید - و تلاش برای تصویب قطعنامه‌ی  
۵۹۸ در سازمان ملل، سیاست جدیدی را آغاز کرد. تحولات جدید، با  
تشدید خصوصت ایران و امریکا، سرانجام به درگیری میان دو کشور در  
منطقه‌ی خلیج فارس منتهی شد. این اوضاع حاکم بر روابط ایران و امریکا به  
مدت یک سال طول کشید و بعدها با تغییر وضعیت در منطقه و اقدام ایران  
در پذیرش قطعنامه‌ی ۵۹۸ شکلی جدید به خود گرفت که در صفحات بعد  
بررسی می‌شود.

#### ب. سوروی

مقاومت مردم افغانستان، سیاست خاورمیانه‌یی شوروی را با بن‌بست و  
شکست مواجه کرد، زیرا روس‌ها با فرورفتن در باتلاق افغانستان از هر نوع  
امکان بهره‌برداری از خلاً به وجود آمده در توازن قدرت در منطقه که به  
دنبال پیروزی انقلاب اسلامی و سقوط شاه پدید آمده بود - محروم و  
سرانجام شکست زیان‌باری را متحمل شدند.

اقدامات شوروی به رهبری گورباچف برای رهایی از بن‌بست موجود در  
افغانستان، با تصمیم‌گیری برای خروج از این کشور آغاز شد.\* چنین

\* گورباچف بعدها در مصاحبه‌یی گفت که یک ماه قبل از انتخاب وی به سمت دبیرکل حزب کمونیست، این نتیجه حاصل شده بود که شوروی به اشغال افغانستان پایان می‌دهد.

پیش‌بینی می‌شد که اعتماد از دست رفته‌ی شوروی، در خلال خروج از افغانستان، دوباره به دست آید و جبران شود.

مسکو در برابر این اقدام، در نظر داشت با توجه به مناسبات دیرینه و سنتی با عراق و سوریه، امتیازهای مناسبی را در دیگر بحران‌های موجود در منطقه، از جمله جنگ ایران و عراق و مناقشه‌ی اعراب و اسرائیل به دست آورد. در چنین اوضاعی افشاء‌ی ماجراهی مکفارلین و تشتبه در سیاست خارجی امریکا، بهترین فرصت<sup>\*</sup> را به روس‌ها داد تا بدین وسیله در خلاف حاصل از بی‌اعتباری امریکا در منطقه، اعتبارشان را در منطقه با رهبری گورباچف دوباره بازیابند.

در پی گسترش دامنه‌ی جنگ و افزایش نگرانی کشورهای منطقه، این امکان برای شوروی فراهم شد تا با تأکید بر خاتمه‌ی فوری جنگ ایران و عراق، تلاش‌های دیپلماتیک خود را توسعه دهد. در این مسیر، روس‌ها برای حل سه مسئله‌ی بزرگ و اساسی منطقه، برگزاری سه کنفرانس بین‌المللی را پیشنهاد کردند:<sup>\*\*</sup> نخستین کنفرانس بین‌المللی برای حل و فصل اختلاف اعراب و اسرائیل، با عقب‌نشینی اسرائیل از سرزمین‌های اشغالی عرب‌نشین و تضمین حقوق مشروع ملت فلسطین تشکیل شود. دومین کنفرانس، با

---

\* روزنامه‌ی کریستین ساینس مانیتور در این خصوص نوشت: «شوروی سعی دارد با حداکثر بهره‌برداری از رسوایی اخیر امریکا در معامله با ایران و از دست رفتن اعتبار امریکا نزد اعراب، پیروزی عظیمی را در سیاست خارجی خود کسب نماید و رابطه‌ی خود را با کشورهای میانه‌روی عرب بهبود بخشد.»

روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۲/۷

\*\* مورفی معاون وزیر خارجه‌ی امریکا در واکنش به پیشنهادهای شوروی گفت: «در صورتی که شوروی روابط رسمی خود را با اسرائیل تجدید نماید و به یهودیان شوروی اجازه مهاجرت بدهد، خاورمیانه به سرعت به سوی صلح پیش خواهد رفت. این قیمتی است که امریکا می‌خواهد مسکو در قبال حضور یافتن در یک اجلاس بین‌المللی در مورد خاورمیانه پردازد.»

روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۵/۱۲/۶، خبرگزاری رویتر

هدف متوقف کردن جنگ ایران و عراق و برقراری صلح میان دو کشور، ولو با اعزام نیروهای بین‌المللی به جبهه‌ی ایران و عراق و تحریم و مجازات، برگزار شود.\* و سومین کنفرانس بین‌المللی برای تأمین آزادی کشتی رانی در خلیج فارس، تنگه‌ی هرمز و تضمین امنیت آبراه نفتی در برابر هرگونه خطر یا تهدید، تشکیل شود.<sup>(۶۷)</sup>

تحرکات گسترده‌ی دیپلماتیک و سیاسی شوروی که به نحوی بی‌سابقه در حال انجام بود، سبب شد تمایل شوروی به رهبری گورباچف برای به دست گرفتن ابتکار عمل، با کنار گذاشتن سیاست‌های انفعالی پیشین، عمیقاً توجه کشورها، محافل خبری و تحلیل‌گران سیاسی و نظامی را به خود جلب کند، چنان‌که یکی از دیپلمات‌های برجسته‌ی امریکایی در تماس با المستقبل گفت:

وجود یک رهبر میانه‌رو، چون گورباچف، مایه‌ی آزار دولت امریکاست، زیرا چنین رهبری می‌تواند به واسطه‌ی افکار و نظریات سیاسی خود، کشورهای عربی خشمگین از سیاست امریکا در منطقه را به سوی خود جلب نماید. کاری که یک رهبر تندرو و انعطاف‌ناپذیر اتحاد شوروی از انجام آن عاجز است.<sup>(۶۸)</sup> همچنین یک کارشناس برجسته‌ی فرانسوی درباره‌ی ماهیت تلاش‌های گورباچف گفت:

گورباچف سعی می‌کند از مرز بهره‌برداری از اشتباهات سیاست امریکا در خاورمیانه پا فراتر گذارد. گورباچف عملاً می‌خواهد بر این شعار ایالات متحده که می‌گوید جایگزینی جز خود امریکا برای امریکا در منطقه‌ی خاورمیانه وجود ندارد و دولت ریگان در هم‌کاری با کشورهای عربی به آن

\* پتروفسکی معاون وزیر خارجه‌ی شوروی در سفر به کشورهای منطقه، در این باره اعلام کرد: «اقدامات قدرت‌های بزرگ جهانی باید شامل استقرار یک نیروی بین‌المللی در مرزهای مشترک ایران و عراق و همچنین تحریم فروش اسلحه به هر دو کشور باشد.» روزنامه‌ی کیهان، ۲/۲۱۳۶۶، خبرگزاری آسوشیتدپرس

تکیه می کند، خط بطلان بکشد. گورباچف سعی دارد ضمن بی اعتبار کردن این شعار امریکایی، بسیاری از درهای بسته در خاورمیانه را بگشاید، به امید این که کشورهای عربی متوجه شوند که جایگزینی غیر از امریکا وجود دارد و ایالات متحده نه فقط ۹۹ درصد از برگها را در خاورمیانه ندارد، بلکه حتی قادر به حل بحرانهای این منطقه نیست.<sup>(۶۹)</sup>

دیپلماسی شوروی در این مقطع بر دو موضوع: تردد آزاد کشتهای در خلیج فارس و خاتمه یافتن جنگ ایران و عراق متمرکز بود<sup>\*</sup> و برای خاتمه دادن به جنگ در پس ایفای نقش مهمتری بود. روسها که در این باره دیدگاههای خاص خود را داشتند، برای تشریح، تفهیم و اجرای آن، پتروفسکی معاون وزیر خارجهای خود را به منطقه فرستادند. وی در مصاحبه‌ی مطبوعاتی در کویت دیدگاههای خود را درباره ایسرگیری کوشش‌ها برای پایان دادن به جنگ ایران و عراق چنین بیان کرد: سازمان‌دهی مذکرات با نظارت شورای امنیت سازمان ملل متحد؛ تدارک یک گردهمایی در سطح وزیران امور خارجه‌ی کشورهای عضو شورای امنیت و حضور همه‌ی جناح‌های ذی نفع جنگ در آن. وی همچنین در این مصاحبه هرگونه توافق میان شوروی و امریکا را در این خصوص تکذیب کرد.<sup>(۷۰)</sup>

پتروفسکی در مصاحبه‌ی مطبوعاتی در ابوظبی، ضمن تأکید بر این که یکی از اهداف این سفر تشریح سیاست‌های جدید شوروی در خصوص مسائل بین‌المللی و منطقه‌ی به رهبری گورباچف است، گفت:

طرح جدید شوروی به منظور ایجاد ثبات در منطقه و خلیج فارس، بر تشکیل یک کنفرانس ویژه‌ی بین‌المللی با حضور کلیه کشورهای ذی‌ربط و اتخاذ

\* در این خصوص سفیر شوروی در مصر گفت: «تلاش شوروی در حال حاضر متمرکز است بر یافتن راه حلی مناسب برای خاتمه دادن به جنگ عراق و ایران.» وی اضافه کرد: «این کار جزئی از استراتژی شوروی در منطقه‌ی خلیج فارس است.»

موقع واحد مشترکی به منظور حمایت از کشتی رانی آزاد در خلیج فارس و دریای هند متمرکز می‌باشد.

وی افروز:

این طرح متضمن گفت و گو درباره‌ی کاهش تعداد نیروهای دریایی موجود در منطقه و کنترل حرکت آنان نیز خواهد بود.<sup>(۷۱)</sup>

دیدگاه‌های شوروی که بخشی از آن در سخنان و مصاحبه‌های پتروفسکی نمایان شد، بیش‌تر مبنی بر پیوستگی ثبات در خلیج فارس و آزادی کشتی رانی، با پایان دادن به جنگ بود. تأکید روس‌ها بر حضور همه‌ی طرفهای ذی‌نفع و تصمیم‌گیری دسته جمعی و نیز مذاکره برای کاهش تعداد نیروهای خارجی مستقر در منطقه‌ی خلیج فارس، از جمله مواردی بود که دقیقاً مقابل دیدگاه‌های امریکا قرار داشت. در واقع، امریکایی‌ها با هرگونه اقدام و راه حلی که به کاهش یا کم رنگ شدن نقش این کشور بینجامد، به ویژه آن‌که همراه با افزایش موقعیت و نقش شوروی باشد، مخالف بودند؛ حال آن‌که چین، فرانسه و انگلیس تلویحاً از این پیشنهاد شوروی استقبال می‌کردند. پتروفسکی در سفر به کویت و عراق دو تصمیم اساسی گرفت که نشان دهنده‌ی گستردگی و عمق سیاست‌های جدید شوروی در برابر جنگ ایران و عراق و تردد آزاد نفت‌کش‌ها در خلیج فارس بود. روس‌ها در این سفر، در خصوص اجاره‌ی سه فروند نفت‌کش شوروی به کویت، به توافق رسیدند. در عراق نیز قرارداد مودت میان شوروی و عراق که در سال ۱۹۷۲ امضا شده بود، به مدت ۱۵ سال دیگر تمدید شد. نتایج سفر پتروفسکی به عراق و کویت اهمیت ویژه‌ی داشت که بخشی از آن در رسانه‌های خبری انعکاس یافت. در این خصوص رادیو بی‌بی‌سی در تحلیلی اعلام کرد:

جنگ ایران و عراق، شوروی را به صورت شریکی بالاهمیت در حفظ توازن استراتژیک منطقه‌ی خلیج فارس درآورده است. توافق هفت‌می گذشته اجاره‌ی سه کشتی شوروی به کویت، اهمیت کنونی نقش شوروی در خلیج فارس را

تأیید کرده است. ... عملی شدن چنین طرحی می‌تواند به عنوان نشانه‌یی از افزایش حضور نظامی شوروی در خلیج فارس تلقی شود.<sup>(۷۲)</sup>

خبرگزاری فرانسه نیز در تحلیلی درباره استراتژی جدید شوروی آورده است:

قرارداد همکاری شوروی و عراق و به خصوص تجدید این قرارداد که در دوره‌یی حساس از موقعیت سیاسی منطقه صورت می‌گیرد، حائز اهمیت به سزاوی است. روس‌ها برای روابط دوستانه‌ی خود با رژیم عراق بهای زیادی قائل هستند. این استراتژی همواره دلیل بزرگی برای اعمال نفوذ دائم روس‌ها در عراق بوده است.<sup>(۷۳)</sup>

این خبرگزاری افزواد:

روس‌ها معتقدند برای یافتن جای پا در خلیج فارس و نفوذ تدریجی در آب‌های این منطقه، ابتدا باید درخواست کویتی‌ها مبنی بر اعزام کشتی‌های باری و اصولاً این‌گونه خواهش‌های به ظاهر صلح‌طلبانه را لیک گویند و عمل کنند. ... ارزش و بهایی که روس‌ها برای روابط خود با رژیم بعث عراق قائل‌اند و نقشی که شوروی از آغاز جنگ در تأمین تسليحات مورد نیاز بغداد بر عهده گرفته است، در کنار عوامل دیگر از جانب کرملین، برای به دست آوردن جای پای مناسب در منطقه‌ی خلیج فارس است.<sup>(۷۴)</sup>

مجله‌ی سوری *الفرسان*، سفر پتروفسکی را به منزله‌ی هشدار به رهبران ایران، مبنی بر این که راه حل نظامی کهنه شده است، ارزیابی کرد و نوشت: معنای این دیدگاه آن است که از نظر شوروی، پایان جنگ خلیج فارس،

گامی اساسی در راه تشکیل کنفرانس بین‌المللی صلح است.<sup>(۷۵)</sup>

این مجله همچنین ضمن تأکید بر افزایش نفوذ شوروی در منطقه و کاهش نفوذ امریکا در شش ماه گذشته، به ویژه بعد از ماجراهای ایران گیت، به اقدامات دیگر شوروی هم‌زمان با سفر پتروفسکی اشاره کرد و نوشت: هم‌زمان بودن سفر پتروفسکی با سفر حافظ اسد به مسکو و درخواست شوروی

برای از سرگرفتن روابط میان سوریه و عراق و سازمان آزادیبخش فلسطین و

سوریه، دو برگ برنده‌ی شوروی در منطقه‌ی خاورمیانه است.<sup>(۷۶)</sup>

تلاش مسکو برای نزدیک کردن عراق و سوریه و همچنین ساف با سوریه، نشانه‌ی عمق و گستردگی سیاست خارجی جدید شوروی در منطقه بود. در این مقطع، فشارهای واردہ به عراق و سوریه، سبب شد ابتدا نخست وزیر سوریه و طه یاسین رمضان با یکدیگر در خاک اردن ملاقات کنند و سپس حافظ اسد و صدام حسین در حضور ولی‌عهد عربستان و شاه حسین با هم دیدار کنند.

در این میان، روابط مسکو - تهران نیز کش و قوس بسیاری داشت.

بدین معنا که ایران با در نظر گرفتن موقعیت جدید مسکو و اظهار تمایل شوروی برای خروج از افغانستان در سفر دکتر ولایتی به مسکو،<sup>\*</sup> با برگزاری کنفرانس صلح بین‌المللی درباره‌ی افغانستان و حضور شوروی موافقت کرد. این موضع گیری در رسانه‌های خبری به منزله‌ی تغییری اساسی در سیاست دولت ایران در برابر افغانستان تعییر شد. در سفر دوباره‌ی آقای ولایتی به مسکو،<sup>\*\*</sup> گرومیکو وزیر خارجه‌ی شوروی، به رغم تغییر جدید در موضع جمهوری اسلامی، برای تحت فشار قرار دادن ایران، از رفتار جمهوری اسلامی در حمایت از مجاهدان مسلمان افغانی انتقاد کرد. در ادامه‌ی همین موضع خصم‌مانه، پنج روز بعد، گرومیکو در ملاقات با طارق عزیز وزیر خارجه‌ی عراق، موضع عراق را سازنده‌تر از موضع ایران ذکر کرد!

در واقع، روس‌ها بر پایه‌ی درکی که از موقعیت ایران داشتند، به ویژه پس از افشای ماجراهای مکفارلین، اوضاع را برای فشار به ایران و اخذ امتیاز

\* این سفر در ۱۳۶۵/۱۱/۲۴ هنگام تشدید جنگ شهرها و حملات عراق به مردم بی‌دفاع ایران انجام شد.

\*\* این سفر در ۱۳۶۵/۱۲/۳ انجام شد.

در مسئله‌ی افغانستان مساعد می‌پنداشتند. علاوه بر این، لازمه‌ی کسب اعتماد عراق و کشورهای منطقه<sup>\*</sup> و همچنین برخی کشورهای اروپایی، تشدید فشار و اتخاذ مواضع خصم‌انه علیه ایران بود. در عین حال روس‌ها به این امر واقف بودند که لازمه‌ی کسب ابتکار عمل در جنگ و حل موضوع افغانستان و نیز مقابله با سیاست‌های منطقه‌ی امریکا و حضور گسترده‌ی این کشور در خلیج فارس، نوعی همسویی با ایران و حمایت از مواضع این کشور است. ایران نیز متقابلاً برای مقابله با فشارهای امریکا، با استفاده از اهرم سازمان ملل و کاهش حمایت این کشور از عراق، بسیار سنجیده و بالحتیاط رفتار می‌کرد. در چنین موقعیتی آقای هاشمی درباره‌ی تلاش‌های امریکا برای تشدید خصوصیت میان ایران و شوروی گفت:

یک بار امریکایی‌ها به ما نقشه‌بی دادند، که به اصطلاح خواستند اطلاعات

سرّی به ما بدهند. در این نقشه جای استقرار نیروهای شوروی را در مرز مشخص کرده بودند و فلش‌هایی کشیده بودند که مثلاً نیروهای شوروی از اینجا وارد می‌شوند و به کجا می‌خواهند برسند. خطوط حمله و نیروهایی

که قرار بود حمله کنند را مشخص کرده بودند.<sup>(۷۷)</sup>

هنگام تشدید خصوصیت میان ایران و امریکا چنین سخنانی، جهت گیری خاصی داشت که روس‌ها نیز به آن بی‌توجه نبودند. در عین حال، استراتژی جدید شوروی در منطقه‌ی خاورمیانه و مواضع و اقدامات آشکار این کشور علیه ایران سبب شد موضع گیری ایران در برابر این سیاست‌ها اعلام شود. چنان‌که رئیس جمهور ایران (آیت‌الله خامنه‌ای) در خطبه‌های نماز جمعه فرمودند:

تا کنون دولت‌هایی، از جمله شوروی ادعا می‌کردند که در جنگ بی‌طرف

\* نشریه‌ی الرأی العام چاپ کویت در این موقعیت نوشت: «مصلحت تمامی اعراب به ویژه کشورهای خلیج فارس، در این است که امریکا را رد کرده و درهای خود را کاملاً به سوی روزنامه‌ی رسالت، ۲۰/۲/۱۳۶۶ شوروی بازنمایند.»

هستند و بارها این مسئله را در مذاکرات و پیام‌های خود به ما بیان داشته و ارسال تسليحات خود به عراق را در چارچوب قراردادهای گذشته توجیه می‌کردند، اما امروز روس‌ها به طور واضح و علنی عدم بی‌طرفی خود را در منطقه نشان می‌دهند و علناً از دشمن ما حمایت می‌کنند.<sup>(۷۸)</sup>

ایشان ضمن قابل قبول ندانستن این رفتار، بر این نکته تأکید کردند که ملت ایران هرگز این موضوعات را فراموش نخواهد کرد. همچنین سخن‌گوی وزارت خارجه‌ی ایران گفت:

اخیراً شوروی در مورد مسائل منطقه، از جمله تحولات خلیج فارس و جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، مواضعی اتخاذ کرده است که نمایانگر نوعی فرصت‌جویی برای افزایش نفوذ و یا راضی کردن متحдан امریکا در منطقه است.<sup>(۷۹)</sup>

تشدید جوّ عمومی در کشور و در رسانه‌های ارتباط جمعی علیه رفتار جدید شوروی به گونه‌یی بود که نماینده‌ی وزارت خارجه‌ی شوروی بیان کرد: وسائل ارتباط جمعی ایران و نیز بعضی از مقامات رسمی، اظهارات غیر دوستانه‌یی نسبت به اتحاد جماهیر شوروی بیان می‌کنند. کوشش‌هایی می‌شود \* تا سیاست اتحاد جماهیر شوروی در قبال ایران و جنگ ایران و عراق تحریف گردیده و تاریخ روابط دو جانبه‌ی میان دو کشور ما قلب [دگرگون] شود.<sup>(۸۰)</sup>

آقای هاشمی در پاسخ به گلایه‌ی نماینده‌ی وزارت خارجه‌ی شوروی و اظهار گله‌مندی متقابل، ضمن اعلام سیاست ایران درباره‌ی آینده‌ی عراق مبنی بر حاکمیت یک پارچه‌ی ملت عراق و مخالفت با تلاش‌های امریکا در منطقه، تأکید کرد: «مهم‌ترین مسئله‌ی ما با روس‌ها حمایت

\* روزنامه‌ی سکوفسکی در این خصوص نوشت: «در این اوخر در جراید ایران علناً به جار و جنجالی که در جهت شوروی ستیزی است، دامن زده می‌شود».

خبرگزاری جمهوری اسلامی، نشریه‌ی گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۳۱، رادیو مسکو، ۱۳۶۶/۲/۳۰

آن‌ها از عراق است.<sup>(۸۱)</sup>

آفای هاشمی همچنین در دیدار با سفیر کوبا، ضمن انتقاد از سیاست‌های شوروی گفت:

ما برای این حرکات شورکات تفسیر منطقی و عاقلانه‌یی نمی‌بینیم. شوروی چگونه حمایت از یک رژیم دیکتاتور و تجاوز‌گر همچون رژیم بعثت عراق را بر حمایت از یک انقلاب عظیم ضد امپریالیستی ترجیح می‌دهد؟ سران شوروی اگر فکر می‌کنند که عراق به آن‌ها وفادار می‌ماند در اشتباه‌اند.<sup>(۸۲)</sup>

روس‌ها در این خصوص، در چارچوب استراتژی جدید منطقه‌یی خود عمل می‌کردند و توجه چندانی به دیدگاه‌ها و مواضع ایران نداشتند.

در مجموع، در مقایسه‌ی میان امریکا و شوروی، با توجه به وضعیت حاکم بر منطقه و گستردگی تلاش‌های شوروی، موقعیت این کشور<sup>\*</sup> مطلوب‌تر ارزیابی می‌شد.<sup>\*\*</sup> زیرا مسکو ضمن ارتباط با همهی کشورهای منطقه، طرح‌ها و پیشنهادهای نسبتاً روشن و پذیرفتنی برای طرف‌های ذی‌نفع داشت و همین امر، مقدمات افزایش نفوذ شوروی را در منطقه فراهم کرد.<sup>\*\*\*</sup>

---

\* مؤسسه‌ی بین‌المللی مطالعات استراتژیک لندن ضمن مقایسه‌ی ریگان و گورباچف نوشت: «ریگان با لطمات شدید به نفوذ خود در منطقه‌ی خلیج فارس، خاورمیانه و امریکای مرکزی مواجه شده و به نقش آن در رهبری علیه آنچه ترویسم بین‌المللی نامیده می‌شود نیز آسیب‌های جدی وارد آمده است. در عین حال موقعیت میخانیل گورباچف عکس موقعیت ریگان را دارد و رهبری قاطعه‌یی، حاکی از خارج شدن سیاست شوروی از وضعیت سنتی آن است».

\*\* روزنامه‌ی نیویورک تایمز در این باره نوشت: در حالی که امریکا در گیر رسوایی ماجراهی شکست سیاست نزدیکی با جمهوری اسلامی ایران است، شوروی گام‌های بلندی در جهت کسب نفوذ مجدد خود در خاورمیانه برمی‌دارد.

روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۱۴

\*\*\* روزنامه‌ی نیویورک تایمز در این خصوص نوشت: «شوروی یک رشته اقدامات دیپلماتیک را در خاورمیانه، با هدف تجدید نفوذ خود در منطقه آغاز کرده است».

### منابع و مأخذ فصل اول

۱. دانشگاه فلوریدا، اتحاد جماهیر سوری، جنگ ایران و عراق از برزنف تا گورباقف، ترجمه‌های محسن الدین مصباحی، فصل هشتم.
۲. وزارت ارشاد اسلامی، اداره‌ی کل مطبوعات خارجی، «بررسی مطبوعات جهان»، شماره‌ی ۱۲۲۰، ۱۳۶۵/۱۲/۴، هفته‌نامه‌ی نیوزویک، چاپ سوئیس.
۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۵/۱۲/۱۸، به نقل از نول آبزرواتور.
۴. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۲/۱۹، به نقل از لوموند دیپلماتیک.
۵. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۱/۱۱، به نقل از فرانس پرس.
۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۱/۱، به نقل از فیگارو.
۷. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۷۳/۷/۲، به نقل از مجله‌ی سیاست خارجی (دفتر مطالعات وزارت خارجه)، به نقل از کتاب نه شرقی، نه غربی اصل بنیادین سیاست خارجی (نوشته‌ی روح الله کارگر رمضانی)
۸. مولانا، حمید، بازشناسی جنبه‌های تجاوز و دفاع، جلد اول، تهران، ۱۳۶۸، ص ۲۸۰.
۹. مأخذ شماره‌ی ۱.
۱۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۵/۱۰/۲۹، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۵/۱۰/۲۸.
۱۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱، ۱۳۶۶/۱/۱، به نقل از روزنامه‌ی فیگارو.
۱۲. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۲/۱.
۱۳. پیشین.
۱۴. پیشین.
۱۵. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۲/۱.
۱۶. روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۲/۱.
۱۷. روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۱/۱۵.
۱۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۵/۱۰/۲۹، به نقل از رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۵/۱۰/۲۸.
۱۹. صحیفه امام، جلد ۲۰، ص ۲۵۱.
۲۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۲۶، به نقل از رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۶/۲/۲۵.

۲۱. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۱/۲۷.
۲۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۲۹، به نقل از روزنامه‌ی گاردن.
۲۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۳۱، به نقل از رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۱/۳۱.
۲۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۳۱، به نقل از رادیو اسرائیل، ۱۳۶۶/۲/۳۰.
۲۵. اداره‌ی کل مطبوعات و رسانه‌های خارجی وزارت ارشاد اسلامی، "بررسی مطبوعات جهان"، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۲۸، ۱۳۶۶/۱/۲۳، مجله‌ی المستقبل به قلم عبدالکریم ابوالنصر.
۲۶. پیشین.
۲۷. روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۲/۳، به نقل از رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۲/۲.
۲۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۳، به نقل از خبرگزاری فرانسه در نیویورک.
۲۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، به نقل از بوش معاون رئیس‌جمهور وقت امریکا.
۳۰. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۵/۸/۲۴.
۳۱. روزنامه‌ی ابرار، ۱۳۶۵/۸/۲۴.
۳۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۵/۱۰/۲۸.
۳۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۵/۱۰/۳۰، به نقل از روزنامه‌ی گاردن، ۱۳۶۵/۱۰/۲۹.
۳۴. پیشین.
۳۵. پیشین، به نقل از روزنامه‌ی تایمز، ۱۳۶۵/۱۰/۲۹.
۳۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۵/۱۱/۲، به نقل از خبرگزاری یونایتدپرس، ۱۳۶۵/۱۱/۱.
۳۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۵/۱۱/۱۰، به نقل از خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۵/۱۱/۹.
۳۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۵/۱۱/۱۱، به نقل از هرالدتریبیون، ۱۳۶۵/۱۱/۱۰.
۳۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۵/۱۱/۱۶، به نقل از رادیو امریکا، ۱۳۶۵/۱۱/۱۵.
۴۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۵/۱۱/۲۲، به نقل از خبرگزاری

- آسوشیتدپرس، ۱۳۶۵/۱۱/۲۱.
۴۱. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۵/۱۲/۲، به نقل از روزنامه‌ی ملیت چاپ ترکیه.
۴۲. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۵/۱۲/۲۸.
۴۳. اداره‌ی کل مطبوعات و رسانه‌های خارجی وزارت ارشاد اسلامی، "بررسی مطبوعات جهان"، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۲۹، ۱۳۶۶/۱/۲۹، به نقل از الدستور، ۱۳۶۶/۱/۱۰.
۴۴. واحد مرکزی خبر صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، بولتن رادیوهای بیگانه، ۱۳۶۶/۱/۱۶، رادیو ایران (ضد انقلاب)، واینبرگر وزیر دفاع وقت امریکا، ۱۳۶۶/۱/۱۳.
۴۵. نشریه‌ی نمایندگی دائم جمهوری اسلامی در سازمان ملل، شماره‌ی ۱۱، ۱۳۶۹/۸/۱ به نقل از کتاب نه شرقی نه غربی اصل بنیادین سیاست خارجی جمهوری اسلامی، (نوشته‌ی روح الله کارگر رمضانی، از انتشارات دانشگاه یل امریکا).
۴۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۵/۱۲/۹، به نقل از خبرگزاری فرانسه.
۴۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۱/۳، به نقل از واینبرگر، ۱۳۶۶/۱/۲.
۴۸. روزنامه‌های یومیه ۱۳۶۶/۱/۱۴، آقای هاشمی رفستجانی.
۴۹. روزنامه‌ی رسالت ۱۳۶۶/۱/۱۵، خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران، ۱۳۶۶/۱/۱۴.
۵۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۱/۱۸، به نقل از آقای هاشمی، ۱۳۶۶/۱/۱۷.
۵۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۱/۱۸، به نقل از خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۱/۱۷.
۵۲. مأخذ شماره‌ی روزنامه‌ی جمهوری اسلامی ۱۳۶۶/۲/۱.
۵۳. دفتر سیاسی نمایندگی امام در سپاه، رویدادها، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۴۳، ۱۳۶۶/۲/۱۵ به نقل از ریچارد مورفی معاون وزارت خارجه‌ی امریکا در امور خاورمیانه.
۵۴. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۱۹، به نقل از خبرگزاری کویت.
۵۵. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۲/۱۹، به نقل از خبرگزاری رویتر.
۵۶. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۲/۲۰، به نقل از خبرگزاری جمهوری اسلامی.
۵۷. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۲/۱۹، به نقل از خبرگزاری رویتر.
۵۸. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۲۱، به نقل از خبرگزاری کویت.
۵۹. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۲۱، به نقل از خبرگزاری کویت.
۶۰. پیشین.
۶۱. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۲/۲۱، به نقل از خبرگزاری دولتی عراق.
۶۲. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۲۲، به نقل از آسوشیتدپرس.

۶۳. پیشین، به نقل از رادیو لندن.
۶۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۲۶، به نقل از رادیو  
بی‌بی‌سی، ۱۳۶۶/۲/۲۵.
۶۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۳۰، به نقل از شبکه‌ی  
تلوزیونی سی‌بی‌اس امریکا.
۶۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۳/۱، به نقل از رادیو امریکا،  
. ۱۳۶۶/۲/۳۰.
۶۷. اداره‌ی کل مطبوعات و رسانه‌های خارجی وزارت ارشاد اسلامی، "بررسی مطبوعات  
جهان"، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۳۵، ۱۳۶۶/۲/۲۹، مجله‌ی المستقبل چاپ فرانسه،  
. ۱۳۶۶/۲/۱۲.
۶۸. پیشین.
۶۹. پیشین.
۷۰. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۱/۳۱، به نقل از خبرگزاری فرانسه.
۷۱. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۳.
۷۲. معاونت سیاسی سپاه پاسداران، بولتن بررسی، شماره‌ی ۸، ۱۳۶۶/۲/۴.
۷۳. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۹.
۷۴. پیشین.
۷۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۱۹، خبرگزاری فرانسه،  
. ۱۳۶۶/۲/۱۸.
۷۶. پیشین.
۷۷. روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۱/۱۷.
۷۸. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۲/۱۹، به نقل از آیت‌الله خامنه‌یی در نماز جمعه‌ی تهران،  
. ۱۳۶۶/۲/۱۸.
۷۹. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۲/۱۲.
۸۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۱۸، مسکو خبرگزاری تاس،  
. ۱۳۶۶/۲/۱۷.
۸۱. روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۲/۲۳.
۸۲. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۲/۲۴، به نقل از خبرگزاری جمهوری اسلامی.



## فصل دوم

گسترش جنگ  
در خلیج فارس



## گسترش جنگ در خلیج فارس

زمینه‌های تشدید بحران در خلیج فارس و گسترش حضور امریکا در منطقه درگیری در خلیج فارس و گسترش آن با حملات عراق به پایانه‌های نفتی ایران در جزیره‌ی خارک در سال ۱۳۶۳ و سپس حمله به نفتکش‌ها و کشتی‌های ایران در سال‌های بعد، بر پایه‌ی این دیدگاه انجام شد که ایران تا زمانی که قادر به تولید و فروش نفت و سپس تهیه‌ی سلاح باشد، به جنگ ادامه خواهد داد. بنابراین، قطع صدور نفت ایران مبنای اصلی تلاش‌های عراق در این دوره بود. گری‌سیک مشاور کارتر گفت:

عامل عمدۀ ادامه‌ی جنگ از جانب ایران، صدور نفت توسط این کشور است و تا موقعی که نفت از ایران صادر می‌شود جنگ ادامه خواهد یافت. بنابراین، باید جریان صدور نفت ایران را قطع کرد.<sup>(۱)</sup>

به موازات تلاش عراق برای قطع صدور نفت ایران، امریکا برای جلوگیری از دسترسی ایران به تجهیزات نظامی و سلاح، اقدامات گستردۀ‌ی را با عنوان "عملیات استانچ" آغاز کرد. توافق جهانی علیه ایران به دلیل پافشاری بر حقوق حقه‌ی خود، از مهم‌ترین دلایل هماهنگی کشورهای جهان برای وارد کردن فشار به ایران و واگذاری میدان خلیج فارس به عراق،

برای آغاز کردن تهاجمات پی در پی بود. کمیته‌ی روابط خارجی امریکا درباره‌ی دلیل حمله‌ی عراق به نفت‌کش‌ها در گزارشی چنین آورده است: جنگ نفت‌کش‌ها در نتیجه‌ی تمایل عراق به محدود کردن درآمد نفتی ایران و بین‌المللی کردن مسئله‌ی جنگ آغاز گردید.<sup>(۲)</sup>

روزنامه‌ی گاردنین نیز در خصوص دلیل اقدام عراق چنین نوشت: عراق که در تابستان ۱۹۸۴، جنگ نفت‌کش‌ها را آغاز کرد، دو هدف عمده را دنبال می‌کرد: یکی قطع صادرات نفتی ایران و خنثی کردن برتری‌های رزمی ایران در جبهه‌ها و دیگر توسعه‌ی خطر در منطقه و جلب حمایت کشورهای عرب خلیج فارس از بغداد و در صورت لزوم، بازکردن پای دخالت ابرقدرت‌ها در این مناقشه.<sup>(۳)</sup>

در واقع، ناتوانی عراق در نبرد زمینی و تلاش برای خنثی کردن برتری‌های رزمی ایران، محور اصلی اقدامات عراق را تشکیل می‌داد. اوضاع بین‌المللی و وضعیت حاکم بر منطقه، زمینه‌های تهاجم عراق به پایانه‌های نفتی ایران و نفت‌کش‌ها را فراهم کرد. عراق چنین پیش‌بینی می‌کرد که با تضعیف بنیه‌ی اقتصادی ایران و افزایش دخالت قدرت‌های بزرگ، تشدید فشار به ایران و پایان یافتن جنگ امکان‌پذیر خواهد شد.

جمهوری اسلامی ایران با آگاهی از اهداف تلاش‌های عراق و حمایت‌های بین‌المللی از این اقدامات، به دلیل اجتناب از درگیر شدن در جبهه‌ی جدید و همچنین نیازمندی به ارز حاصل از صادرات نفت، تمایل چندانی به گسترش دامنه‌ی بحران در خلیج فارس نداشت، و همین سبب در پیش گرفتن سیاست "مقابله به مثل محدود" شد. آقای هاشمی در این‌باره گفت:

هنگامی یک کشته از دشمن هدف قرار می‌گرفت که پیش از آن یک کشته از ما مورد اصابت قرار گرفته بود.<sup>(۴)</sup>

عراق دومین مرحله از جنگ نفت‌کش‌ها<sup>\*</sup> را از آذر ۱۳۶۵ و متعاقب افشاری ماجرای مکفارلین آغاز کرد. در این مرحله عراق با درک و برداشتی که از ماهیت تلاش‌های امریکا برای برقراری رابطه‌ی پنهانی با ایران و نیز شکست آن داشت، حملات خود را به نفت‌کش‌ها از سر گرفت. اقدامات متقابل ایران و افزایش احتمال گسترش دامنه‌ی جنگ، بر نگرانی حامیان منطقه‌یی و جهانی عراق افزود. در مجموع، در مراحل مختلف، به ترتیب در سال ۱۹۸۵، ۴۷ فروردین، در سال ۱۹۸۶، ۱۰۷ فروردین و در سال ۱۹۸۷، ۱۸۷ فروردین کشته، هدف حمله قرار گرفتند.<sup>(۵)</sup> این آمار نشان دهنده‌ی گسترش فزاینده‌ی درگیری در منطقه‌ی خلیج فارس بود.<sup>\*\*</sup> نگرانی از پیدایش این وضعیت سبب شد تا نشانه‌ها و علائم مداخله‌ی قدرت‌های بزرگ در خلیج فارس آشکار شود، چنان‌که برای نخستین بار، با درخواست کویت از امریکا مبنی بر اسکورت نفت‌کش‌هایش در آذر ۱۳۶۵، آثاری دیگر از مداخله بروز کرد. امریکا به دلیل گستردگی این اقدام در این مقطع به درخواست کویت پاسخ نداد. تلاش‌های میانجی‌گرانه‌ی سازمان ملل سبب شد حملات عراق به نفت‌کش‌ها متوقف شود.

عراق، سومین مرحله از جنگ نفت‌کش‌ها را پس از پیروزی ایران در عملیات کربلای ۵ شروع کرد. در این مرحله، تلقی و درک عراق از وضعیت حاکم بر جنگ (برتری نظامی ایران) و اوضاع نابهشامان روحی و نظامی این

\* اولین مرحله از جنگ نفت‌کش‌ها از سال ۱۳۶۳ آغاز شد و به موازات جنگ شهرها کماپیش ادامه داشت، اما از سال ۱۳۶۵، به دلیل موقعیت برتر ایران وارد مرحله‌ی جدید شد که به لحاظ افزایش شدت و گسترش دامنه و نتایج آن، به منزله مرحله‌ی دوم ذکر شده است.

\*\* فهرست حملات عراق به کشتی‌های تجاری و نفت‌کش در طول سال ۱۳۶۶، در ضمیمه‌ی کتاب درج شده است.

کشور سبب شد تا حملات عراق به نفتکش‌ها و همچنین حمله به پایانه‌های نفتی ایران، بدین منظور پی‌گیری و انجام شود که علاوه بر بین‌المللی کردن جنگ، بنیه‌ی اقتصادی ایران را نیز به شدت تضعیف کند. بر این اساس، موج جدید حملات عراق بسیار شدید شد.

پیدایش وضعیت جدید در خلیج فارس بر اثر حملات عراق، موقعیتی را به وجود آورد که مشخصه‌ی آن گسترش دامنه‌ی جنگ و بین‌المللی شدن آن بود.

ایران در اوضاع جدید، موقعیت دشواری داشت. بدین معنا که پرهیز از مقابله به مثل، افزایش حملات عراق را در پی داشت و از سوی دیگر، هرگونه مقابله به مثل نیز زمینه را برای گسترش دامنه‌ی جنگ و بین‌المللی شدن آن فراهم می‌کرد، لذا همان‌گونه که اشاره شد، ایران استراتژی "مقابله به مثل محدود" و "ضربه در برابر ضربه" را برای محدود کردن تهاجمات عراق، در پیش گرفت.

### واکنش امریکا و توافق با کویت برای اسکورت نفتکش‌ها

همان‌طور که پیش‌بینی می‌شد، نتایج ناشی از پیدایش وضعیت جدید در خلیج فارس و احتمال گسترش دامنه‌ی جنگ بهانه‌یی به دست امریکا داد تا تحت عنوان نگرانی از ادامه‌ی جنگ، حضور خود را در خلیج فارس توجیه کند. ریگان رئیس جمهور امریکا، بیانیه‌یی در این خصوص صادر کرد. مندرجات بیانیه، مبنی بر تأثیر گسترش و ادامه‌ی جنگ بر منافع استراتژیک امریکا و امنیت دوستان آن کشور در منطقه، یعنی به منزله‌ی آشکار شدن سیاست امریکا در حمایت از عراق و تهدید ایران بود. در این بیانیه آمده است:

ما در نگرانی دوستانمان در منطقه‌ی خلیج فارس مبنی بر این که جنگ ممکن است گسترش یابد و امنیت آن‌ها را مورد تهدید قرار دهد، سهیم هستیم. ما

گسترش جنگ را به عنوان تهدیدی علیه منافع خود و دوستانمان در منطقه تلقی می کنیم.<sup>(۶)</sup>

آفای هاشمی، تنها یک روز پس از صدور بیانیه‌ی ریگان، در نقطه قبل از دستور مجلس ضمن بر ملا کردن ماهیت تلاش‌های جدید امریکا در حمایت از عراق، درباره‌ی توسعه دامنه‌ی جنگ گفت:

مگر ما می خواستیم جنگ را توسعه دهیم؟... این شما هستید که مدام تحریک می کنید که یک حادثه‌یی در منطقه به وجود بباید. آن‌ها را تحریک می کنید که خودشان را (کشورهای منطقه) در جنگ شریک کنند. به آن‌ها بگویید خودشان را کنار بکشند. نصیحتی که ما می کنیم این است که آن‌ها شریک جنگ نباشند؛ ما با آن‌ها رفیقیم؛ با آن‌ها روابط صمیمی داریم. با آن‌ها می توانیم برادری داشته باشیم؛ هم کاری داشته باشیم.<sup>(۷)</sup>

سپس ایشان با اشاره به تأثیرات افشاری ماجراهای مکفارلین در بی‌اعتبار کردن سیاست امریکا در منطقه و تلاش برای احیای آن اضافه کرد: «ما حدس می‌زنیم که شما این حرف‌ها را به خاطر وضع سیاسی اخیر تان می‌گویید.»<sup>(۸)</sup>

ایران که پیش از این پیش‌شرط پایان دادن به جنگ را حذف صدام اعلام کرده بود، درباره‌ی مواضع اخیر امریکا احساس نگرانی می‌کرد. امریکایی‌ها نیز متقابلاً برای تفہیم سیاست جدید خود، مواضع نسبتاً شدیدی را علیه ایران اتخاذ کردند، چنان‌که ریگان بار دیگر ایران را ترویریست نامید. روزنامه‌ی نیویورک تایمز - چاپ امریکا - درباره‌ی ضرورت تصحیح سیاست امریکا و تفہیم آن به ایران، به نقل از یک کارشناس امریکا در مسائل خاورمیانه نوشت:

ایرانیان به دلایل فراوانی مقاعده شده‌اند که امریکا هیچ کاری در جلوگیری از شکست عراق نمی‌تواند بکند و این چیزی است که دولت

ریگان باید تصحیح کند. در غیر این صورت، امریکا و متحدینش نسل‌ها متأسف خواهند بود.<sup>(۹)</sup>

این کارشناس در ادامه مطلب خود، درباره ضرورت حضور امریکا در منطقه برای هشدار به ایران و حفظ عراق در برابر ایران، نوشت: حضور قدرتمند نیروی دریایی امریکا در خلیج فارس که ایران آن را به دریاچه‌بی خصوصی تبدیل خواهد کرد، لازم است.<sup>(۱۰)</sup>

بر پایه‌ی این ضرورت‌ها، امریکایی‌ها که پیش از این به درخواست کویت برای اسکورت نفت‌کش‌ها پاسخ منفی داده بودند، در برابر درخواست جدید وزیر خارجه‌ی کویت، مبنی بر این‌که: «دو ابرقدرت باید مسئولیت‌های خود را برای حفاظت از کشتی‌رانی در منطقه برعهده گیرند».<sup>(۱۱)</sup> پیشنهاد خود را درباره اسکورت نظامی نفت‌کش‌ها اعلام کردند.\*

روزنامه‌ی نیویورک تایمز این پیشنهاد را بخشی از تصمیمات دولت امریکا برای کسب اعتبار از دست رفته‌اش در جهان عرب، پس از فروش سلاح به ایران دانست.<sup>(۱۲)</sup>

واین‌گرگز وزیر دفاع امریکا، ضمن تشریح سیاست امریکا و تهدید ایران، اعلام کرد:

در صورتی که ایران بکوشد خروجی خلیج فارس را مسدود کند، در طرح‌هایی، بمباران این کشور با استفاده از ناوهای مستقر در منطقه پیش‌بینی شده است. ... ما کاملاً آماده هستیم برای ترافیک دریایی دائم و نیز تضمین آزادی کشتی‌رانی، آنچه را که لازم باشد، انجام دهیم.<sup>(۱۳)</sup>

\* رادیو امریکا در ۱۳۶۶/۱/۵، به نقل از روزنامه‌ی نیویورک تایمز، ضمن اشاره به پیشنهاد امریکا به کویت برای حفاظت از کشتی‌های متعلق به کویت، گفت: «حدود یک ماه پیش از جانب کویت تقاضا شد...» کویت در واقع هم از امریکا و هم از شوروی تقاضای کمک و همراهی دریایی کرده است.

برداشت ایران از موضع تهدیدآمیز امریکا سبب شد سخن‌گوی کاخ سفید اعلام کند:

ما هیچ کس را تهدید نکرده و صرفاً موضع خود را درباره‌ی منافع

استراتژیک امریکا در خلیج فارس توضیح داده‌ایم.<sup>(۱۴)</sup>

روزنامه‌ی پراودا/ چاپ مسکو نیز ضمن بی‌فایده دانستن حضور دریایی امریکا در منطقه و تهدیدهای فزاینده‌اش درباره‌ی استفاده از این نیروها برای حفظ امنیت خطوط کشتی رانی نوشت:

این اقدام امریکا بر عکس بزرگ‌ترین تهدید برای خطوط کشتی رانی خلیج فارس

محسوب می‌شود و این مسئله حتی برای متحدین امریکا نیز روشن است.<sup>(۱۵)</sup>

افزایش حضور نظامی امریکا در منطقه به بهانه‌ی اسکورت نفت‌کش‌ها، بازتاب نسبتاً گسترده‌ی داشت. چنان‌که بنا به گفته‌ی یک منبع کویتی، کویت ضمن رد کردن درخواست امریکا و تأکید بر این‌که این امر به معنای تشدید تنش‌ها در خلیج فارس است، ترجیح داد نفت‌کش‌هایش با پرچم امریکا حرکت کنند تا این‌که تحت محافظت باشند. در واقع کویتی‌ها با مشاهده‌ی بازتاب و انعکاس پیشنهاد امریکا، از موضع قبلی خود عقب‌نشینی و در برابر پیشنهاد امریکا اعلام کردند که آنچه کویت در صدد انجام آن بوده است، تغییر تابعیت کشتی‌ها است و این کشور مایل به درگیری در اسکورت نظامی نفت‌کش‌ها نیست.<sup>(۱۶)</sup>

بنا بر توضیح یک منبع کویتی، اندیشه‌ی اسکورت نفت‌کش‌ها را نخستین بار وزیر دفاع امریکا در اواخر اسفند ۱۳۶۵ (اوائل مارس ۱۹۸۷)، در نامه‌یی به حکومت کویت مطرح کرد. اما سیاست کویت، اجاره یا ثبت نفت‌کش‌های خود به منزله‌ی اموال کشوری دیگر بوده است.

در پی تغییر موضع کویت، یک مقام امریکایی اصرار کویت را بر تکذیب گزارش‌های مربوط به درخواستش از امریکا برای اسکورت نظامی، متأثر از اقدام ایران در تقبیح شدید چنین کاری ذکر کرد.<sup>(۱۷)</sup> همچنین روزنامه‌ی واشینگتن پست در توضیح پیشنهاد امریکا به کویت اشاره کرد که کویت از

امريكا خواسته بود که نفتکش هایش را در امريكا به ثبت برساند و آنها را مانند نفتکش های امريکايی به رسمیت بشناسند. امريكا ضمن پذيرش درخواست کويت، با در نظر گرفتن ابعاد حقوقی، دو پيشنهاد جديد را مطرح کرد: نخست آن که نفتکش های کويتی با پرچم امريكا حرکت کنند و ديگر آن که ناوگان دريایي امريكا نفتکش های کويت را اسکورت کند. در اين باره روزنامه‌ی واشنگتن پست نوشته:

اگرچه گفته می‌شود کويت پيشنهادهای جديد واشنگتن را رد کرده است، اما نباید از اصل موضوع، در مورد استمدادهای عاجزانه‌ی دربار کويت از امريكا غافل شد! <sup>(۱۸)</sup>

چند روز بعد، وزیر خارجه‌ی کويت تأكيد کرد که حراست از تنگه‌ی هرمز بيش تر مسئوليت بين المللی است تا مسئوليت کويت و ساير کشورهای منطقه. وي همچنین گفت که کشور متبععش نمي تواند تلاش ابرقدرت‌ها را برای تضمين آزادی کشتی‌رانی در منطقه‌ی خليج فارس محکوم کند. <sup>(۱۹)</sup>

در عين حال، امريكا به تلاش‌های خود برای گسترش حضور نظامي در منطقه ادامه داد. ضمن آن‌که، وزیر خارجه‌ی امريكا در سفر به چين، برای مقاعد کردن اين کشور در خصوص ممانعت از واگذاري موشك‌های کرم ابريشم به ايران، مذاكراتی کرد، اما موفقیتی به دست نياورد. در اين ميان، راديوب امريكا استقرار موشك‌های ايران در تنگه‌ی هرمز را که پيش از آن امريکايی‌ها درباره‌ی آن از طريق سوئيس به ايران اعتراض کرده بودند، پوششی برای حضور امريكا در منطقه داشت و گفت:

استقرار اخير موشك‌های ضد کشتی ساخت چين توسط ايران در نزديکی تنگه‌ی هرمز، موجب نگرانی‌های تازه‌ي پيرامون نيات رهبران ايران شده است... وزارت دفاع امريكا برای اطمینان از بازماندن اين آبراه به روی آمد و شد کشتی‌ها، برنامه‌ريزي می‌کند تا به حضور دائمي نيري دريسي امريكا در اقیانوس هند تداوم بخشد. <sup>(۲۰)</sup>

بر این اساس، وزیر دفاع امریکا به ناو هوایی‌مابر کیتی هاوک و رزم‌ناوهای متعددی که همواره آن را همراهی می‌کردند، دستور داد سه ماه در دریای عمان و در نزدیکی تنگه‌ی هرمز باقی بمانند.<sup>(۲۱)</sup>

در وضعیتی که امریکا می‌کوشد وانمود کند که درخواست کویت را برای اجاره‌ی نفتکش‌ها و یا حرکت آن‌ها با پرچم امریکا نمی‌پذیرد و کویت نیز برای پذیرش اسکورت نظامی نفتکش‌ها تحت فشار بود، روس‌ها موافقت خود را با اجاره‌ی نفتکش به کویت با شرط برخورداری از تسهیلات بندری اعلام کردند.\* این مسئله برای امریکایی‌ها مشکلاتی به دنبال داشت و سرانجام کویت درباره‌ی اجاره‌ی سه نفتکش از شوروی - بدون در اختیار گذاشتن تسهیلات بندری - با روس‌ها به توافق رسید. رادیو بی‌بی‌سی درباره‌ی بازتاب این توافق و نگرانی امریکایی‌ها گفت:

نگرانی امریکا در این است که عملی شدن یک چنین طرحی می‌تواند بدون آن که شوروی را از نظر سیاسی در یک نوع پیمان دفاع منطقه‌یی معهده کند، به آن کشور یک نقش مهم نظامی در خلیج فارس بدهد که تا کنون قادر آن بوده است.<sup>(۲۲)</sup>

با انتشار خبر توافق کویت و شوروی، رئیس بخش مطبوعاتی وزارت خارجه‌ی شوروی گفت:

شوری به زودی سه نفتکش ساخت شوروی را برای مدت سه سال - که قابل تمدید نیز می‌باشد - به کویت کرایه خواهد داد. بر اساس توافقی که در این زمینه به عمل آمده، این نفتکش‌ها احتمالاً چنانچه لازم باشد، به وسیله‌ی نیروی دریایی شوروی اسکورت خواهند شد.<sup>(۲۳)</sup>

برخی تحلیل‌گران چنین پیش‌بینی می‌کردند که ایران با اقدامات

\* سه نفتکش روسی به نام سرداران نظامی روس در جنگ جهانی دوم که عبارت بودند از: مارشال باگرامیان ، مارشال چخوف و مارشال مایکوپ به کویت اجاره داده شدند.

شوروی مقابله نخواهد کرد. حال آنکه نماینده‌ی ایران در سازمان ملل رسماً اعلام کرد:

جمهوری اسلامی ایران کشتی‌های بازرگانی را با هر پرچمی که حرکت کنند متوقف ساخته و آن‌ها را بازرسی خواهد کرد؛ خواه با پرچم امریکا و خواه با پرچم هر کشور دیگری حرکت کنند، هیچ تفاوتی نمی‌کند.<sup>(۲۴)</sup>

با توجه به این‌که امریکا و شوروی بیشتر به بهانه‌ی وجود ناامنی در خلیج فارس، آن‌جا حضور می‌یافتند، آقای هاشمی در نماز جمعه‌ی تهران با تأکید بر این نکته که «اربابان صدام می‌کوشند به هر طریقی که شده صدام را حفظ کنند» و این موضوع را بهانه‌ی «حفظ امنیت منطقه» و جلوگیری از مقابله به مثل ایران قرار داده‌اند؛ درباره‌ی نحوی تأمین امنیت منطقه، خطاب به کویت و عربستان گفت:

اگر کویت و عربستان واقعاً امنیت خلیج فارس را می‌خواهند، هیچ نیازی به درخواست کمک از امریکا و شوروی وجود ندارد، بلکه کافی است که این کشورها به عراق اجازه ندهند که کشتی‌های نفت‌کش و تجاری ما را مورد حمله قرار دهد. آن‌گاه هیچ مقابله به مثلی از سوی ایران انجام نخواهد گرفت و امنیت خلیج فارس تأمین می‌شود... ما امنیت خلیج فارس را بیش از شما می‌خواهیم، زیرا امروز نیروهای ما باید در جبهه‌ها باشند نه در خلیج فارس.

اگر در خلیج فارس شرارتی نشود، هیچ امنیتی به خطر نخواهد افتاد.<sup>(۲۵)</sup> وی همچنین به قدرت‌های بزرگ هشدار داد که در پاسخ به تنش آفرینی در منطقه، تنها منافع استکبار جهانی هدف تهاجم بیشتر قرار خواهد گرفت.<sup>(۲۶)</sup> آقای هاشمی در مصاحبه‌ی مطبوعاتی نیز اعلام کرد:

من فکر نمی‌کنم که چنانچه نفت بعضی از کشورهای خلیج فارس با کشتی‌های امریکا یا شوروی حمل شود مصونیت پیدا می‌کند، چرا که به هر حال مقابله به مثل انجام می‌گیرد و ما وحشتی نداریم از این‌که یک کشتی دیگری آن‌جا حاضر باشد.<sup>(۲۷)</sup>

منطق حاکم بر رفتار و عملکرد امریکا و شوروی، تأمین امنیت منطقه بدون توجه به منافع ایران بود. بدین معنا که به حملات عراق به نفتکش‌های تجاری ایران، توجهی نمی‌کردند و تنها در صورت مقابله به مثل ایران، شعارهایی مبنی بر ضرورت تأمین امنیت بیان می‌کردند. این رفتار نشان می‌داد که در قاموس آن‌ها امنیت مفهومی جز تأمین منافع قدرت‌های بزرگ و حکومت عراق نداشت. بر این اساس، ایران نیز ضمن اصرار بر ادامه‌ی سیاست مقابله به مثل، بر این نکته تأکید می‌کرد که در خلیج فارس یا باید امنیت برای همه و از جمله ایران باشد، یا برای هیچ کس.<sup>(۲۸)</sup> وزارت خارجه‌ی ایران نیز در اعلامیه‌یی با اشاره به تحولات خلیج فارس، بر مواردی تأکید کرد، از جمله این که تأمین امنیت در خلیج فارس بر عهده‌ی کشورهای منطقه است و ایران به دلیل داشتن ساحلی طولانی، بیش از هر کشور دیگری خود را محق می‌داند و به این امر اهتمام می‌ورزد. همچنین به این موضوع اشاره شد که پذیرش قیومیت ابرقدرت‌ها می‌تواند امنیت منطقه را به خطر اندازد. در این اعلامیه، ضمن اشاره به ضرورت قطع کمک‌های نظامی - اقتصادی به عراق برای پایان دادن به جنگ، بار دیگر بر سیاست مبارزه‌ی قاطع ایران برای خشکاندن ریشه‌های تجاوز، تأکید شد.<sup>(۲۹)</sup>

موقعیت گیری ایران در خصوص اجراء دادن نفتکش‌های روسی به کویت، مناسبات ایران و شوروی را تحت تأثیر قرار داد. رئیس جمهور ایران ضمن اظهار تعجب از اقدام شوروی به آن‌ها هشدار داد: «این امر به سود شوروی نخواهد بود.» این سخنان به منزله‌ی شدیدالحنّ ترین بیان، در خصوص تلاش شوروی برای حضور در منطقه‌ی خلیج فارس، ارزیابی شد.<sup>(۳۰)</sup> متقابلاً، یکی از مقامات رسمی شوروی درباره‌ی احتمال حمله به نفتکش‌های حامل پرچم شوروی گفت: «مسکو قاطع‌انه پاسخ خواهد داد.»<sup>(۳۱)</sup>

سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که از مدت ها پیش برای مقابله به مثل آماده شده بود،<sup>\*</sup> پس از تحولات جدید، منطقه‌ی یکم دریایی را تشکیل

#### \* ورود سپاه به عرصه‌ی جنگ در دریا

گرچه سازمان دریایی سپاه از سال ۱۳۶۰، به تدریج شکل گرفت، اما سپاه در عمل وارد خلیج فارس نشده بود. در اصل توان سپاه برای اجرای مأموریت روی آب با عملیات آبی - خاکی خیر در سال ۱۳۶۲، بدر در سال ۱۳۶۳ و والجزیره در سال ۱۳۶۴ افزایش و سازمان نسبتاً مناسبی یافت.

در این روند، اجرای عملیات کربلای ۳ روی اسکله‌ی العمیه، اولین عملیات سپاه در خلیج فارس بود که در شهریور ۱۳۶۵ انجام شد و نقش بسیار تعیین کننده‌ی در فراهم کردن ورود سپاه به "جنگ در دریا" داشت.

پس از عملیات والجزیره، آقای هاشمی فرمانده عالی قرارگاه خاتم الانبیاء، در مقام فرمانده عالی جنگ، در سال ۱۳۶۵ به سپاه ابلاغ کرد تا راه مقابله با عراق را در دریا بررسی کند. با شدت یافتن حملات عراق به کشتی‌ها، در اوج عملیات کربلای ۵، برادر علایی (فرمانده‌ی نیروی دریایی و فرمانده قرارگاه دریایی نوح) منطقه‌ی عملیاتی کربلای ۵ را به سمت خلیج فارس ترک کرد.

سپاه پس از حضور در دریا و مشاهده‌ی وضعیت آن و با توجه به ویژگی‌های کار در دریا و ابعاد فنی و علمی آن، همه‌ی نقشه‌ها و مدارک مورد نیاز را جمع آوری و پس از شناخت نسبتاً عمیق از کار در این عرصه، جمع‌بندی و تجزیه و تحلیل خود را به مسئولان و تصمیم‌گیرندگان ارائه کرد.

در این مرحله، سپاه سازمان‌دهی دریایی در سمت خلیج فارس تغییر داد. با تدبیر فرماندهی کل سپاه و با توجه به نیازهای موجود، پایگاه یکم در بندر عباس؛ پایگاه دوم دریایی در بوشهر و پایگاه سوم دریایی در ماهشهر تشکیل شد و امکانات سپاه در سه شهر بندر عباس، ماهشهر و بوشهر و پایگاه یکم، دوم و سوم دریایی قرار گرفت.

در این مسیر ضرورت استفاده از تاکتیک مناسب برای کار در دریا، با توجه به ویژگی‌های آن و تجهیزات و توانایی‌های خودی و راه کارها و توانایی دشمن، بررسی شد و سرانجام علاوه بر اتخاذ تاکتیک مناسب، از ابراز و لوازم مورد نیاز، آنچه موجود بود به منطقه منتقل و برای خرید و ساخت سایر موارد اقدام شد. بدین ترتیب، در آغاز سال ۱۳۶۶، سپاه از آمادگی لازم برای اجرای مأموریت در دریا برخوردار شد.

قدرت خلاقیت و انعطاف سپاه پاسداران سبب شد تا در پس از کمتر از چهار ماه حضور جدی در خلیج فارس، از فروردین سال ۱۳۶۶، اولین مأموریت دریایی خود را اجرا کند. این اقدام و حضور دریایی سپاه در خلیج فارس، نقطه‌ی عطف و تحول در جنگ بود که در محاسبات ناظران و تحلیل‌گران به آن توجه نشده بود، اما آثار و نتایج تعیین کننده‌ی را به جای گذاشت.

در سال ۱۳۶۶ متعاقب تشدید درگیری در خلیج فارس و توانایی ایران برای مقابله به مثل، امریکایی‌ها در برابر خود با دو پدیده‌ی جدید "مین" و "قایقه‌ای تندرو" رو به رو شدند که ←

داد که شامل تیپ‌های موشکی، توپخانه و ناو‌تیپ‌های دریایی بود.<sup>(۳۲)</sup> سرانجام با وجود همه‌ی تهدیدها، ایران یک کشتی باری با پرچم کویت را در نزدیکی ساحل ابوظبی به مدت دو ساعت توقيف و محموله‌ی آن را بازرسی کرد. این اقدام سبب شد تا سیاست ایران سیاستی محکم ارزیابی شود.<sup>(۳۳)</sup> دو هفته بعد نیز کشتی باری شوروی به نام ایوان کارسیف هدف حمله قرار گرفت.<sup>(۳۴)</sup> بیمه‌ی لویدز لندن با اشاره به این که این نخستین بار است که یک کشتی روسی در منطقه هدف حمله قرار می‌گیرد، این حادثه را

← در محاسبات خود به طور جدی به آن نپرداخته بودند یا می‌پنداشتند حضور ناو جنگی امریکا همراه با تبلیغات می‌تواند اوضاع را به سود امریکایی‌ها تعییر دهد و تحت کنترل آنها درآورد.

با وجود تبلیغات امریکایی‌ها مبنی بر توانایی در خشونت کردن میں و در موقعیتی که "کشتی مین روب" اولین کاروان اسکورت نفت‌کش‌ها را با خبرنگاران همراهی می‌کرد، نفت‌کش امریکایی با مین اصابت کرد و امریکایی‌ها هرگز نتوانستند این مسئله را حل کنند. آن‌ها فقط کشتی ایران اجر متعلق به نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران را به برهانی این که در حال مین‌ریزی بود، هدف حمله قرار دادند.

دریارهی قایق‌های تندرو، امریکایی‌ها با اتکا به تجربه‌ی عراق در استفاده از هلی‌کوپتر که پیش از این در عملیات کربلای ۳ برای مقابله با قایق‌های سپاه استفاده کرده بود، می‌پنداشتند به دلیل نبود پوشش هوایی، قایق‌ها به شدت آسیب‌پذیر می‌شوند، لذا می‌توانند با اتکا به عینک‌های مادون قرمز برای دیدن در شب و استفاده از هلی‌کوپترهای او. اچ. ۶ هیوز با قایق‌های تندرو مقابله کنند. این هلی‌کوپترها دو سرنژین دارند بدون سر و صدا حرکت می‌کنند و می‌توانند اشیا و اهداف را مواردی بُرد راکت‌ها و فراتر از حیطه‌ی شنیدن اصوات مشاهده کنند.

امریکایی‌ها در مقابله با قایق‌های تندرو نه تنها موقوفیتی کسب نکردند، بلکه یک هلی‌کوپتر امریکایی نیز در درگیری با قایق‌های سپاه سقوط کرد. حضور سپاه نتایج و تأثیرات دیگری نیز داشت که بخشی از آن‌ها به شرح زیر است:

۱. محاسبات دشمن مبنی بر ناتوانی ایران برای پاسخ و مقابله در هم ریخت و عراق

برای پرهیز از حمله به شدت تحت فشار قرار گرفت.

۲. قدرت‌های بزرگ برای مهار بحران وارد منطقه شدند، اما دامنه‌ی بحران و درگیری گسترش یافت.

۳. بن‌بست موجود برای مقابله به مثل شکسته شد و سپاه با توانی تازه مانند نیرویی جدید وارد عرصه‌ی جنگ در دریا شد.

(متن پاورقی پس از مصاحبه با سردار علایی فرماندهی پیشین نیروی دریایی سپاه و سردار فدوی معاونت اطلاعات این نیرو تهیه و تنظیم شده است.)

یک "تحول برجسته" دانست.<sup>(۳۵)</sup> همچنین روزنامه‌ی لوموند به این مسئله چنین اشاره کرد «اقدام ایران این نکته را ثابت می‌کند که این کشور نمی‌خواهد تحت تأثیر چنین تهدیدهایی قرار گیرد».<sup>(۳۶)</sup>

روزنامه‌های امارات متحده نیز نوشتند که اقدام ایران، نشانه‌ی عزم راسخ این کشور برای مقابله با ابرقدرت‌ها در خلیج فارس است.<sup>(۳۷)</sup>

در این وضعیت، روس‌ها مواضع احتیاط‌آمیزی اختیار کردند. ضمن این‌که، حمله به کشتی شوروی علامتی برای امریکا نیز بود. به همین دلیل، وزارت خارجه‌ی امریکا اعلام کرد که امریکا با رسیدگی به پیشنهاد ثبت کشتی‌های کویت، به منزله‌ی کشتی‌های امریکا، قصد تحریک ایران را ندارد.<sup>(۳۸)</sup>

مورفی معاون وزیر خارجه‌ی امریکا نیز اعلام کرد: «ما هرگونه حمله علیه یک کشتی امریکایی را مسئله‌ی وحیم تلقی می‌کنیم». وی همچنین تأکید کرد که حمله به نفت‌کش‌های کویتی حامل پرچم امریکا به معنی حمله به نفت‌کش‌های کویتی نخواهد بود.<sup>(۳۹)</sup>

توضیحات توأم با تهدید امریکایی‌ها، بیشتر به دلیل نگرانی از گرفتار شدن آن‌ها به سرنوشت کشتی باری روسی بود. به عبارت دیگر، امریکایی‌ها در حالی که از گسترش نفوذ شوروی در منطقه‌ی خلیج فارس نگران بودند، اما نمی‌توانستند از حمله به کشتی باری روسی خرسند باشند، گرچه تداوم این وضعیت برای آن‌ها نیز نگران کننده بود.

امریکایی‌ها، ضمن این‌که حضور روس‌ها را در خلیج فارس دلیلی منطقی برای حضور خود می‌دانستند، در برابر این اتهام که حضور امریکا نوعی بهانه‌جویی و عامل تنفس بیشتر در منطقه خواهد بود، "توانایی محدود کشورهای منطقه" و تأمین امنیت را در منطقه به منزله‌ی "مسئولیت جهانی"<sup>\*</sup> بهانه قرار دادند.

\* وزیر خارجه‌ی کویت برای توجیه درخواستش از امریکا مبنی بر حفاظت نفت‌کش‌های کویتی، گفت که تأمین امنیت در منطقه مسئولیتی جهانی است.

همچنین برای رفع نگرانی ایران درباره ماهیت تلاش‌های امریکا، ریچارد مورفی گفت که امریکا به هیچ وجه خواهان رویارویی با ایران نیست.<sup>(۴۰)</sup> سخن‌گوی پتاگون نیز توضیح داد که امریکا سرگرم مشورت با کویت است تا نفت‌کش‌های این کشور را به نام کشتی‌های امریکا و تحت پرچم این کشور به ثبت برساند.<sup>(۴۱)</sup> اخبار و گزارش‌های دیگر نیز نشان‌دهنده توافق امریکا و کویت بود، چنان‌که خبرگزاری رویتر، خبری را به نقل از مقامات امریکایی مخابره کرد درباره این‌که امریکا در آستانه‌ی توافق با کویت است.<sup>(۴۲)</sup> همچنین تهدید کردن ایران از جانب ریگان رئیس جمهور امریکا مهم ارزیابی می‌شد و نشانه‌ی توافق امریکا و کویت و موضع‌گیری جدید امریکا بود.<sup>(۴۳)</sup> در این میان، سرانجام ریچارد مورفی معاون وزیر خارجه امریکا، توافق امریکا با کویت را اعلام کرد:

امریکا به منظور تضمین آزادی کشتی‌رانی از طریق تنگه‌ی هرمز، با ارائه‌ی پوشش حفاظتی برای کشتی‌هایی از کویت که تحت پرچم امریکا به ثبت برسند، موافقت کرده است.

مورفی همچنین در توجیه سیاست جدید امریکا مبنی بر این‌که این خط مشی تازه‌یی نیست بیان کرد:

حفاظت امریکا نشانه‌ی خط مشی تازه‌یی نیست. آنچه ما از آن سخن می‌گوییم، برنامه‌یی برای به اجرا گذاشتن قدیمی‌ترین اصول سیاست امریکا، که آزادی کشتی‌رانی است، می‌باشد.

و وی خطاب به ایران گفت: «اقدام امریکا نباید به عنوان یک اقدام تحریک‌آمیز علیه ایران تلقی گردد.»<sup>(۴۴)</sup>

بی‌درنگ آیت‌الله موسوی اردبیلی رئیس قوه قضائیه ایران در نماز جمعه‌ی تهران، پس از اعلام رسمی موافقت امریکا و کویت گفت:

اگر رزم‌مندگان ما در حمله به کشتی کویت به خاطر هم‌جواری تردید به خود راه بدنهند، در حمله به کشتی امریکا کوچک‌ترین تردیدی به خود راه نخواهند داد.<sup>(۴۵)</sup>

در این میان، برخی از نشريات کویت نیز تصمیم این کشور را لطمه‌یی به استقلال کویت دانستند. الانباء در این‌باره نوشت:

هیچ کس باور نداشت که روزی ما مجبور شویم پرچم‌های بیگانگان را بر نفت‌کش‌های ملی خودمان برافرازیم.<sup>(۴۶)</sup>

پیدایش وضعیت جدید در منطقه، با حضور امریکا و شوروی به بهانه‌ی تامین امنیت و آزادی کشتی‌رانی در آب راه بین‌المللی خلیج فارس، آغاز مرحله‌یی جدید در جنگ و تغییر مسیر آن به زیان ایران و به سود عراق بود. روزنامه‌ی واشنگتن پست در این‌باره نوشت: «این شرکت، به مثابه هشدار دو ابرقدرت به تهران مبنی بر بی‌نتیجه بودن راه حل نظامی است».

در این روزنامه همچنین درباره‌ی نتایج تصمیم امریکا و شوروی چنین آمد: نکوهش دخالت واشنگتن و مسکو از سوی رهبران ایران، نشان‌گر نگرانی عمیق تهران نسبت به این تحولات و ناظر بر از بین رفتن امیدهای محافل مذهبی ایران مبنی بر احراز پیروزی نظامی نهایی بر عراق است.<sup>(۴۷)</sup>

رادیو/سرائیل نیز به نقل از آگاهان سیاسی امریکایی این موضوع را چنین بیان کرد:

با ورود دو ابرقدرت امریکا و شوروی به خلیج فارس، حکومت اسلامی ایران اجازه نخواهد یافت به یک پیروزی نظامی بر عراق دست یابد.<sup>(۴۸)</sup>

اظهار نظرهایی که مقامات رسمی یا تحلیل‌گران در این خصوص بیان کردند، پیش از آن‌که بیان‌گر اهداف سیاست‌های امریکا و شوروی باشد، نتایج ناشی از حضور آن‌ها را توجیه می‌کرد. در واقع، منافع امریکا و شوروی در منطقه و تغییرات حاصل از پیروزی احتمالی ایران، محرک اصلی دو کشور برای حضور مستقیم و فعالانه در جنگ بود. در حالی که پیش از این، هر دو ابرقدرت می‌کوشیدند نقشی پشت پرده داشته باشند، اما پیروزی‌های جدید جمهوری اسلامی ایران در جبهه‌های جنگ و تأثیر پیروزی احتمالی ایران بر سرنوشت عراق و منطقه، ابرقدرت‌ها را چنان

نگران کرده بود که ناچار شدند آشکارا در عرصه‌ی جنگ حضور یابند. گری سیک مشاور کارتر رئیس‌جمهور اسبق امریکا، در توجیه حضور امریکا آشکارا به این موضوع اشاره کرد و گفت:

امریکا و بسیاری از دیگر قدرت‌ها در قسمت اعظم دوران جنگ ایران و عراق با این باور که نمی‌توانند تأثیر زیادی بر آن داشته باشند و این جنگ بر تولیدات نفتی چندان مؤثر نیست، خود را از آن دور نگه می‌داشتند. اما در سال ۸۶ - ۱۹۸۵، زمانی که ایران به تلافی حملات هواپی ای عراق به کشتی‌های در حال حرکت خود، شروع به استفاده از مین و قایق‌های مسلح کوچک علیه کشتی‌های بی‌طرف در مسیر کویت و عربستان سعودی نمود، این رویه (بی‌تفاوی ابرقدرت‌ها) تغییر یافت.<sup>(۴۹)</sup>

با افزایش حضور امریکا و شوروی در منطقه که بعدها به حضور ناتو نیز انجامید، جنگ ایران و عراق گسترده‌تر شد. در این وضعیت، منافع بین‌المللی در گرو پایان جنگ بود. به این دلیل، پافشاری ایران برای تأمین حقوقی خود سبب شد تا فشارهای امریکا و شوروی برای پایان دادن به جنگ، اساساً بر ایران متمرکز شود.

### حمله‌ی عراق به ناو امریکایی استارک

وقوع دو حادثه‌ی برخورد نفتکش مارشال چخوف<sup>\*</sup> شوروی با مین و اصابت موشک اگزوسه‌ی هواپیمای عراقی به ناو امریکایی استارک، تحولی بزرگ در منطقه بود. به همین دلیل، برخی ناظران سیاسی در بغداد، این تحول را خطرناک‌ترین مرحله از جنگ نفتکش‌ها دانستند.<sup>(۵۰)</sup>

\* نفتکش روسی به نام یکی از سرداران روس در جنگ جهانی دوم، یعنی مارشال چخوف، با ۸۰ هزار تن در حال حرکت بود. پس از آن‌که یک رزم‌ناو شوروی نیم ساعت قبل، مسیر را بررسی کرد و به نفتکش اجازه‌ی عبور داد، این نفتکش با یکی از مین‌های سرگردان برخورد کرد. این نفتکش یکی از سه نفتکشی بود که در اجراهی کویت قرار داشت.

روس‌ها که دومین نفتکش آن‌ها در مسیر عبور از منطقه آسیب دیده بود، بسیار خشمگین و امریکایی‌ها نیز در برابر حمله‌ی عراق به ناو استارک به طور کامل غافل‌گیر شدند.\* برخی تحلیل‌گران، این دو حادثه را چنین تحلیل کردند که امریکا و سوری در وضعیتی که قادر به تأمین امنیت کشتی‌های خود نیستند، چگونه حفاظت از کشتی‌های دیگر را بر عهده گرفته‌اند؟<sup>(۵۱)</sup> همچنین نتیجه‌ی این رخداد، به سود ایران ارزیابی شد، زیرا ایران همواره عراق را عامل تشنج می‌دانست و در حادثه‌ی حمله به ناو استارک، بدون تردید نقش عراق آشکار بود. علاوه بر این، افزایش حضور امریکا و سوری دامنه‌ی درگیری‌ها و تشنج‌ها را بیشتر کرد و حضور این دو ابرقدرت عامل بروز خطرهای بیشتر، دانسته شد.<sup>(۵۲)</sup>

در این میان، عراقی‌ها با عذرخواهی رسمی از امریکا و قبول پرداخت غرامت، اقدام خود را بر اثر یک اشتباه ذکر کردند. چنان‌که صدام در نامه‌یی به ریگان بر این نکته تأکید کرد:

من مطمئنم که شما یقین دارید، هوایپماهای عراقی که مشغول عملیات در منطقه‌یی بودند که معمولاً در آن به هدف‌های دشمن حمله می‌کنند، قصد وارد آوردن ضربه به هدفی که متعلق به کشور شما یا هر کشور دیگری به جز ایران است، نداشتند.<sup>(۵۳)</sup>

امریکایی‌ها به رغم آن‌که بیش از این به طور رسمی اعلام کرده بودند که هرگونه حمله‌یی را به کشتی‌های تحت حفاظت امریکا قاطعانه پاسخ خواهند داد، نه تنها عذرخواهی عراق را پذیرفتند، بلکه از هرگونه تحقیق درباره‌ی این موضوع اجتناب کردند. این نوع برخورد، دقیقاً نشان‌دهنده‌ی ماهیت سیاست خصوصی آمیز امریکا علیه ایران بود. در چنین موقعیتی ریگان بار

\* شبکه‌ی تلویزیونی سی. ان. امریکا: «این حمله نشان داد که امریکا نمی‌تواند امنیت کشتی‌های خود را در خلیج فارس تأمین کند. حال چگونه خواهد توانست امنیت کشتی‌های دیگر را تأمین کند؟»

دیگر گفت: «حمله‌ی عراق به کشتی جنگی امریکا، ضرورت به پایان رسیدن جنگ را تشدید می‌کند.»<sup>(۵۴)</sup>

امریکا حادثه‌ی ناو استارک را نادیده گرفت، در حالی که برخی شواهد و قراین می‌توانست نشانه‌ی عمدی بودن اقدام عراق باشد.\* آقای هاشمی در این‌باره گفت:

به نظر ما ابهامات خیلی زیاد است و آنچه تا به حال مقامات امریکایی گفته‌اند مسئله را روشن نمی‌کند. ما برخلاف این‌ها نظریه‌ی دیگری داریم... تعمّد فراوانی در کار بوده است.<sup>(۵۵)</sup>

به عبارت دیگر، این احتمال وجود دارد که عراقی‌ها برای افزایش حضور امریکا و تهییج این کشور برای پایان دادن به جنگ به چنین اقدامی دست زده باشند. ضمن این‌که پس از اصابت کشتی روسی با مین و مخدوش شدن اعتبار این کشور، وقوع حادثه‌ی مشابه، می‌توانست امریکا را نیز در اولین گام برای حضور در منطقه با دشواری رو به رو کند.\* واکنش خبرگزاری تاس در این خصوص قابل توجه است:

با حادثه‌ی استارک، امریکا بهای دخالت‌ش در این منطقه از جهان را پرداخت.

دیر یا زود باید در انتظار وقوع چنین تراژدی می‌بود.<sup>(۵۶)</sup>

همچنین رئیس مدیریت برنامه‌ریزی و ارزش یابی وزارت امور خارجه‌ی

شوری گفت:

---

\* آقای میرحسین موسوی نخست وزیر ایران، در جلسه‌ی شورای سیاسی دولت در تحلیلی گفت: «ماجرای کشتی امریکایی بسیار پیچیده است و اگر ابعاد صحیح این رسوایی فاش شود افتراضی مانند ماجرا مکاری مگریبان‌گیر سردمداران امریکا می‌شود.»

روزنامه‌ی کيهان، ۱۳۶۶/۳/۲

\*\* جوزف سیکوم معاون سابق وزارت خارجه‌ی شوروی، ضمن تراژدیک دانستن حمله‌ی عراق گفت: «باید دید عراق چه مقصودی برای این حمله داشته است؟»

روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۲/۳۱

حضور ناوهای امریکایی در خلیج فارس ممکن است به حوادث غیر قابل پیش‌بینی مانند حمله‌ی موشکی یکشنبه‌ی گذشته‌ی عراق به ناو استارک منجر شود.

وی همچنین ضمن بی‌معنی توصیف کردن جنگ ایران و عراق گفت: مقامات ایران می‌پنداشتند که می‌توانند برنده‌ی جنگ باشند، اما حالا می‌دانند که این امر میسر نیست.

وی در پایان، به موضوعی اشاره کرده که حائز اهمیت است: ما همیشه به امریکایی‌ها هشدار داده‌ایم که افزایش حضور نظامی و ناوگان آن‌ها در خلیج فارس می‌تواند برای صلح زیان‌آور باشد، زیرا ممکن است بسیاری از حوادث غیر قابل پیش‌بینی روی دهد.<sup>(۵۷)</sup>

به نظر می‌رسید که روس‌ها انتظار داشتن تبعات ناشی از این حادثه، امریکا را به تجدید نظر در سیاست‌های خود وادار کند. ضمن این‌که در این خصوص، برخی موضع‌گیری‌ها و فشارهای وارد شده به رئیس‌جمهور امریکا نشان‌دهنده‌ی همین مسئله بود، چنان‌که سناتور رابت دال، رهبر اخیر عراق، در سیاست خود در خلیج فارس تجدید نظر کند.<sup>(۵۸)</sup> در عین حال، برخی مقامات امریکایی همچنان با تأکید بر این‌که: «منافع ما در آنجا قرار دارد»<sup>(۵۹)</sup> از ادامه‌ی سیاست امریکا حمایت می‌کردند. سرانجام سفیر امریکا در بحرین در مصاحبه‌ی گفت:

به رغم حمله‌یی که به کشتی استارک شده، هیچ‌گونه تغییری در هدف‌های سیاست اساسی و تعهدات امریکا در خلیج فارس به وجود نیامده است. ما مصمم هستیم که منافع ملی و عبور آزاد از آب راه هرمز را حفظ کنیم و متعهدیم آن دسته از دوستانمان را که برای دفاع از خود می‌کوشند، یاری دهیم.<sup>(۶۰)</sup>

در عین حال بنا بر سخنان واینبرگر وزیر دفاع امریکا، حمله‌ی عراق به ناو استارک سبب شد تا نیروی دریایی امریکا تدابیر دفاعی گسترده‌یی اتخاذ کند.<sup>(۶۱)</sup>

دریافتی که ایران از ماهیت تحولات اخیر و فرایند آن‌ها داشت، به ویژه افزایش حضور امریکا در منطقه و همچنین تشدید فشار امریکا و شوروی به ایران برای پایان دادن به جنگ، موجب شد تا مهندس موسوی نخست وزیر ایران، در سخنانی، ضمن بیان ماهیت تلاش شرق و غرب برای واداشتن ایران به عقب‌نشینی از موضع خود، اعلام کند:

ابقدرتهای باید بدانند اخطار ما جدی است و ما اجازه نخواهیم داد که هیچ کشتی یا قدری وارد خلیج فارس [شود] و با هر نوع توطئه‌بی جهت مداخلة نظامی در منطقه، مبارزه خواهیم کرد.<sup>(۶۲)</sup>

بدین ترتیب، بحران خلیج فارس به دلیل سیاست‌های مداخله‌جویانه‌ی امریکا و شوروی و با افزایش حمایت از عراق وارد مرحله‌ی تازه شد که درگیری ایران و امریکا تنها بخشی از آن بود.

بورسی واکنش‌های احتمالی ایران و تصویب اسکورت نفت‌کش‌ها در کنگره‌ی امریکا امریکا با پذیرش پیشنهاد کویت مبنی بر اسکورت نفت‌کش‌ها، به بهانه‌ی تأمین آزادی کشتی‌رانی در خلیج فارس حضور نیروهای خود را گسترش داد، اما برابر شواهد و証ائق موجود، امریکایی‌ها برای دست‌یابی به راه حل‌های سیاسی - نظامی برای پایان دادن به جنگ<sup>\*</sup> چنان برنامه‌ریزی کرده بودند که با افزایش توانمندی نظامی خود در منطقه از نیروهای نظامی استفاده کنند. در واقع، ضرورت کسب ابتکار عمل برای پایان دادن به جنگ با بهره‌گیری از نیروی نظامی، پس از شکست ابتکار سیاسی موسوم به

\* ریچارد مورفی، معاون وزارت خارجه‌ی امریکا در امور خاور نزدیک و جنوب آسیا، در کمیته‌ی خارجی سنای امریکا گفت: «این تصادف فاجعه‌آمیز، حمله به ناو استارک، خطر فرازینده‌ی جنگ ایران و عراق و ضرورت اختتام فوری جنگ خلیج فارس را نمایان ساخت. این هدفی است که امریکا فعالانه و مجданه بی‌گیری می‌کند». خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره ۱۰۴، ۱۳۶۶/۴/۱۱، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۹

ماجرای مکفارلین، دلیل توجه امریکا به ابزار نظامی را توضیح می‌دهد. زمان و نحوه اقدام نظامی امریکا علیه ایران و همچنین گستره‌ی آن، اساساً متأثر از دکترین نظامی امریکا بود که واینبرگر وزیر دفاع امریکا، آن را اعلام کرد و به دکترین واینبرگر مشهور شد و سرلوحه‌ی سیاست دفاعی امریکا قرار گرفت. در این دکترین به کارگیری نیروی نظامی، محدود به موقعیت‌هایی مشخص به شرح زیر بود:

۱. منافع حیاتی امریکا در معرض تهدید جدی قرار گرفته باشد.
  ۲. همه‌ی تلاش‌های دیگر (غیر از جنگ) به شکست انجامیده باشد.
  ۳. پشتیبانی قاطع از طرف کنگره و مردم امریکا (از جنگ) حاصل شده باشد.
  ۴. اقدام نظامی با اطمینان قلبی در کسب پیروزی انجام شود.
- احتمال پیروزی ایران بر عراق یا تشدید درگیری میان ایران و عراق در منطقه‌ی خلیج فارس، می‌توانست منافع حیاتی امریکا را تهدید کند. امریکایی‌ها با حضور گسترده در منطقه، در صدد ارعاب و فشار علیه ایران بودند و در موقعیت خاص، اقدامات نظامی با هدف محدود و کاملاً کنترل شده را دنبال می‌کردند، تا در کنار تلاش‌های سیاسی از طریق سازمان ملل موقعیت را برای خاتمه‌ی جنگ فراهم کنند.

حضور نیروهای امریکا در منطقه، دو گونه تفسیر می‌شد: در دیدگاه اول، این حضور اساساً برای ممانعت از پیروزی ایران بر عراق ارزیابی می‌شد.<sup>\*</sup> و به این دلیل، احتمال اقدام نظامی امریکا علیه ایران پیش‌بینی می‌شد و بر ضرورت برخورداری از آمادگی برای رویارویی با اقدامات نظامی امریکا،

\* بعدها مجله‌ی واشینگتن ریپورت در اینباره نوشت: «آیا واشینگتن فراموش کرده هنگامی که ایران می‌توانست در جنگ علیه عراق و دنیای عرب پیروز شود، ایالات متحده‌ی امریکا با افراشتن پرچم خود بر فراز نفت‌کش‌های کویتی تلویحاً اعلام داشته است که پیروزی ایران غیر قابل قبول است؟»

پیش‌بینی و تأکید می‌شد.<sup>\*</sup> در دیدگاه دوم، حضور نیروهای امریکا بیشتر برای مهار تأثیرات ناشی از سقوط حکومت عراق در منطقه و حفظ حکومت‌های سلطنتی سواحل جنوبی خلیج فارس تحلیل می‌شد.

فضای ناشی از مذاکرات ایران و امریکا در ماجراهی موسوم به مکفارلین، این تصور را به وجود آورده بود که امریکایی‌ها در صورت برتری نظامی ایران، سرانجام تسليم اوضاع و واقعیت‌ها خواهند شد. به این دلیل، اساساً گرایش به سمت دیدگاه دوم وجود داشت، امام خمینی با دریافت روشن از ماهیت و اهداف امریکا و با تأکید بر دیدگاه اول، بر ضرورت برخورد<sup>\*\*</sup> و مقابله با حضور نیروهای امریکا در منطقه تأکید می‌کردند.

اهداف امریکا از اسکورت نفت‌کش‌ها، به بروز بحث و مناقشات و اظهار نظرهای فراوانی در امریکا انجامید.<sup>\*\*\*</sup> کیسینجر، وزیر خارجه‌ی اسبق امریکا، در مقاله‌یی در هفته‌نامه‌ی انگلیسی ساندی تلگراف، ضمن این‌که اسکورت

---

\* رابت هانتر در مقاله‌یی در روزنامه‌ی لوس‌آنجلس تایمز نوشت: «بدون تردید برخی از ایرانیان از حمله به امریکا در کشورشان استقبال خواهند کرد تا حرکت تازه‌یی به انقلاب بدene و تا سال‌ها از خصومت امریکا و ایران مطمئن گرددن».

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۴/۸، شماره ۱۰۱، رادیو امریکا ۱۳۶۶/۴/۷

\*\* امام خمینی تصمیم‌گیری درباره‌ی برخورد نظامی با اولین حرکت اسکورت نفت‌کش‌ها را به مسئولان واگذار کرده بود، اما در ملاقاتی خصوصی وقتی گزارش عبور نفت‌کش‌ها را با اسکورت امریکایی‌ها به استحضار امام خمینی رساندند، ایشان فرمودند: «اگر من بودم می‌زدم» و این تدبیر، پایه و اساس فعالیت‌های دریایی برادران سپاه پاسداران انقلاب اسلامی قرار گرفت.

گزارش معاونت اطلاعات نیروی دریایی سپاه، «اگر من بودم می‌زدم»، سال ۱۳۷۱

\*\*\* برژینسکی مشاور امنیتی کارتر (رئیس جمهوری اسبق امریکا) با تأکید بر ضرورت گسترش نیروهای امریکا در منطقه و استقرار آن‌ها به صورت درازمدت، خواستار اقدامات نظامی مستقیم علیه ایران شد. وی همچنین پیشنهاد کرد که محل استقرار موشک‌های ایران نزدیک کرانه‌های تنگه‌ی هرمز هدف حمله قرار گیرد.

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره ۹۸، ۱۳۶۶/۴/۵

خبرگزاری کویت، ۱۳۶۶/۴/۴، به نقل از هفته‌نامه‌ی لیتراتور نه‌گازتا، چاپ مسکو

نفت‌کش‌ها را به سود عراق و به معنای حمایت از یکی از طرفین مתחاصم ارزیابی می‌کرد، صحت و درستی این سیاست را مشروط به دو مسئله دانست:

جانب‌داری نظامی از عراق، فقط در صورتی درست است که تهدید آشکار تازه‌بی از طرف ایران نسبت به کشته‌رانی مشاهده شود و ضمناً اقدام امریکا متضمن دست‌یابی به نتیجه‌ی قطعی باشد.

وی در این مقاله ضمن بررسی ماهیت تنش در منطقه‌ی خلیج فارس، با رد کردن "ظهور تهدید آشکار از طرف ایران"، به نقش عراق اشاره کرد: مداخله‌ی عراق در لطمہ زدن به جریان کلی صدور نفت از خلیج فارس، به طور مسلم از مداخله‌ی ایران پیش‌تر بوده است.\*

کیسینجر همچنین در این مقاله، با اشاره به "ممانت از نفوذ شوروی در ایران" و "محدود کردن قدرت ایران درون مرزهایش" بر ضرورت "ممانت امریکا از پیروزی یکی از دو طرف مתחاصم" تأکید و درباره‌ی اهداف امریکا نوشت: "هدف اصلی امریکا باید پایان دادن به جنگ ایران و عراق باشد."<sup>(۶۳)</sup> گری‌سیک یکی از کارشناسان برجسته‌ی امریکایی امور ایران، درباره‌ی تمایل جمهوری اسلامی برای درگیری با امریکا در روزنامه‌ی وال استریت ژورنال نوشت:

ایرانیان به رغم تمامی رجزخوانی‌های آتشین، در حقیقت از درگیری نظامی مستقیم با ایالات متحده احتراز کرده‌اند. آن‌ها هم اکنون مسئله‌ی جنگ با عراق را پیش رو دارند و خواستار جنگ دیگری نیستند.<sup>(۶۴)</sup>

خبرگزاری رویتر به نقل از کارشناسان نظامی خصوصی و پتاگون، با تأکید بر کاهش توان نظامی ایران در جنگ با عراق گزارش داد:

---

\* در این خصوص، رادیو امریکا در ۱۳۶۶/۴/۲، به نقل از گزارش وال استریت ژورنال درباره‌ی مسئولیت عراق و به نقل از یکی از مقامات وزارت خارجه‌ی امریکا گفت: «عراق مسئولیت حمله به ۶۱ درصد از نفت‌کش‌ها را به گردن دارد.»

نیروهای نظامی ایران که بر اثر جنگ هفت ساله با عراق تحلیل رفته‌اند، به هیچ وجه یارای رقابت با نیروهای امریکایی را نخواهند داشت.<sup>(۶۵)</sup>

علاوه بر پیشینه‌ی تاریخی رفتار ایران در طول سه سال گذشته در منطقه‌ی خلیج فارس، عامل دیگری که در بررسی سیاست احتمالی ایران در برابر امریکا به آن توجه می‌شد، خصلت سیاست تهاجمی عراق بود. در این تحلیل به موقعیت خلیج فارس و نقش آن در اقتصاد ایران نیز اشاره می‌شد. در این خصوص، آنتونزی پارسونز سفیر اسبق انگلیس در ایران، گفت:

برخلاف عراق، تمام صادرات و واردات این کشور [ایران] از طریق خلیج فارس انجام می‌شود، بنابراین برای ایران نفعی ندارد که خلیج فارس را به صورت جبهه‌ی جنگ درآورد.

وی سپس اضافه کرد:

حرف‌هایی نظری این که خلیج فارس را گورستان امریکا خواهیم کرد، چیزی جز الفاظ نیست که باید در مقابل شیطان بزرگ گفته شود. این عراق بود که حمله به کشتی‌ها در خلیج فارس آغاز و البته ایران تلافی جویی کرد.<sup>(۶۶)</sup>

در روزنامه‌ی کریستین ساینس مانیتور، ماهیت اقدامات ایران از منظر دیگری بررسی شده است:

طمئناً ایرانیان نه میانه‌رو شده و نه علاقه‌بی به نشان دادن ژست‌های آشتبانی در برابر ایالات متحده دارند. آنان نمی‌خواهند که آزادی عمل خویش را در تعقیب عراق در خلیج فارس از دست بدهند. حتی اگر این امر مستلزم رویارویی و برخورد با ایالات متحده باشد. آیت‌الله‌ها که رژیم خویش را در آستانه‌ی یک پیروزی حمامی بر عراق می‌بینند، نمی‌خواهند خطر راندن شیطان بزرگ به آغوش مشتاق عراقی‌ها را که از حمایت شوروی نیز برخوردارند موجب شوند و بدین ترتیب، پیامد جنگی را که ایرانیان طی آن فدایکاری‌های بسیار کرده‌اند به خطر بیندازند. در اینجا باید

خاطرنشان ساخت که اغلب حملاتی که علیه نفتکش‌ها به عمل آمده از جانب عراق بوده و تهران تا کنون از حمله به کشتی‌های امریکایی در خلیج فارس خودداری کرده است.<sup>(۶۷)</sup>

انتشار خبر دست رسانی سپاه پاسداران به موشک‌های کرم ابریشم از طرف دستگاه‌های اطلاعاتی امریکا<sup>(۶۸)</sup> و نقشی که ناظران غربی برای کاربرد و تأثیر آن هنگام مقابله به مثل ایران در برابر امریکا قائل بودند، در کنار قایق‌های تندریوی که سپاه داشت و تجهیز و سازمان‌دهی شده بودند، سبب شد که از همان ابتدا به توانایی‌ها و رفتار احتمالی ایران توجه شود، چنان‌که یکی از تحلیل‌گران غربی که مایل به افشاء نام خود نبود، درباره‌ی تهدید احتمالی پاسداران علیه امریکا گفت:

بزرگ‌ترین تهدید، احتمالاً حملات انتحاری با قایق‌های کوچک و از این قبیل خواهد بود. پاسداران انقلاب، پیروان پرشور آیت‌الله روح‌الله خمینی، نیرومندترین تهدید به شمار می‌روند.<sup>(۶۹)</sup>

پارسونز سفیر اسبق انگلیس در ایران، نیز درباره‌ی رخدادهای احتمالی گفت: اگر اتفاقی بیفتد، نوعی عمل متھورانه و خودنمایانه از طرف پاسداران خواهد بود.<sup>(۷۰)</sup>

جان هیوز یکی از تحلیل‌گران امریکایی، نیز با اشاره به شکل‌گیری سناریوی جدید میان ایران و امریکا، ضمن اظهار نگرانی از بروز جنگ تمام عیار میان دو کشور، "دخالت ایران در اقدامات تروریستی و نظامی در سطح کوچک و تحریک‌آمیز" را بخشی از سناریوی احتمالی ذکر کرد.<sup>(۷۱)</sup> "تакتیک ایران" برای مقابله با امریکا، از جمله مسائلی بود که روزنامه‌ی وال استریت ژورنال به آن توجه کرد:

یک جنگ تمام عیار، احتمالاً خواست ایران نیست و می‌تواند برای امریکا یک فاجعه‌ی استراتژیک باشد. تحلیل‌گران اطلاعاتی امریکا بر این باورند که ایران احتمالاً در صدد دست زدن به حملاتی است که آشکارا پای تهران

را در میان نکشد، ولی هم زمان حامل این پیام باشد که آن کشور نمی تواند

حضور رو به گسترش ایالات متحده در خلیج فارس را دست کم بگیرد.<sup>(۷۲)</sup>

در مجموع به نظر می رسد که امریکایی ها چنین پیش بینی می کردند که ایران در خلیج فارس قادر به جنگ کلاسیک با امریکا نخواهد بود. ضمن این که تمایل و توانایی لازم را برای اجرای این کار نیز ندارد. در نتیجه، "اقدامات محدود ایران با تأکید بر روش های غیر متعارف و ابتكاری، توأم با حمله به منافع امریکا در منطقه خلیج فارس" از جمله نگرانی های امریکایی ها بود که تدبیری را نیز برای هشدار و مقابله با ایران اتخاذ کردند. به نظر می رسید امریکایی ها بر اساس این تحلیل، موانع عمدی را برای تأمین اهداف و منافع خود در منطقه مشاهده نمی کردند. علاوه بر این "گسترش نفوذ شوروی در منطقه" در صورت درگیری ایران و امریکا، بخش دیگری از نگرانی امریکایی ها بود، چنان که ریچارد مورفی معاون وزیر خارجه ای امریکا، در این خصوص گفت:

جنگ ایران و عراق و توسعه احتمالی آن، به شوروی امکان خواهد داد بر نفوذ

خود در این ناحیه بیفزاید و این خطر مستقیماً متوجه ایران نیز خواهد بود.<sup>(۷۳)</sup>

یکی از تحلیل گران با درج مقاله ای در روزنامه ای امریکایی کریستین ساینس مانیتور، درباره دیگری بازگشت شوروی به خاورمیانه، با اشاره به فعالیت روس ها در دوران گورباچف نوشت:

شوروی ظرف دو سال گذشته با عمان و امارات عربی متحده رابطه ای

دیپلماتیک برقرار کرده و تماس های خود را با عربستان سعودی افزایش داده

و با اجاره دادن سه کشتی به کویت، خود را در زمرة زورمندان و متنفذان

صحنه ای سیاست خاورمیانه قرار داده است. توفیق شوروی ها در خلیج فارس

آن چنان چشم گیر بوده که حتی برخی از ناظران امریکایی توصیه کرده اند

که ایالات متحده در دفاع از امنیت خلیج فارس و تلاش در راه پایان دادن به

جنگ ایران و عراق، با شوروی هم کاری کند.<sup>(۷۴)</sup>

در هر صورت، ابعاد و پیچیدگی های اقدام امریکا مبنی بر اسکورت

نفتکش‌های کویت در خلیج فارس سبب شد تا در کنگره‌ی امریکا برای تصویب لایحه‌ی پیشنهادی ریگان رئیس‌جمهور امریکا، بحث‌های فراوانی شود. احتمال از دست رفتن نفوذ امریکا در منطقه نیز نگرانی دولت امریکا را در پی داشت که اعضای کنگره به آن حساس بودند. به این دلیل، واینبرگر وزیر دفاع امریکا، برای توجیه اعضای کنگره، با حضور در کنگره‌ی امریکا گفت:

این عملیات خالی از ضرر نیست. به دور از خطر نیز وانمود نشده است، ولی به اعتقاد من خطرات انجام ندادن آن به مراتب بیشتر است.<sup>(۷۵)</sup>

سرانجام در جلسه‌یی که برای بررسی لایحه‌ی اسکورت نفتکش‌ها در کنگره‌ی امریکا تشکیل شد، سخن‌گوی کاخ سفید، بیانیه‌ی ریگان را برای حاضران قرائت کرد. در این بیانیه ضمن تأکید بر استراتژی امریکا مبنی بر حفظ منافع خود در خلیج فارس و ضرورت خاتمه‌ی سریع جنگ با مذاکره و بدون این که غالب و مغلوبی در کار باشد، به تلاش امریکا در تصویب قطع‌نامه‌ی ۵۹۸ اشاره شده بود.<sup>(۷۶)</sup> در این بیانیه آمده بود:

ما به همکاری نزدیک با دوستان و متعددانمان و با کنگره برای کاستن از تهدید امنیتی در خلیج فارس ادامه خواهیم داد. امروز هدف‌های عمدی دولت در خلیج فارس کمک به دوستان عرب میانه‌رو در دفاع از خویش، بپسود فرستهایی برای صلح و نشان دادن این مسئله است که سیاست ارعاب ایران کارگر نخواهد بود. بقیه‌ی اهداف ما عبارت‌اند از یافتن یک راه حل عادلانه برای جنگ ایران و عراق که ضامن حفظ تمامیت ارضی و حاکمیت هر دو طرف باشد، محدود کردن گسترش حضور و نفوذ شوروی در این منطقه‌ی استراتژیک و پیش‌گیری از بروز اختلال در جریان نفت. دولت در هفته‌های آتی با دیپلماسی فعال و نیرومند به پی‌گیری این هدف‌ها ادامه خواهد داد.<sup>(۷۷)</sup>

سرانجام، با همه‌ی اختلاف نظرهای موجود در کنگره‌ی امریکا و با توجه به احتمال تضعیف موقعیت امریکا در منطقه و تهدید منافع این کشور، لایحه‌ی پیشنهادی دولت امریکا در ۹ تیر ۱۳۶۶، در کنگره تصویب شد.<sup>(۷۸)</sup>

### واکنش شوروی به حضور امریکا در منطقه

روس‌ها تا پیش از تصویب لایحه‌ی اسکورت نفت‌کش‌های کویت در کنگره‌ی امریکا، با توجه به مناقشاتی که در این خصوص در مخالف سیاسی و اجتماعی امریکا وجود داشت و اختلاف نظر موجود در کنگره‌ی امریکا و همچنین احتمال درگیری ایران و امریکا و حساسیت افکار عمومی امریکا به این موضوع، به ویژه پس از اصابت موشک هوایی‌مای عراقی به ناو استارک، چنین می‌پنداشتند که امریکایی‌ها سرانجام از اقدام به این کار منصرف خواهند شد. اما پس از تصویب لایحه در کنگره‌ی امریکا، دولت شوروی رسماً بیانیه‌ی صادر کرد. در این بیانیه ابتدا درباره‌ی رشد خطر آفرین تنش در خلیج فارس به دلیل افزایش کشتی‌های جنگی در منطقه، هشدار داده شده و سپس جنگ ایران و عراق "جنگی طولانی و بی‌مفهوم" و عامل مؤثر در "بدتر شدن اوضاع" دانسته شده بود. در ادامه‌ی بیانیه‌ی شوروی آمده بود:

در نتیجه، وقایع در این منطقه به مرز خط‌نها کی می‌رسد که در آن سوی آن، مخاطرات درگیری منطقه‌ی منجر به یک اوضاع بحرانی بین‌المللی خواهد شد. دقیقاً واضح است که اگر این جریانات به موقع متوقف نشده و تحت کنترل قرار نگیرند، ممکن است به یک تهدید جدی صلح و ثبات بین‌المللی مبدل شوند.<sup>(۷۹)</sup>

تکیه بر عملیات‌هایی چون "گسترش درگیری در منطقه" و تبدیل آن به "بحرانی بین‌المللی" و تأثیر آن بر صلح و ثبات بین‌المللی، نشان‌دهنده‌ی میزان حساسیت و در عین حال نگرانی و ناخشنودی روس‌ها از گسترش حضور امریکا در منطقه بود. در این بیانیه، دولت شوروی، امریکا را به بهره‌برداری از اوضاع "برای دست‌یابی به طرح‌های دیرپای توسعه‌طلبی نظامی - سیاسی در این منطقه‌ی مهم و استراتژیک جهان" متهم می‌کرد.<sup>(۸۰)</sup>

روس‌ها در این بیانیه برای بهبود اوضاع چنین پیشنهاد کردند:

کلیه‌ی کشتی‌های جنگی کشورهایی که در این منطقه حضور دارند، به فوریت از خلیج فارس خارج شوند و ایران و عراق به سهم خود از اقداماتی که کشتی‌رانی بین‌المللی را تهدید می‌کند، خودداری کنند.<sup>(۸۱)</sup>

این پیشنهاد به طور مشخص به زیان امریکا و عراق بود. گرچه در این بیانیه به عقب‌نشینی نیروها به مرزهای شناخته شده‌ی بین‌المللی که به طور مستقیم متوجه ایران بود نیز اشاره شد.

بیانیه‌ی شوروی بازتاب نسبتاً گسترده‌ی داشت، چنان‌که رادیو لندن در گزارش خبری خود گفت که این شدیدترین انتقاد از جانب شوروی محسوب می‌شود.<sup>(۸۲)</sup>

استقبال ایران از پیشنهاد شوروی، بر اهمیت بیانیه‌ی شوروی افزود، چنان‌که معاون وزیر خارجه‌ی ایران، در ملاقات سفير شوروی در ایران با وی، بر ضرورت خروج نواهای جنگی خارجی از خلیج فارس و موضع جمهوری اسلامی در این‌باره تأکید کرد.<sup>(۸۳)</sup> در واقع بیانیه‌ی شوروی ضمن این‌که نشانه‌ی مخالفت رسمی و آشکار مسکو با اقدامات امریکا ارزیابی می‌شد نشانه‌ی نزدیکی موضع ایران و شوروی<sup>\*</sup> و در نتیجه افزایش موقعیت و نفوذ شوروی در منطقه نیز بود. در این خصوص مطالب مهمی در روزنامه‌ی کریستین ساینس مانیتور درج شد؛ در این روزنامه به نقل از یک دیبلمات عرب ضمن تأکید بر اهمیت "ترمیم روابط شوروی با اعراب"، بر ضرورت تقویت رابطه با کویت و اتحاد نزدیک‌تر با عراق و همچنین بهبود رابطه با ایران تأکید شده است:

در این لحظه، شوروی‌ها تنها قدرت عمدی هستند که هم با ایران و هم با عراق پیوسته در گفت و گواند.<sup>(۸۴)</sup>

\* این موضوع به گونه‌یی بود که حتی در برخی رسانه‌ها مطالبی مبنی بر توافق پنهان ایران و شوروی درباره‌ی حمله نکردن ایران به کشتی‌های شوروی در برابر حمایت شوروی از ایران، در صورت اعمال تحریم نظامی علیه ایران در سازمان ملل بیان شد.

از تأکید بیانیه‌ی مسکو بر خروج ناوهای جنگی از منطقه، چنین استنباط می‌شد که شوروی در نظر دارد خاتمه‌ی بحران در خلیج فارس را از مسئله‌ی پایان دادن به جنگ ایران و عراق تفکیک کند. چنین استنباطی واکنش شدید عراق را در پی داشت، چنان‌که روزنامه‌ی *الشوره ارگان حزب بعث عراق*، اعلام کرد: «عراق با توطئه‌ی تفکیک جنگ مخالف است.»<sup>(۸۵)</sup>

نزار حمدون سفیر عراق در سازمان ملل، نیز در سخنانی اعلام کرد: پیشنهاد پایان دادن به جنگ نفت‌کش‌ها، خارج از چارچوب راه حلی برای خاتمه دادن به کل جنگ، پیشنهادی عبث و مسخره است.

وی در مخالفت با موضع گیری شوروی، ضمن تأکید بر این‌که: «هیچ قانون بین‌المللی کشوری را از یاری دادن به کشور دیگر منع نمی‌کند.» افروزد: «امريکا محق است که از منافع خود حفاظت کند.»<sup>(۸۶)</sup>

صدام نیز در سخنانی به مناسبت سال‌گرد انقلاب عراق، ضمن تأکید بر موافقت عراق با "صلح کلی"، هرگونه کوشش برای تجزیه‌ی جنگ یا تقسیم آن به مناطق مختلف را تلاشی مشکوک برای ادامه‌ی جنگ و تشویق گرایش تجاوز‌کارانه‌ی ایران دانست. صدام در این سخن‌رانی با اشاره به ضرورت تلاش قدرت‌های بزرگ برای پایان دادن به جنگ، گفت:

ما همچنین به این قدرت‌ها هشدار دادیم که ادامه‌ی جنگ در این منطقه‌ی حساس حتماً به عواقب وخیمی منجر خواهد شد و شما زمانی با وضعیت سخت و خطرناکی مواجه خواهید شد که عملاً نخواهید توانست آن را کنترل نمایید، لذا شما نباید به طور منفی در برابر آن بایستید و فقط به سخن و اظهار نظر اکتفا نمایید.<sup>(۸۷)</sup>

سخنان مقامات عراقی و صدام به طور مشخص، موضع گیری در برابر بیانیه‌ی دولت شوروی و همچنین پیشنهاد ایران مبنی بر آمادگی برای رعایت آتش‌بس در خلیج فارس بود.

## آغاز اسکورت نفت کش‌ها و برخورد کشتی امریکایی با مین

امریکایی‌ها در تبلیغات، بر برتری نظامی خود تأکید می‌کردند، اما با رعایت جوانب احتیاط، تدابیری خاص اتخاذ کردند که قابل توجه بود. آن‌ها بر حسب موقعیت جغرافیایی و قابلیت‌های دفاعی و نظامی ایران به موارد زیر حساسیت داشتند:<sup>\*</sup>

۱. استقرار موشک ساحل به دریا، موسوم به کرم ابریشم (silk worm) در دهانه‌ی ورودی تنگه‌ی هرمز.
۲. استفاده از جزیره‌ی ابوموسی و موقعیت‌های جغرافیایی مشابه (جزیره‌ی سیری) که با استفاده از قایق‌های تندرو امکان تهاجم سریع و موفقیت‌آمیز را به کاروان اسکورت نفت‌کش‌ها فراهم می‌کرد.
۳. احتمال تهاجم هوایی و هلی‌کوپتری در نقاط مختلف خلیج فارس، در حد فاصل جزیره‌ی سیری تا رو به روی سواحل قطر.
۴. امکان تهاجم شناوری در محدوده‌ی عمومی جزیره‌ی فارسی در شمال خلیج فارس.
۵. کanal ورودی بندر الاحمدی کویت و احتمال مین‌گذاری دوباره در این کanal. ناوگان اسکورت نفت‌کش‌ها و همچنین ناوگان پشتیبانی کننده، متعلق به نیروهای خاورمیانه‌یی فرماندهی مرکزی امریکا در منطقه‌ی حضور یافتند. در مجموع قریب ۲۰ فروند ناو جنگی که بعدها به ۵۰ فروند افزایش یافت، برای عملیات اسکورت نفت‌کش‌ها در نظر گرفته شد که عبارت بودند از: گروه ناو هواپیمابر سنگین و تهاجمی کانستلیشن (Constlation) شامل ۷ فروند ناوهای همراه، ۶ فروند فریگیت موشک‌انداز (FFG) و حداقل ۳ فروند ناوشکن معمولی (DD) و موشک‌انداز (DDG)، ۲ فروند رزم‌ناو (CG)

---

\* این بخش با استفاده از گزارش معاونت اطلاعات نیروی دریایی سپاه با عنوان "اگر من بودم می‌زدم" ، سال ۱۳۷۱، سند شماره ۲۰۸۸۳۴ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ نوشته شده است.

و یک فروند نبرد ناو (Battl ship) و یک فروند ناو سرفرمانده‌ی و ارتباطات الکترونیکی موسوم به ناو لاسال (Lasal).\*

\* مأموریت‌ها و توانایی‌های ۵ ناو جنگی شرکت کننده در عملیات مستقیم اسکورت و همچنین ناو هوایپیمابر کانستیشن مطابق گزارش نیروی دریایی سپاه پاسداران با عنوان "اگر من بودم می‌زدم" چنین است:

۱. ناو هوایپیمابر کانستیشن (Constlation) با شماره بدنی ۶۴ از ناوهای هوایپیمابر سنگین و تهاجمی است که در تحرکات دریایی ارتش امریکا نقشی مهم ایفا کرده است. این ناو با تناثر بیش از ۸۰ هزار تن، در میان ناوهای هوایپیمابر در کلاس‌های مختلف و همچنین سایر کلاس‌های نوع خود، یعنی کیپی هاوک و جان اف کنندی، بیش ترین وزن را با هوایپیماهای مستقر در عرضه‌ی خود و با طول ۳۱۸/۸ متر، عرض ۳۹/۶ متر و آب‌خور ۱۱۳ متر و طول باند ۸۰ متری پرواز به خود اختصاص داده است. تجهیزات مدرن این ناو شامل ۴ عدد فلاخن مخصوص پرتاب هوایپیماهای جنگنده مستقر در این ناو، حدود ۹۰ فروند جنگنده که از شکاری‌های ره‌گیر F-۱۸ و F-۱۴ تا بم‌افکن A-۶ Prowler و هوایپیماهای جنگ الکترونیک A-۷ و هشدار هوایی S-۳-Viking و ... می‌باشد که آن را در ردیف ناوهای هوایپیمابر چند منظوره قرار داده است. حداقل ۳ سایت موشکی آن با سیستم دفاعی پیچیده BPdms و موشک‌های سی اسپارو (Sea Sparow) و سه سیستم توپ‌های مدرن ضد موشکی فالانکس (Phalanx) قادر به ایجاد دیواره‌ی آتش در مقابل موشک مهاجم با نوامت حدود ۶۰۰۰ تیر در دقیقه می‌باشد. این ناو با سرعت ۳۰ گره دریایی در ساعت و ۵۶۴۱ نفر خدمه که ۲۴۸۰ نفر از آن‌ها را خدمه‌ی یگان پرواز تشکیل می‌دهند، مانند یک جزیره‌ی متحرک نظامی است.

۲. رزم‌ناو موشک‌انداز فوکس (Fox) از کلاس بلکناب (Belknap) با شماره بدنی ۳۳، ناو فرمانده‌ی اسکورت فوق بوده که با تناثر ۸ هزار تنی و طول ۱۶۶/۷ متر و عرض ۱۶/۷ متر و آب‌خور ۸/۸ متر، قابلیت حمل یک فروند هلی‌کوپتر و موشک‌های ضد سطحی هارپون (Harpon) و تام‌هاوک (TamHowk) با برد ۲۵۰۰ کیلومتر علیه هدف‌های عميقی و موشکی‌های ضد هوایی استاندارد و توپ‌های ۱۲۷ میلی‌متری و ۲ قبضه سیستم توپ ضد موشکی مدرن فالانکس، نقشی مهم در عملیات اسکورت ایفا می‌کرد. سرعت ۳۳ گره دریایی این ناو، تحرک فوق العاده‌ی به آن داده است که در کنار سیستم‌های جنگ‌افزار و الکترونیک آن با صرف ۲۰۰ میلیون دلار به یکی از رزم‌ناووهای پذیرفته شده‌ی نیروی دریایی امریکا تبدیل شده و در بسیاری از مانورهای تجاوز‌گرانه‌ی قبلی امریکا به منزله‌ی ناو اسکورت ناو هوایپیمابر جان اف کنندی درآمده است. خدمه‌ی این ناو ۵۱۳ نفر و از جمله ۲۵ افسر می‌باشند.

۳. ناوشکن موشک‌انداز کید (kidd) با شماره بدنی ۹۹۳ از دیگر ناوهای جنگی کارامد امریکا در منطقه بود و این ناوشکن در زمرة سفارش ۴ فروند ناوشکن حکومت سابق ایران به امریکا بوده است که ساخت و تکمیل آن تا سال ۱۹۸۱، طول کشید و با لغو قرارداد مذکور نام این ناوشکن از کوروش به کید تعییر یافت و با توجه به تناسب آن برای ←

## سرانجام یک روز پس از تصویب قطع نامه‌ی ۵۹۸ در شورای امنیت

مانور در آب‌های کم عمق و کم وسعت، به همراه یکی دیگر از ناوشکن‌های مذکور با نام تغییر یافته‌ی چاندلر (Chandler) به ناوگان نیروی دریایی امریکا در خلیج فارس پیوست. این ناوشکن ۸۳۰۰ تنی، با طول ۱۷۱/۶ متر، قابلیت حمل ۲ فروند هلی‌کوپتر را دارد و با تجهیزات موشک‌های سطحی هارپون و هوایی استاندارد و ۲ قبضه توپ ۱۲۷ میلی‌متری (اینجی) و دو سیستم توپ‌های ضد موشکی فالانکس (MK-16-clws) و سیستم ضدزیردریایی (Asroc) با سرعت ۳۳ گره دریایی، یکی از ناواهای مخصوص در جنگ‌های عمومی و چند منظوره بود که توان درگیری در سه پروسه جنگ ضد هوایی، سطحی و ضد زیردریایی را داشت. این ناوشکن نوع تغییر یافته‌ی ناوشکن کلاس اسپرنس (Sprance) و یکی از بهترین ناوشکن‌های نیروی دریایی امریکا بود و مأموریت آن به خصوص از هنگام عبور از مقابل سایت موشک‌های کرم ابریشم ایران معنا و مفهومی خاص به خود گرفته بود.

۴. فریگیت موشک‌انداز کرومبلین (Crommelin) از کلاس اولیور هازاردپری (Oliver Hazardperry) به شماره بدنی ۳۷-FFG که در نیروی دریایی امریکا به ناو پاسور (اسکورت کننده) مشهور است، در این عملیات برای دفاع از کاروان کشتی‌ها در برابر تهاجم قایقهای تندرو و نیز کشف اهداف زیردریایی به کار گرفته شده بود. فریگیت کرومبلین در سال ۱۹۸۳، به آب انداخته شد. کرومبلین یکی از جدیدترین ناواهای پاسور از میان بیش از ۵۰ فروند ناو پاسور امریکا در کلاس یاد شده است که با طول ۱۳۵/۶ متر و توان حمل هلی‌کوپتر، موشک‌های سطحی هارپون، موشک‌های ضد هوایی استاندارد، توپ‌های ۷۶ میلی‌متری، سیستم ۲۰ میلی‌متری فالانکس، سونار کشف اهداف زیردریایی و اژدرها، با ۲۹ گره سرعت، قابلیت خوبی را در اجرای مأموریت‌های محول شده دارد. این ناو در لحظه‌ی برخورد نفت‌کش بربیجنون در جلو کاروان و برای کشف مین‌هایی که احتمالاً در مسیر کاروان کار گذاشته شده بودند، حرکت می‌کرد.

۵. رزم‌ناو موشک‌انداز ریورز (Revers) از کلاس لهی (Leahy) نیز با شماره بدنی ۲۴ و ۸ هزار تن ظرفیت جا به جایی، یکی از ناواهای جنگی امریکا بود که هنگام عبور کاروان از مقابل جزیره‌ی ابوموسی در شب، به صورت فوق برق برنامه به کمک کاروان مذکور آمده بود. این ناو ۱۶۳ متری با تجهیزاتی مانند موشک‌های سطحی هارپون، موشک‌های هوایی استاندارد و ۲ سیستم توپ‌های فالانکس و سایر تجهیزات ضد زیردریایی، با ۳۳ گره سرعت و ۵۱۳ نفر خدمه توانست با فریگیت کرومبلین با دادن پوشش به جناح شمالی ناوگان اسکورت و در طول زمان عبور از مقابل جزیره‌ی ابوموسی نقش خود را در این عملیات انجام دهد و سپس از کاروان جدا شود.

در خاتمه‌ی یک بار دیگر به استعداد ناوگان پشتیبانی کننده‌ی این عملیات که بالغ بر ۲۰ فروند ناو جنگی بود، اشاره می‌کنیم تا عمق ضربات واردہ بر ناوگان متجاوز دشمن را بیش از پیش آشکار شود.

سازمان ملل در ۳۰ تیر ۱۳۶۶، در ساعت ۷:۳۷ روز چهارشنبه ۳۱ تیر ۱۳۶۶ کاروان اسکورت نفتکش‌ها با فرمان رئیس جمهور امریکا و با ابلاغ مقامات پتاگون، عملیات خود را با هدف تاکتیکی اسکورت دو فروند کشتی کویتی در مسیری ۶۰۰ مایلی آغاز کردند. امریکا قبل از آغاز اسکورت نفتکش‌ها از عراق درخواست کرد که به طور موقت از حمله علیه نفتکش‌ها در خلیج فارس خودداری کند.<sup>(۸۸)</sup> به گزارش روزنامه‌ی کویتی القبس حکومت عراق در پاسخ به درخواست امریکا، حمله به نفتکش‌های ایران را به منزله‌ی اهداف جنگی عراق اعلام کرد.<sup>(۸۹)</sup>

در اولین مرحله از اسکورت نفتکش‌ها، دو نفتکش با پرچم امریکا به نام‌های بریجتون و گاز پرس هر کدام با ظرفیت ۴۰۰ هزار تن (یا ۲/۵ میلیون بشکه نفت) و تحت حمایت سه ناو جنگی امریکا به نام‌های ناوشکن کید، رزم‌ناو فوکس و فریگیت موشک‌انداز کرومبلین حرکت خود را از مبدأ ۱۳ مایلی سواحل امارات متحده‌ی عربی به مقصد کویت آغاز کردند.<sup>(۹۰)</sup>

آرایش ناوهای امریکا برای اسکورت نفتکش‌ها بدین ترتیب بود که ناوشکن موشک‌انداز فوکس در جلو و فریگیت موشک‌انداز کرومبلین با حفظ فاصله‌ی نیم مایل، مسئولیت برقراری امنیت جناح چپ کاروان را به عهده داشت. سوپر تانکر بریجتون در وسط و در پشت ناوشکن فوکس و کشتی گاز پرس با رعایت فاصله‌ی یک مایلی در پشت بریجتون قرار داشتند. مجموعه‌ی کاروان یک پیکان یا لوزی دُم‌دار را تشکیل می‌داد. سرعت کاروان به طور تقریبی ۱۳ گره دریایی در ساعت و بر اساس حداقل سرعت تقریبی نفتکش بریجتون تنظیم شده بود.<sup>(۹۱)</sup>

امریکایی‌ها برای پوشش تبلیغاتی عملیات اسکورت، ۱۰ تن از خبرنگاران را با تأیید پتاگون از مجموعه‌ی چند صد نفری آن‌ها انتخاب و با

عنوان نمایندگان ائتلاف مراکز خبری،<sup>\*</sup> در ناوهای جنگی اسکورت کننده و نفتکش مستقر کردند. در عین حال، پیتاگون همه‌ی گزارش‌های خبری را که خبرنگاران جمع‌آوری می‌کردند، قبل از انتشار کنترل می‌کرد.<sup>(۹۲)</sup>

در این اوضاع، در حالی که ابهامات بسیاری درباره‌ی به سلامت رسیدن اولین کاروان اسکورت نفتکش‌ها وجود داشت، داگلاس رابت خبرنگار صدای امریکا در کویت، به نقل از کارشناسان اعلام کرد که به رغم جنگ لفظی ایران، کاروان دریابی کویت سالم به مقصد خواهد رسید.<sup>(۹۳)</sup> روزنامه‌ی کویتی الوطن نیز ضمن ابراز خرسندي از اسکورت نفتکش‌ها، رویدادهای مربوط به این حادثه را دنبال می‌کرد و درباره‌ی سلامت کاروان کاملاً آمیدوار بود.

در حالی که هنوز کاروان نفتکش‌ها به مقصد نرسیده بود، آتنونی کردم من یکی از مقامات سابق وزارت دفاع امریکا، با اشاره به محدودیت ابزار و وسائل ایران برای جنگ دریایی اعلام کرد:

به نظر نمی‌رسد مسئله‌ی پیش آید مگر این که ایران علاقه‌مند به پذیرش خطر باشد و این مسئله نیز در حال حاضر چندان بخردانه به نظر نمی‌آید. ... در این ماجرا ایران قدرتی است که در برایر نیروی دریایی امریکا آسیب‌پذیر است.<sup>(۹۴)</sup>

در بخش انگلیسی رادیو بی‌بی‌سی به عبور کاروان نفتکش‌ها و ناوهای جنگی از تنگه‌ی هرمز اشاره و نظر خبرنگار دفاعی نشریه‌ی نیویورک تایمز در خصوص احساس ریگان درباره‌ی عبور از تنگه‌ی هرمز چنین بیان شد:

فکر می‌کنم احساس امریکا آن است که ایران جرئت حمله‌ی مستقیم را نخواهد داشت و اگر هم اشتباهًا دست به چنین کاری بزند امریکا توان مقابله‌ی نظامی با آن را خواهد داشت. بنابراین، در حال حاضر در این مورد

\* نمایندگان ائتلاف شامل خبرنگاران مجله‌ی تایم، واشینگتن پست، نایت رایدر، آسوشیتدپرس، شبکه ABC، یونایتدپرس و ایترنشنال بود.

خوشبینی وجود دارد.<sup>(۹۵)</sup>

در این حال، سفیر عراق در سازمان ملل و همچنین سفیر عراق در لندن در مصاحبه‌هایی جداگانه، بر حق عراق برای حمله به نفتکش‌های ایران به منظور پایان دادن به جنگ تأکید کردند.<sup>(۹۶)</sup>

در وضعیتی که همه‌ی رسانه‌ها برای پوشش خبری اسکورت نفتکش‌ها بسیج شده بودند و کاروان نفتکش‌ها همراه با ناوهای جنگی امریکا در ۲۷ کیلومتری جنوب شرقی کویت قرار داشتند، نفتکش بربیجنون ناگهان با مین برخورد کرد. بنا بر گزارش‌ها، شدت انفجار به حدی بود که شماری از خبرنگاران و ملوانان از روی عرضه به دریا پرتاب شدند<sup>(۹۷)</sup> و کاروان از سرعت خود کاست.

با توجه به پوشش وسیع خبری اولین مرحله‌ی اسکورت نفتکش‌ها و جنگ روانی‌یی که امریکایی‌ها در این باره به راه انداختند، بازتاب این حادثه بسیار گسترده و پر اهمیت بود. در حالی که تا پیش از این، بر امکانات و توانایی‌های دفاعی امریکا برای مقابله با هر حادثه و قدرتش در کنترل اوضاع تأکید می‌شد، ناگهان به نقش ایران در کار گذاشتن مین، وضعیت دشوار کشته‌ها و محدودیت آن‌ها برای عبور از آبراهه‌ها به دلیل عمق کم آن توجه شد. رادیو لندن به نقل از کارشناسان امور کشتی‌رانی گفت:

اصابت با مین بزرگ ترین خطری است که نیروی دریایی امریکا را در آن آب‌ها تهدید می‌کند، چرا که عملیات مین‌بایی بسیار دشوار و طرح ریزی یک واکنش نظامی با آن تقریباً غیر ممکن است.<sup>(۹۸)</sup>

همچنین در زمانی که مسئولان کویتی از اسکورت نفتکش‌ها کاملاً خرسند و در انتظار رسیدن آن‌ها به مقصد بودند، برخورد کشته نفتکش به مین، آن‌ها را در بهت و حیرت فربود و ضعف و ناتوانی امریکا برای مقابله با مین‌ها، برای امریکا "شرم‌آور" خوانده شد.<sup>(۹۹)</sup> سفیر امریکا در کویت، بی‌درنگ ایران را مسئول انفجار مین دانست و در عین حال تأکید کرد که

این اقدام از تلاش‌های امریکا برای حفاظت از نفت‌کش‌ها نمی‌کاهد.<sup>(۱۰۰)</sup> برخلاف سخنان سفیر امریکا در کویت، سخن‌گویی کاخ سفید در جمع خبرنگاران اعلام کرد: «مشخص کردن عامل این حادثه مشکل است.» وی همچنین بر این نکته تأکید کرد که در حال حاضر اقدام تلافی‌جویانه از طرف امریکا در دست بررسی نیست.<sup>(۱۰۱)</sup>

مقامات پتاگون در توجیه این حادثه اعلام کردند:

بیش از ۹ دیدبان مستقر در عرشی ناوگان امریکایی که نیم مایل جلوتر از برجتون حرکت می‌کرد، نتوانستند مین را تشخیص دهند. چون این مین‌ها در عمق آب کار گذاشته می‌شوند.<sup>(۱۰۲)</sup>

نخستوزیر انگلیس با نگرانی از عکس‌العمل امریکا، به این کشور توصیه کرد که با آرامش از خود واکنش نشان دهد. وی تأکید کرد که استراتژی اصلی باید این باشد که با ادامه‌ی فعالیت کشتی‌رانی، از شدت بحران بکاهیم. وی همچنین اضافه کرد که این کشتی در جایی به مین برخورد کرد که انتظار آن نمی‌رفت.<sup>(۱۰۳)</sup>

در چنین اوضاعی آقای هاشمی در همان روز که نفت‌کش برجتون با مین برخورد کرد در نماز جمعه‌ی تهران در پاسخ به موضع‌گیری عراق مبنی بر حمله به نفت‌کش‌های ایران، اعلام کرد:

اگر عراق به مراکز اقتصادی و تأسیسات ایران حمله کند، ایران متحدهin منطقه‌ی عراق را مورد حمله قرار خواهد داد.<sup>(۱۰۴)</sup>

پس از برخورد نفت‌کش برجتون به مین، راه مقابله با مین به طور جدی بررسی و به آن توجه شد. کارشناسان دریایی امریکا و کویت، بحث و بررسی‌هایی را برای مقابله با مین‌ها آغاز کردند.<sup>(۱۰۵)</sup> برخی منابع، مقابله با مین را دشوار ذکر کرده و به این نکته اشاره کردند که برای بسیاری از افراد حیرت‌آور است که اسکورت امریکایی، وسایل مجهز و پیشرفته‌ی تشخیص مین نداشته است.<sup>(۱۰۶)</sup>

در این وضعیت، امریکا تصمیم گرفت هلی کوپترهای مینروب به خلیج فارس اعزام کند.<sup>(۱۰۷)</sup> ضمن این‌که در برخی رسانه‌ها، از جمله روزنامه‌ی کویتی القبس، شایعاتی مبنی بر احتمال مین‌گذاری بندرها و جزایر ایران منتشر شد.<sup>(۱۰۸)</sup>

علاوه بر این، اقدام تلافی‌جویانه‌ی امریکا علیه ایران، موضوعی دیگر بود که به آن توجه می‌شد. در عین حال شماری از مقامات امریکایی، ایران را مسئول این حادثه اعلام کردند، اما نداشتن شواهد و قرایین آشکار مبنی بر دخالت ایران و همچنین توانایی دفاعی و نظامی ایران، بهانه‌هایی بود تا امریکایی‌ها را از اقدام علیه ایران بازدارد. ضمن این‌که، به نظر می‌رسید نگرانی امریکا از گسترش دامنه‌ی بحران سبب شده بود آن‌ها، حداقل در این مقطع زمانی به دنبال اثبات نقش ایران در برخورد نفت‌کش بربیجنون با مین نباشند، زیرا این امر امریکا را برای تصمیم‌گیری در موقعیت بسیار دشواری قرار می‌داد و اقدام تلافی‌جویانه‌ی سکوت در برابر ایران، هر کدام عواقبی ناخوشایند را برای امریکا در پی داشت. جفری کمپ عضو اسبق شورای امنیت ملی امریکا، در پاسخ به سؤال خبرنگار رادیولندن، درباره‌ی اقدام تلافی‌جویانه گفت:

امریکا همواره این نکته را روشن کرده که اگر ثابت شود چه کسی علیه منافع این کشور دست به اقدام نظامی زده است به تلافی‌جویی اقدام خواهد کرد ... استنباط من از اظهارات واينبرگر اين بود که وي عملاً مبهم سخن گفته است.<sup>(۱۰۹)</sup>

بدین ترتیب، امریکایی‌ها برخلاف تصورات خود، در اولین گام برای حضور مقتدرانه در منطقه‌ی خلیج فارس با ناکامی رو به رو شدند و این امر بر پیچیدگی بحران در این منطقه افزود. در واقع، نه تنها اعتبار قدرت نظامی امریکا، بلکه حضور نظامی امریکا نیز اثری تعیین‌کننده در تأمین آزادی کشتی‌رانی در منطقه‌ی خلیج فارس، بدان مفهوم که امریکا دنبال

می کرد، نداشت.

### \* تصویب قطع نامه‌ی ۵۹۸

پس از ناکامی و شکست سیاست امریکا در ماجراهی موسوم به مکفارلین تلاش‌های امریکا برای پایان دادن به جنگ، بر پایه‌ی دست‌یابی به تفاهمنی بین‌المللی، با تصویب قطع نامه‌ی در شورای امنیت سازمان ملل، شکل گرفت. امریکایی‌ها امیدوار بودند که با مذاکرات پنهان و آشکار با ایران و عراق، زمینه‌ی دست‌یابی به منافع گذشته‌ی خود را فراهم کنند. افشای این تلاش‌ها و نتایج آن، تششت سیاست منطقه‌ی امریکا و به موازات آن پیروزی‌های ایران در دو عملیات والفجر<sup>۸</sup> (فتح فاو) و کربلا<sup>۵</sup> و همچنین افزایش نفوذ شوروی در منطقه با بهره‌گیری از ناکامی‌های امریکا، همراه با گسترش درگیری در منطقه‌ی خلیج فارس و نتایج آن، امریکا را در وضعیت بسیار نامطلوب قرار داد.

امریکایی‌ها برای غلبه بر وضعیت دشوار و پیچیده‌ی که فراروی خود داشتند، سیاست دوگانه‌ی را دنبال کردند. واینبرگر وزیر دفاع امریکا، در گزارش به کنگره‌ی این کشور نوشت:

سیاست امریکا در چند ماه گذشته در دو جهت بوده است، از یک طرف به تشویق و تعقیب کلیه‌ی تلاش‌های دیپلماتیک که در جهت پایان دادن به جنگ صورت می‌گیرد، می‌پردازد و از تلاش‌هایی که جلو ایران را در ادامه‌ی جنگ می‌گیرد حمایت می‌کند و از طرف دیگر تلاش می‌کند تا از کشورهای غیر متحاربی که به واسطه‌ی ادامه و گسترش جنگ مورد تهدید قرار می‌گیرند، پشتیبانی نماید.<sup>(۱۱۰)</sup>

کردزنمن بعدها در تجزیه و تحلیل سیاست دوگانه‌ی امریکا و فشار به

\* از تصویب قطع نامه‌ی ۵۹۸ تا پذیرش آن از طرف ایران یک سال طول کشید. آنچه در این کتاب و در این فصل بررسی شده است تنها تصویب قطع نامه‌ی ۵۹۸ و مواضع اولیه‌ی ایران در برابر آن می‌باشد. مبحث "پذیرش قطع نامه" در جلد پنجم این مجموعه (پایان جنگ) آمده است.

ایران نوشت:

تغییر و تحول در توانمندی و قابلیت‌های ایران، منجر به این شد که امریکا سیاست دوگانه‌بی را در مورد ایران اتخاذ نماید. نخستین جنبه‌ی این سیاست، تحت فشار قرار دادن سازمان ملل متعدد برای برقراری یک آتش‌بس کامل در جنگ بود تا به برقراری صلح بر مبنای قرارداد ۱۹۷۵ الجزایر منتهی شود و دو طرف به مرزهای قبل از جنگ برگردند. دومین جنبه‌ی سیاست امریکا، دست زدن به اقدام نظامی برای محدود کردن جنگ در خلیج (فارس)، جلوگیری از گسترش نفوذ اتحاد شوروی و اعمال فشار به ایران جهت پذیرش آتش‌بس بود.<sup>(۱۱)</sup>

احتمال پذیرفته نشدن قطع نامه‌ی سازمان ملل از طرف ایران و عراق و تمایل احتمالی دو کشور به ابتکار عمل شوروی برای برقراری صلح،<sup>\*</sup> سبب شد که امریکایی‌ها علاوه بر حضور گسترده در منطقه‌ی خلیج فارس و بهره‌گیری از هرم فشار نظامی، بر استفاده از ساز و کارهای سازمان ملل برای سازمان‌دهی تلاش‌های صلح و تشدید مجازات متخلفان، در صورت سرپیچی از پذیرش قطع نامه نیز تأکید کنند. وزیر دفاع امریکا در این خصوص گفت:

از ژانویه ۱۹۸۷، ایالات متحده در شورای امنیت تلاش گسترده به عمل آورده و در صدد است تا یک سری قطع نامه به تصویب برساند که اولین آن خواستار آتش‌بس و عقب‌نشینی نیروها به مرزهای بین‌المللی است و دومین آن شامل اقدامات اجرایی است. پنج عضو دائم توافق دارند که جنگ بیش

---

\* اسحاق رابین (معدوم) وزیر اسبق دفاع رژیم اشغال‌گر قدس درباره‌ی تلاش شوروی در مصاحبه‌ی اعلام کرد: «اخیراً شوروی پیشنهاد کرد که ایران و عراق برای پایان بخشیدن به جنگ یک کنفرانس مخفی تشکیل دهند، ولی ایران این پیشنهاد را رد کرده است». خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره ۱۰۶، ۱۳۶۶/۴/۱۳، رادیو اسرائیل، ۱۳۶۶/۴/۱۲

از اندازه به طول انجامیده و باید اقدامات بین‌المللی جدی‌تری صورت گیرد تا دو طرف به این جنگ پایان بخشنند. برای رسیدن به این منظور، ایالات متحده قویاً از اعمال اقدامات اجرایی علیه ایران حمایت می‌کند.<sup>(۱۱۲)</sup>

در تحولات جدید نقش محوری سازمان ملل در پایان دادن به جنگ ایران و عراق - با توجه به ناکامی‌های پیشین این سازمان به دلیل ناتوانی در تصمیم‌گیری مستقل و ارائه‌ی "راه حلی عادلانه" - می‌توانست موقعیت این سازمان را کاملاً بهبود بخشد. لازمه‌ی این امر توجه جدی و اساسی‌تر به خواسته‌های ایران بود که هدف تهاجم قرار گرفته بود و در این زمان نیز موقعیت برتر نظامی داشت. نماینده‌ی ایران در سازمان ملل در این خصوص گفت:

سازمان ملل اگر می‌خواست موقعیتی داشته باشد، می‌بایست تا حدودی حقانیت ایران را مطرح کند تا از این طریق هم امکان تأمین پاره‌بی از نظرهای ایران به دست آید و هم زمینه برای به اصطلاح نقش سازنده‌ی شورای امنیت فراهم شود.<sup>(۱۱۳)</sup>

شورای امنیت سازمان ملل با توجه به ترکیب اعضا و نقش و موقعیت امریکا در این شورا، همواره از تأمین خواسته‌های بر حق ایران ممانعت می‌کرد و همین امر موجب می‌شد هیچ گاه موقعیت لازم برای پایان دادن به جنگ ایجاد نشود. وزیر خارجه‌ی ایران پس از تجاوز عراق به ایران در شهریور سال ۱۳۵۹ درباره‌ی نقش شورای امنیت سازمان ملل گفت:

این شورا با سکوت ضمنی خود، زمان لازم را برای نیروهای متتجاوز عراقی فراهم ساخت تا به تقویت مواضع خود در داخل سرزمین ما بپردازد و قطع نامه‌ی ۴۷۹ (سال ۱۹۸۰) را صادر کرد که در آن نه تنها متتجاوز معرفی نگردید و از نیروهای عراقی نیز درخواست عقب‌نشینی از سرزمین ما به عمل نیامد، بلکه با درخواست آتش‌بس، سعی در آن داشت که مردم مظلوم ایران را از حق دفاع مشروع که بر اساس ماده‌ی ۵۱ منشور ملل متحد به رسمیت شناخته شده بود، محروم نماید.<sup>(۱۱۴)</sup>

بعد از این از آزادسازی مناطق اشغالی با فتح خرمشهر و اخراج نیروهای متجاوز عراقی از قسمت‌های عمدی سرزمین ایران، شورای امنیت با اظهار نگرانی از تهدید صلح و امنیت بین‌المللی، پس از تشکیل جلسه‌یی اضطراری، قطع‌نامه‌ی ۵۱۴ (سال ۱۹۸۲) را صادر کرد و درخواست عقب‌نشینی به مرزهای بین‌المللی را مطرح ساخت.<sup>(۱۱۵)</sup> حال آنکه این قطع‌نامه در چنین موقعیتی نه تنها هیچ گونه سودی برای ایران نداشت، بلکه اساساً به دلیل نگرانی اعضای شورای امنیت از ادامه یافتن جنگ و ورود ایران به داخل خاک عراق و برای حمایت از عراق صادر شد.

تداویم رفتار غیر منصفانه و جانب‌دارانه از عراق، ایران را به تلاش‌های سازمان ملل بدین و تا اندازه‌یی نامید کرد و این امر نقش و کارایی سازمان ملل و موقعیت آن را بسیار کاهش داد. با گذشت سال‌های اولیه‌ی جنگ و گسترش آن و نیز پس از حمله‌ی عراق به شهرها و مردم غیر نظامی و بی‌دفاع، همچنین موفقیت‌های اولیه‌ی سازمان ملل برای توقف جنگ شهرها و محکومیت تلویحی عراق برای به کارگیری سلاح‌های شیمیایی\* و برقراری آتش‌بس موقت در خلیج فارس و به موازات آن افزایش حمایت قدرت‌های بزرگ و کشورهای منطقه از عراق و کم‌رنگ شدن امکان دست‌یابی ایران به پیروزی نظامی برای پایان دادن به جنگ، توجه ایران به نقش سازمان ملل افزایش یافت.

در عین حال تفاهم نداشتن اعضای شورای امنیت سازمان ملل در

\* در مارس ۱۹۸۶، متعاقب استفاده‌ی عراق از سلاح‌های شیمیایی، کارشناسان سازمان ملل برای تهییه گزارش به ایران اعزام شدند. پس از این اقدام، رئیس شورای امنیت استفاده‌ی عراق از سلاح‌های شیمیایی را محکوم کرد و دیرکل از طرفین خواست از حملات به مناطق مسکونی بپرهیزنند.

عباس هدایتی خمینی، شورای امنیت و جنگ تحملی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران،

دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران، ۱۳۷۰، ص ۱۱۶ - ۱۱۵

خصوصیات پایان دادن به جنگ و نحوه آن و نیز ارائه نکردن "راه حل مناسب و عادلانه" برای تأمین خواسته‌های طرفین درگیر در جنگ، همچنان موانع اصلی پایان دادن به جنگ بودند. سرانجام با تحولات جنگ و در نتیجه نگرانی اعضای شورای امنیت از گسترش جنگ\* و پیروزی ایران، زمینه‌های تفاهم اعضا با صدور بیانیه‌ی رئیس شورای امنیت فراهم و نشان داده شد. چند روز پس از صدور این بیانیه، در تاریخ ۳۱ دسامبر ۱۹۸۶، دبیرکل سازمان ملل گزارشی را به اعضای شورای امنیت ارائه کرد که نشان می‌داد ۱۰۱ بار به کشتی‌ها در خلیج فارس حمله شده است. دبیرکل ضمن درخواست از اعضا برای افزایش تلاش‌ها به منظور خاتمه دادن به جنگ، اعلام کرد که آماده است دیدگاه‌هایش را در اختیار شورا بگذارد.\* اعضای شورا این درخواست را پذیرفتند و از فوریه‌ی ۱۹۸۷ اعضاً دائم شورای امنیت به شکل یک گروه، کار مشترک و سازمان‌دهی شده‌یی را برای پایان دادن به جنگ آغاز کردند. کار این گروه محترمانه بود و نتیجه‌ی آن پنج ماه بعد در قالب قطع‌نامه‌ی ۵۹۸ نمایان شد.<sup>(۱۱۶)</sup>

بدین ترتیب، سیر تهیه و تنظیم قطع‌نامه‌ی ۵۹۸ در سازمان ملل، با رهبری

\* در ۲۲ دسامبر ۱۹۸۶، رئیس شورای امنیت بیانیه‌یی را پس از ارائه‌ی گزارش دبیرکل و مشورت‌های اعضا صادر کرد که نماینده‌ی امریکا در سازمان ملل (ورنون والرز) آن را قرائت کرد. در این بیانیه با نگرانی از گسترش جنگ آمده است: آنان [اعضای شورای امنیت] همچنین نگرانی عمیق خود را نسبت به گسترش درگیری با افزایش حملات به هدف‌های غیر نظامی، کشتی‌رانی تجاری و تأسیسات نفتی کشورهای ساحلی ابراز می‌داوند.»

عباس هدایتی خمینی، شورای امنیت و جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران، ۱۳۷۰، ص ۱۳۰

\*\* موضع خصوصت‌آمیز برخی از اعضای شورای امنیت با ایران، مانند امریکا، سبب شد از همان ابتدا ارتباط نزدیک ایران با شورای امنیت تا اندازه‌یی متغیر شود. به این دلیل ایران برای ارتباط و تأثیرگذاری بر شورای امنیت، بیشتر با دبیرکل سازمان ملل در تماس بود که این رفتار ایران نقش سازنده و مؤثری به دبیرکل می‌داد.

امريكا آغاز شد. ریچارد مورفی معاون وزير خارجه امريكا در اين باره گفت:  
امريكا بر کوشش هاي بين المللی خود برای اختتام جنگ ايران و عراق افزوده  
و برای اين منظور از جمله در شورای امنیت سازمان ملل متحد نقش رهبری  
را به عهده گرفته است.<sup>(۱۱۷)</sup>

چنان كه اشاره شد، پس از پیروزی های ایران در دو عملیات مهم والفجر<sup>۸</sup>  
و کربلا<sup>۵</sup> و تثبیت موقعیت برتر سیاسی - نظامی ایران بر عراق، تلاش های  
امريكا برای پایان دادن به جنگ شکلی جدید به خود گرفت. روزنامه های  
الاتحاد خبری را در این خصوص منتشر کرد:

عراق هم اکنون سرگرم تماس با امريكا به منظور تشویق اين کشور به تهیه و  
ارائه قطع نامه بی می باشد که توسط شورای امنیت ارائه [شود] و از ایران  
و عراق بخواهد که اعلام آتش بس کرده و نیروهای خود را به مرزهای  
بين المللی برگرداند. عراق می کوشد تا قطع نامه مذکور متضمن تحریم  
تجاری عليه کشوری شود که آتش بس را نپذیرد.<sup>(۱۱۸)</sup>

در اين مرحله، جمهوری اسلامی ایران تحولات سیاسی - نظامی جنگ و  
ماهیت تلاش های اعضای شورای امنیت سازمان ملل و تحرکاتی را که در  
این مقطع انجام می گرفت کاملاً مورد توجه قرار داد. بدین معنا که برای  
بهره برداری از نتایج پیروزی در سلسله تلاش های نظامی اش و همچنین  
توقف حملات عراق به نفت کش ها، ضرورتاً به تلاش ها و اقدامات اعضاي  
شورای امنیت نظر داشت. علاوه بر اين ها، برای ایران آشکار بود که اين  
قطع نامه نيز مانند قطع نامه های ديگر تصویب خواهد شد و در صورتی که در  
این باره وارد مذاکره نشود، عملاً حقوق و خواسته های ایران مانند گذشته  
ناديده انگاشته خواهد شد. در اين ميان، زمينه ها و موقعیت لازم برای توجه  
به ديدگاه های ایران نيز فراهم شد. بدین معنا که برتری ایران واقعیتی بود که  
پذیرفته شد و برخی از اعضای فعال شورای امنیت با توجه به اهداف خود،  
به نظریات ایران توجه کردند، زира هرگونه بی توجیهی به درخواست های

ایران، به همان میزان امکان عملی شدن اجرای قطع نامه و پایان دادن به جنگ را با تردید مواجه می‌کرد. سفیر ایران در سازمان ملل در این باره گفت که در همین ایام "بنیاد فورد" کنفرانس جنگ ایران و عراق را با حضور نمایندگان اعضای دائم شورای امنیت به اضافه‌ی دبیرکل سازمان ملل و معاون او و بسیاری از صاحب‌نظران و متخصصان خاورمیانه برگزار کرد. در این کنفرانس سخنرانی‌های بسیاری انجام شد که تعدادی از آن‌ها انتشار نیافت و حقایق بسیاری درباره‌ی مظلومیت ایران که تا کنون گفته نشده بود، بیان شد. در این کنفرانس نیز چنین نتیجه‌گیری شد که مادامی که بخشی از خواسته‌های مشروع ایران به رسمیت شناخته نشود، امکان دست‌یابی به راه حل سیاسی وجود نخواهد داشت.<sup>(۱۹)</sup>

در این مسیر، تحرکات دیپلماتیک ایران در سازمان ملل و گفت و گو با دبیرکل این سازمان و برخی اعضای دائمی و غیر دائمی شورای امنیت و نظریاتی که ایران همراه با دلایل متقن و راه حل‌های عملی ارائه کرد، سبب شد که ضمن توجه به اقدامات و موضع ایران، پیش‌نویس اولیه‌ی قطع نامه نیز تا اندازه‌ی تغییر کند. بعدها رادیو بی‌بی‌سی در گزارشی در همین خصوص به نقل از مقامات آلمان غربی گفت:

پیش‌نویس مقدماتی طرح شدیدالحن شورای امنیت که عمدتاً به وسیله‌ی ایالات متحده تنظیم شده بود، غیر منصفانه و علیه ایران بود. آلمان غربی و اعضای غیر دائمی شورای امنیت مصرانه تلاش کردند که در قطع نامه تصریح شود این ایران نبوده که جنگ را آغاز کرده است، از این گذشته عراق با استفاده از سلاح‌های شیمیایی، قراردادهای بین‌المللی را مبني بر عدم استفاده از این سلاح‌ها، نقض کرده است.<sup>(۲۰)</sup>

با اطلاعاتی که در این خصوص وجود دارد، علاوه بر تغییر طرح پیش‌نویس اولیه، تلاش امریکا برای تنبیه متمردین از قطع نامه‌ی صادر شده، با صدور قطع نامه‌ی دیگر بی‌نتیجه ماند. مایکل ارمکاست معاون سیاسی

وزارت خارجه‌ی امریکا، در این باره گفت:

پنج کشور امریکا، شوروی، بریتانیا، فرانسه و چین توانستند درباره‌ی

دومین قطع‌نامه‌ی مربوط به جنگ ایران و عراق در زمینه‌ی اقدام تنبیه‌ی

علیه کشور متمرد در جنگ خلیج فارس به توافق برسند.<sup>(۱۲۱)</sup>

انتشار اخبار مربوط به توافق اعضای شورای امنیت برای صدور قطع‌نامه، بازتاب نسبتاً گسترده‌بی داشت. عراقی‌ها با توجه به وضعیت نامطلوبی که در جبهه‌های نبرد داشتند و همچنین تلاش برای بین‌المللی کردن جنگ، با حمله به نفت‌کش‌ها و اشتیاق برای پایان یافتن جنگ، بی‌درنگ اخبار مربوط به این توافق را به طور مفصل در رسانه‌های خود منعکس کردند.<sup>(۱۲۲)</sup> عراقی‌ها چنین پیش‌بینی می‌کردند که به دلیل تأمین نشدن همه‌ی خواسته‌های ایران در قطع‌نامه‌ی جدید، ایران از پذیرفتش آن خودداری خواهد کرد و همین امر زمینه‌ی تشدید فشار به ایران را فراهم خواهد کرد.

متن غیر رسمی پیش‌نویس طرح قطع‌نامه‌ی<sup>(۱۲۳)</sup> پیشنهادی اعضای شورای امنیت، حاوی نکاتی مهم بود، از جمله این که در نخستین مرحله، به سرعت آتش‌بس برقرار شود و نیروها بدون هرگونه اقدام نظامی در اسرع وقت به مرزهای بین‌المللی پذیرفته شده عقب‌نشینی کنند. سپس مبادله‌ی همه‌ی اسرا با هم‌کاری کمیته‌ی بین‌المللی صلیب سرخ انجام شود. در مرحله‌ی سوم، دو طرف هم‌کاری با دیرکل را برای حل و فصل منصفانه و شرافتمدانه پذیرند. تحقیق درباره‌ی مسئولیت جنگ از طرف ارگانی بی‌طرف نیز پیش‌بینی شده بود. علاوه بر این، بررسی خسارات‌های وارد شده و کمک بین‌المللی مناسب برای بازسازی مناطق ویران شده، بخشی از مفاد طرح پیشنهادی بود.

در این پیش‌نویس به بخشی از خواسته‌های ایران، از جمله تعیین متجاوز با تشکیل کمیته‌ی بی‌طرف، توجه شد اما ترتیب بندهای قطع‌نامه‌ی پیشنهادی با توجه به موقعیت برتر جمهوری اسلامی، به زیان ایران تنظیم شده بود. در واقع، امریکایی‌ها مایل نبودند آنچه را که ایران در میدان‌های جنگ بر اثر

پیروزی‌های نظامی به دست آورده و در موقعیت برتر قرار گرفته بود، به رسمیت بشناسند و در پشت میز مذاکره به ایران امتیازات اساسی بدهنند.

آقای هاشمی در نخستین واکنش رسمی ایران در برابر طرح تازه‌ی شورای امنیت، این طرح را غیر منصفانه خواند.<sup>(۱۲۴)</sup> ریچارد مورفی بی‌درنگ در پاسخ به سخنان آقای هاشمی گفت:

ایالات متحده از طریق شورای امنیت سازمان ملل متحد می‌کوشد تا قطع نامه‌ی

را تهیه کند که هم برای ایران و هم برای عراق قابل قبول باشد.<sup>(۱۲۵)</sup>

تلاش‌های گسترده‌ی ایران در سازمان ملل برای گنجاندن نظریات خود در قطع نامه‌ی نهایی، در مقایسه با رفتارهای پیشین ایران با قطع نامه‌های شورای امنیت، کاملاً آشکار و برای ناظران به خوبی مشهود بود. ایران خواستار آن بود که قطع نامه پیش از درخواست برقراری آتش‌بس از طرفین، ابتدا مسئول آغاز جنگ را معرفی کند.<sup>(۱۲۶)</sup> شواهد و証ایان نشان دهنده اکراه شورای امنیت به برداشتن این گام بود. به این دلیل، بیشتر تلاش‌های ایران قبل و بعد از تصویب قطع نامه‌ی ۵۹۸، به تأمین این خواسته معطوف شد. عراق علاوه بر آن که در تهییه متن پیش‌نویس نقشی فعال داشت، در برابر تلاش‌های ایران، طرح ۵ ماده‌ی پیشنهادی صدام را نیز به طور مستقل ارائه کرد. در این طرح - که در همه‌ی روزنامه‌های عراق به چاپ رسید - چنین تأکید شده بود: «ما این پنج اصل را به عنوان راه تغییرناپذیر پایان دادن به این جنگ اعلام کرده‌ایم.»<sup>(۱۲۷)</sup>

پنج اصل مورد اشاره‌ی صدام عبارت بودند از:

۱. استقرار آتش‌بسی جامع.

۲. عقب‌نشینی جامع، کامل و بدون قید و شرط نیروها به آن سوی مرزهای بین‌المللی.

۳. تبادل کلی و جامع اسیران جنگی.

۴. امضای یک پیمان صلح و عدم تجاوز.

۵. عدم دخالت در امور داخلی یکدیگر و احترام به نحوه‌ی زندگی مردم دو

(۱۲۸) کشور.

سرانجام ۹/۵ ماه پس از تصویب قطع نامه‌ی ۵۸۸ شورای امنیت و گذشت نزدیک به هفت سال از تهاجم ارتش عراق به ایران مفصل‌ترین قطع نامه‌ی شورای امنیت (قطع نامه ۵۹۸) در موقعیتی که احتمال تشدید و گسترش جنگ سبب نگرانی اعضای شورای امنیت شده بود، در ۳۰ تیر ۱۳۶۶، به اتفاق آرا تصویب و صادر شد.<sup>(۱۲۹)</sup>

در این قطع نامه، اعضای شورای امنیت از آغاز و ادامه‌ی این درگیری، بمباران مراکز کاملاً غیر نظامی، حمله به کشتی‌های بی‌طرف و هوایپماهای غیر نظامی و استفاده از سلاح‌های شیمیایی که مغایر با تعهدات مندرج در پروتکل ۱۹۲۵ ژنو بود، اظهار تأسف کردند. اعضای شورای امنیت همچنین اعلام کردند:

به طور عمیق نگران اوج گیری احتمالی و توسعه‌ی این درگیری می‌باشند و مصمم هستند به تمام عملیات نظامی بین ایران و عراق خاتمه دهند.<sup>(۱۳۰)</sup>

بندهای قطع نامه‌ی ۵۹۸ که به تصویب شورای امنیت رسید، چنین است:

۱. در اولین قدم جهت حل و فصل مناقشه از طریق مذاکره، ایران و عراق

آتش‌بس را رعایت کنند و تمامی اقدامات نظامی زمینی، دریایی و هوایی را خاتمه داده و تمام نیروهای شان را بدون تأخیر به مرزهای شناخته شده‌ی بین‌المللی بازگردانند.

۲. یک هیئت توسط دبیرکل، برای بررسی، تأیید و نظارت آتش‌بس و عقب‌نشینی نیروها اعزام شود. همچنین دبیرکل تدبیر ضروری را برای مشورت با دو طرف ترتیب دهد.

۳. آزادی اسرای جنگی و بازگشت بدون تأخیر آن‌ها به کشورشان پس از قطع مخاصمات.

۴. هم‌کاری دو کشور با دبیرکل برای اجرای قطع نامه.

۵. خودداری تمام کشورها از هرگونه اقدامی که احتمالاً به تشنج بیشتر و

گسترش مناقشه منجر شود.

۶. دبیرکل در مشورت با ایران و عراق، موضوع مسئولیت بروز جنگ را

مورد بررسی قرار دهد و مراتب را هرچه سریع‌تر به اطلاع شورای امنیت  
برساند.

۷. هیئتی از کارشناسان از سوی دبیرکل برای بررسی خسارات و بازسازی،

تعیین شده و به شورای امنیت گزارش دهد.

۸. دبیرکل در مشورت با ایران و عراق و دیگر کشورهای منطقه، تدبیری را

برای پیشبرد امنیت و ثبات منطقه، مورد بررسی قرار دهد.

۹. دبیرکل شورا را از اجرای این قطع نامه مطلع سازد.

۱۰. شورای امنیت در صورت ضرورت برای بررسی اقدامات بیش‌تر جهت

تضمين پای‌بندی طرفین به این قطع نامه آماده است بار دیگر تشکیل جلسه

(۱۳۱) بدهد.

این قطع نامه با توجه به موقعیت برتر سیاسی - نظامی جمهوری اسلامی، اساساً به زیان ایران و به سود عراق تهیه و تنظیم شده بود. امریکایی‌ها در تلاش جدید خود در نظر داشتند با اعمال فشار بر ایران و تنبیه آن و مقابلاً حمایت از عراق، (۱۳۲) جنگ را خاتمه دهند. این قطع نامه درباره‌ی چگونگی آغاز جنگ و وقوع تجاوز سکوت کرده است و در بند سوم، قسمت مقدماتی که از ادامه‌ی منازعه اظهار تأسف شده است، به طور ضمنی این مطلب القا می‌شود که در مقام تقسیم مسئولیت حقوقی جنگ، عراق مسئول آغاز جنگ و ایران مسئول ادامه‌ی آن می‌باشد.<sup>(۱۳۳)</sup> حال آن‌که سازمان ملل در همان آغاز جنگ، در صورت برخورد منصفانه، ارائه‌ی راه حلی عادلانه و با محکوم کردن متتجاوز می‌توانست مقدمات پایان دادن به جنگ را فراهم کند، اما به دلیل حفظ منافع اعضای شورای امنیت، از چنین اقدامی جلوگیری کرد. در عین حال، یکی از عمدۀ‌ترین و شاخص‌ترین امتیازات قطع نامه‌ی ۵۹۸ نسبت به قطع نامه‌های قبلی و اصولاً نشانه‌ی تغییر روش شورا، بند ۶ است که بر "تعیین

هیئتی بی طرف برای تحقیق درباره‌ی مسئولیت منازعه<sup>(۱۳۴)</sup> تأکید کرده است. جمهوری اسلامی ایران در نخستین واکنش در برابر قطع نامه‌ی ۵۹۸، بر پایه‌ی درکی که در خصوص ماهیت و نحوه‌ی تهیه و تنظیم و محتوای آن داشت، قطع نامه را "تکرار قطع نامه‌های گذشته با اندکی تفاوت" دانست و اعلام کرد: «نکته‌ی مثبت در این قطع نامه جست و جو برای یافتن جنگ‌افروز و متجاوز می‌باشد». <sup>(۱۳۵)</sup>

وزیر خارجه‌ی ایران در مصاحبه‌ی با رادیو تهران گفت:

در این قطع نامه نکات مشتبی دیده می‌شود که کافی نیست، زیرا از عراق به عنوان متجاوز نام برده نشده است. <sup>(۱۳۶)</sup>

وزارت خارجه‌ی ایران در واکنش رسمی به قطع نامه‌ی ۵۹۸ و در پاسخ به نامه‌ی دبیرکل سازمان ملل که متن قطع نامه را برای وزیران خارجه‌ی ایران و عراق فرستاده بود، با صدور بیانیه‌یی اعلام کرد:

شورای امنیت سازمان ملل بار دیگر با تصویب قطع نامه‌یی غیر عادلانه، از ایفای مهم‌ترین وظیفه‌ی خود در حفظ صلح و امنیت بین‌المللی عدول نمود. ... این قطع نامه در شرایطی به تصویب رسیده که امریکا با اعلام تصمیمش مبنی بر اعزام ناواهای جنگی خود به منطقه، بند اجرایی پنجم قطع نامه که درخواست عدم دخالت سایر کشورها در جهت تشدید و گسترش آتش جنگ را دارد، از قبیل نقض نموده است.

در پایان این بیانیه آمده است:

وزارت امور خارجه‌ی جمهوری اسلامی ایران متعاقباً موضع تفصیلی خود را

در قبال کلیه‌ی بندهای قطع نامه‌ی ۵۹۸ اعلام خواهد کرد. <sup>(۱۳۷)</sup>

چند هفته بعد پاسخ مبسوط جمهوری اسلامی ایران به قطع نامه‌ی ۵۹۸ منتشر شد.<sup>(۱۳۸)</sup> این پاسخ شامل جوابه‌ی وزیر امور خارجه‌ی ایران به نامه‌ی مورخ ۲۰ژوئیه‌ی دبیرکل بود. در آخرین بند ضمیمه‌ی نامه‌ی وزیر امور خارجه‌ی ایران آمده است:

تلاش‌های سازنده و قابل تقدیر برخی از اعضای بی‌طرف شورای امنیت برای نیل به یک قطعنامه‌ی متوازن و مثبت اگرچه به نتیجه‌ی مطلوب نرسید، ولی زمینه را برای ادامه‌ی هم‌کاری جمهوری اسلامی ایران در جهت سوق دادن شورا به سمت یک موضع مؤثر و عادلانه فراهم می‌نماید. بی‌تردید اعلام مواضع صریح نسبت به مسئولیت عراق در شروع جنگ، نظیر آنچه از جانب برخی از کشورهای واقع‌گرا انجام گردیده است، بهترین عنصر در جهت ختم عادلانه‌ی جنگ است.<sup>(۱۳۹)</sup>

بدین ترتیب، جمهوری اسلامی ایران به دلیل تأمین نشدن خواسته‌هایش در قطعنامه‌ی ۵۹۸، از پذیرش آن خودداری و در عین حال به دلیل وجود نکاتی مثبت در قطعنامه از نفی کامل آن نیز امتناع کرد. حجت‌الاسلام هاشمی رفسنجانی، فرمانده عالی جنگ و سخن‌گوی شورای عالی دفاع، مواضع ایران و دلایل آن را چنین بیان کرد:

... در این قطعنامه نکات مثبتی دیدیم که حاضر شدیم پیرامون آن مذاکره کنیم. جمهوری اسلامی ایران قطعنامه‌ی ۵۹۸ را به طور کلی رد نکرده است، چون در آن جای بحث می‌بینند. ... نکته‌ی منفی آن این است که می‌گوید به محض شروع مذاکره و پیش از شناسایی متجاوز و محاکمه‌ی آن، آتش‌بس اعلام شود و ما این بند را قبول نداریم. بند مربوط به معرفی متجاوز می‌تواند به عنوان تنها کلید حل مسائل به شمار آید و این نکته‌ی مثبتی است، اما باید پیش از اعلام آتش‌بس انجام شود. ... ما می‌گوییم اول متجاوز معرفی شود و بعد راه برای حل مسائل جدی هموار خواهد شد. معلوم است که محاکمه و تنبیه متجاوز و بازپرداخت غرامت از همین اقدام آغاز خواهد شد. اگر این جا به جایی در بندها انجام شود راه هموار خواهد شد.<sup>(۱۴۰)</sup>

جمهوری اسلامی ایران ضمن این‌که با اعلام مواضع در برابر قطعنامه‌ی ۵۹۸ سیاست "نه رد و نه قبول" را اتخاذ کرد، در عین حال با اعتقاد به وجود نکاتی مثبت در قطعنامه، با تأکید بر ضرورت جا به جایی در بندهای

آن و تقدم محکوم کردن متجاوز نسبت به برقراری آتش بس، تلاش های سیاسی خود را بر این محور تنظیم و سازماندهی کرد که تا زمان پذیرش قطع نامه از طرف ایران، ادامه داشت.\*

عراقی ها در اولین واکنش، با پخش سخنان صدام از رادیو عراق مبنی بر پذیرفتن هر طرحی که شامل "پنج اصل"\*\* نباشد، مخالفت خود را با قطع نامه اعلام کردند، اما سخن گوی رسمی عراق با تأکید بر این موضوع که «تعییر رهبران عراق از قطع نامه مثبت است»، پاسخ رسمی عراق را به اعلام نتایج بررسی قطع نامه در جلسه‌ی شورای انقلاب و فرماندهی حزب بعث به ریاست صدام موکول کردند.<sup>(۱۴۱)</sup> پس از ۲۴ ساعت، سخن گوی رسمی عراق اعلام کرد که مجلس عراق به اتفاق آرا این قطع نامه را تصویب کرده است. وی همچنین گفت که پذیرش این قطع نامه از طرف ایران از عوامل ضروری برای رعایت متقابل تعهدات دو کشور است و تضمیم یاد شده در گردد همایی فرماندهی سیاسی عراق با ریاست صدام اتخاذ شده است.<sup>(۱۴۲)</sup>

عراقی ها تصویب قطع نامه را به سود خود ارزیابی می کردند. سفیر عراق در لندن ضمن تهدید حمله به کشتی ها در خلیج فارس گفت:

شورای امنیت سازمان ملل با صدور قطع نامه‌ی اخیر خود، در واقع از سیاست های عراق حمایت کرده و نشان داده که حق با عراق است.<sup>(۱۴۳)</sup>

امريکايي ها در نخستين واکنش پس از تصویب قطع نامه‌ی ۵۹۸، با نگرانی از مخالفت ايران و تخریب تلاش های سیاسی چند ماه اخیر امريكا، بر "اجrai قطع نامه و ممانعت از تبدیل آن به يك ژست توخالی"،<sup>(۱۴۴)</sup> تأکيد کردن. وزير امور خارجه‌ی امريكا نيز اعلام کرد:

قبول قطع نامه از جانب ايران به بهبود احتمالي مناسبات ايران و واشنگتن

\* در این خصوص در جلد پنجم از این مجموعه (سيري در جنگ ايران و عراق) توضيح لازم ارائه شده است.

\*\* چندی قبل صدام پنج اصل را برای صلح مطرح کرد که در صفحات قبل اشاره شد.

- که از سال ۱۹۸۰ در اوج بحران گروگان‌گیری دیپلمات‌های امریکایی در ایران قطع شد - کمک خواهد کرد.<sup>(۱۴۵)</sup>

به تدریج با آشکار شدن موضع ایران، رئیس جمهور امریکا، ایران را تهدید کرد:

... در صورت منفی بودن پاسخ ایران، شورای امنیت راهی جز اعمال مجازات علیه ایران و وادار کردن این کشور به قبول آتش‌بس پیش رو ندارد.<sup>(۱۴۶)</sup> روس‌ها با توجه به سیاست خاصی که در این مرحله از جنگ دنبال می‌کردند، بی‌درنگ پس از تصویب قطعنامه‌ی ۵۹۸، هیئتی را به سرپرستی یولی ورنتسف، معاون وزیر خارجه‌ی این کشور، برای گفت و گو درباره‌ی اجرای قطعنامه‌ی ۵۹۸، راهی تهران کردند. ماهیت تلاش‌های شوروی و موقعیت این کشور در منطقه، تحرکات دیپلماتیک روس‌ها را در کانون توجهات قرار داده بود. البته اقدامات شوروی غالباً با بدینی دنبال می‌شد، چنان‌که اسحاق رایین وزیر دفاع اسرائیل، در پارلمان این کشور، با توجه به تلاش‌های اخیر شوروی بر این نکته تأکید کرد که این کشور به دنبال "ماهی گرفتن از آب گل آلود" است و مایل است "بحرانی دائمی در منطقه" وجود داشته باشد تا مطامع خود را از طریق حصول سازش سیاسی به دست آورد. اسحاق رایین گفت:

طبق ارزیابی‌های مختلف، شوروی قصد دارد برنامه‌ی خود را یک سال دیگر اجرا کند، زیرا ارزیابی می‌نماید طی سال آینده چه تحول مهمی روی خواهد داد.<sup>(۱۴۷)</sup> شماری از کارشناسان امور خاورمیانه معتقد بودند که شوروی به دلیل رابطه با ایران و عراق تنها قدرتی ارزیابی می‌شد که قادر بود راه حلی برای پایان جنگ بیابد.<sup>(۱۴۸)</sup> شوروی نیز این نقش را برای خود جست و جو می‌کرد، چنان‌که گراسیموف مفسر خبرگزاری تاس، در تحلیلی بیان کرد: این یک مناقشه‌ی منطقه‌یی است و شوروی و امریکا می‌توانند مشترکاً همان‌گونه که در شورای امنیت اقدام کردند برای پایان دادن به آن نیز همکاری کنند.<sup>(۱۴۹)</sup>

با وجود تصویب قطعنامه‌ی ۵۹۸ و گسترش درگیری در منطقه‌ی خلیج فارس و تشدید فشار به ایران برای پایان دادن به جنگ، به دلیل نادیده گرفتن خواسته‌های بر حق ایران از یک سو و از سوی دیگر خودداری از هرگونه فشار به عراق برای ممانعت از حملات این کشور به کشتی‌ها و مناطق غیر نظامی ایران، عملاً موقعیت مناسبی برای خاتمه‌ی جنگ فراهم نشد. از این پس تلاش‌های دیپلماتیک ایران مبتنی بر تعیین مت加وز و تقدم آن نسبت به برقاری آتش‌بس بود. عراق نیز متقابلاً بر حملات خود به کشتی‌ها افزود و به طور رسمی مخالفت خود را با تفکیک "امنیت در حوزه‌ی خلیج فارس" و "قطع جنگ" اعلام کرد.<sup>(۱۵۰)</sup>

بر اساس برخی شواهد و قرائن، چنین به نظر می‌رسید که سیر تحولات جنگ با توجه به تشدید فشار به ایران، به زیان جمهوری اسلامی خواهد بود. در این میان، عراقی‌ها متقابلاً اوضاع را به سود خود ارزیابی می‌کردند، چنان‌که صدام در مصاحبه‌ی در این خصوص، وضع جنگ را به آخرین روزهای "روزه" تشبیه کرد و گفت: «این روزها، دشوار و طاقت‌فرسا است، ولی از پایان روزه خبر می‌دهد!»<sup>(۱۵۱)</sup>

تداوم درگیری در خلیج فارس با ازسرگیری حملات هوایی عراق عراقی‌ها پس از تصویب قطع‌نامه‌ی ۵۹۸ و حضور نیروهای امریکا\* در منطقه، تحولات جنگ را به سود خود ارزیابی می‌کردند. صدام درباره‌ی واکنش احتمالی ایران و بحث‌های مطرح شده در جلسه‌ی فرماندهی مرکزی عراق گفت:

در مرکز فرماندهی ما پیرامون این قطع‌نامه بحث و بررسی شد و بعضی از

---

\* روزنامه‌ی *الشوره* عراق چاپ عراق رسماً از حضور ناوگان‌های خارجی در منطقه‌ی خلیج خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۵/۲۹ فارس دفاع کرد.

برادران ما تصور می کردند که ایران به هنگام صدور این قطع نامه حتماً به مخالفت خواهد پرداخت و مانند گذشته عمل خواهد کرد ولی من گفتم نه، این دفعه ایرانی‌ها این قطع نامه را رد نخواهند کرد. چون از اوضاع عمومی و خصوصی این چنین نتیجه‌گیری می‌شود که این قطع نامه را نه رد می‌کند و نه می‌پذیرند. (۱۵۲)

عراقی‌ها بر پایه‌ی این تحلیل می‌پنداشتند ایران در پی "وقت‌کشی" است تا ضمن انجام دادن فعالیت‌های دیپلماتیک، مقدمات اجرای عملیات نظامی در جبهه‌ی زمینی را فراهم کند. با همین تصور عراقی‌ها دور دیگری از حملات هوایی علیه منابع و تأسیسات نفتی و اقتصادی و مسکونی ایران را پی‌ریزی کردند تا بدین وسیله با گسترش دامنه‌ی بحران، زمینه‌ی خاتمه بخشیدن به جنگ و رها شدن عراق از فشارهای همه‌جانبه را فراهم کنند. بر پایه‌ی این اهداف، عراقی‌ها پس از تهدید به ازسرگیری حملات هوایی علیه ایران،<sup>(۱۵۳)</sup> حملات خود را به تأسیسات نفتی\* و کشتی‌های تجاری و نفت‌کش‌ها آغاز کردند. نیروی هوایی عراق همچنین شش شهر ایران را هدف حمله قرار داد. سفیر عراق در امریکا در توجیه ازسرگیری حملات هوایی عراق به تأسیسات نفتی ایران اعلام کرد: این حملات در حالی صورت گرفته است که عراق قطع نامه‌ی شورای امنیت را قبول کرده ولی ایران آن را رد کرده است. (۱۵۴)

وی همچنین گفت:

مادامی که جنگ ادامه دارد، عراق خود را مجاز به حمله به هر نقطه از خاک ایران می‌داند. (۱۵۵)

ایران با توجه به موقعیت جدید و احتمال افزایش فشارهای\*\* عراق با

\* نیروی هوایی عراق در ۱۸ مرداد ۱۳۶۶، حملات وسیعی به پالیشگاه‌های ایران کرد.

\*\* یک دیپلمات بلندپایه‌ی غربی در کویت با توجه به فشارهای دیپلماتیک و نظامی بر ایران گفته بود: «شدت فشارهای واردہ بر ایران فوق العاده است.»

حمله ای امریکا و کشورهای منطقه، پیش از این اعلام کرده بود بمب‌باران‌های عراق را از طریق حمله علیه حامیان این کشور تلافی خواهد کرد.<sup>(۱۵۶)</sup> لذا در پی از سرگیری تهاجمات هوایی عراق، مقابله به مثل ایران محتمل به نظر می‌رسید. در چنین وضعیتی، برای نخستین بار یک کشتی امریکایی با پرچم پاناما در آب‌های دریای عمان با مین برخورد کرد. خبرگزاری رویترز هنگام مخابرهٔ خبر، به این نکته اشاره کرد که برخورد این نفتکش با مین به فاصله‌ی سه روز پس از مانور دریایی ایران<sup>\*</sup> (موسوم به مانور شهادت در خلیج فارس) در آب‌های منطقه و تمرین عملیات مین‌گذاری با قایقهای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی انجام شده است.<sup>(۱۵۷)</sup> در سایر گزارش‌های نظامی، به نقل از کارشناسان نظامی دربارهٔ اقدام احتمالی ایران تحلیل‌هایی منتشر شد که مهم ارزیابی می‌شدند. کوردون مارتین خبرنگار امور دیپلماتیک رادیو لندن، به نقل از یکی از کارشناسان مؤسسه‌ی نیروهای متعدد سلطنتی انگلیس گفت:

عملیاتی که نیروهای ایران احتمالاً انجام خواهند داد مین‌گذاری را نیز شامل خواهد شد، زیرا مین‌گذاری کاری محدود است و چندان تحریک‌آمیز نیست و زمینه‌ی محدودی برای اقدام تلافی‌جویانه‌ی امریکا فراهم می‌کند. به این ترتیب، مین‌گذاری با استراتژی حکومت ایران که مبتنی بر خودداری از برخورد جدی با امریکاست، سازگار است.<sup>(۱۵۸)</sup>

در این موقعیت، پس از برخورد کشتی پاناما بی با مین و کشف مین‌های

---

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۴۷،

۱۳۶۶/۵/۲۳، خبرگزاری رویترز،

\* مانور دریایی شهادت به مدت سه روز (۱۴ تا مرداد ۱۳۶۶) در خلیج فارس انجام شد که بازتاب نسبتاً گسترده‌ی داشت. فرمانده کل سپاه در این مانور اعلام کرد: «موشک‌های ضد کشتی و ضد هوایی سپاه آماده است تا هر هدفی را در خلیج فارس و دریای عمان خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۱۴ مورد حمله قرار دهد.»

جدید در دریای عمان، سخن‌گوی پتاگون، برای نخستین بار به طور آشکار و رسمی ایران را مقصّر اعلام کرد.

واکنش رسمی امریکایی‌ها، نشان دهندهٔ تلاش جدید آن‌ها برای گسترش حضور در منطقه، با وارد کردن فشار بر کشورهای اروپایی برای ارسال ناو و مین‌روب<sup>\*</sup> و همچنین فراهم کردن مقدمات اقدام نظامی علیه ایران بود. بر پایهٔ این تحلیل، رئیس‌جمهور ایران، در نماز جمعهٔ تهران اعلام کرد: «امریکا به دنبال بهانه است تا جنگ علیه ایران را آغاز کند.» ایشان تأکید کرد که ایران به کشتی‌های جنگی امریکا حمله نخواهد کرد مگر این‌که هدف حمله قرار گیرد. رئیس‌جمهور در بخش دیگری از سخنان خود دربارهٔ ماهیت تلاش‌های امریکا چنین بیان کرد:

امریکا احساس می‌کند که جمهوری اسلامی در حال پیروز شدن در جنگ با عراق

است. بنابراین به دنبال بهانه‌یی است تا در جنگ به نفع عراق مداخله کند.<sup>(۱۵۹)</sup>

امریکایی‌ها برای رها شدن از اتهام مداخله به سود عراق و با نگرانی دربارهٔ ازسرگیری حملات هوایی عراق علیه تأسیسات اقتصادی و نفتی ایران، به طور مستقیم و همچنین از طریق کویت و عربستان از عراق درخواست کردند تا زمان صدور قطع‌نامه‌ی دوم شورای امنیت که دربارهٔ مجازات ایران بود، از حمله پرهیز کند. در گزارش روزنامه‌ی *القبس* آمده است:

دولت امریکا به عراق اطلاع داده است که از حمله به تأسیسات ایران

خودداری نماید تا از وقوع یک برخورد نظامی میان ایران و امریکا در

آبهای خلیج فارس جلوگیری شود.<sup>(۱۶۰)</sup>

عراقی‌ها ضمن اظهار ناخرسندی از درخواست امریکا، بی‌درنگ در روزنامه‌ی *القادسیه* ارگان وزارت دفاع عراق، تخریب کامل تأسیسات

\* دولت انگلیس اعلام کرد چهار کشتی مین‌روب علاوه بر یک کشتی پشتیبانی به خلیج فارس اعزام خواهد کرد. ۱۳۶۶/۵/۲۰ رادیو لندن،

اقتصادی ایران را تنها راه تحت فشار قرار دادن این کشور برای پایان دادن به جنگ توصیف کردند.<sup>(۱۶۱)</sup>

صدام نیز با استفن مولارنر نماینده امریکا، گفت و گو و تبادل نظر کرد.<sup>(۱۶۲)</sup> در واقع عراقی‌ها در نظر داشتند با ازسرگیری حملات خود، زمینه‌ی تشدید بحران را در منطقه فراهم کنند و در نتیجه‌ی این وضعیت، فشار امریکا و کشورهای منطقه به ایران افزوده شود.

### تلاش‌های سیاسی ایران

نگرانی امریکا از اقدامات تلافی‌جویانه ایران در برابر حملات عراق، سبب شد که امریکا برای توقف حملات عراق به تأسیسات و حوزه‌های نفتی ایران، به عراق فشار آورد. در این موقعیت ایران بار دیگر تلاش‌های تبلیغاتی و دیپلماتیک خود را آغاز کرد. مصاحبه‌ی آقای هاشمی با شبکه‌ی تلویزیونی ان.بی.سی امریکا و سپس مصاحبه‌ی مطبوعاتی سخن‌گوی ستاد تبلیغات جنگ (آقای خرازی)، نقطه‌ی آغاز تلاش‌های جدیدی بود که چند ماه متوقف شده بود.

آقای هاشمی در مصاحبه‌ی خود ضمن بیان این که ایران بر کسانی که گروگان‌ها را در لبنان در اختیار دارند، نفوذ دارد، اعلام کرد که بدون گرفتن امتیازاتی از امریکا، برای آزادی آن‌ها مداخله نخواهد کرد. وی در این مصاحبه، موضع امریکا را در برابر ایران خصمانه توصیف کرد، زیرا اسکورت نفت‌کش‌ها نوعی کمک به عراق ارزیابی می‌شد. سپس ایشان آزاد کردن دارایی‌های مسدود شده‌ی ایران را شرط بهبود روابط با امریکا اعلام کرد.<sup>(۱۶۳)</sup> سخنان آقای هاشمی در این مصاحبه، با توجه به اوضاع بحرانی در منطقه، بسیار "معقول و منطقی"<sup>(۱۶۴)</sup> ارزیابی شد و از آن چنین نتیجه‌گیری شد که ایران مایل به جنگ با امریکا نیست، لذا امریکا باید اقداماتی را انجام دهد که به منافع ایران نزدیک باشد.<sup>(۱۶۵)</sup>

سخن‌گوی وزارت خارجه امریکا در اولین واکنش در برابر موضع آقای هاشمی اعلام کرد که امریکا با ترویریست‌ها معامله نمی‌کند و کویت و

اسرائیل را نیز برای آزادی زندانیان شیعه و ربوده شدگان ایران در لبنان تحت فشار قرار نخواهد داد.<sup>(۱۶۶)</sup>

صاحبہ‌ی سخن‌گوی ستاد تبلیغات جنگ در ۲۹ مرداد ۱۳۶۶ و اعلام این‌که اقدام ایران به مین‌ریزی برای "حفظت از تأسیسات ایران" و با "مقاصد دفاعی" انجام می‌شود بازتاب نسبتاً گسترده‌بی داشت. در واقع پذیرش مسئولیت مین‌ریزی و تأکید بر "مقصد دفاعی ایران" بسیار بالهمیت بود. ضمن این‌که وی در مصاحبه، تلویحًا عدم مخالفت ایران را با اسکورت نفت‌کش‌های کویت اعلام کرد. خبرنگار رادیو سوئیس ضمن شگفت‌آور خواندن سخنان سخن‌گوی ستاد تبلیغات جنگ افزود:

این بیانات به روشنی نشان‌گر آغاز ورود ایران به خط مشی نرم‌تر سیاسی،

پس از تهدیدات و سرو صدای نظامی علیه امریکا می‌باشد.<sup>(۱۶۷)</sup>

اعلام این مواضع ایران<sup>\*</sup> سبب شد تا رادیو/امریکا نفسیری را با عنوان "نظرهای آشتی جویانه‌ی مسئولان ایرانی" پخش کند.<sup>(۱۶۸)</sup> همچنین سخن‌گوی وزارت خارجه‌ی امریکا اعلام کرد که مایل به گفت و گو با آقای جواد لاریجانی معاون وزارت خارجه‌ی ایران در نیویورک، درباره‌ی هشت گروگان امریکایی است. وی شرط این ملاقات را درخواست ایران ذکر کرد.<sup>(۱۶۹)</sup> آقای لاریجانی در اولین واکنش، در مصاحبه‌ی با شبکه‌ی تلویزیونی ان.بی.سی اعلام کرد: «ما در قبال این کمک چیزی مطالبه نمی‌کنیم.»<sup>(۱۷۰)</sup>

بازتاب مواضع اخیر ایران سبب شد تا سیاست خارجی ایران و اوضاع داخلی آن مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. رمضانی یکی از کارشناسان امریکایی امور ایران، به این نکته اشاره کرد که برداشت جهان خارج از

\* ریچارد مورفی معاون وزیر خارجه‌ی امریکا، بر پایه‌ی مواضع جدید ایران اعلام کرد: «جنگ ایران و عراق بسیار طولانی نخواهد بود.» خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۶/۳، ۱۵۸، نشریه‌ی شماره‌ی ۱، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۶/۱.

سیاست ایران "ترکیبی از جنگجویی و واقعیت‌گرایی" است که منعکس‌کننده‌ی درگیری‌های سیاسی داخلی می‌باشد. وی همچنین گفت که خشم ایران از فشار نظامی امریکا سبب شد مذاکره‌ی دو کشور تا مدتی متوقف شود، اما هنوز نشانه‌هایی درباره‌ی تمایل ایران برای مذاکره با امریکا مشاهده می‌شود.<sup>(۱۷۱)</sup>

رابین رایت روزنامه‌نگار امریکایی نیز پس از سفر به ایران، برداشتی جدید از مواضع این کشور داشت. وی گفت: تصویر نمی‌کنم که ایران خواستار مقابله‌ی نظامی باشد و این پیامی است که روزنامه‌ها و شخصیت‌های سیاسی پا به پای مقامات نظامی مطرح می‌کنند. وی در عین حال بیان کرد که مسائل بستگی به روند جنگ خواهد داشت. رابین رایت سپس امکان مقابله‌ی ایران را مشروط به تحقق یافتن سه موضوع کرد:

۱. جنگ نفت‌کش‌ها با حمله‌ی عراق از سرگرفته شود.
۲. تأسیسات نفتی ایران به ویژه در جزیره‌ی خارک هدف حمله قرار گیرد.
۳. کشتی‌هایی که به ایران رفت و آمد دارند، هدف قرار گیرند.<sup>(۱۷۲)</sup>

### از سرگیری دوباره‌ی حملات عراق

پس از توقف حملات عراق بر اثر فشار امریکا، عراقی‌ها با مشاهده‌ی تلاش‌های سیاسی ایران و استقبال امریکا از مواضع جدید مسئولان کشور،<sup>\*</sup> اوضاع را به زیان خود ارزیابی کردند. رادیو لندن پس از توقف حملات عراق، در تحلیلی گفت:

اگر عراق ببیند برای متوقف کردن این حملات هیچ گونه فشاری بر ایران

\* بر اساس گزارش منتشر شده در روزنامه‌ی آبرور چاپ لندن، نمایندگان ایران و امریکا در سوئیس در ملاقاتی محترمانه، اوضاع خلیج فارس و موضوع گروگان‌های امریکایی در لبنان را بررسی کردند.

وارد نمی‌شود، آن وقت نمی‌توان تصور کرد که عراق به صبر خود ادامه دهد.

در ادامه‌ی این تحلیل درباره‌ی پیامد حمله‌ی عراق آمده است:

اگر عراق جنگ نفت‌کش‌ها را از سر بگیرد و ایران همچنان که گفته است با حمله به متحдан عرب عراق به عمل متقابل دست بزند و امریکا هم ناگزیر به اقدام تلافی‌جویانه نشود، آن وقت دیگر قطع نامه‌ی ۵۹۸ معنایی نخواهد داشت.\* در آن صورت طرف‌های متناخاص دیگری در جنگ ایران و عراق درگیر خواهند شد.<sup>(۱۷۳)</sup>

در واقع عراق لازمه‌ی پایان دادن به جنگ را گسترش حملات به منابع نفتی و نفت‌کش‌ها و همچنین کشتی‌های تجاری ایران می‌دانست و چنین ارزیابی می‌کرد که بر اثر اقدامات تلافی‌جویانه‌ی ایران، امریکا به حمایت از کشورهای منطقه، با ایران درگیر خواهد شد و این امر در نهایت به سود عراق خواهد بود. ایران نیز شرط پایان یافتن جنگ را تأمین خواسته‌های خود، مبنی بر تعیین متجاوز و سپس برقراری آتش‌بس می‌دانست. اقدامات نظامی ایران در جبهه‌های نبرد بر پایه‌ی این تحلیل انجام می‌شد که با به خطر انداختن موقعیت سیاسی و نظامی حکومت عراق، حامیان جهانی و منطقه‌یی این حکومت در نهایت خواسته‌های ایران را خواهند پذیرفت. ایران همچنین در برابر حملات عراق، مقابله به مثل را تنها عامل مؤثر برای فشار بر عراق و بازداشت این کشور از حمله به منابع و تأسیسات نفتی خود می‌دانست.

امریکایی‌ها از یک سو می‌بایست عراق را برای پرهیز از حملات متقاعد می‌کردند و تحت فشار قرار می‌دادند و از سوی دیگر مذاکره با ایران را برای در نظر گرفتن خواسته‌هایش، از سر می‌گرفتند. در این وضعیت، عراق پس

\* پیش از این آقای لاریجانی در مصاحبه با شبکه‌ی تلویزیونی امریکا، حضور امریکا در منطقه و حملات عراق را به معنای مخالفت با محتوای قطع نامه ارزیابی کرده بود.

## فصل «وم کترش بگذلی نارس» ▲ ۱۷۷

از مشاهده‌ی تلاش‌های امریکا، به حملات خود و نتایج آن امیدوار بود و امریکایی‌ها نیز قادر به مهار عراق نبودند. در چنین موقعیتی کترول اوضاع برای امریکایی‌ها بسیار پیچیده و دشوار بود.

سفیر عراق در واشینگتن، با مشاهده‌ی تحولات جنگ، سخنانی را بیان کرد که نشانه‌ی ازسرگیری دوباره‌ی حملات عراق بود. وی گفت:

اگر تلاش‌های سازمان ملل متعدد در آینده موجب پایان یافتن جنگ نشود، نیروهای عراقی این حق را برای خود محفوظ می‌دانند که کشتی‌های حامل نفت ایران را در خلیج فارس مورد هدف قرار دهند.<sup>(۱۷۴)</sup>

آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور ایران، پس از سخنان سفیر عراق در امریکا، بی‌درنگ در نماز جمعه‌ی تهران اعلام کرد: اگر عراق به کشتی‌های ایران حمله بکند، امریکا با یک شکست آشکار مواجه خواهد شد.<sup>(۱۷۵)</sup>

یک روز پس از سخنان رئیس‌جمهور ایران، عراق پس از توقفی ۴۵ روزه، بار دیگر حملات هوایی خود را با حمله به نفت‌کش‌لوند - که مشغول بارگیری نفت خام در جزیره‌ی سیری بود - از سرگرفت.<sup>(۱۷۶)</sup> در تحلیل رادیو لندن آمده است:

حمله‌ی عراق درست یک روز پس از آن که رئیس‌جمهور ایران هشدار داد که اگر عراق به نفت‌کش‌های ایران حمله کند، ایران به تلافی آن به کشتی‌های امریکایی حمله خواهد کرد، انجام گرفت.<sup>(۱۷۷)</sup>

صدام پس از حمله‌ی هوایی‌های عراقی اعلام کرد: از حالا به بعد در دریا به ایران حمله و تمام شاهرگ‌های اقتصادی ایران را منهدم خواهیم کرد.<sup>(۱۷۸)</sup>

سفیر عراق در امریکا نیز در مصاحبه‌ی گفت: ما قصد داریم کشتی‌های بیشتری را در محدوده‌ی آبهای ایران هدف قرار دهیم. وی همچنین درباره‌ی اقدامات تلافی‌جویانه‌ی ایران گفت:

ایران نه تنها علیه امریکا، بلکه علیه کشورهای کوچک منطقه نیز اقداماتی خواهد کرد، زیرا می‌داند این مسئله بار بیشتر را روی ماشین جنگی ایران تحمیل خواهد کرد.<sup>(۱۷۹)</sup>

سخنان سفیر عراق بیشتر برای رهایی از فشار امریکا و کشورهای منطقه بود، زیرا عراقی‌ها به خوبی می‌دانستند که ایران اقدامات تلافی‌جویانه را حق محفوظ خود می‌داند و خودداری ایران از مقابله به مثل در واقع میدان عمل عراق را گسترش می‌دهد و موجب می‌شود منابع ایران به تدریج منهدم شود. طارق عزیز وزیر خارجه عراق نیز با سخنانی که بیانگر اهداف عراقی‌ها و درک آن‌ها از تحولات جنگ بود، هشدار داد که هرگونه موضع‌گیری ایران به جز موافقت رسمی و علنی با اجرای قطعنامه‌ی ۵۹۸ شورای امنیت، سبب خواهد شد عراق خود را در مقابل هیچ چیز متعهد نداند و با تلاش ایران برای تفکیک جنگ مقابله کند. وی همچنین از همراهی برخی کشورها با ایران انقاد کرد.<sup>(۱۸۰)</sup>

امریکا بی‌درنگ از طرفهای درگیر در جنگ درخواست کرد که از خود خویشن‌داری نشان دهند. یک مقام دولتی امریکا که همراه ریگان در کالیفرنیا به سر می‌برد، اعلام کرد که از شروع حملات عراق شگفت‌زده نیست.<sup>(۱۸۱)</sup>

### اصابت موشك به کويت

امریکایی‌ها که از متقادع کردن ایران ناامید شده بودند و توانایی جلوگیری از تجاوز هوای عراق را هم نداشتند، فشار خود علیه ایران را با نشان دادن چراغ سبز به عراق تشدید کردند و امیدوار بودند ایران با رها کردن خواسته‌های خود، طرح و ابتکار عمل سازمان ملل برای پایان دادن به جنگ را بپذیرد. در این موقعیت، عراق حملات خود را از سر گرفت.

پس از گذشت ۴۸ ساعت از شروع دور جدید تهاجم عراق، در خلیج فارس به یک کشتی باربری با پرچم کویت حمله شد.<sup>(۱۸۲)</sup> ناظران در این

حمله یک قایق تندرو را مشاهده کرده بودند. متقابلاً عراق در ادامه‌ی حملات خود دو نفتکش و یک یدککش متعلق به ایران را هدف حمله قرار داد.<sup>(۱۸۳)</sup> در رسانه‌های خبری پیش‌بینی اقدامات تلافی جویانه‌ی ایران در برابر حملات منظم عراق بازتاب نسبتاً گستردۀ‌ی داشت. برخی ناظران با توجه به این که رهگیری قایقهای تندرو دشوار بود و همچنین به دلیل در دسترس بودن کشتی‌های کویتی، پیش‌بینی می‌کردند ایران از حمله به کشتی‌های امریکا خودداری خواهد کرد و در عوض کشتی‌های حامیان عرب عراق را هدف حمله قرار خواهد داد.<sup>(۱۸۴)</sup>

امریکایی‌ها پس از سکوت اولیه در برابر تهاجمات عراق و پس از گسترش درگیری، از عراق درخواست کردند که از حمله به تأسیسات نفتی ایران پرهیز کند، اما عراق درخواست امریکا را نپذیرفت.<sup>(۱۸۵)</sup> در ادامه‌ی درگیری در منطقه، خبرگزاری رویتر مدعی شد که ایران تا کنون ۸ کشتی را هدف حمله قرار داده است.<sup>(۱۸۶)</sup>

سرانجام در ۱۳ شهریور ۱۳۶۶، اصابت یک موشک کرم ابریشم به ساحل کویت به استمداد کویت از سازمان ملل انجامید. اصابت موشک به کویت بازتاب گستردۀ‌ی داشت، به گونه‌یی که در صدر اخبار سراسری امریکا پخش شد.<sup>(۱۸۷)</sup> روزنامه‌های انگلیس نیز به گزارش گستردۀ‌ی این حادثه و تفسیر آن پرداختند. برخی این اقدام را "تحولی ناگهانی و کاملاً غیرمنتظره در جنگ"<sup>(۱۸۸)</sup> ارزیابی کردند، کاخ سفید امریکا در اولین واکنش خود اعلام کرد که شلیک موشک تغییر مهمی را در منطقه‌ی خلیج فارس ایجاد نمی‌کند. وزارت دفاع امریکا نیز اعلام کرد که موشک از نوع سیلک ورم (کرم ابریشم) بوده است.<sup>(۱۸۹)</sup>

روزنامه‌ی کویتی الرأی‌العام بدون اشاره به دلایل شلیک موشک به ساحل کویت و بدون محکوم کردن عراق - که زمینه‌ی وقوع چنین حادثه‌ی را فراهم کرده است - این واقعه را نقطه‌ی عطفی در جنگ دانست و مدعی شد که ایران مایل به گسترش آن است!<sup>(۱۹۰)</sup> دولت کویت نیز پنج دیپلمات ایرانی

را از کویت اخراج کرد.<sup>(۱۹۱)</sup>

حمله‌ی موشکی به ساحل کویت در پاسخ به تهاجمات هوایی عراق، بحران منطقه‌ی خلیج فارس را وارد مرحله‌ی جدید کرد. این حادثه همچنین نشان داد که حضور نیروهای امریکا نه تنها کمکی به حل بحران نکرده، بلکه سبب گسترش آن نیز شده است. ضمن این‌که صحت تحلیل‌های موجود، یعنی تأثیر بازدارندگی حضور نیروهای امریکا در منطقه را در برابر ایران نیز مخدوش کرده است.

### رویارویی ایران و امریکا در خلیج فارس

هنگام دیدار خاوری پرز دکوئیار دبیرکل سازمان ملل از دو کشور ایران و عراق، به تدریج با ازسرگیری حملات هوایی عراق علیه تأسیسات و منابع نفتی ایران، بر شدت درگیری‌ها میان دو کشور افزوده شد. خبرنگار روزنامه‌ی نیویورک تایمز در گزارش ارسالی از بغداد نوشت که دبیرکل سازمان ملل متحد بدون آن‌که برای خاتمه دادن به جنگ ایران و عراق توفیقی آشکار به دست آورده باشد، خاک عراق را ترک کرد. در این گزارش که از رادیو امریکا نیز پخش شد، به نقل از دیپلمات‌ها آمده بود که کلید پایان جنگ همچنان در دست ایران است. در ادامه‌ی این گزارش، اشاره شده بود:

مقامات عراقی تصور می‌کنند که در غیاب صلح، راه پایان دادن به جنگ خلیج فارس، ادامه‌ی زد و خورد و شاید هم گسترش جنگ از جانب عراق است.<sup>(۱۹۲)</sup> امریکایی‌ها در موقعیت جدید به دنبال کسب ابتكار عمل در جنگ بودند، چنان‌که افزایش تمرکز ناوهای امریکا و ناتو در منطقه<sup>\*</sup> و موافقت ضمنی امریکا<sup>\*\*</sup> با تهاجمات عراق برای افزایش فشار بر ایران،

\* روزنامه‌ی پراودا چاپ مسکو، درباره‌ی تمرکز ناوگان‌های امریکا در منطقه نوشت: «دولت امریکا بی‌میل نیست که ایران عمل خصوصت‌آمیزی انجام دهد تا به آن پاسخ دندان‌شکنی داده شود».

\*\* روزنامه‌ی بی‌زروستیا چاپ شوروی، امریکا را به ارسال اطلاعات جاسوسی درباره‌ی

نشان دهنده‌ی تلاش‌های جدید امریکا بود. بدین معنا که امریکایی‌ها در نظر داشتند ضمن طرح ریزی اقدام نظامی<sup>\*</sup> علیه ایران، با تحرکات دیپلماتیک، قطع نامه‌ی شدیداللحنی را علیه ایران در سازمان ملل تصویب کنند. شولتز وزیر خارجه‌ی امریکا در این باره گفت که این کشور در انتظار روشن شدن نتایج مأموریت خاویر پرز دکوئیار در تهران و بغداد است تا در صورت لزوم خواستار تصویب قطع نامه‌ی شدیداللحنی شامل مجازات علیه کشور متخاصمی بشود که از اجرای مفاد قطع نامه‌ی ۵۹۸ شورای امنیت خودداری می‌کند. وی همچنین در این گفت و گو که با شبکه‌ی تلویزیونی سی‌بی‌اس امریکا انجام شد، مطالبی را بیان کرد که نشان دهنده‌ی احتمال اقدام نظامی امریکا علیه ایران بود. شولتز گفت:

چنانچه موقعیت ایجاد کند ما اقدام به مجازات خواهیم کرد. ایرانیان باید به تصمیم و عزم راسخ ما اطمینان داشته باشند.<sup>(۱۹۳)</sup>

در مقابل، ایران نیز ضمن اقدامات تلافی جویانه در برابر عراق، برای تغییر و جا به جایی بندهای قطع نامه‌ی ۵۹۸ تلاش می‌کرد رئیس جمهور ایران نیز قرار بود متعاقب سفر دبیرکل سازمان ملل به ایران و مذاکراتی که انجام شده بود، در اجلاس عمومی سازمان ملل شرکت کرده و در

---

تأسیسات نظامی و اقتصادی ایران به عراق متهم کرد و نوشت: «همین اطلاعات، رژیم عراق را در حملات هوایی علیه ایران تشویق می‌کند».

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره ۱۷۳، ۱۳۶۶/۶/۱۸

خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۶/۱۷

\* مرکز مطالعات صلح دانشگاه برادفورد امریکا در گزارشی درباره‌ی حملات نظامی احتمالی امریکا، از جمله حملات محدود به پایگاه‌های دریابی ایران نوشت: «امریکا اکنون از نظر نظامی در موقعیت دست زدن به چنین حملاتی قرار دارد».

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره ۱۷۵، ۱۳۶۶/۶/۲۰

۱۳۶۶/۶/۲۰، خبرگزاری یوتایپرس، ۱۳۶۶/۶/۱۹

تالار مجمع عمومی سخنرانی کند . بنابراین، تشدید حملات عراق نیز در چارچوب سیاست های این کشور و امریکا معنا و مفهوم داشت.

### حمله ای امریکا به کشتی ایران اجر

دوشنبه ۳۰ شهریور ۱۳۶۶، در ساعت ۲۲:۴۰ به وقت محلی (۱۹:۴۰ به وقت گرینویچ) و در موقعیت جغرافیایی ۲۶/۲۸ درجه شمالي و ۵۱/۲۶ درجه طول شرقی، دو هلی کوپتر نیروی دریایی امریکا که از روی کشتی فرانگین چارت به پرواز در آمده بودند،<sup>(۱۹۴)</sup> کشتی ایران اجر متعلق به نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران را به اتهام مین گذاری، بدون هیچ گونه هشدار قبلی، هدف حمله قرار دادند. پتاگون بی درنگ، در بیانیه یی اعلام کرد که در این حادثه ۴ خدمه ای ایران کشته و ۴ تن دیگر زخمی شده اند. همچنین ۱۰ ملوان دیگر این کشتی به ناو فرماندهی لاسال متقل شده اند.<sup>(۱۹۵)</sup>

رئیس جمهور امریکا اعلام کرد که در نظر دارد مدارک مربوط به مین گذاری ایران را در اختیار سازمان ملل بگذارد.<sup>(۱۹۶)</sup> ورنون والترز سفير امریکا در سازمان ملل، نیز اعلام کرد که چون این کشتی در حال مین گذاری بوده است، بر اساس قوانین متعارف مستلزم برخورد بود. وی همچنین درباره اقدام تلافی جویانه ای ایران گفت که در صورت حمله ای ایران به نیروهای امریکایی، امریکا اقدامات مقتضی را انجام خواهد داد.<sup>(۱۹۷)</sup>

تبليغات امریکا برای توجيه اقدام نظامی اش عليه کشتی ایران اجر و همچنین نگرانی از اقدام تلافی جویانه ای ایران بیشترین نقش و تأثیر را در جهت دهنی به تلاش های دیپلماتیک داشت. ریگان رئیس جمهور امریکا، اعلام کرد که اقدام نظامی واحدهای دریایی امریکایی "اقدامی تدافعی" بوده است. وی همچنین اضافه کرد که نگران تهدیدهای انتقام جویانه ای ایران نیست!<sup>(۱۹۸)</sup> شبکه ای تلویزیونی سراسری ای.بی.اس امریکا تصاویری مختلف از کشتی ایران اجر و مین هایی که ادعا می شد از آن کشف شده به نمایش گذاشت.<sup>(۱۹۹)</sup>

همچنین شبکه‌های اصلی تلویزیونی امریکا روز سه‌شنبه، متعاقب سخنرانی آیت‌الله خامنه‌ای رئیس‌جمهور ایران، در مجمع عمومی سازمان ملل، برنامه‌های عادی خود را قطع و گزارش‌هایی از خدمه‌ی نظامی کشتی و مین‌های ادعایی داخل آن پخش کردند.<sup>(۲۰۰)</sup> شبکه‌ی ای‌بی‌سی نیز با تأکید بر خشنودی محافل سیاسی - نظامی امریکا گفت که این حمله از بعد نظامی کم اهمیت است، اما دولت ریگان معتقد است پیروزی سیاسی بسیار مهمی کسب کرده است.<sup>(۲۰۱)</sup> اعضای کنگره‌ی امریکا نیز از اقدامات نیروی دریایی امریکا علیه ایران حمایت کردند. رئیس کمیته‌ی نیروهای مسلح مجلس نمایندگان امریکا گفت که به اعتقاد او شواهد موجود نشان می‌دهد که نیروهای امریکایی حق داشتند به قایق ایرانی حمله کنند.<sup>(۲۰۲)</sup> همچنین چند روز بعد، سنای امریکا با حمایت از اقدام نظامی نیروی دریایی امریکا اصلاحیه‌ی را تصویب کرد که به موجب آن، نیروی دریایی امریکا حق داشت هر کشتی ایرانی را که مانع از عبور کشتی‌های حامل شهر و ندان امریکا شود، غرق کند.<sup>(۲۰۳)</sup> نظر به این‌که تهاجم دریایی نیروهای امریکا به کشتی نظامی ایران یک شب قبل از سخنرانی رئیس‌جمهور ایران در مجمع عمومی سازمان ملل انجام شد، لذا کاملاً منطقی به نظر می‌رسید که این اقدام در چارچوب ابتکار عمل جدید امریکا، از قبل طرح‌ریزی و سازمان‌دهی شده باشد.



محل حمله های کوپترهای امریکایی به کشتی تدارکاتی ایران اجر در خلیج فارس

حدود ساعت ۲۳ - ۱۳۶۶/۶/۳۰

مقامات وزارت دفاع امریکا مطالبی را در این خصوص بیان کردند که  
نشانه‌ی صحت این موضوع بود:

نیروهای امریکایی کشتی ایران اجر را چندین روز زیر نظرداشتند و در انتظار

شواهد قطعی دال بر این که مین‌های زیر آبی کار می‌گذارد، بودند.<sup>(۲۰۴)</sup>

یکی از این مقامات که مایل به افشاری نام خود نبود، گفت: زمانی که  
کشتی ایرانی به طرف بحرین حرکت می‌کرد از طریق هوا رديابی شد و این  
عملیات "تصادفی" نبود.<sup>(۲۰۵)</sup>

اقدامات احتمالی ایران علیه امریکا، بیشترین بحث را در محافل کارشناسی  
و همچنین رسانه‌های خبری، به خود اختصاص داد. برخی تحلیل‌گران اقدام  
ایران را بیشتر لفظی می‌دانستند و بر این نظر بودند که ایران چون می‌کوشد  
تحریم تسلیحاتی پیشنهادی علیه خود را دفع کند، لذا اقدامی خاص نخواهد  
کرد.<sup>(۲۰۶)</sup> شیرین هانتر از کارشناسان امور ایران در مؤسسه‌ی مطالعات استراتژیک  
و بین‌المللی در واشینگتن، این حادثه را به علت شکسته شدن یک عامل  
روانی،<sup>(۲۰۷)</sup> موضوعی مهم برای نگرانی و تشویش ذکر کرد.  
دیپلمات‌های مستقر در کشورهای خلیج فارس نیز اعلام کردند که بر اثر

این درگیری، دو کشور در آستانه‌ی رویارویی با یکدیگر قرار گرفته‌اند. آن‌ها تأکید کردند که این حادثه نشان داد ایران همچنان مصمم است در حرکت کاروان‌های امریکا (اسکورت نفتکش‌های کویت) در خلیج فارس اخلاق ایجاد کند و امریکا نیز مصمم است با تلاش‌های ایران مقابله کند.<sup>(۲۰۸)</sup> یکی از این دیپلمات‌های غربی گفت:

این امر به وضوح نشان می‌دهد که ایران آماده‌ی قبول خطرات ناشی از رویارویی با امریکاست و از افزایش نیروهای دریایی خارجی در منطقه ترس ندارد.<sup>(۲۰۹)</sup>

در میان ناظران و تحلیل‌گران، برژینسکی مشاور امنیت زمان کارت، خواهان اقدامات قاطعانه علیه ایران بود. او معتقد بود که هشدار درباره‌ی دخالت امریکا در خلیج فارس احتمالی است و کسانی که چنین هشدارهایی را می‌دهند، نمی‌دانند یا نمی‌خواهند بدانند که خلیج فارس از نظر استراتژیک برای ما اهمیت دارد و باید منافع امریکا در آنجا حفظ شود. وی سپس درباره‌ی موقعیت امریکا و ضرورت اقدامی قاطع گفت:

کشورهای عرب منطقه‌ی خلیج[فارس] طی چند ماه گذشته در مورد اعتبار امریکا دچار مسائل و تردیدهای زیادی بودند که اینک باید این تردیدها رفع شده باشد. امریکا برای به دست آوردن مجدد اعتبار خود<sup>\*</sup> بهای را پرداخته و تنها روابط باثبات‌تر و اوضاع خلیج[فارس] نیز آرام‌تر شده است.<sup>(۲۱۰)</sup>

امریکایی‌ها پس از اجرای اقدامی نظامی و نشان دادن اراده و قدرت خود در حمله به کشتی ایران اجر و همچنین داشتن نقشی مؤثر در ترغیب و تشویق سعودی‌ها برای حمله به حجاج ایرانی، مایل بودند به درگیری میان ایران و امریکا خاتمه دهند، لذا ریگان رئیس جمهور امریکا، اعلام کرد: ما این واقعه را تمام شده تلقی می‌کنیم.<sup>(۲۱۱)</sup>

\* این جا برژینسکی به مخدوش شدن اعتبار امریکا پس از افشاری مکفارلین اشاره دارد، لذا اقدام نظامی را پس از حضور نیروهای امریکا در منطقه، به منزله‌ی پرداختن بهای لازم برای کسب اعتبار دوباره‌ی امریکا می‌داند.

برخی تحلیل‌گران و رسانه‌های خبری با بررسی سیاست ریگان در منطقه‌ی خلیج فارس، در مجموع به ثمر بخش بودن آن رأی دادند، چنان‌که روزنامه‌ی معروف کریستین ساینس مانیتور به نقل از خبرنگار خود در منامه، با توجه به عکس‌العمل محدود ایران در برابر حملات اخیر عراق و همچنین اقدام امریکا، نوشت:

به گفته‌ی تحلیل‌گران، این شیوه اختیارات ایران را محدود کرده است. ایران به گونه‌یی فزاینده از حمله‌ی مستقیم به کشتی‌ها، به خاطر مخاطرات نظامی ناشی از حضور دریایی سنگین امریکا در خلیج فارس اکراه دارد. علاوه بر این، این گونه حملات می‌تواند به این پندار در سازمان ملل که تهران مایل به یافتن یک راه حل دیپلماتیک برای جنگ است، آسیب بزند.

این نشریه سپس درباره‌ی سیاست امریکا در خلیج فارس به نقل از یک دیپلمات غربی که پیش از این به سیاست امریکا خرد می‌گرفت، نوشت: اینک پس از یک شروع نامیمون، سیاست امریکا به عملیات موفقیت‌آمیز منجر شده و دست آورده بسیار داشته است.<sup>(۲۱۲)</sup>

واین برگ وزیر دفاع امریکا، که در حال بازدید از منطقه بود، درباره‌ی اهمیت اقدامات امریکا گفت:

به عقیده‌ی من آنچه که ما انجام می‌دهیم از آن نظر اهمیت دارد که ایران دریابد که جنگ باید به پایان برسد و آن‌ها نمی‌توانند با تهدید و ارعاب پیروز شوند.

وی افروزد: «تنها راه دفاع از صلح، قدرتمند بودن است.»<sup>(۲۱۳)</sup> در فضای ناشی از تشدید فشار امریکا به ایران\* با حمله به کشتی ایران

\* در گزارش رادیو لندن درباره‌ی تحولات منطقه‌ی آمده است: «استراتژی عراق همواره آن بوده که جنگ خلیج[فارس] را بین‌المللی کند و به ویژه امریکا را به جنگ بکشاند که تا حدی هم موفق شده است. عراق به خوبی درک می‌کند که ایران در خلیج فارس خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، آسیب‌پذیر است.»

اجر و تلاش برای تصویب قطع نامه‌یی برای تحریم تسیلحتاتی ایران، روزنامه‌ی *الشوره* ارگان حزب بعث عراق، ضمن اشاره به ضرورت تداوم حملات علیه ایران نوشت:

يا صلح تمام عيار وجود خواهد داشت و يا يك جنگ همه‌جانبه.<sup>(۲۱۴)</sup>

سخنان واينبرگر هنگام سفر به منطقه، همچنین محتوای مقاله‌ی روزنامه‌ی *الشوره* نشان دهنده‌ی چراغ سبز امریکا به عراق مبنی بر تشدید حملات علیه ایران بود، طوری که دیپلمات‌های مقیم بغداد چنین پیش‌بینی کردند که روزهای آینده، مرحله‌یی جدید از حملات عراق علیه ایران آغاز خواهد شد.<sup>(۲۱۵)</sup>

در این مرحله، محرك اصلی عراقی‌ها برای ازسرگیری و تشدید حملات هوایی علیه منابع و تأسیسات نفتی و اقتصادی ایران، علاوه بر اوضاع ناشی از درگیری نظامی میان ایران و امریکا، بیش‌تر متأثر از ناکامی تلاش‌های سیاسی امریکا در تصویب قطع نامه‌ی تحریم تسیلحتاتی ایران بود. خبرگزاری یونانی‌پرس در این باره گزارش داد:

نامیدی عراق از تلاش‌های بین‌المللی برای خاتمه بخشیدن به جنگ ظاهراً سبب شده است که این کشور تأسیسات نفتی ایران را آماج مخرب ترین حملات نیروی هوایی خود ظرف هفت سال اخیر قرار دهد.<sup>(۲۱۶)</sup>

سفیر جدید عراق در امریکا، پس از تسلیم استوارنامه‌ی خود به وایتهد معاون وزیر خارجه‌ی امریکا، برای کسب موافقت امریکا به منظور تشدید حملات هوایی عراق گفت:

واشنگتن درک کرده است که چرا عراق پس از آن که ایران از قبول دستور شورای امنیت برای برقراری آتش‌بس در جنگ هفت‌ساله خودداری کرد، حملات هوایی خود علیه ایران را از سرگرفت.<sup>(۲۱۷)</sup>

ناکامی امریکا در تصویب قطع نامه‌ی تحریم تسلیحاتی ایران بیشتر متأثر از نتایج تلاش‌های دیپلماتیک ایران و گفت و گو با دیبرکل و شماری از اعضای شورای امنیت درباره‌ی قطع نامه‌ی ۵۹۸ بود، ضمن این‌که موضع گیری روس‌ها<sup>\*</sup> نیز نقشی مهم در ناکامی امریکایی‌ها داشت.<sup>\*\*</sup> به این دلیل، ریگان در نامه‌یی به کنگره‌ی امریکا با اشاره به نقش شوروی نوشت:

ما امیدواریم در موقعیتی که شورای امنیت در جهت ایجاد زمینه‌یی برای اجرای قطع نامه است، دولت شوروی به جای به تعویق انداختن کار، در این زمینه، هم کاری کند و در پس استفاده از فرستاده‌ها برای گسترش نفوذ خود، به قیمت از دست رفتن صلح در منطقه برنیاید.<sup>(۲۱۸)</sup>

چند روز بعد، وزیر خارجه‌ی امریکا به طور رسمی به شکست طرح تحریم تسلیحاتی ایران اعتراف کرد. وی پس از این ناکامی اعلام کرد که امریکا موافقت کرده است وقت بیشتری برای دیپلماسی به شورای امنیت بدهد تا شاید بتواند آتش‌بس را در جنگ ایران و عراق برقرار کند. وی پس از ملاقات با وزیران امور خارجه‌ی چهار عضو دائمی شورای امنیت گفت:

امکان تحریم و مجازات از بین نرفته است و احتمال حتمی آن وجود دارد، مگر این که پاسخ رضایت‌بخشی از سوی ایران وجود داشته باشد... عراقی‌ها اساساً این قطع نامه را پذیرفته ولی ایرانیان نپذیرفته‌اند، اگرچه چیزهای مثبتی گفته‌اند.<sup>(۲۱۹)</sup>

در این مرحله، امریکایی‌ها گرچه با حمله به کشتی ایران اجر و تشویق و ترغیب عراق برای حمله به منافع و تأسیسات نفتی و اقتصادی جمهوری اسلامی، در جهت تشدید فشار به ایران گام‌هایی برداشتند، اما در تصویب

\* روزنامه الثوره ارگان حزب بعث عراق نیز شوروی را به ایجاد مانع در اجرای قطع نامه‌ی خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۵۹۸ متهم کرد.

نشریه شماره‌ی ۱۹۹، ۱۳۶۶/۷/۱۳، خبرگزاری رویتر ۱۳۶۶/۷/۱۲

\*\* آقای هاشمی در خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران از موضع شوروی و کشورهای بلوك شرق به دلیل محکوم کردن حضور امریکا در خلیج فارس تشرک کرد.

روزنامه‌های یومیه، ۱۳۶۶/۷/۱۱

قطع نامه‌ی تحریرم تسلیحاتی ایران ناکام بودند.

### عملیات خفجی\*

افزایش حمایت همه‌جانبه‌ی کویت و عربستان سعودی از عراق، با تشدید حملات هوایی عراق علیه تأسیسات و منابع نفتی و اقتصادی ایران سبب شد تا در اقدامات تلافی جویانه‌ی ایران، برخی کشتی‌های این دو کشور هدف قرار گیرند. در این وضعیت، تهاجم طرح ریزی شده‌ی سعودی‌ها با حمایت امریکا، به حجاج ایرانی بیت‌الله الحرام\*\* در مراسم برائت از مشرکین، بر تیرگی مناسبات میان ایران و عربستان افزود. آقای هاشمی در مصاحبه‌ی مطبوعاتی درباره‌ی واکنش ایران در برابر اقدام سعودی‌ها گفت:

ما طرح‌هایی برای نشان دادن این عکس‌العمل داریم که در موقع مناسب خود آن‌ها را اجرا خواهیم کرد. من فکر می‌کنم که سعودی‌ها برای آنچه که انجام داده‌اند، متأسف خواهند شد.<sup>(۲۰)</sup>

زمانی کوتاه پس از سخنان آقای هاشمی در ۱۲ مهر ۱۳۶۶، برخی خبرگزاری‌ها و منابع نفتی درباره‌ی تجمع غیر عادی قایق‌های بسیاری در نزدیکی پایانه‌های نفتی رأس‌الخججی گزارش دادند. در این خصوص برخی

\* رأس‌الخججی منطقه‌ی نفتی بی‌طرف میان کویت و عربستان سعودی است که در شمال خلیج فارس قرار دارد و از آن‌جا روزانه ۲۰۰ هزار بشکه نفت تولید و صادر می‌شود.

\*\* حجت‌الاسلام توسلی از مسئولان بعثتی امام می‌گفت که روز قبل از حادثه، وزیر حج ← و اوقاف عربستان در ملاقات با حجت‌الاسلام کروبی نماینده‌ی حضرت امام، از میزان شرکت‌کنندگان در راهپیمایی سؤال کرد و ایشان در پاسخ بیان کرد که حجاج ایرانی ۱۶۵ هزار نفر هستند و ممکن است حجاج غیر ایرانی نیز در مراسم برائت از مشرکین شرکت کنند. در جواب، وزیر حج سعودی گفت که اگر تعداد به این میزان باشد، حتماً خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، درگیری به وجود خواهد آمد.

نشریه‌ی شماره‌ی ۱۳۶/۵/۱۲، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۱۱

مقامات دیپلماتیک و منابع کشتی رانی گفتند:

گفته می‌شود این کشتی‌ها [قایق‌ها] از پایگاه پاسداران انقلاب اسلامی در جزیره‌ی فارسی که در حدود ۱۲۰ کیلومتری جنوب سکوی نفتی ساحلی واقع است، آمده‌اند.<sup>(۲۲۱)</sup>

همچنین یک دیپلمات گفت:

قایق‌ها در حدود ۲۰ کیلومتری نزدیک سکوی نفتی پراکنده بودند.<sup>(۲۲۲)</sup>  
بر اساس گزارش‌های دریافتی، تجمع قایق‌ها در سحرگاه شنبه ۱۱ مهر ۱۳۶۶، انجام شده بود. روز جمعه کشتی امریکایی لاسال که کشتی فرماندهی اسکادران کشتی‌های اسکورت در خلیج فارس بود، به طور ناگهانی از کاروان به سمت جنوب جدا شد و به طرف شمال حرکت کرد.<sup>(۲۲۳)</sup> خبرنگار خبرگزاری یونانیدپرس در عرشه‌ی رزم‌ناو امریکایی لاسال دلیل تغییر حرکت این رزم‌ناو را مشاهده‌ی فعالیت‌های نیروی دریایی سپاه پاسداران ایران در روز جمعه ذکر کرد: به طور کلی فعالیت‌های وسیعی مشاهده شد و قایق‌هایی روی آب روان بودند و میزان فعالیت آن‌ها بیشتر از حد معمول بود.<sup>(۲۲۴)</sup>

در روز شنبه نیز هواپیماهای سعودی گزارش‌هایی مبنی بر مشاهده‌ی قایق‌های نسبتاً فراوان و پراکنده فرستادند، اما درباره‌ی هدف و دلیل این اقدام هیچ گونه گزارشی در منابع خبری منتشر نشد. روز بعد، یک تانکر عربستان سعودی به نام ردادکبیری که حامل مواد شیمیایی بود، در ساعت‌های اولیه‌ی بامداد، نزدیکی سواحل امارات متحده‌ی عربی و در حالی که از ترمینال رأس‌التنوره به سمت بندر سعودی جده در حال حرکت بود، هدف حمله قرار گرفت.<sup>(۲۲۵)</sup> رادیولندن با توجه به تحرکات اخیر، بر احتمال حمله به تأسیسات عربستان سعودی اشاره کرد.<sup>(۲۲۶)</sup>

### تداوم درگیری ایران و امریکا در خلیج فارس

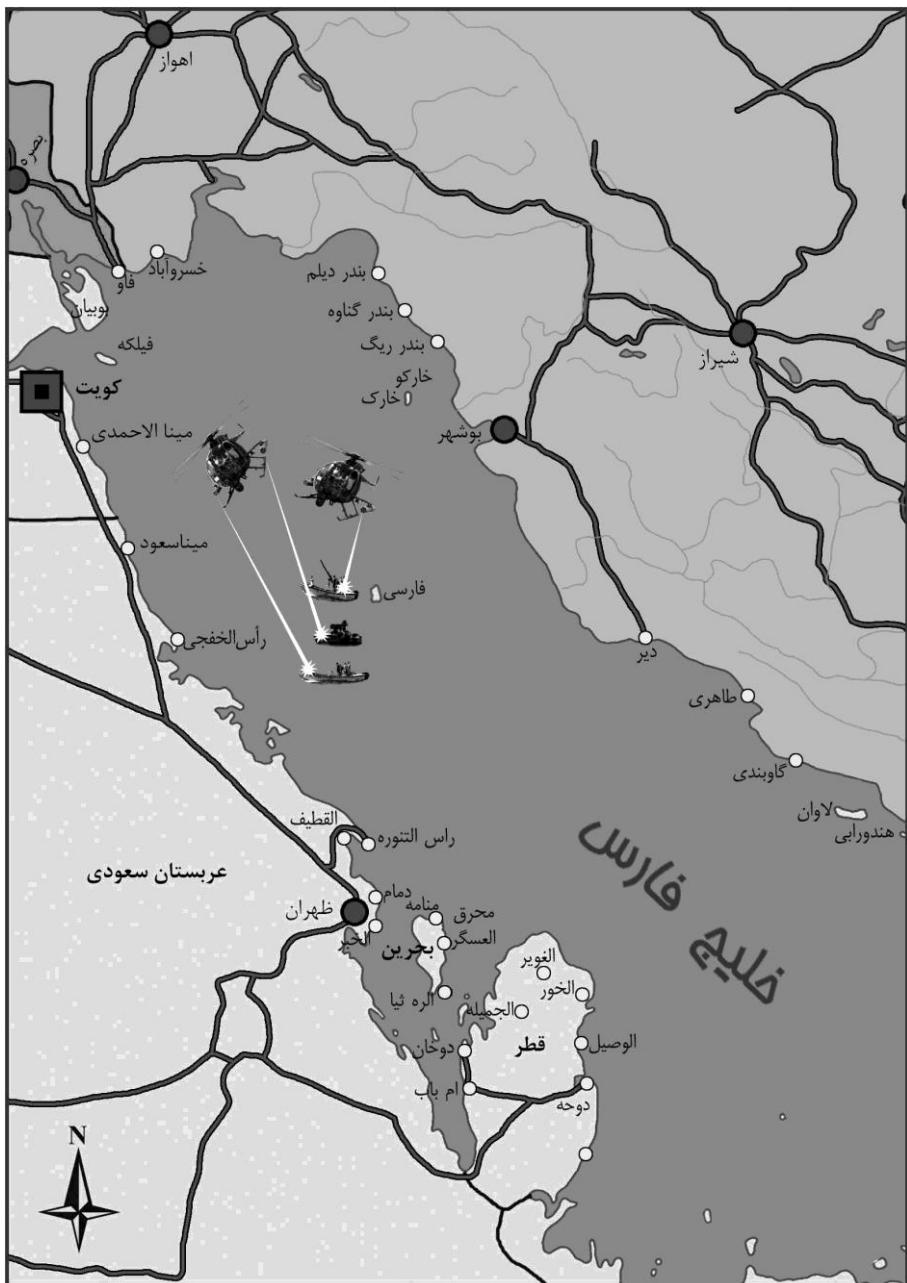
در ۱۶ مهر ۱۳۶۷، هلیکوپترهای امریکا به ۵ فروند قایق نیروی دریایی سپاه

که در حال گشتنزی در منطقه بودند، حمله کردند. بر اثر اقدام تدافعی ایران، یک فروند هلی کوپتر امریکا سقوط کرد. مرکز ستاد نیروهای دریایی امریکا در واشینگتن و بحرین ابتدا سقوط هلی کوپتر امریکا را تکذیب کردند.<sup>(۲۲۷)</sup> معاون وزیر دفاع امریکا در مصاحبه‌ی با شبکه‌ی تلویزیونی سی‌بی‌اس ضمن اشاره به حضور امریکا در منطقه و بیان این‌که تهاجم اخیر امریکا دو پیام برای ایران دارد، یکی اعتماد به نفس نیروهای امریکا در منطقه و دیگری این‌که ما قادری بشردوست هستیم! اعلام کرد:

نیروهای جمهوری اسلامی ایران به روشنی به حمله‌ی خصم‌انه در آبهای بین‌المللی دست زدند و نیروهای امریکایی ناچار شدند با اقدامی دفاعی واکنش نشان دهند.<sup>(۲۲۸)</sup>

منطقه حمله هلى کوپتر های امریکایی به قایق های گشتی ایران - ۱۳۶۶/۷/۱۶

(۱۸ مایلی غرب جزیره فارسی)



مارتبین فیزوواتر سخن‌گوی کاخ سفید، در این باره گفت که ریگان در ساعت ۲۴ به وقت تهران از حادثه مطلع شد. وی اضافه کرد که به نظر می‌رسد این یک حادثه‌ی منفرد باشد، ما آن را ایجاد نکردیم.<sup>(۲۲۹)</sup> وزیر دفاع امریکا نیز بیان کرد:

قایقهای سریع السیر مسلح ایرانی به سوی سه هلی‌کوپتر امریکایی آتش گشودند، نه یک هلی‌کوپتر که پیش‌تر وزارت دفاع امریکا گزارش کرده بود.<sup>(۲۳۰)</sup>

بخشی از سخنان اولیه‌ی مقامات مسئول امریکا متناقض بود، چنان‌که ابتدا وزارت دفاع اعلام کرد که به سوی یک هلی‌کوپتر امریکا شلیک شده و این هلی‌کوپتر با بیسیم از چند هلی‌کوپتر دیگر درخواست کمک کرده است، اما در گزارش اخیر، امریکایی‌ها مدعی شدند در حالی که ۳ فروند هلی‌کوپتر در حال گشت بودند، قایقهای ایران به سمت آن‌ها آتش گشودند. وزیر دفاع امریکا در این مصاحبه، سقوط یک فروند هلی‌کوپتر امریکا را تکذیب و اعلام کرد:

ایالات متحده خواستار درگیری رزمی با ایران نیست.<sup>(۲۳۱)</sup>

وزیر خارجه‌ی ایران در پیامی به دبیرکل سازمان ملل، امریکا را مسئول جنگی تمام عیار در خلیج فارس دانست.<sup>(۲۳۲)</sup> نماینده‌ی ایران در سازمان ملل نیز در مصاحبه‌ی مطبوعاتی اقدام امریکا علیه ایران را اعلام جنگ دانست و گفت:

تصور می‌کنم در حال حاضر با امریکا در حال جنگ هستیم... ما این حادثه را فراموش نمی‌کنیم و تدابیر و تصمیمات لازم را در موقع مقتضی اتخاذ خواهیم کرد... هلی‌کوپتر امریکایی آغازگر ماجرا بوده است.<sup>(۲۳۳)</sup>

در این حادثه از ۵ قایقه ایران، ۳ فروند غرق شدند و ۶ نفر از سرتاشینان قایقه‌ها شهید شدند و ۶ نفر دیگر را نیروهای امریکایی اسیر کردند.<sup>(۲۳۴)</sup> ولادیمیر پتروفسکی از مقامات امور خارجه‌ی سوری در سازمان ملل

درباره‌ی این حادثه اعلام کرد:

به عقیده‌ی شوروی این حادثه‌یی بسیار جدی است.<sup>(۲۳۵)</sup>

گورباقف رهبر شوروی، در ادامه‌ی موضع‌گیری این کشور مبنی بر خروج نیروهای خارجی از منطقه‌ی خلیج فارس و پس از درگیری ایران و امریکا، ضمن درخواست پایان جنگ، بار دیگر از نیروهای خارجی خواست تا منطقه‌ی خلیج فارس را ترک کنند.<sup>(۲۳۶)\*</sup>

میتران رئیس جمهور فرانسه نیز، با حمایت از امریکا اعلام کرد:

من توضیحات امریکا را شنیدم. به نظرم حق با امریکاست... آنچه حقیقت دارد این است که در آب‌های بین‌المللی به محض احساس تهدید و یا تجاوز، کاملاً طبیعی است که باید از روش‌های دفاعی استفاده کرد، زیرا این یک دفاع قانونی است. این مطلب درباره‌ی فرانسه نیز صادق است.<sup>(۲۳۷)</sup>

با وجود این که ریگان پس از حمله‌ی امریکا به کشتی ایران اجر اعلام کرده بود که این حادثه را تمام شده می‌دانیم، بار دیگر هلیکوپترهای امریکا به قایقهای ایران حمله کردند. ریگان با نگرانی از موضوع احیای اختیارات جنگ و محدود شدن اختیارات رئیس جمهور از طرف کنگره، در نامه‌یی به کنگره اطمینان داد:

ما این واقعه را تمام شده می‌دانیم!<sup>(۲۳۸)</sup>

درگیری دوباره‌ی ایران و امریکا بازتاب نسبتاً گسترده‌یی داشت. برخی

\* در این مرحله از جنگ، روابط ایران و شوروی بر اثر موضع‌گیری شوروی‌ها مبنی بر خروج نیروهای بیگانه از خلیج فارس و همچنین نقش شوروی در شورای امنیت برای انتقال دیدگاه‌های ایران و همچنین ممانعت از تصویب قطعه نامه‌ی تحریم تسلیحاتی ایران، رو به بهبود نهاد، چنان‌که نماینده‌ی ایران در سازمان ملل اعلام کرد: «روابط ما با شوروی بسیار خوب است و بهتر هم خواهد شد. ثابت شده که شوروی دشمن ایران نیست، در حالی که امریکا علنًا دشمنی اش را با ایران نشان داده است».

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۰۵،

۱۳۶۶/۷/۱۹، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۷/۱۷

تحلیل گران بر این نظر بودند که ایران برای حفظ اعتبار خود، در داخل ایران هم که شده جز پاسخ‌گویی به حملات امریکا، حتی به حملات هوایی عراق چاره‌بی ندارد.<sup>(۲۳۹)</sup> شهرام چوبین یکی از کارشناسان امور ایران، در توضیح دلیل مقابله به مثل ایران گفت: «ایران مشکلاتی دارد که نمی‌خواهد با کشورهای خارجی در خلیج فارس درگیر شود، اما از طرف دیگر هم نمی‌تواند جوابی ندهد.»<sup>(۲۴۰)</sup>

سردبیر یکی از نشریات انگلیسی که در دویی به سر می‌برد، با اظهار تعجب از درگیری ایران و امریکا نوشت:

این درگیری، دیپلمات‌ها و ناظران کشتی‌رانی در منطقه را متعجب ساخت،

زیرا اغلب آن‌ها بر این عقیده بودند که ایران به رغم شعارهای خود سعی

زيادی خواهد کرد با امریکایی‌ها برخوردي تداشته باشد.<sup>(۲۴۱)</sup>

روزنامه‌ی *لوموند* چاپ فرانسه نیز، نوشت:

این بار امریکا برخلاف [حداده] حمله به کشتی ایران اجر، برای اثبات

مسئلیت ایران در بروز این حداده، با مشکلاتی مواجه خواهد بود...

هلى کوپتر امریکا مورد حمله قایقهای ایران قرار نگرفته است، بلکه

هلى کوپترهای تهاجمی امریکا در صدد "تسویه حساب" برآمده و سه قایق

ایران را غرق کده‌اند. امریکا شاید در فاصله‌یی نه چندان دور، به ناچار

بهای آن را بپردازد.<sup>(۲۴۲)</sup>

تايمز مالى چاپ لندن نیز، نوشت: «سراجام ایران و امریکا در مسیری متنهٔ

به درگیری قرار گرفتند که خارج شدن از آن بسیار دشوار خواهد بود.»<sup>(۲۴۳)</sup>

صدام رئیس‌جمهور عراق، با اظهار خرسندی از حضور امریکا در منطقه،

در مصاحبه با روزنامه‌ی *کويتى السیاسه* درباره‌ی امکان برخورد ایران و

امریکا گفت:

ایرانیان در برخورد نظامی با امریکا ترسو و ناتوان هستند و قادر نیستند

برخوردی عملی داشته باشند، زیرا جرئت ندارند... تنها در یک صورت

ممکن است ایران با امریکا برخورد کند و آن زمانی است که تصمیم بگیرد دلایل شکست نظامی را پنهان نموده و بر عهده‌ی امریکا بگذارد.<sup>(۲۴۴)</sup>

### اصابت موشک به نفت‌کش امریکا

یک هفته بعد از درگیری نیروی دریایی سپاه با هلیکوپترهای امریکا، نفت‌کش بزرگ امریکا به نام سانگاری در حالی که در آب‌های ساحل کویت لنگر انداخته بود، در ۲۳ مهر ۱۳۶۶ هدف اصابت یک فروند موشک قرار گرفت. تفسیر رادیو تهران از این حادثه چنین بود:

خلیج فارس یا جایی امن برای همه خواهد بود و یا هیچ‌کس... ما به امریکا و متحدانش می‌گوییم که با پرداختن مجدد به تجربه‌یی که از قبل شناخته شده است، اشتباه می‌کنند.<sup>(۲۴۵)</sup>

این تفسیر سبب شد که ایران مسئول این اقدام دانسته شود. وزارت دفاع امریکا ضمن تأیید حمله‌ی موشکی به یک نفت‌کش امریکا اعلام کرد:

همه چیز حاکی از آن است که یک موشک کرم ابریشم ساخت چین به این نفت‌کش اصابت کرده است.<sup>(۲۴۶)</sup>

شیخ صباح‌الاحمد معاون نخست وزیر و وزیر خارجه‌ی کویت، پس از اصابت موشک به نفت‌کش امریکایی، بی‌درنگ پیام‌هایی را برای دبیرکل سازمان ملل، دبیران کل اتحادیه‌ی جامعه‌ی عرب، شورای همکاری و سازمان کنفرانس اسلامی فرستاد.<sup>(۲۴۷)</sup> روزنامه‌ی القبس نیز گسترش جنگ به قلمرو آب‌های کویت را تحولی خطرناک دانست و درباره‌ی نقش کویت در حمایت از عراق نوشت:

ما کویتی‌ها هرگز به توانایی جنگی عراق کمک نکرده‌ایم و تنها به خاطر پای‌بندی به قومیت عرب با عراق اعلام همبستگی نموده‌ایم!<sup>(۲۴۸)</sup>

برخی دیپلمات‌های غربی مستقر در منطقه، احتمال اقدام امریکا علیه سکوهای پرتاپ موشک کرم ابریشم در داخل خاک ایران را پیش‌بینی کردند.<sup>(۲۴۹)</sup> همچنین یک دیپلمات عالی رتبه‌ی غربی گفت:

ایران می‌خواهد به دنیا بفهماند که امریکا می‌تواند نفت‌کش‌های کویتی را در سرتاسر خلیج فارس اسکورت کند، ولی این نفت‌کش‌ها هنوز در آب‌های کویت آسیب‌پذیر هستند.<sup>(۲۵۰)</sup>

گزارش گر بی‌بی‌سی در گفت و گو با مجری اخبار ظهر جمعه‌ی این شبکه، درباره‌ی این حادثه که سبب مجروح شدن ۱۸ خدمه‌ی کشتی از جمله ناخدای آن شد، گفت:

این جدی‌ترین حادثه است که بعد از مدت‌ها در خلیج فارس اتفاق افتاده است، زیرا یک نفت‌کش با پرچم امریکا مستقیماً مورد حمله‌ی ایران واقع شده است.<sup>(۲۵۱)</sup>

کاخ‌سفید درباره‌ی این حادثه اعلام کرد: «امریکا راه‌های پاسخ‌گویی به تجاوز ایران به نفت‌کش کویتی دارای پرچم امریکا را بررسی می‌کند.»<sup>(۲۵۲)</sup> اما هم‌زمان، سخن‌گویی کاخ‌سفید با لحنی ملايم‌تر، برای حفظ وجهه‌ی امریکا، به ویژه پس از تبلیغات بسیاری که درباره‌ی ناتوانی ایران برای مقابله با امریکا راه انداخته بودند، چنین گفت:

نمی‌دانیم این موشک آیا عمدآ به طرف یک کشتی امریکایی پرتاب شده و یا این که سیستم هدایت آن برای اصابت به هر کشتی‌یی تنظیم شده است!<sup>(۲۵۳)</sup>

اقدامات تلافی‌جویانه‌ی احتمالی امریکا علیه ایران، مهم‌ترین موضوعی بود که پس از این حادثه خفت‌بار، مقامات امریکا و رسانه‌های تبلیغاتی جهان درباره‌ی آن سخن گفتند. ریگان اعلام کرد که من نمی‌توانم درباره‌ی اقدام احتمالی امریکا در آینده سخن بگویم، اما در حال حاضر سرگرم مذاکره با کویت هستیم.<sup>(۲۵۴)</sup> برخی دیپلمات‌های غربی در خلیج فارس معتقد

بودند که امریکا خود را در موقعیتی قرار داده است که مجبور به اقدام تلافی جویانه است، زیرا اگر امریکا اقدام ایران را پاسخ ندهد، موقعیت ایران بسیار مستحکم خواهد شد.<sup>(۲۵۵)</sup>

نمایندگان کنگره‌ی امریکا اعلام کردند که با درک ضرورت‌ها، از تصمیم ریگان برای تلافی علیه ایران پشتیبانی می‌کنند.<sup>(۲۵۶)</sup> همچنین گوردل هامفر سناטור جمهوری خواه، درباره‌ی مشکل امریکا برای دادن یا ندان پاسخ نظامی به ایران گفت:

مسئله‌ی تلافی جواب آسانی ندارد. اگر ما هیچ کار نکنیم بی‌عرضه و ناتوان به نظر می‌رسیم و اگر کاری کنیم، بیشتر در گیر می‌شویم.<sup>(۲۵۷)</sup>

در واقع امریکا در موقعیتی قرار داشت که هرگونه سکوت آن در برابر حمله به کشتی امریکایی به منزله ناتوانی این کشور تلقی می‌شد و این وضعیت اساساً موقعیت امریکا را تضعیف می‌کرد و مانع از کسب ابتکار عمل امریکا در خلیج فارس بود. از سوی دیگر، پاسخ‌گویی امریکا نیز با توجه به توانایی و اراده‌ی ایران برای مقابله به مثل به تداوم درگیری می‌انجامید. این وضعیت، امریکا را برای پاسخ‌گویی در موقعیتی دشواری قرار می‌داد. بر پایه‌ی این ملاحظات، پس از بحث و بررسی‌هایی که در امریکا انجام شد، ریگان در نطقی رادیویی ضمن تأکید بر تداوم سیاست امریکا برای ادامه‌ی حضور در منطقه‌ی خلیج فارس و حفاظت از نفت‌کش‌ها، اعلام کرد:

با تهدیدات علیه واحدهای نیروی دریایی امریکا و کشتی‌های تحت مراقبت آن در زمان مناسب برخورد خواهد شد.<sup>(۲۵۸)</sup>

اوپرای منطقه و ضرورت‌های داخلی امریکا، پاسخ امریکا را قطعی نشان می‌داد، اما درباره‌ی سطح آن همچنان تردید و ابهام وجود داشت. در عین حال، با پیدایش موقعیت جدید، عراقی‌ها چنین می‌پنداشتند که جنگ وارد مرحله‌ی پایانی شده است.<sup>(۲۵۹)</sup>

## حمله‌ی امریکا به سکوی نفتی ایران

کمتر از یک هفته پس از اصابت موشک به کشتی امریکایی، سرانجام امریکایی‌ها پس از بحث و بررسی‌های فراوان، در ۲۷ مهر ۱۳۶۶ به سکوی نفتی رشادت ایران حمله کردند. فیتزواتر سخن‌گوی کاخ‌سفید، بی‌درنگ اعلامیه‌ی رئیس‌جمهور امریکا را درباره‌ی این حمله قرائت کرد. ریگان در این اعلامیه مسئولیت حمله را بر عهده گرفت و اعلام کرد که در ساعت ۷ بامداد به وقت واشینگتن نیروی دریایی امریکا سکوی نظامی! ایران را هدف حمله قرار داد. در این بیانیه همچنین آمده بود:

اقدام علیه سکوی نظامی ایران پس از مشورت با رهبران کنگره و کشورهای دوست انجام شد.

ریگان در توجیه این اقدام گفت:

این واکنش عاقلانه و محدود نسبت به استفاده‌ی غیر قانونی از زور علیه امریکا، نقض پرشمار حقوق دیگر کشورهای متخاصم بوده است. ابتکار قانونی حق دفاع از خود به موجب ماده‌ی ۵۱ منشور ملل متحد بود و به همین روال به رئیس شورای امنیت سازمان ملل متحد آگهی شده است.<sup>(۲۶۰)</sup>

تأکید رئیس‌جمهور امریکا بر واکنش عاقلانه و محدود و همچنین استناد به ماده‌ی ۵۱ منشور سازمان ملل متحد، علاوه بر ارسال پیام برای ایران، توجیه حقوقی این اقدام بود. در این بیانیه، سکوی نفتی ایران، سکوی نظامی اعلام شده است، حال آن‌که پیش از حمله‌ی ناواهای امریکا به این سکو، کارکنان شرکت نفت در حال بازسازی تأسیسات یکی از سکوها بودند که بر اثر اخطار ناواهای امریکا برای ترک سکو، بی‌درنگ آن را تخلیه کردند. در ادامه‌ی بیانیه‌ی ریگان آمده است:

ایالات متحده‌ی امریکا علاقه‌یی به رویارویی نظامی با ایران ندارد، اما دولت ایران به هیچ وجه نباید درباره‌ی عزم و توانایی ما برای حفظ

کشتی‌های امریکا و منافع کشور در برابر حملات، بی‌دلیل در شببه باشد.<sup>(۲۶۱)</sup>

یک منبع شرکت نفت درباره‌ی جزئیات اقدام تجاوزکارانه‌ی امریکا گفت که حدود ساعت ۱۱ دوشنبه، ۴ فروردند ناو جنگی امریکا در ۱۵ مایلی سکوی نفتی سلمان از سمت شرق به غرب مشاهده شدند. این ناوها حدود ساعت ۱۴ به حوالی حوزه‌ی نفتی رشادت رسیدند و به کارکنان سکو - که در حال بازسازی تأسیسات سکوی نفتی و بی‌دفاع R-7 حوزه‌ی رشادت بودند - ۱۰ دقیقه مهلت دادند تا این سکو را تخلیه کنند. کارکنان از روی سکو به داخل کشتی تعمیراتی موسوم به عیسی رفتد و پس از هشدار دوباره‌ی ناوهای امریکا تا فاصله‌ی ۱۰ مایلی دور شدند. به دنبال این واقعه در ساعت ۱۴:۳۰ همان روز سکوی نفتی و بی‌دفاع R-7 هدف حمله قرار گرفت. ناوهای امریکا بی‌درنگ به سوی سکوی نفتی و بی‌دفاع R-4 رشادت حرکت کردند و در این محل نیز از کارکنان خواستند ظرف ۲۰ دقیقه سکو را تخلیه کنند. سپس به سکو حمله کردند. امریکایی‌ها پس از حمله به سکوی نفتی رشادت در اطراف سکوی سلمان مانورهایی دادند و سپس منطقه را ترک کردند.<sup>(۲۶۲)</sup>

بسیاری از ناظران و تحلیل‌گران نظامی و همچنین دیبلمات‌های غربی واکنش احتمالی امریکا را پس از اصابت موشک به کشتی این کشور، کوبنده و نسبتاً گسترده پیش‌بینی می‌کردند. در چنین موقعیتی، حمله‌ی امریکا به سکوهای نفتی، با عنوان سکوی نظامی، همان گونه که در بیانیه‌ی رئیس جمهور امریکا به آن اشاره شده نشان دهنده‌ی تمايل نداشتند امریکا برای درگیری گسترده با ایران بود، زیرا امریکایی‌ها در عین حال که نیاز به پاسخ‌گویی برای اعاده‌ی حیثیت خود داشتند، از اقدامات تلافی‌جویانه‌ی ایران نیز می‌ترسیدند، زیرا این

امر موجبات گسترش درگیری را فراهم می‌کرد. در این اوضاع امریکایی‌ها به این موضوع واقف بودند که ایران با برداشتی که از ماهیت تلاش‌های عراق و حمایت امریکا از این کشور دارد، مسلماً هیچ اقدامی را بدون پاسخ نخواهد گذاشت. اراده و توانایی ایران برای مقابله به مثل، امریکایی‌ها را از گرفتار شدن در یک درگیری تدریجی بازداشت. در این میان، هدف‌هایی که امریکا برای حمله انتخاب می‌کرد مبین همین امر بود. در واقع امریکایی‌ها نیز نمی‌توانستند اقدام ایران را پاسخ ندهنند، زیرا موقعیت داخلی و منطقه‌یی امریکا ناگزیر نیازمند پاسخ بود،<sup>\*</sup> لذا اقدام نظامی از یک سو معضل امریکا را در امریکا و در منطقه حل می‌کرد و از سوی دیگر هشدار به ایران بود که<sup>\*\*</sup> تفهیم می‌کرد امریکا مایل به درگیری با ایران نیست.

همچنین امریکایی‌ها پس از هر اقدام نظامی علیه ایران بی‌درنگ از مجاری دیپلماتیک و حتی به طور آشکار تأکید می‌کردند که از نظر ما موضوع تمام شده تلقی می‌شود، چنان‌که بعد از این حادثه نیز واپنیرگر وزیر دفاع امریکا، اعلام کرد: «این موضوع را تمام شده تلقی می‌کنیم». <sup>(۲۶۳)</sup> در این میان، تمايل

\* خبرگزاری رویتر به نقل از تحلیلگران نظامی گفت:

«امریکا برای آن که اعتبار خود به عنوان یک قدرت تعیین‌کننده را در خلیج فارس حفظ کند، ظاهراً چاره‌یی جز انجام این اقدام تلافی‌جویانه علیه ایران نداشته است.»

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۴، ۱۳۶۶/۷/۲۸، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۷/۲۷

\*\* مایکل لدین یکی از کارشناسان در مصاحبه با رادیو امریکا گفت:  
«امریکا به جای آن که با تمام قدرت به ایران واکنش نشان دهد، تصمیم گرفت یک هشدار به ایران بدهد. این اقدام نباید صرفاً یک حمله تلقی شود، بلکه هشداری است برای آن که تهران را از اقدامات بیش‌تر باز دارد.»

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۴، ۱۳۶۶/۷/۲۸، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۷/۲۷

امريکايي ها به زدن آخرین ضربه نقشی مهم در ارسال پیام داشت. جرج بوش، معاون رئيس جمهور امريكا، پس از ملاقات خصوصي با ولیعهد عربستان سعودي در مصاحبه با خبرنگاران، در هشداري مبني بر آمادگي امريكا برای پاسخ دادن به حملات ايران گفت:

اميدوارم آيت الله خميني پیام امريكا را درياfته باشد.<sup>(۲۶۴)</sup>

وی همچنين در اين مصاحبه گفت که رئيس جمهور امريكا با احساس مسئوليت و قاطعیت دست به اقدام زد و اميدوار است پیام امريكا به ايران رسیده باشد.

وزير خارجه انگلليس نيز با حمایت از اقدام امريكا بيان کرد که اميدوار است ايران درک کرده باشد که ادامه اين گونه حملات ايران تنها به توجيه اقدامي قاطع از طرف امريكا برای "دفاع از خويش" کمک خواهد کرد.<sup>(۲۶۵)</sup> واينبرگر وزير دفاع امريكا نيز اعلام کرد:

اين اقدام در پاسخ به حمله ايران به نفتکش امريکايي بوده است و ما خواهان روivarويي بيشتر با ايران نيسitem، ولی آمادگي داريم که با هرگونه تشدید عمليات نظامي ايران برخورد قاطع تر داشته باشيم.<sup>(۲۶۶)</sup>

واکنش تند و تهديدآمیز ايران در برابر تجاوز امريكا به سکوی نفتی اين کشور، بازتاب نسبتاً گستردهي داشت. در اين ميان، کويتي ها در مقام يكى از حاميان عراق و همچنان عامل دعوت از امريکايي ها برای حضور در منطقه، بيش از ديگران نگران و مضطرب بودند. اين آشفتگي و اضطراب روحى کويتي ها به طور كامل در مطبوعات اين کشور منعکس شد.<sup>(۲۶۷)</sup> همچنانين سرديبر روزنامه‌ي /ينديپندانت گفت که در کويت وضع متمنجي حکم فرماست. من با چند نفر در اين کشور صحبت کردم و همه‌ي آن‌ها متظر بودند که اتفاقی بيفتد.<sup>(۲۶۸)</sup>

در واقع، امكان حمله‌ي موشكى دوباره به کويت که نخستين واکنش احتمالي ايران به شمار مى‌رفت، تأثير بسياری در نگرانی کويتي ها داشت.

چنان‌که اشاره شد، بسیاری انتظار داشتند که امریکا به سکوهای موشکی ایران حمله کند که هم پاسخی قاطع به ایران باشد و هم امکان حمله‌ی موشکی به کویت را ختنی کند.\*

تجزیه و تحلیل ماهیت اقدام نظامی امریکا، بخشی از بازتاب این اقدام را در رسانه‌های خبری و محافل کارشناسی به خود اختصاص داد. خبرنگار روزنامه‌ی کریستین ساینس مانیتور در این باره گفت:

تحلیل‌گران اروپایی با واژه‌هایی چون "قابل انتظار" و "کاملاً قابل درک"، حمله‌ی امریکا به دو سکوی نفتی ایران را توصیف می‌کنند... به اعتقاد اروپایی‌ها، امریکا نیاز داشت حمله‌ی روز جمعه‌ی ایران به یک نفتکش امریکا را پاسخ دهد تا اعتبار خود را حفظ کند.<sup>(۴۶)</sup>

همچنین اندرو دانکن از مؤسسه‌ی بین‌المللی مطالعات استراتژیک لندن، ضمن ضروری دانستن این اقدام برای امریکا، تأکید می‌کرد که این عملیات به ظاهر بسیار محتاطانه و به طور کامل مطالعه شده بود.<sup>(۴۷)</sup> سردبیر روزنامه‌ی آیندیپنداخت با توجه به آسیب‌پذیری کویت و کشتی‌هایی که به این کشور تردد می‌کردند، گفت که بسیاری از مقامات کشورهای عرب، حمله‌ی اخیر امریکا را اشتباه می‌دانند.<sup>(۴۸)</sup>

روزنامه‌ی کریستین ساینس مانیتور نیز هدف‌های انتخاب شده‌ی امریکا و حمله نکردن به سکوی موشکی ایران را بررسی و رادیو امریکا آن را نقل کرد. در این گزارش، برای توجیه پرهیز از حمله به سکوهای موشکی ایران به چند عامل توجه شده است، از جمله "سیار بودن تجهیزات پرتاب موشک و فاصله‌ی آن از محل استقرار ناو هوایی‌مابر امریکا". لذا اقدام به

\* سردبیر روزنامه‌ی آیندیپنداخت درباره‌ی نگرانی کویتی‌ها گفت: «اینک آن‌ها از این بیم دارند که حمله به سکوی نفتی ایران این کشور را خشمگین و مایل به تلافی‌جویی خواهد کرد و امریکا توانسته کاری کند که ایران قادر به عملیات نباشد.» خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، شماره‌ی ۲۱۵، ۱۳۶۶/۷/۲۹

این امر مستلزم اجرای عملیات نظامی پیچیده و سوختگیری در حال پرواز و شاید درگیری مستقیم هوایپماهای پشتیبانی عربستان سعودی و کویت بود. بنابراین امریکایی‌ها حمله به سکوی نفتی را انتخاب کردند.<sup>(۲۷۲)</sup> در این تحلیل، اساساً بر پیچیدگی هدف و ناتوانی امریکا برای حمله به این اهداف تأکید شده است.

بررسی واکنش احتمالی ایران در برابر امریکا در کانون توجهات قرار گرفت. روزنامه‌ی کریستین ساینس مانیتور در تحلیلی، سؤالی کلی را طرح می‌کرد مبنی بر این که «آیا ایران در برابر آتشبارهای نیروی دریایی امریکا مرعوب خواهد شد؟» سپس با توجه به رخدادهای گذشته و با استناد به نظر تحلیل‌گران و کارشناسان امور خاورمیانه نوشت:

گمان نمی‌رود که ایران به عنوان یک کشور ورزیده در جنگ به آرامی از صحنه خارج شود... عدم انتظار نوعی واکنش از ایران غیر منطقی می‌نماید.<sup>(۲۷۳)</sup>

رئیس ستاد مشترک ارتش امریکا در جمع مدیران مالی اروپا و امریکا درباره‌ی این اقدام گفت:

ایرانی‌ها به طور قطع در جست و جوی راههای مقابله برخواهند آمد... یکی از خطراتی که باید با آن مقابله کرد، خطر مین‌گذاری است و ایرانی‌ها از توانایی‌های لازم برای مین‌گذاری برخوردار می‌باشند.<sup>(۲۷۴)</sup>

احتمال مقابله به مثل ایران سبب شد تا واينبرگر وزیر دفاع امریکا، در مصاحبه با تلویزیون سی‌بی‌اس تهدید کند که در صورت اقدام ایران، امریکا چند حمله علیه ایران انجام خواهد داد. کنش و واکنش‌های ایران و امریکا به انتشار اخباری مبنی بر تخلیه‌ی بندرعباس انجامید.<sup>(۲۷۵)</sup> انتشار این خبر نشان‌دهنده‌ی نگرانی ایران از اقدامات احتمالی امریکا در حمله‌ی دوباره مجدد به برخی اهداف ایران در سواحل جنوبی کشور بود. ضمن این‌که، نشان می‌داد ایران خود را برای

ادامه‌ی درگیری آماده می‌کند.

### اصابت موشک به اسکله‌ی الاحمدی کویت

انفجار یک فروند موشک در اسکله‌ی الاحمدی<sup>\*</sup> کویت، در بامداد روز پنج‌شنبه ۳۰ مهر و تنها سه روز پس از تجاوز نظامی امریکا به سکوی نفتی ایران، به بخشی از انتظارات مردم درباره‌ی اقدامات تلافی‌جویانه‌ی ایران پاسخ داد. یک مقام مسئول حفاظت محیط زیست کویت اعلام کرد که تلاش برای جلوگیری از نشت نفت و مهار آتش‌سوزی ادامه دارد. وی همچنین تأیید کرد که در این واقعه، سکوی مرکزی اسکله‌ی بارگیری نفت الاحمدی آسیب دیده است.<sup>(۲۷۶)</sup>

دولت کویت بی‌درنگ به ایران هشدار داد که در صورت ادامه‌ی حملات موشکی، در همه‌ی روابط و مناسبات با ایران تجدید نظر خواهد کرد. همچنین کاردار ایران احضار و اعتراض این کشور به طور رسمی اعلام شد.<sup>(۲۷۷)</sup> رادیو لندن در گزارشی، این واقعه را تجزیه و تحلیل کرد که در آن آمده است: در ظاهر ممکن است به نظر برسد که حمله‌ی ایران به پایانه‌ی نفتی مینا الاحمدی، صرفاً اقدامی برای تلافی حمله‌ی روز دوشنبه‌ی نیروی دریایی امریکا به دو سکوی استخراج نفت ایران بوده است، اما این حمله احتمالاً بیش از هر اقدامی برای مقابله به مثل است. حمله‌ی ایران برای به مبارزه طلبیدن امریکاست.<sup>(۲۷۸)</sup>

رادیو لندن در تفسیر دیگری گفت:

اگر امریکا در برابر حمله‌ی تازه‌ی ایران واکنش نشان ندهد، بسیاری از کشورهای حوزه‌ی جنوبی خلیج فارس به این نتیجه خواهند رسید که مانعی بر سر راه حملات ایران علیه آن‌ها نیست و ناوگان امریکا در خلیج فارس

\* اسکله‌ی الاحمدی در ۱۵ کیلومتری شرق بندر الاحمدی کویت قرار دارد که در سال ۱۹۴۹ (۱۳۲۸) ساخته شده است و در هر یک از سکوهایش یک نفتکش ۵۰۰ هزار تنی می‌تواند بارگیری کند.



شمال خلیج فارس - سواحل کویت

بری از پیس برسی سب.

نشریه‌ی میدل/ایست، به نقل از تحلیل‌گران، حمله‌ی موشکی به کویت را تهدیدی تازه و جدی و به منزله‌ی به مبارزه طلبیدن امریکا ارزیابی کرد و سپس بر این موضوع تأکید کرد که حتی اگر کویت یا متحдан عرب آن خواستار اقدام تلافی‌جویانه‌ی امریکا علیه ایران باشند، احتمالاً اجرای آن دشوار خواهد بود. موضوع مهم در تحلیل نشریه‌ی میدل، ارزیابی میزان تمایل ایران به مقابله در برابر امریکا است. در این تحلیل آمده است که تا پیش از حمله‌ی موشکی به نفت‌کش امریکا، اکثر ناظران تمایل ایران به رویارویی با

امريكا را کم برآورد می کردد.<sup>(۲۸۰)</sup>

تنها سه روز پس از اصابت موشك به اسکله‌ي الاحمدی و در موقعیتی که هنوز ادامه‌ي تلاش‌های ايران و همچنین واکنش امریکا در هاله‌یی از ابهام قرار داشت و مسئولان کویت به طور کامل سرگشته شده بودند، انفجار بمب در دفتر هوایپیماهی پان امریکن در کویت بار دیگر ناظران را دچار شگفتی کرد. منابع دیپلماتیک گفتند:

بمب‌گذاری اخیر در کویت یک تحول نگران‌کننده بوده و بيان گر آسيب‌پذير بودن کویت است.<sup>(۲۸۱)</sup>

سخن‌گوی وزارت خارجه‌ی امریکا با اشاره به حمله‌ی موشكی روز پنج شنبه به اسکله‌ی الاحمدی کویت گفت:

اقدام ایران به سه حمله‌ی طی یک هفته، به شدت نشانه‌ی آن است که ایران تصمیم دارد تهدید خود علیه همسایگان غیر محارب را ادامه دهد.<sup>(۲۸۲)</sup>

توأم با اظهار نگرانی سخن‌گوی وزارت خارجه‌ی امریکا از تشدید بحران در منطقه، این انتظار به وجود آمد تا امریکایی‌ها به موازات موضع‌گیری شدید علیه ایران، اقدامات کوبنده‌ی خود را نیز به نمایش بگذارند. در چنین وضعیتی، مصاحبی مطبوعاتی ریگان رئیس جمهور امریکا، نقطه‌ی پایان انتظارها و در عین حال خاتمه‌ی وقت درگیری ایران و امریکا در منطقه‌ی خلیج فارس بود. ریگان در این مصاحبی مطبوعاتی، با توجه به سیر درگیری‌های ایران و امریکا و ناتوانی این کشور در پایان بخشنیدن به اوضاع بحرانی و همچنین دست نیافتن امریکا به اهداف موردنظر خود گفت:

من فکر نمی‌کنم در هیچ چیز دچار اشتباه محاسبه شده باشیم. ما در آن جا براي آغاز کردن جنگ حضور نداریم، بلکه به منظور حفاظت از کشتی‌رانی کشوری بی‌طرف در آب‌های بین‌المللی و با توجه به قانون بین‌المللی حضور یافته‌ایم.<sup>(۲۸۳)</sup> ریگان در ادامه‌ی سخنان خود ضمن "غير معقول" نامیدن ایرانی‌ها به دلیل حمله‌ی موشكی اخیر به کویت، مطلبی را بیان کرد که با مواضع پیشین

امريكا كاملاً متفاوت بود. وى گفت:

ما گفته‌ایم در صورتی که مورد حمله واقع شويم، از خود دفاع خواهيم کرد... آنچه

که مسلم است جنگي در بين نيسست و کسی نيز نباید دچار وحشت شود.<sup>(۲۸۴)</sup>

برخى ديگر از مقامات امريكا، از جمله يك مقام پيتابون نيز بر اين موضوع تأكيد کردند که امريكا قصد تلافى عليه ايران را ندارد، زيرا سياست امريكا حفاظت از کشتىها و نieroهای امريکايی است.<sup>(۲۸۵)</sup> سخنان مقامات امريکايی به روشنی نشان دهنده عدم حمایت و پشتيبانی امريكا از کويت تلقى مى شد، چنان‌که سرانجام وزارت خارجه امريكا به طور رسمي اعلام کرد:

به عهده‌ي دولت کويت است که تصميم بگيرد به سومين موشك شليک شده

توسط ايران به کويت طى يك هفته پاسخ لازم را بدهد.<sup>(۲۸۶)</sup>

سخن‌گوی وزارت خارجه امريكا درباره اقدام امريكا گفت:

حمله به طور واضح عليه کويت صورت گرفته است. دولت کويت مختار

است در مورد اين عمل پاسخ دهد.<sup>(۲۸۷)</sup>

با پيدايش موقعیت جديد و با توجه به تغيير سياست امريكا و رها کردن سياست اقدام تلافى جويانه‌ي نظامي عليه ايران، شيرين هانتر يكى از کارشناسان امور ايران، در مصاحبه با راديو لندن، درباره مخالفت برخى از اعضای کنگره امريكا با سياست‌های دولت امريكا، به اين موضوع اشاره کرد که در کنگره از ابتدا، درباره اسکورت نفت‌کش‌ها و ميزان تأثير آن در تأمین منافع امريكا شک و تردید وجود داشت و هنوز هم عده‌بي، به ويژه از دمکرات‌ها همچنان نگران اقدامات نظامي امريكا هستند، زيرا ممکن است اين امر به درگيري نieroهای زمينى و افزایش تلفات امريكا بینجامد. وى سپس گفت:

اكتريت کسانى که مسئوليت به اصطلاح تصميم گيرى درباره سياست

امريكا را دارند، واقعاً در فكر درگيري با ايران نیستند.<sup>(۲۸۸)</sup>

در اين موقعیت، وزير دفاع امريكا برای تشریح اوضاع و سياست امريكا

در منطقه، در کمیته‌ی روابط خارجی سنای امریکا حاضر شد و توضیحات مهمی ارائه کرد. وی درباره‌ی حمله به کشتی امریکایی که به واکنش نظامی امریکا و حمله به سکوهای نفتی ایران انجامید، گفت:

احتمالاً هدف ایران آزمودن حدود و ثغور سیاست امریکا در خلیج فارس بوده است... من فکر می‌کنم منظور از حمله، ایجاد نوعی سرگردانی در جریان تصمیم‌گیری بود.<sup>(۲۸۹)</sup>

وی با این توضیح، در واقع ضرورت اقدام تلافی جویانه‌ی امریکا علیه ایران را با حمله به سکوهای نفتی رشادت توجیه کرد. نکته‌ی مهم این‌که رئیس‌جمهور امریکا در بیانیه‌ی خود این سکوها را سکوی نظامی اعلام کرد، اما وزیر دفاع امریکا در توجیه دلیل اقدام نظامی امریکا، آن‌ها را سکوی نفتی می‌خواند:

اقدام امریکا در گلوله‌باران دو سکوی نفتی غیر فعال ایران پاسخ مناسبی بود. وزیر دفاع امریکا سپس برخلاف گذشته که امریکا مدعی بود با اقدامات نظامی و بر پایه‌ی حضور در منطقه می‌تواند ایران را به پذیرش سیاست خود متقاعد کند، با پذیرش تلویحی شکست امریکا در تحقق اهدافش، گفت:

بهترین راه پایان بخشیدن به ستیزه‌جویی ایران اجرای برنامه‌ی تحریم سازمان ملل در مراودات با این کشور است... در صورت اجرای چنین قطع نامه‌یی ریشه‌ی توانایی ایران برای جنگ به سرعت خشک می‌شود.

وی سپس ماهیت سیاست امریکا علیه ایران چنین اعلام کرد: امریکا فقط مایل است پایان خصوصت ایران را ببیند، اما الزاماً در صدد نابودی ایران نیست.<sup>(۲۹۰)</sup>

موقع گیری آقای هاشمی فرمانده عالی جنگ، زمانی که امریکایی‌ها میزان حمایت‌های خود را از کویت در برابر ایران کاهش دادند، قابل توجه بود. ایشان در پیشنهادی گفت:

در صورتی که کویت در جنگ خلیج فارس بی‌طرفی در پیش گیرد، ایران از

حمله به تأسیسات نفتی این کشور خودداری خواهد کرد.<sup>(۲۹۱)</sup>

مصاحبه‌ی سفیر کویت در امریکا با روزنامه‌ی *الشرق/اوست*، با توجه به سیاست اخیر امریکا و همچنین موضع‌گیری ایران، در واقع پاسخ به موقعیت جدیدی بود که کویت در برابر خود داشت. وی در این مصاحبه گفت:

خطری که در این حملات نهفته، این است که کویت را در معرض حملات تلافی‌جویانه‌ی قرار می‌دهد که ایران، جرئت انجام آن‌ها را مستقیماً علیه منافع امریکا ندارد. آنچه که ایران در حال انجام آن است تصفیه حساب با امریکا با خرج کویت است.<sup>(۲۹۲)</sup>

وی همچنین درباره‌ی سیاست کویت و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس گفت:

کویت و کشورهای شورای همکاری خلیج فارس مایل نیستند با ایران برخورد کنند، بلکه می‌خواهند در منطقه با آرامش و صلح در کنار ایران به سر برند.<sup>(۲۹۳)</sup>

سفیر کویت با این موضع‌گیری و با توجه به زیان‌های درگیری ایران و امریکا برای کویت و شورای همکاری و درخواست ایران مبنی بر بی‌طرفی کویت، اعلام کرد که منافع این کشورها "در زندگی با آرامش و صلح در کنار ایران" است. وی همچنین افزود:

درگیر شدن با ایران آسان است، لیکن پایان دادن به چنین نبردهایی دشوار می‌باشد.<sup>(۲۹۴)</sup>

بدین ترتیب، با اعلام سیاست امریکا مبنی بر خودداری از اقدام نظامی برای حمایت از کویت و تنها گذاشتن این کشور در بحران اخیر و همچنین اعلام موضع ایران مبنی بر پرهیز از تداوم حملات در صورت بی‌طرفی کویت و سپس مصاحبه‌ی سفیر کویت در امریکا و اعلام موضع این کشور، درگیری میان ایران و امریکا به طور موقت پایان یافت. با این تفاوت که امریکایی‌ها در این مرحله با وجود اقدام نظامی علیه ایران، نه

تنها نتوانستند ایران را از اقدام تلافی جویانه بازدارند، بلکه به هیچ گونه موفقیتی نیز برای پایان دادن به جنگ دست نیافتدند.\* ضمن این‌که، برخلاف خواسته‌ی امریکا، ایران آخرین اقدام را انجام داد.\* در این موقعیت، تلاش‌های دیپلماتیک امریکا برای تصویب قطع‌نامه‌ی تحریم تجاری ایران نیز به دلیل مخالفت شوروی به نتیجه نرسید، چنان‌که شولتز وزیر خارجه‌ی امریکا، پس از سفر به خاورمیانه و شوروی گفت:

روس‌ها در ملحق شدن به امریکا برای تحریم تسلیحاتی علیه ایران کمی بی‌میل هستند. (۲۹۵)

### تحریم اقتصادی ایران

امریکا پس از ناکامی در تلاش‌های سیاسی - نظامی خود برای کسب ابتكار عمل، تحریم اقتصادی ایران را در پیش گرفت. ریگان با صدور بیانیه‌یی دلیل این اقدام را چنین توضیح داد:

اجازه بدھید بر این نکته تأکید کنم که ما فقط پس از تلاش‌های مکرر و ناموفق برای کاهش بحران با ایران و در پاسخ به ادامه و افزایش اقدامات جنگ‌جویانه‌ی حکومت ایران دست به این تحریم‌های اقتصادی زدیم. این تحریم‌ها نتیجه‌ی مستقیم اقدامات دولت ایران، از جمله حملات این کشور علیه نیروهای امریکایی و کشتی‌های تجاری امریکا، امتناع این کشور از

\* در آستانه‌ی ورود امریکا به منطقه و احتمال درگیری میان ایران و امریکا، برخی ناظران سیاسی معتقد بودند که یک رویارویی مستقیم میان ایران و امریکا می‌تواند به جنگ ایران و عراق خاتمه دهد.

\*\* رادیو لندن در گفتاری به نقل از آقای میرحسین موسوی نخست‌وزیر ایران اعلام کرد که ایشان پیش از حمله‌ی موشکی اخیر به کویت (در پاسخ به سخنان امریکایی‌ها مبنی بر خاتمه دادن به درگیری) گفته بود، ایران پس از تلافی حمله‌ی امریکا به سکوهای نفتی اش، مسئله را خاتمه یافته تلقی خواهد کرد.

اجرای قطع نامه‌ی ۵۹۸ شورای امنیت سازمان ملل، ادامه‌ی تجاوزات این کشور علیه کشورهای بی‌طرف خلیج فارس و کمک این کشور به ترویریسم در آن منطقه و هر نقطه‌ی دیگر جهان می‌باشد.<sup>(۲۹۶)</sup>

ریگان مرحله‌ی اول تحریم‌ها را شامل تحریم خرید نفت ایران ذکر کرد و گفت: تحریم واردات از ایران و صادرات به این کشور در یک هفته تا ۱۰ روز تأثیراتش را بر جای خواهد گذاشت.<sup>(۲۹۷)</sup>

پس از اعلام امریکا درباره‌ی تحریم واردات نفت جمهوری اسلامی و همچنین تحریم صادرات امریکا به ایران، رئیس جمهور ایران (آیت‌الله خامنه‌ای) بی‌درنگ اعلام کرد:

در صورت توافق نسبت به اعمال تحریم اقتصادی، ایران تنگه‌ی هرمز را خواهد بست... ایران از تهدید تحریم اقتصادی نگرانی ندارد.<sup>(۲۹۸)</sup>

وزیر خارجه‌ی ژاپن در واکش به تحریم ایران، ضمن تأکید بر تمایل ژاپن به پایان یافتن جنگ از طریق مسالمت‌آمیز گفت:

روابط تجاری امریکا با ایران سمبیلیک است، در حالی که ژاپن و دیگر کشورهای عضو سازمان توسعه و اقتصاد، روابط تجاری وسیعی با ایران دارند. وی اضافه کرد که ما استدلال مقامات امریکایی را خواهیم شنید و سپس درباره‌ی اقدام ژاپن "تصمیم‌گیری" خواهیم کرد.<sup>(۲۹۹)</sup> روزنامه‌ی لوموند ضمن بررسی نتایج احتمالی تحریم خرید نفت، در صورت موافقت ژاپن و اروپا، تأثیرات آن را بر درآمد نفتی ایران انداز دانست. لوموند در پایان با توجه به حمایت فرانسه از سیاست امریکا درباره‌ی موقفيت تحریم نفتی ایران نوشت:

البته چنین وضعی هنوز بعید به نظر می‌رسد، چون که نه تنها ژاپن حاضر به پیروی از سیاست امریکا نیست، بلکه اغلب کشورهای دیگر اروپایی، به ویژه مهم‌ترین خریداران نفت ایران همانند ایتالیا با ۱۳ درصد، هلند با ۸ درصد، اسپانیا با ۶/۳ درصد و آلمان غربی با ۴ درصد، مایل نیستند از رویه‌ی فرانسویان و امریکایی‌ها تقليد کنند.<sup>(۳۰۰)</sup>

سرانجام پس از بحث و بررسی درباره‌ی اقدام امریکا در تحریم اقتصادی ایران در اجلس اتحادیه‌ی هفت کشور اروپایی، این کشورها بدون توجه به درخواست امریکا، تنها موافقت کردند در صورتی که ایران درخواست سازمان ملل را برای برقراری آتش‌بس ظرف چند روز آینده نپذیرد، تحریم فروش اسلحه را اجرا کنند.<sup>(۳۰۱)</sup> بدین ترتیب، تلاش جدید امریکا برای تحریم ایران نیز به دلیل حمایت نکردن ژاپن و متحدان اروپایی امریکا با ناکامی مواجه شد.

#### منابع و مأخذ فصل دوم

۱. معاونت سیاسی سپاه، بولتن بررسی، شماره‌ی ۳، مقاله‌ی نگاهی به بحران خلیج فارس، اردیبهشت ۱۳۶۷.
۲. پیشین.
۳. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۳۱.
۴. بازشناسی جنبه‌های تجاوز و دفاع، جلد اول، سخنرانی آقای هاشمی در مراسم اختتامیه‌ی کنفرانس بین‌المللی تجاوز و دفاع، سال ۱۳۶۸.
۵. لنگافسکی، جورج، رؤسای جمهوری امریکا و خاورمیانه از تبرومن تا ریگان، ترجمه‌ی عبدالرضا هوشنگ مهدوی، البرز، ۱۳۷۳، به نقل از گزارش شرکت بیمه‌ی دریایی لویدز لندن، ص ص ۳۵۵ - ۳۵۶.
۶. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۵/۱۱/۴، به نقل از خبرگزاری یونایتدپرس.
۷. اداره‌ی کل تندنویسی مجلس شورای اسلامی، روزنامه‌ی رسمی، (مشروع مذاکرات مجلس شورای اسلامی)، دور دوم جلسه ۳۶۶، ۱۳۶۵/۱۱/۵.
۸. پیشین.
۹. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۵/۱۲/۷.
۱۰. پیشین.
- ۱۱- خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۱/۵، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۶/۱/۴.
۱۲. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۱/۱۰.
۱۳. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۱/۱۰، به نقل از ان.بی.سی.
۱۴. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۱/۱۰، به نقل از خبرگزاری رویتر.
۱۵. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۱/۱۰، به نقل از خبرگزاری کویت.

۱۶. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۱/۱۰، خبرگزاری جمهوری اسلامی، به نقل از منبع کویتی.
۱۷. پیشین.
۱۸. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۱/۱۰.
۱۹. روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۱/۱۶، فرانس پرس، به نقل از وزیر خارجه‌ی کویت.
۲۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۹، ۱۳۶۶/۱/۱۹، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۱/۱۸.
۲۱. پیشین، رادیو بی بی سی، ۱۳۶۶/۱/۱۸.
۲۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۰، ۱۳۶۶/۱/۲۰، رادیو بی بی سی، ۱۳۶۶/۱/۱۹.
۲۳. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۱/۲۶، به نقل از خبرگزاری فرانسه.
۲۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۳، ۱۳۶۶/۱/۲۳، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۱/۲۲، به نقل از رجایی خراسانی نماینده‌ی ایران در سازمان ملل.
۲۵. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۱/۲۹، نماز جمعه‌ی تهران، ۱۳۶۶/۱/۲۸.
۲۶. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۱/۳۱، میرحسین موسوی نخست وزیر.
۲۷. روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۲/۱، مصاحبه‌ی مطبوعاتی.
۲۸. روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۲/۵، آیت‌الله خامنه‌ای رئیس جمهور وقت.
۲۹. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۳.
۳۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۵، رادیو اسرائیل، ۱۳۶۶/۲/۴.
۳۱. معاونت سیاسی سپاه، بولتن بررسی، شماره ۸، ۱۳۶۶/۲/۴، به نقل از ایوان‌ف گالیستین رئیس بخش امور کشورهای عربی حوزه‌ی خلیج فارس در وزارت خارجه‌ی شوروی.
۳۲. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۹، به نقل از حسین علایی فرماندهی نیروی دریایی سپاه.
۳۳. روزنامه‌ی رسالت ۶۶/۲/۶ و خبرگزاری جمهوری اسلامی به نقل از دویلرلت چاپ لندن.
۳۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۱۹، رادیو مسکو، ۱۳۶۶/۲/۱۸.
۳۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۱۹.
۳۶. معاونت سیاسی سپاه، بولتن بررسی، شماره ۱۰، ۱۳۶۶/۳/۱، به نقل از روزنامه‌ی لومند، ۱۳۶۶/۲/۱۸.
۳۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۲۰.
۳۸. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۲.
۳۹. پیشین.
۴۰. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۲/۳، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۲/۲، ریچارد مورفی.
۴۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۱۷، رادیو امریکا،

۱۶. به نقل از رابرт سلز سخن‌گوی وقت پتاگون.
۴۲. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۱۷.
۴۳. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۲/۲۳، خبرگزاری جمهوری اسلامی، دیلی تلگراف.
۴۴. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۲/۲۶، به نقل از یونایتدپرس.
۴۵. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۲/۲۶، خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران، آیت‌الله موسوی اردبیلی، امام جمعه‌ی وقت تهران.
۴۶. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۲۷، به نقل از الانباء، چاپ کویت.
۴۷. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۲/۲۶، واحد مرکزی خبر، واشینگتن پست چاپ امریکا.
۴۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۲۸، رادیو اسرائیل، ۱۳۶۶/۲/۲۷.
۴۹. منافع قدرت‌های بزرگ در خلیج فارس، ترجمه‌ی مجید قهرمانی، مقاله‌ی گری سیک.
۵۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۲۹، بغداد، ۱۳۶۶/۲/۲۸.
۵۱. پیشین، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۲/۲۸.
۵۲. پیشین.
۵۳. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۲/۲۹، خبرگزاری رویتر.
۵۴. پیشین.
۵۵. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۳۱.
۵۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۲/۳۰، مسکو، خبرگزاری فرانسه.
۵۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۳/۱.
۵۸. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۲/۳۱، رادیو امریکا ۱۳۶۶/۲/۳۰.
۵۹. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۲۹، رویتر.
۶۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۶/۳/۱، رادیو امریکا ۱۳۶۶/۲/۳۱، به نقل از سفیر وقت امریکا در بحرین.
۶۱. روزنامه‌ی جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۲/۳۱.
۶۲. روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۲/۳۱.
۶۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۹۴، ۱۳۶۶/۴/۱، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۶/۳/۳۱، مقاله‌ی کیسینجر در هفتنه‌نامه‌ی انگلیسی ساندی تلگراف.
۶۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۰۲، ۱۳۶۶/۴/۹، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۸، روزنامه‌ی وال استریت ژورنال.
۶۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۱، ۱۳۶۶/۴/۲۸، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۴/۲۷.

۶۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۵، ۱۳۶۶/۵/۱.  
خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۴/۳۱.
۶۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۰۶، ۱۳۶۶/۴/۱۳.  
رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۱۲.
۶۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۰۸، ۱۳۶۶/۴/۱۵.  
رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۱۴، به نقل از روزنامه‌ی نیویورک تایمز.
۶۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۰۴، ۱۳۶۶/۴/۱۲.  
خبرگزاری آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶/۴/۹.
۷۰. مأخذ شماره‌ی ۱۳۶۶.  
خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، شماره‌ی ۹۸، روزنامه‌ی کریستین ساینس مانیتور.
۷۲. مأخذ شماره‌ی ۶۴.  
خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۰۴، ۱۳۶۶/۴/۱۱.  
رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۹.
۷۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۱۴، ۱۳۶۶/۴/۲۱.  
رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۲۰.
۷۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۰۴، ۱۳۶۶/۴/۱۱.  
رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۱۰.
۷۶. پیشین، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۹.  
پیشین.  
خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۰۴، ۱۳۶۶/۴/۱۱.  
رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۶/۴/۱۰.
۷۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۰۸، ۱۳۶۶/۴/۱۵.  
خبرگزاری تاس، ۱۳۶۶/۴/۱۴.  
پیشین.  
پیشین.  
خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۰۷، ۱۳۶۶/۴/۱۴.  
رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۶/۴/۱۳.
۸۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۰۸، ۱۳۶۶/۴/۱۵.  
رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۱۴.
۸۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۱۱، ۱۳۶۶/۴/۱۸.  
رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۱۶.

فصل «م»: کسرش بگیر و نفع فارس ▲ ۱۶۷

۸۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۱۳، ۱۳۶۶/۴/۲۰، خبرگزاری عراق، ۱۳۶۶/۴/۱۹.
۸۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۱۶، ۱۳۶۶/۴/۲۳، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۲۲، سخنان نزار حمدون در مرکز مطالعات استراتژیک و بین‌الملل.
۸۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۰، ۱۳۶۶/۴/۲۷، خبرگزاری عراق، ۱۳۶۶/۴/۲۶.
۸۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۱، ۱۳۶۶/۴/۳۱، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۴/۳۰.
۸۹. پیشین.
۹۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۵، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۳۱.
۹۱. سند شماره‌ی ۲۰۸۸۳۴، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش معاونت اطلاعات نیروی دریایی سپاه، اگر من بودم می‌زدم، ۱۳۷۱، ص ۲۳.
۹۲. پیشین.
۹۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۴، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۴/۳۱.
۹۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۶، رادیو اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۱.
۹۵. پیشین.
۹۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۷، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۳.
۹۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۷، رادیو بی بی سی، ۱۳۶۶/۵/۲.
۹۸. پیشین.
۹۹. پیشین.
۱۰۰. پیشین، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۵/۲.
۱۰۱. پیشین.
۱۰۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۷، خبرگزاری آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶/۵/۳.
۱۰۳. پیشین، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۲.
۱۰۴. روزنامه‌های یومیه، ۱۳۶۶/۵/۲.

۱۰۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۹، ۱۳۶۶/۵/۵ رادیو لندن، ۱۳۶۶/۵/۴.
۱۰۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۸، ۱۳۶۶/۵/۴ خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۳، خبرنگار رادیو لندن.
۱۰۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۳۳، ۱۳۶۶/۵/۹ رادیو دوبی، ۱۳۶۶/۵/۸.
۱۰۸. پیشین، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۸.
۱۰۹. پیشین، شماره‌ی ۱۳۰، ۱۳۶۶/۵/۶، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۶/۵/۵.
۱۱۰. عباس هدایتی خمینی، شورای امنیت و جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران، ۱۳۷۰، ص ۱۶۵.
۱۱۱. آتنونی کردزمن، آبراهام واکر، درس‌هایی از جنگ‌های نوین، جلد دوم: جنگ ایران و عراق، ترجمه‌ی حسین یکتا، (تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ...).
۱۱۲. مأخذ، ۱۱۰، ص ص ۱۶۶ - ۱۶۵.
۱۱۳. پیشین، ص ۱۳۶، دکتر رجایی خراسانی و روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۱۰/۸، ص ۷.
۱۱۴. پیشین، ص ۱۲۳، پاسخ وزیر خارجه ایران به تلگراف دیپرکل سازمان ملل (۱۸ اکبر).
۱۱۵. پیشین.
۱۱۶. پیشین، ص ص ۱۳۱ و ۱۳۲.
۱۱۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۰۴، ۱۳۶۶/۴/۱۱ رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۹.
۱۱۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۵/۱۲/۵، روزنامه‌ی اتحاد، ۱۳۶۵/۱۲/۴.
۱۱۹. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۱۰/۸، به نقل از دکتر رجایی خراسانی.
۱۲۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۵، ۱۳۶۶/۵/۱ رادیو لندن، ۱۳۶۶/۴/۳۱.
۱۲۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۹۵، ۱۳۶۶/۴/۲ رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۱.
۱۲۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۹۶، ۱۳۶۶/۴/۳ خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۶/۴/۲.
۱۲۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۹۷، ۱۳۶۶/۴/۴ خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۶/۴/۳.
۱۲۴. پیشین، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۴/۲، روزنامه‌ی الخلیج.
۱۲۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۹۹، ۱۳۶۶/۴/۶ رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۵.

فصل «مکتبه‌نگاری» نامه‌نامه  
۱۶۹

۱۲۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۱۷، ۱۳۶۶/۴/۲۴، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۴/۲۳، روزنامه کریستین ساینس مانیتور.
۱۲۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۰۹، ۱۳۶۶/۴/۱۵، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۴/۱۵.
۱۲۸. پیشین.
۱۲۹. مأخذ شماره‌ی ۱۱۰، ص ص ۱۴۴ - ۱۴۳.
۱۳۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۴، ۱۳۶۶/۴/۳۱، آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶/۴/۳۰، ص ۹.
۱۳۱. پیشین، ص ص ۱۰ - ۹.
۱۳۲. گری‌سیک مشاور اسبق کارت، متعاقع قادرت‌های بزرگ در خلیج فارس، ترجمه‌ی مجید قهرمانی.
۱۳۳. مأخذ شماره‌ی ۱۱۰، ص ۱۴۹.
۱۳۴. پیشین.
۱۳۵. مصاحبه‌ی رئیس وقت مجلس شورای اسلامی با روزنامه‌ی اطلاعات که در رادیو لندن در تاریخ ۱۳۶۶/۴/۳۰ منعکس شد.
۱۳۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۴/۳۱.
۱۳۷. مأخذ شماره‌ی ۱۱۰، ص ص ۱۵۸ و ۱۵۹ و روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۴/۳۰، ص ۲.
۱۳۸. پیشین، ص ۱۵۹ و روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۵/۲۲، ص ۳.
۱۳۹. پیشین ص ص ۱۶۰ و ۱۶۱.
۱۴۰. پیشین ص ص ۱۶۲ و ۱۶۱ و روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۶/۲۱، ص ۲.
۱۴۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۴، ۱۳۶۶/۴/۳۱، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۴/۳۰.
۱۴۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۵، ۱۳۶۶/۵/۱، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۴/۳۱.
۱۴۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۷، ۱۳۶۶/۵/۳، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۱.
۱۴۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲۴، ۱۳۶۶/۴/۳۱، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۴/۳۰، به نقل از شولتز وزیر خارجه وقت امریکا.
۱۴۵. پیشین.
۱۴۶. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۶/۳۱.
۱۴۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۳۲، ۱۳۶۶/۵/۸، رادیو اسرائیل، ۱۳۶۶/۵/۷.

۱۴۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۳۴، ۱۳۶۶/۵/۱۰، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۵/۹.
۱۴۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۴۱، ۱۳۶۶/۵/۱۷، خبرگزاری تاس، ۱۳۶۶/۵/۱۶.
۱۵۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۳۴، ۱۳۶۶/۵/۹، مصاحبه صدام با "لوماتن" چاپ فرانسه.
۱۵۱. پیشین.
۱۵۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۶۳، ۱۳۶۶/۶/۸، بخش عربی رادیو صوت‌الجمahir، ۱۳۶۶/۶/۷.
۱۵۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۴۲، ۱۳۶۶/۵/۱۸، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۱۷.
۱۵۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۴۵، ۱۳۶۶/۵/۲۱، واشینگتن، خبرگزاری کویت، ۱۳۶۶/۵/۲۰.
۱۵۵. پیشین.
۱۵۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۴۴، ۱۳۶۶/۵/۲۰، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۲۰.
۱۵۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۴۴، ۱۳۶۶/۵/۲۰، بحرین، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۵/۱۹.
۱۵۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۵۲، ۱۳۶۶/۵/۲۸، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۵/۲۷.
۱۵۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۴۹، ۱۳۶۶/۵/۲۵، خبرگزاری یونایتدپرس، ۱۳۶۶/۵/۲۴.
۱۶۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۵۰، ۱۳۶۶/۵/۲۶، روزنامه‌ی کویتی القبس، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۲۵.
۱۶۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۵۱، ۱۳۶۶/۵/۲۷، رویتر، ۱۳۶۶/۵/۲۶.
۱۶۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۵۳، ۱۳۶۶/۵/۲۹، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۲۸.
۱۶۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۶/۵/۳۰.
۱۶۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۵۴، ۱۳۶۶/۵/۳۰، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۵/۲۹.
۱۶۵. پیشین.
۱۶۶. رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۵/۲۹.

فصل «مکتبه‌گزاری اسلامی»، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۵۷

۱۶۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۵۵، ۱۳۶۶/۵/۳۱، استکهلم، خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۶/۵/۳۰، رادیو سوئد.
۱۶۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۵۶، ۱۳۶۶/۶/۱، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۵/۳۱.
۱۶۹. پیشین.
۱۷۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۵۸، ۱۳۶۶/۶/۳.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۶/۲.
۱۷۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۶۲، ۱۳۶۶/۶/۷.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۶/۶.
۱۷۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۶۱، ۱۳۶۶/۶/۶.
- رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۶/۵.
۱۷۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۵۷، ۱۳۶۶/۶/۲.
- رادیو لندن، ۱۳۶۶/۶/۱.
۱۷۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۵۹، ۱۳۶۶/۶/۴.
- رادیو اسرائیل.
۱۷۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۶۲، ۱۳۶۶/۶/۷.
- انعکاس نماز جمعه‌ی تهران در خبرگزاری یوناتیدپرس، ۱۳۶۶/۶/۶.
۱۷۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۶۳، ۱۳۶۶/۶/۸.
- خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۶/۷.
۱۷۷. پیشین، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۶/۷.
۱۷۸. پیشین، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۶/۷.
۱۷۹. پیشین، خبرگزاری کویت، ۱۳۶۶/۶/۷.
۱۸۰. پیشین.
۱۸۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۶۴، ۱۳۶۶/۶/۹.
- واشینگتن، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۶/۸.
۱۸۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۶۵، ۱۳۶۶/۶/۱۰.
- خبرگزاری آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶/۶/۹.
۱۸۳. همان، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۶/۹.
۱۸۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۶۶، ۱۳۶۶/۶/۱۱.
- خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۶/۱۰.
۱۸۵. پیشین.
۱۸۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۶۸، ۱۳۶۶/۶/۱۱.

- ۱۳۶۶/۶/۱۳. خبرگزاری رویتر، خبرگزاری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۷۱.
۱۸۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۷۱.  
۱۳۶۶/۶/۱۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۶/۱۴.
۱۸۸. پیشین، روزنامه‌ی گاردن.  
۱۸۹. پیشین، خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۶/۶/۱۴.
۱۹۰. پیشین، خبرگزاری آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶/۶/۱۴.
۱۹۱. پیشین، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۶/۱۵.
۱۹۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۸۳.  
۱۳۶۶/۶/۲۶. رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۶/۲۸
۱۹۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۷۹.  
۱۳۶۶/۶/۲۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۶/۲۳.
۱۹۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۸۷.  
۱۳۶۶/۷/۱. خبرگزاری آسوشیتدپرس و رویتر، ۱۳۶۶/۶/۳۱.
۱۹۵. پیشین، خبرگزاری آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶/۶/۳۱.
۱۹۶. پیشین، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۶/۳۱.  
۱۹۷. پیشین، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۶/۳۱.
۱۹۸. پیشین، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۶/۳۱.
۱۹۹. پیشین، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۶/۳۱.
۲۰۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۸۸.  
۱۳۶۶/۷/۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۱.
۲۰۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۹۱.  
۱۳۶۶/۷/۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۴.
۲۰۲. مأخذ شماره‌ی ۱۹۶.
۲۰۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۹۰.  
۱۳۶۶/۷/۴. خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۷/۳.
۲۰۴. مأخذ شماره‌ی ۲۰۰، خبرگزاری آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶/۷/۱.
۲۰۵. پیشین.
۲۰۶. مأخذ شماره‌ی ۲۰۰، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۷/۱، فرداکسلگارد.
۲۰۷. مأخذ شماره‌ی ۲۰۰، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۷/۱.
۲۰۸. پیشین.
۲۰۹. پیشین، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۶/۳۱.
۲۱۰. مأخذ شماره‌ی ۲۰۱.
۲۱۱. مأخذ شماره‌ی ۲۰۳.

فصل «م»: کترن بگ، «غلچی فارس» ▲ ۱۷۳

۲۱۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۹۸، ۱۳۶۶/۷/۱۲، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۷/۱۱.
۲۱۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۹۲، ۱۳۶۶/۷/۱۵، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۷/۱۴.
۲۱۴. پیشین، آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶/۷/۵.
۲۱۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۹۱، ۱۳۶۶/۷/۵، خبرگزاری خلیج فارس، ۱۳۶۶/۷/۴.
۲۱۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۹۳، ۱۳۶۶/۷/۷.
۲۱۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۹۷، ۱۳۶۶/۷/۱۰، خبرگزاری جمهوری اسلامی، الانباری سفیر عراق در امریکا.
۲۱۸. مأخذ شماره‌ی ۲۰۳.
۲۱۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۹۱، ۱۳۶۶/۷/۵، خبرگزاری آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶/۷/۴.
۲۲۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۸۳، ۱۳۶۶/۶/۲۸، لندن، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۶/۲۷.
۲۲۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۹۸، ۱۳۶۶/۷/۱۲، منامه، یونانیتدپرس، ۱۳۶۶/۷/۱۱.
۲۲۲. پیشین.
۲۲۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۹۹، ۱۳۶۶/۷/۱۳، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۱۲.
۲۲۴. پیشین.
۲۲۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۰۳، ۱۳۶۶/۷/۱۷، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۷/۱۵.
۲۲۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۰۲، ۱۳۶۶/۷/۱۶، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۷/۱۵.
۲۲۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۰۴، ۱۳۶۶/۷/۱۸، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۷/۱۷.
۲۲۸. پیشین، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۷/۱۷.
۲۲۹. پیشین، خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۶/۷/۱۷.
۲۳۰. مأخذ شماره‌ی ۲۲۸.
۲۳۱. پیشین.

۲۲۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۰۵، ۱۳۶۶/۷/۱۹.
۲۲۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۱۸.
۲۲۴. پیشین، خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۶/۷/۱۷.
۲۲۵. مهدی انصاری، محمود یزدانفام، روزشمار ۵۱ جنگ ایران و عراق، جنگ محدود ایران و امریکا در خلیج فارس، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، تهران: ۱۳۸۷، ص ۲۹۲.
۲۲۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۰۴، ۱۳۶۶/۷/۱۸.
۲۲۷. تهران، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۱۷.
۲۲۸. مأخذ شماره ۲۲۵، خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۶/۷/۱۷.
۲۲۹. مأخذ شماره ۲۰۶، خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۳۶۶/۷/۲۰.
۲۳۰. مأخذ شماره ۲۲۷.
۲۳۱. مأخذ شماره ۲۳۵، لندن خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۶/۷/۱۷.
۲۳۲. پیشین، پاریس خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۱۷.
۲۳۳. مأخذ شماره ۲۰۷.
۲۳۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۳۶۶/۷/۲۱.
۲۳۵. کویت، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۲۰.
۲۳۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۰، ۱۳۶۶/۷/۲۱.
۲۳۷. خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۶/۷/۲۲.
۲۳۸. پیشین.
۲۳۹. مأخذ شماره ۲۰۷.
۲۴۰. مأخذ شماره ۲۲۷.
۲۴۱. مأخذ شماره ۲۳۵، لندن خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۶/۷/۱۷.
۲۴۲. پیشین، پاریس خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۱۷.
۲۴۳. مأخذ شماره ۲۳۲.
۲۴۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۳۶۶/۷/۲۱.
۲۴۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۳۶۶/۷/۲۲.
۲۴۶. پیشین.
۲۴۷. پیشین، کویت، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۲۳.
۲۴۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۱، ۱۳۶۶/۷/۲۴.
۲۴۹. کویت، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۲۴.
۲۵۰. مأخذ شماره ۲۴۵، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۷/۲۳.
۲۵۱. مأخذ شماره ۲۴۸، لندن، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۲۴.
۲۵۲. پیشین، واشینگتن، خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۶/۷/۲۴.
۲۵۳. پیشین.
۲۵۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۲، ۱۳۶۶/۷/۲۶.
۲۵۵. پیشین.

۲۵۶. پیشین، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۷/۲۵.
۲۵۷. پیشین.
۲۵۸. پیشین، خبرگزاری آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶/۷/۲۵.
۲۵۹. پیشین، خبرگزاری خلیج فارس، ۱۳۶۶/۷/۲۵، سعدون حمادی رئیس مجلس عراق.
۲۶۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۴، ۱۳۶۶/۷/۲۸، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۷/۲۷.
۲۶۱. پیشین.
۲۶۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۶، ۱۳۶۶/۷/۳۰، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۲۹.
۲۶۳. مأخذ شماره‌ی ۲۶۰، رویتر، ۱۳۶۶/۷/۲۷.
۲۶۴. مأخذ شماره‌ی ۲۶۰.
۲۶۵. مأخذ شماره‌ی ۲۶۰، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۷/۲۷.
۲۶۶. ۱۳۶۶ پیشین.
۲۶۷. مأخذ شماره‌ی ۲۶۲.
۲۶۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۵، ۱۳۶۶/۷/۲۹.
۲۶۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۶، ۱۳۶۶/۷/۳۰، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۷/۲۸.
۲۷۰. پیشین.
۲۷۱. مأخذ شماره‌ی ۲۶۸.
۲۷۲. مأخذ شماره‌ی ۲۶۸، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۷/۲۸.
۲۷۳. پیشین.
۲۷۴. مأخذ شماره‌ی ۲۶۸، خبرگزاری آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶/۷/۲۸.
۲۷۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۷، ۱۳۶۶/۸/۱.
۲۷۶. پیشین، رادیو کویت، ۱۳۶۶/۷/۳۰.
۲۷۷. پیشین، خبرگزاری خلیج، ۱۳۶۶/۷/۳۰.
۲۷۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۸، ۱۳۶۶/۸/۲.
۲۷۹. رادیو لندن، ۱۳۶۶/۸/۱.
۲۸۰. مأخذ شماره‌ی ۲۷۵، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۷/۳۰.
۲۸۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۲۲، ۱۳۶۶/۸/۶.
۲۸۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۸/۵.
۲۸۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۲۰، ۱۳۶۶/۸/۴.

- آسوشیتدپرس، ۱۳۶۶/۸/۳.
۲۸۲. مأخذ شماره‌ی ۲۷۵، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۷/۳۰.
۲۸۳. مأخذ شماره‌ی ۲۷۸، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۸/۱.
۲۸۴. پیشین.
۲۸۵. مأخذ شماره‌ی ۲۷۵، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۷/۳۰.
۲۸۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۸، ۱۳۶۶/۸/۲، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۸/۱، اوکلی سخن‌گوی وزارت خارجه امریکا.
۲۸۷. پیشین.
۲۸۸. پیشین، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۸/۱.
۲۸۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۱۹، ۱۳۶۶/۸/۳.
- خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۸/۲.
۲۹۰. پیشین.
۲۹۱. پیشین.
۲۹۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۲۱، ۱۳۶۶/۸/۵.
- خبرگزاری آلمان غربی، ۱۳۶۶/۸/۴.
۲۹۳. مأخذ شماره.
۲۹۴. مأخذ شماره ۲۹۴.
۲۹۵. مأخذ شماره، واشنینگن، خبرگزاری کویت، ۱۳۶۶/۸/۳.
۲۹۶. مأخذ شماره، واشنینگن، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۸/۵.
۲۹۷. پیشین.
۲۹۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲۲۳، ۱۳۶۶/۸/۷.
- بخش عربی رادیو مونت‌کارلو، ۱۳۶۶/۸/۶.
۲۹۹. پیشین، تهران، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۸/۶.
۳۰۰. پیشین، پاریس، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۶/۸/۶.
۳۰۱. پیشین، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۸/۶.



## فصل سوم

جنگ در غرب کشور  
و آزادسازی حلبچه



## جنگ در غرب کشور و آزادسازی حلبچه

نیروی زمینی سپاه پاسداران عملیات کربلا<sup>۸</sup> را در ادامه و تکمیل عملیات کربلا<sup>۵</sup> در منطقه‌ی شرق بصره طرح ریزی و اجرا کرد که این عملیات به منزله‌ی آخرین تحرك نظامی ایران در منطقه‌ی جنوب بود.<sup>\*</sup> لازمه‌ی تداوم عملیات همچون گذشته استفاده از خلاقیت و ابتکار عمل، توأم با رعایت غافل‌گیری بود. در غیر این صورت تضمین لازم برای کسب پیروزی وجود نداشت.

پیشروی توأم با دشواری فوق العاده در عملیات کربلا<sup>۵</sup>، بیانگر این بود که نیروی زمینی سپاه، به رغم در هم شکستن همه‌ی خطوط و استحکامات دشمن، به دلیل نداشتن نیروی زرهی و پشتیبانی هوایی مناسب، قادر به پیشروی در عمق مواضع دشمن نیست. این کمبودهای اساسی در بنیه‌ی نظامی رزم‌ندگان اسلام سبب شد با وجود موقفیت‌های به دست آمده در شرق بصره،<sup>\*\*</sup> به تدریج دور عملیات گند و متوقف شود و در پی آن امکان ادامه‌ی جنگ در منطقه‌ی جنوب حداقل برای مدتی ناممکن ارزیابی شود.

---

\* این بحث در فصل هفتم کتاب "فاو تا شلمچه" از انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، با عنوان آخرین تحرك نظامی در جنوب بررسی شده است.

\*\* کتاب "نبرد در شرق بصره"، از انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ حاوی گزارش نسبتاً جامعی از عملیات کربلا<sup>۵</sup> است.

از سوی دیگر، به دلایل سیاسی و نظامی، ضرورت اجرای عملیات امری بدیهی بود و هرگونه تعلل در آن می‌توانست زمینه را برای حمله‌ی دشمن مهیا کند، لذا برای ممانعت از ایجاد رکود در جنگ و فراهم کردن مقدمات تداوم نبرد و کسب پیروزی، عبور از وضعیت جدید و شکستن بن‌بست امری ضروری بود. در مرحله‌ی قبل هم، پس از بن‌بست جنگ در سال ۱۳۶۲، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با تغییر زمین منطقه‌ی عملیات، از خشکی به هور (عملیات‌های خیر و بدر)، عبور از رودخانه (عملیات فاو) و بهره‌گیری از انبوه نیروهای غواص و قایق‌های بسیار، بن‌بست جنگ را شکست، اما در این مرحله به ابزاری جدید، مانند تجهیزات زرهی و پشتیبانی قویِ هوایی نیاز بود. تهیه‌ی این امکانات ضروری برای ادامه‌ی جنگ از منابع داخلی بسیار دشوار یا ناممکن بود. از سوی دیگر، با توجه به محدودیت‌های ارزی و سیاست امریکا و غرب برای ممانعت از دست‌یابی ایران به سلاح، خرید این تجهیزات از خارج نیز بسیار دشوار یا ناممکن بود. بنابراین، موقتاً منطقه‌ی نبرد از جنوب به غرب کشور منتقل و مرحله‌ی جدیدی از جنگ آغاز شد. محسن رضایی در این باره چنین توضیح داد:

از کربلای ۵ به بعد ما در جنوب به بن‌بست رسیدیم... در ادامه‌ی کربلای ۵، عملیات کربلای ۸ را انجام دادیم و به طور کلی میدان نبرد در منطقه‌ی کربلای ۵ را آزمایش کردیم. حتی در ادامه‌ی عملیات والفجر ۸ هم یکی دو تا عملیات ترمیمی انجام دادیم. آن‌جا هم میدان نبرد را آزمایش کرده بودیم. تاکتیک عبور از آب هم امتحانش را پس داده بود. جزیره‌ی مینو، [جزیره‌ی] ام الرصاص، [عملیات‌های] خیر و بدر [در هورالهویزه] هم رفته بودیم. دیگر هیچ آبی نبود که ما در منطقه‌ی جنوب از آن عبور نکرده باشیم، لذا همه‌ی این مسائل دست به دست هم داد که جنوب دیگر تمام شده است. بنابراین وارد جبهه‌ی شمال شدیم.<sup>(۱)</sup>

آغاز مرحله‌ی جدید جنگ در غرب کشور با اجرای دو عملیات کربلای ۱۰ و فتح ۵ با همت نیروی زمینی سپاه پاسداران، به منزله‌ی سرآغاز تحقق استراتژی عملیاتی جدید ایران بود، اما این دو عملیات از عوامل دیگری نیز متأثر بودند. در خرداد ۱۳۶۴، پس از عملیات بدر، وضعیت حاکم بر جنگ سبب پیدایش این دیدگاه شد که عراق با اجرای یک عملیات منظم بزرگ از پا در نخواهد آمد، زیرا عراق با جمع‌آوری همه‌ی نیروهایش قادر به مقاومت در برابر نیروهای ایران بود و در عین حال مانع از تعمیق اهداف ایران می‌شد، لذا بر این موضوع تأکید شد که با اجرای دو عملیات هم‌زمان، می‌توان قوای دشمن را تجزیه کرد و وضعیت جدیدی را به وجود آورد، اما نبود نیرو و امکانات کافی مانع از اجرای چنین ابتکاری بود. در نتیجه چنین تدبیر شد که سپاه پاسداران یک عملیات منظم و یک عملیات بزرگ نامنظم را طرح‌ریزی و هم‌زمان اجرا کند. بر پایه‌ی همین تدبیر، سپاه پاسداران، قرارگاه رمضان را تشکیل داد و به گسترش ارتباط با گروه‌های گُرد عراقی مخالف و معارض حکومت صدام و سازماندهی و تجهیز آن‌ها پرداخت.<sup>(۲)</sup>

علاوه بر این، در بررسی‌هایی که در این مرحله انجام شد، بر پایه‌ی تجارب حاصل از دو عملیات خیر و بدر و با توجه به احتمال موفق نشدن در عملیات واحد و از دست رفتن نتیجه‌ی زحمات یک‌ساله و همچنین از دست رفتن امکانات و زمان، تصمیم گرفته شد که هم‌زمان حداقل دو عملیات طرح‌ریزی شود تا در صورت ناکامی در اجرای یک عملیات یا بسته شدن راه‌کارهای آن، امکانات و نیرو در منطقه‌ی دیگری به کار گرفته شود. به همین دلیل در سال ۱۳۶۵ چند عملیات طرح‌ریزی شد که دو عملیات کربلای ۱۰ و فتح ۵ از جمله‌ی آن‌ها بود. به عبارت دیگر، عوامل مؤثر در گشایش جبهه‌ی جدید در غرب کشور - که به اجرای چند عملیات انجامید و اولین آن‌ها کربلای ۱۰ و فتح ۵ نام گرفت - چنین بود:

۱. ضرورت تداوم جنگ و ممانعت از رکود آن.
۲. حفظ کردن ابتکار عمل در برابر دشمن.
۳. گشودن جبهه‌ی جدید برای دشمن در منطقه‌ی غرب کشور و تجزیه‌ی قوای آن.
۴. کاستن از حساسیت دشمن به منطقه‌ی جنوب.
۵. گرفتن فرصت از دشمن برای یافتن راه کارهای جدید در جبهه‌های جنوب.<sup>(۳)</sup> علاوه بر آن که اجرای عملیات در غرب کشور، انهدام برخی تأسیسات اقتصادی دشمن را در پی داشت، حضور گسترده در این منطقه، نگرانی از اقدامات ضد انقلاب را کم می‌کرد و سبب تأمین منطقه نیز می‌شد. البته اجرای عملیات در غرب کشور مشکلات و پیچیدگی‌هایی نیز داشت که در مباحث بعد به آن‌ها اشاره خواهد شد.

## عملیات کربلای ۱۰

مناطق آزاد شده در کردستان عراق و حضور نسبتاً گسترده‌ی نیروهای گُرد معارض عراقي در این مناطق، سبب شد تا مرحله‌ی اول، گشايش جبهه‌ی جدید در غرب کشور بیشتر معطوف به "اتصال عقبه‌ی مناطق آزاد شده‌ی کردستان عراق به ایران و باز شدن عقبه‌ی نیروهای معارض" شود. آنچه همزمانی دو عملیات کربلای ۱۰ و فتح ۵ را از سمت ایران به سوی خاک عراق با همت سپاه پاسداران و در داخل خاک عراق به سوی ایران با تلاش اکراد معارض، توجیه می‌کرد، همین هدف (اتصال مناطق آزاد شده‌ی عراق به ایران) بود. تحقق این اهداف برای هر یک از دو طرف که به اجرای عملیات پرداختند، منافعی را در پی داشت. با این اقدام، اکراد معارض از پشتیبانی ایران برخوردار می‌شدند و متقابلاً، پیشروی نیروهای ایران در شمال عراق با کمک کردهای معارض تسريع و تسهیل می‌شد. بدین ترتیب که

کردهای معارض عراقی با اتکا به توانمندی نظامی ایران و باز شدن عقبه‌ی این نیروها به سمت ایران، برای رهایی از فشارهای عراق موقعیت جدیدی را فراروی خود مشاهده می‌کردند و ایران نیز متقابلاً قدرت مانور سیاسی - نظامی مناسبی برای فشار به عراق می‌یافت و مجموع این عوامل، امکان تحقق اهداف ایران را تسهیل و فراهم می‌کرد. بر همین پایه، تصرف ارتفاعات گلان، گلو، اسپیدار، سرگلو، بالوکاوه، برده‌هوش، ژاژیله، قشن و تأمین سرزمین‌های شمال شرقی استان سلیمانیه عراق در دستور کار قرار گرفت.

#### موقعیت منطقه

منطقه‌ی عمومی عملیات کربلای ۱۰ در محور بانه - سردشت، از شمال به رودخانه‌ی مرزی گلاس، از جنوب به رودخانه‌ی آوسیویل، از شرق به سورکوه و از غرب به ارتفاعات گرده‌رش و سپس ارتفاعات عمومی آسوس منتهی می‌شد.

این منطقه‌ی عملیاتی عوارض حساس و ارتفاعات نسبتاً بلند و صعب‌العبوری داشت که به دلیل فقدان جاده، تردد در آن بسیار دشوار بود. بلندترین کوه منطقه "گارو" نام دارد که از آنجا می‌توان به همه‌ی عارضه‌ها و مناطق اطراف دید و اشراف داشت. همچنین، علاوه بر روستاهای شهرک‌های متعددی که در سطح منطقه وجود دارد، رودخانه‌هایی چون چومان، گلاس، زاب‌صغری، قلعه‌چولان و آوسیویل در منطقه جریان دارند. به دلیل وجود درختان مرتفع در پایین ارتفاعات، وضعیت برای اختفای نیروهای پیاده و حتی تحرک و جا به جایی آن‌ها در روز کاملاً مناسب بود.

#### استعداد و آرایش دشمن

ارتش عراق در این منطقه تا قبل از عملیات والفجر<sup>۹</sup> - که نیروی زمینی سپاه آن را در اسفند ۱۳۶۴، اجرا کرد - توان عمدتی نداشت، اما پس از آن، به

ویژه بعد از دو عملیات فتح ۱ و فتح ۲ (حمله به تأسیسات کرکوک) - که قرارگاه رمضان با سازماندهی کردهای معارض عراقی انجام داد - دشمن تلاش‌های نسبتاً وسیعی را برای تصرف مناطق تحت تسلط کردها و مسدود کردن معابر وصولی به عمق خاک عراق انجام داد. تیپ‌های کماندویی سپاه هفتم و سپاه سوم ارتشد عراق و دو تیپ کماندویی از سپاه یکم و دو تیپ گارد و چند گردان مستقل کماندویی با نظارت شخص صدام در مدت ۱۰۰ روز بسیاری از ارتفاعات را تصرف کردند. در واقع، دشمن به جز تصرف منطقه‌ی یاغسمر - محل استقرار نیروهای اتحادیه‌ی میهنی کردستان به رهبری جلال طالباني - همه‌ی اهداف خود را عملی کرد.

\* اقدامات و عملیات دشمن پس از عملیات فتح ۱ بر پایه‌ی این تحلیل انجام می‌شد که قوای ایران در صورت مواجه نشدن با مقابله‌ی جدی، با تقویت نیرو به سمت ازمر و سپس سلیمانیه پیشروی خواهند کرد. به همین دلیل، دشمن در ادامه‌ی تلاش‌های خود لشکر ۳۹ را تشکیل و تیپ ۱۰۵ پیاده از لشکر ۳۴ را تحت امر آن قرار داد تا با هم‌کاری جاش‌های (نیروهای مزدور) مستقر در منطقه و یک گردان کماندویی، حد فاصل منطقه‌ی استقرار لشکر ۳۴ و لشکر ۲۷ را که باز بود، پوشش دهند و تأمین کنند. پیدایش این وضعیت، به ویژه تصرف گردهرش موجب محدود شدن ارتباط نیروهای گُرد معارض در مناطق آزاد شده با قرارگاه رمضان شد.

---

\* اجرای عملیات در غرب کشور ضرورتی اجتناب‌ناپذیر بود و به همین دلیل به آن توجه شد، اما در عین حال به سه موضوع اساسی توجهی نشد و بسیاری از مشکلات نیز متأثر از همین موضوعات بود:

۱. بر پایه‌ی اطلاعات و تحلیل موجود، واکنش دشمن به این گستردگی و سرعت پیش‌بینی نمی‌شد.
۲. اکراد معارض در برابر فشارهای ارتشد عراق بیش از اندازه ناتوان بودند، حال آنکه چنین تصویری وجود نداشت.
۳. اجرای عملیات گستردگ در غرب کشور، به ویژه در فصل سرما، بسیار دشوار بود و مشکلات فراوانی داشت که پیش‌بینی‌های لازم نشده بود.

- سپاه یکم ارتش عراق با یگان‌های زیر در این منطقه عملیاتی پدافند کرده بود:
- لشکر ۲۴ پیاده: از شاخ‌مندا تا ده هرزینه.
  - لشکر ۳۹ پیاده: از ده هرزینه تا انتهای گرده‌رش و تنگه‌ی آوسیویل.
  - لشکر ۳۴ پیاده: از تنگه‌ی آوسیویل تا بارانه.
  - لشکر ۲۷ پیاده: از بارانه تا هانی قول.
  - لشکر هجمل حفیظة‌الاول: از هانی قول تا تمورژنان.
  - لشکر ۳۶ پیاده: از تمورژنان تا سترمک.

نیروهایی از دشمن که در برابر نیروهای خودی آرایش گرفته بودند، شامل لشکرهای ۳۴ پیاده و ۳۹ پیاده بودند.

### طرح مانور عملیات

نزدیک شدن زمان پایان مأموریت نیروهای اعزامی و فرار سیدن زمان ترخیص آن‌ها، تعجیل قرارگاه رمضان در اجرای عملیات، احتمال لو رفتن عملیات، هوشیاری دشمن و برخی نارسایی‌ها و مشکلات دیگر، سبب شده بود تصمیم‌گیری برای اجرای عملیات، طرح ریزی عملیات و محورهای اصلی حمله، با موانع متعدد و گندی مواجه شود. در عین حال در مباحث اولیه، با تأکید بر ضرورت حضور یگان‌های قوی سپاه پاسداران در جنوب برای اجرای عملیات کربلا<sup>۸</sup>، پیشنهاد می‌شد که در مرحله‌ی اول، یگان‌های مستقر در منطقه برای تصرف ارتفاعات خالی از دشمن به این ترتیب عمل کنند:

۱. محور شمالی: قرارگاه حمزه‌ی سیدالشهدا<sup>۱</sup> با تیپ ۱۱۰ خاتم الانبیا<sup>(ص)</sup> و تیپ امام حسن<sup>(ع)</sup> و گردان‌های جندالله.
۲. محور میانی: قرارگاه حمزه‌ی سیدالشهدا<sup>۲</sup> با لشکر ۵۷ حضرت ابوالفضل<sup>(ع)</sup> و لشکر ۹ بدر.
۳. محور جنوبی: سپاه کردستان با لشکر ۱۵۵ ویژه‌ی شهدا و گردان‌های جندالله.

در این مقطع، هدف عملیات از محور سرداشت روی ارتفاعات ژاژیله، گردهرش، گلان و ماووت در نظر گرفته شده بود تا با محور جنوبی که روی ارتفاعات رُت ۱ و ۲ عمل می‌کردند، العاق انجام شود.

همچنین مقرر شد قرارگاه رمضان با مأموریت انهدام عقبهی دو قرارگاه دشمن در منطقهی ماووت و چوارتا، روی ارتفاعات سورقلات، شاخ کانل، کاریزه، الاغلو، قمیش، کلاله و شاخ گوجار نیز عمل کند. یگانهای قرارگاه رمضان عبارت بود از: تیپ ۶۶ هوابرد، تیپ ویژه‌ی ۵۵ پاسداران، تیپ ۷۵ ظفر، گردان شهادت و نیروهای اتحادیه‌ی میهنی، کرستان.

حضور فرمانده کل سپاه پاسداران برادر محسن رضایی، در منطقه - تنها یک هفته قبل از عملیات - و تلاش برای اجرای عملیات، همزمان با عملیات کربلای ۸ در جنوب، موجب شد اقدامات مقدماتی با شتاب فراوان انجام و در طرح مانور تغییراتی ایجاد شود. همچنین تلاش برای هم زمانی عملیات کربلای ۱۰ با عملیات کربلای ۸ به دو مرحله‌یی شدن عملیات انجامید و مقرر شد که اگر عملیات غرب و عملیات جنوب هر دو موفق بود، در هر دو منطقه تا تثبیت منطقه‌ی تصرف شده، عملیات ادامه یابد و در صورتی که عملیات جنوب موفق نشد، بی‌رنگ یگان‌های جنوب به غرب متقل شوند و مرحله‌ی دوم عملیات انجام شود. بر این اساس، عملیات طرح ریزی شد.

طرح مانور موحله‌ی اول عملیات

- ۱. قرارگاه نجف با به کارگیری لشکر ۵۷ حضرت ابوالفضل<sup>(ع)</sup>، تیپ قائم کردستان و تیپ ۳۵ امام حسن<sup>(ع)</sup> به ترتیب زیر عمل کند:
  - ۲. لشکر ۵۷ حضرت ابوالفضل<sup>(ع)</sup> در ارتفاعات گلان، سپیدار و پاسگاه پلیس، تیپ قائم کردستان در ارتفاعات شاشو و گامو.
  - ۳. تیپ ۳۵ امام حسن<sup>(ع)</sup> در مرحله‌ی اول در احتیاط لشکر ۵۷ و سپس با استفاده از موفقیت برای تصرف قشن، پیشروی کند.

۲. قرارگاه حمزه با به کارگیری تیپ ۱۱۰ خاتم الانبیا<sup>(ص)</sup> در ارتفاعات کانی بدار، چنگاوی و تپه منافقین در جناح راست منطقه عمل کند.
۳. قرارگاه بدر کردستان، با به کارگیری تیپ بیت المقدس، لشکر بدر و لشکر ویژه‌ی شهدا در جناح چپ منطقه‌ی عملیات به ترتیب زیر عمل کند:
- تیپ بیت المقدس روی ارتفاع سمت راست یال ارتباطی.
  - لشکر بدر روی ارتفاع کوخ نمنم.
  - لشکر ویژه‌ی شهدا روی ارتفاع کله‌گاوی.

#### طرح مانور مرحله‌ی دوم عملیات

- تیپ ۴۸ فتح روی ارتفاع قمیش عمل کند.
- لشکر ۱۴ امام حسین<sup>(ع)</sup> روی ارتفاع شاخ آمدن عمل کند.
- لشکر ۵ نصر برای تکمیل عملیات روی ارتفاعات قمیش و الاغلو عمل کند.
- لشکر ۲۵ کربلا روی ارتفاع وراز وارد عمل شود.

#### طرح مانور مرحله‌ی سوم عملیات

چنین پیش‌بینی می‌شد که یگان‌های قرارگاه‌های نجف و رمضان پس از اجرای عملیات، در مرحله‌ی دوم با یکدیگر الحاق کنند. در عین حال، نظر به این‌که اجرای مراحل دوم و سوم مشروط به وضعیت عملیات در منطقه‌ی جنوب بود و یگان‌های اجرا کننده‌ی عملیات نیز می‌بایست پس از انتقال از جنوب به غرب وارد عملیات می‌شدند، لذا تصمیم نهایی، پس از مشخص شدن نتیجه‌ی مرحله‌ی اول عملیات در جبهه‌ی غرب و همچنین نتیجه‌ی عملیات در جبهه‌ی جنوب اتخاذ می‌شد.

#### در آستانه‌ی عملیات

اقدامات مهندسی و آماده‌سازی عقبه‌ها، به دلیل ابهام درباره‌ی عملیات و نگرانی از هوشیاری دشمن و افشا شدن عملیات با تأخیر آغاز شد، اما پس

از حضور فرمانده کل سپاه در منطقه، اقدامات آماده‌سازی عملیات شتاب گرفت. در عین حال برخی کاستی‌ها همچنان به چشم می‌خورد، چنان‌که تنها ۲۴ ساعت قبل از آغاز عملیات پل زلی آماده‌ی بهره‌برداری شد و سه دستگاه لودر به شرق رودخانه‌ی چومان منتقل گردید و با وجود صعب‌العبور بودن ساحل و مشکلات دیگر، اقدامات مهندسی انجام شد.

هوشیاری دشمن از جمله موضوعاتی بود که از ابتدا به آن توجه شد. در آغاز تصور می‌شد که به دلیل درگیر بودن دشمن در منطقه‌ی جنوب و حضور یگان‌های سبک سپاه در منطقه و عدم پیش‌بینی دشمن درباره‌ی عبور نیروهای خودی از رودخانه‌ی گلاس، دشمن غافل‌گیر شده است، اما با تشدید اقدامات مهندسی، به ویژه تلاش برای احداث جاده از گلان به کنار زلی و نیز نصب لوله‌های پل، دشمن اقداماتی انجام داد که نشانه‌ی هوشیاری اش بود، از جمله:

۱. پرتاب گلوله‌های منور.

۲. تقویت منطقه با حدود دو گردان جدید.

۳. انتقال چند قبضه توپ به منطقه.

۴. انتقال تانک روی ارتفاع گرددرش و تقویت قوای مستقر در منطقه. همچنین اجرای آتش روی پل زلی و اطراف روستای زلی برای مسدود کردن جاده از جمله نکاتی بود که نشان می‌داد دشمن در خصوص جهت اصلی عملیات و برخی محورها هوشیار شده است.

### اجرای عملیات

سرانجام در ۲۳ فروردین ۱۳۶۶، لشکر ۵۷ حضرت ابوالفضل<sup>(ع)</sup> با فرماندهی قرارگاه نجف نیروهای خود را وارد منطقه کرد و پس از یک شب استقرار در جنوب رودخانه‌ی چومان، عصر ۲۴ فروردین به سمت اهداف خود حرکت کرد. زمان آغاز عملیات ساعت ۲ بامداد تعیین شده بود، اما از ساعت ۱:۴۵

بامداد ۲۵ فوریه اولین خبر از درگیری‌ها به قرارگاه رسید. موقعيت اولیه‌ی نیروهای لشکر ۵۷ و تیپ قائم<sup>(ج)</sup> موجب امیدواری شد، به ویژه این‌که نیروهای دشمن از محور پاسگاه پلیس عقب‌نشینی کردند و قوای زرهی دشمن نیز تحرکی از خود نشان ندادند. اما تلاش برای شروع مرحله‌ی دوم عملیات در محور مأووت که با وارد عمل کردن تیپ ۳۵ آغاز شد، به نتیجه نرسید.

در محور قرارگاه کردستان به دلیل مستقر نبودن قوای دشمن روی ارتفاعات، یگان‌های خودی به سهولت اهداف خود را تأمین کردند و تلاش‌های مهندسی برای ایجاد عقبه و احداث جاده آغاز شد.

اولین پاتک دشمن در ساعت ۵:۳۰ صبح روز اول عملیات، در محور مأووت آغاز شد و سرانجام پس از چند بار دست به دست شدن ارتفاع گلان ۲، دشمن در غروب روز اول آن را دوباره تصرف کرد.

در شب دوم نیروهای تیپ ۳۵ برای بازپس‌گیری ارتفاع گلان ۲ آماده نشدند و عملیات به شب سوم موکول شد. همچنین در محور قرارگاه کردستان به دلیل آماده نبودن نیروها، ادامه‌ی عملیات به شب بعد موکول شد. قرارگاه حمزه در محور گناو، عملیات خود را با به کار گیری تیپ ۱۱۰ خاتم روی تپه منافقین، پاسگاه گناو و ارتفاع کانی‌بدار در ساعت ۱ بامداد آغاز کرد و تا ساعت ۵:۳۰ بامداد همه‌ی اهداف خود را تصرف و تأمین کرد. ارتش عراق در شب دوم با ترکیبی از نیروهای جاش و نظامی، دوباره به ارتفاعات اسپیدار و گلان ۱ حمله کرد و در نهایت با وجود مقاومت‌هایی که انجام شد، این ارتفاعات به دست دشمن افتاد.

روز دوم با افزایش فشار دشمن در محور مأووت و گناو و سقوط ارتفاع گلان ۱ کار عقبه‌سازی و احداث جاده متوقف شد. در چنین وضعیتی، پشتیبانی از عملیات و تخلیه‌ی شهیدان و مجروحان بسیار ضروری و حیاتی بود، اما به دلیل موقعیت منطقه و فشارهای دشمن و مشکلات و کاستی‌های موجود، عملاً اقدام مناسبی انجام نمی‌شد. این ضعف در استفاده از

هلی کوپتر نسبتاً آشکارتر بود، با وجود این، نیروهای خودی در محور گناوه شدت مقاومت کردند.

در شب سوم، تیپ ۳۵ برای عملیات روی ارتفاع ژاژیله آماده شد و پیش‌بینی می‌شد که با تصرف ژاژیله و ادامه‌ی عملیات از پایین روی ارتفاع گلان ۲ اوضاع تا اندازه‌ی بھبود یابد. همچنین تیپ قائم کردستان نیز مأموریت داشت ارتفاع گامو را دوباره تصرف کند.

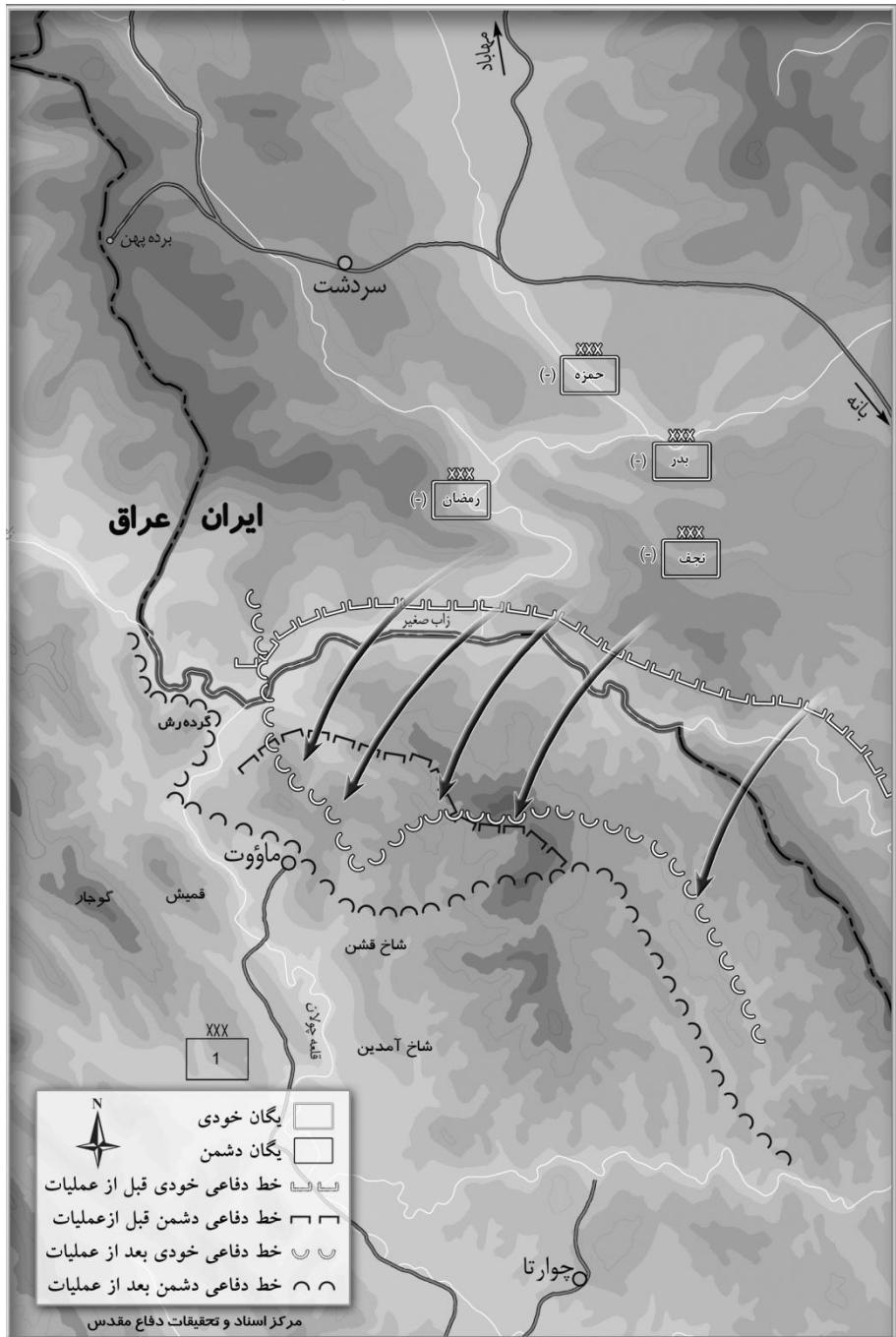
عملیات شب سوم در ساعت ۱۳:۰۰ با مدد آغاز شد. تیپ ۳۵ ارتفاع ژاژیله را تصرف کرد و غنایم فراوانی از جمله تعدادی تانک به دست آورد، ولی تیپ قائم پس از ۵ ساعت درگیری با دشمن به مواضع خود عقب‌نشینی کرد.

در منطقه‌ی مأموریت قرارگاه کردستان، لشکر ویژه‌ی شهدا از سه محور با دشمن درگیر شد: دو محور در کله‌گاوی و یک محور در یال بسن. همچنین تیپ بیت‌المقدس به طرف یال ارتباطی پیشروی کرد، اما با وجود کسب موفقیت‌های اولیه، به دلیل منتقل نشدن نیروی احتیاط و مشکلاتی که در پشتیبانی عملیات وجود داشت و همچنین افزایش فشار دشمن، سرانجام در پایان روز سوم تنها یال ارتباطی به منزله‌ی نتیجه‌ی عملیات شب سوم، در اختیار نیروهای خودی باقی ماند. در روز سوم نیز بر اثر فشار دشمن در محور گناوه، تنها ارتفاع کانی‌بدار و تپه منافقین\* در تصرف نیروهای خودی باقی ماند و تپه‌های چنگاواهی و پاسگاه گناوه دوباره به اشغال نیروهای دشمن درآمد. در محور ماووت نیز تیپ ۳۵ به دلیل بروز مشکلاتی در پشتیبانی، در نهایت از ارتفاع ژاژیله عقب‌نشینی کرد.

بنابراین، مرحله‌ی اول عملیات طی سه شب‌نه روز جنگ و درگیری، در همه‌ی محورهای مورد نظر انجام شد، اما مشکلات و کاستی‌های موجود و

\* این تپه در محدوده‌ی میان جنوب دوپازا و شمال گناوه در غرب دانی‌گوز و کوه لکلک قرار دارد که به دلیل حضور منافقین در این منطقه به تپه منافقین مشهور شد.

عملیات کربلای ۱۰ - ۱۳۶۷/۱/۲۵: محورهای هجوم و آخرین حد پیشروی



ناتوانی برخی یگان‌ها، و همچنین فشارهای دشمن سبب شد که اهداف به طور ناقص تأمین شود. دریافت دشمن از اهداف عملیات، به ویژه باز شدن عقبه‌ی قرارگاه رمضان موجب شده بود تا فشار خاصی متوجه این منطقه شود.

در شب چهارم عملیات، سرانجام نیروهای لشکر ۱۴ امام حسین<sup>(ع)</sup> - که از جنوب به غرب منتقل شده بودند - برای تصرف دو ارتفاع گلان ۱ و ۲ آماده شدند. تیپ ۴۸ فتح نیز مأموریت داشت ارتفاع ژاژیله را تصرف کند. نیروهای لشکر ۱۴ که در ساعت ۳:۳۰ بامداد با نیروهای دشمن درگیر شدند، تا روشن شدن هوا به جز ارتفاع گلان ۲، دیگر اهداف خود را تصرف کردند.

در محور گناو نیز نیروهای تیپ ۱۱۰ پاسگاه گناو را دوباره تصرف کردند. در روز چهارم تنها پل لوله‌یی روی رودخانه چومان فروریخت که این حادثه بر مشکلات پشتیبانی افزود. از این پس، تلاش برای احداث پل بیلی افزایش یافت.

متتعاقب موفقیت لشکر ۱۴ امام حسین<sup>(ع)</sup> در اغلب محورها (به جز گلان ۲) و دست نیافتن تیپ ۴۸ فتح به ارتفاع ژاژیله، پیشنهاد شد که ادامه‌ی عملیات متوقف شود تا با تأمین عقبه‌ها و بازسازی یگان‌ها، عملیات با آمادگی بیشتری دوباره آغاز شود، اما پس از بحث و بررسی در نهایت تصمیم بر ادامه‌ی عملیات گرفته شد.

در شب پنجم عملیات لشکر ۱۴ و تیپ ۴۸ برای تکمیل مأموریت خود دوباره وارد عمل شدند، اما موفقیتی کسب نکردند. همچنین در محور گناو، پاتک دشمن روی ارتفاع کانی‌بدار سبب شد نیروهای تیپ ۱۱۰ عقبنشینی کنند. در همین شب، تا ساعت ۶:۳۰ بامداد دشمن سهراهی ژاژیله را تصرف کرد و در پی آن بر آتش خود روی ارتفاعات افزود؛ همین موجب شد تا نیروهای تیپ ۴۸ به طور کامل از این محور عقبنشینی کنند.

در وضعیت جدید، بحث و بررسی درباره‌ی نحوه‌ی ادامه‌ی عملیات شروع شد. اصرار قرارگاه رمضان بر اجرای عملیات روی ارتفاعات

گردهرش و قمیش برای تدارک و پشتیبانی نیروهای خودی که داخل خاک عراق بودند، موجب شد تا به محور قشن و یال سیراوه تا قله‌ی وراز توجه بیشتری شود. ضمن این‌که، لشکر ۲۵ کربلا و لشکر ۵ نصر نیز از جبهه‌ی جنوب به جبهه‌ی غرب متقل شدند و یگان‌های دیگری نیز برای رسیدن به منطقه‌ی عملیات در راه بودند.

بر اساس طرح‌ریزی ادامه‌ی عملیات، در این مرحله لشکرهای ۲۵ کربلا و ۵ نصر در شب هفتم وارد عمل شدند. لشکر ۵ مأموریت داشت که ارتفاعات گلان ۱ و گلان ۲ را تصرف کند. لشکر ۲۵ نیز مأموریت داشت علاوه بر تأمین محور قشن، روی گلان ۲ با لشکر ۵ الحاق کند.

عملیات تا صبح ادامه یافت و به جز مقبر فرماندهی دشمن در گلان ۲، دیگر اهداف تأمین شد، اما الحاق لشکر ۵ و لشکر ۲۵ روی گلان ۲ انجام نشد. با آغاز روشنایی هوا پاتک دشمن شروع شد، لیکن بر اثر مقاومت نیروهای خودی و آتش پشتیبانی که پس از چند روز تقویت شده بود، سرانجام در ساعت ۱۱:۳۰ الحاق دو لشکر ۵ و ۲۵ انجام شد. موفقیت به دست آمده در این مرحله موجب امیدواری برای ادامه‌ی عملیات شد.

### طرح‌ریزی و اجرای عملیات در مرحله‌ی جدید

در بحث‌ها و بررسی‌هایی که در اول اردیبهشت ۱۳۶۶ انجام گرفت، ادامه‌ی عملیات کربلای ۱۰ چنین طرح‌ریزی شد:

- در محور قرارگاه کردستان: لشکر ۱۵۵ شهدا در کله‌گاوی، تیپ نبی اکرم<sup>(ص)</sup> در یال بسن و تیپ بیت‌المقدس در ادامه‌ی یال ارتباطی اجرای عملیات کنند.

- در محور قرارگاه نجف: لشکر ۲۵ کربلا برای تکمیل یال قشن و لشکر ۵ نصر روی یال گلان به سمت ژاژیله و لشکر ۱۴ امام حسین<sup>(ع)</sup> روی ارتفاع ژاژیله عملیات کنند. همچنین لشکر ۵ نصر در مرحله‌ی دوم روی همین

محور عملیات را ادامه دهد. در همین محور، مقرر شد لشکر ۱۱ امیرالمؤمنین<sup>(۴)</sup> روی خط مقابل ارتفاع هزارکانیان و تیپ ۴۸ فتح از یال میراوه به طرف ارتفاع آمدین عمل کنند و لشکر ۲۵ کربلا مأموریت داشت روی ارتفاع آمدین عملیات کند. همچنین لشکرهای ۳۳ المهدی<sup>(ع)</sup> و ۴۱ شارالله مأموریت داشتند تنگه‌ی وراز را مسدود کنند.

در محور قرارگاه رمضان نیز قرار شد ارتفاعات ویسی، قمیش و دولبشك تصرف شود و سپس لشکرهای ۳۳ و ۴۱ در دولبشك و لشکرهای ۱۴ و ۵ در ارتفاعات قمیش مستقر شوند. همچنین قرار شد جهاد سازندگی برای احداث جاده روی قشن، یال میراووه، بالوکاوه، از سرگلو به گامو و همچنین از سرگلو به شاشو، اقدام کند.

با تلاش و همت فرماندهان و نیروهای رزمnde، تیپ ۴۸ در شب دهم نیروهایش را در یال میراووه مستقر کرد، اما با افزایش فشار دشمن عقب‌نشینی کرد و در یال شاشو مستقر شد. لشکر ۱۱ امیرالمؤمنین<sup>(۴)</sup> در شب نهم زیر گامو تا شاشو مستقر شد که این اقدام ضعف جبهه‌ی گامو را تا اندازه‌ی رفع کرد. در شب هشتم لشکر ۵ نصر از گلان ۲ به پایین عمل کرد، ولی تنها یک پایگاه از سه پایگاه دشمن روی قشن را تصرف کرد. در شب دهم دشمن از ارتفاعات گلان ۱ و ۲ نفوذ کرد و ارتفاع گلان را تصرف کرد. در پی آن لشکرهای ۳۳ و ۴۱ برای تکمیل اهداف عملیات و بازپس‌گیری گلان وارد عمل شدند و سرانجام با تصرف و پاکسازی منطقه از نیروهای دشمن، خط پدافندی تشکیل دادند.

به این ترتیب، سرانجام به دلایلی متعدد از جمله هوشیاری دشمن، نداشتن آمادگی لازم، گستردگی طرح و تناسب نداشتن آن با توان، ناهمانگی میان عملیات منظم و عملیات نامنظم و برخی عوامل دیگر، عملیات متوقف شد.<sup>(۴)</sup>

## نتایج عملیات

به طور کلی، در این عملیات بخشی از هدف‌های عملیات تأمین شد و زمینه‌ی اجرای عملیات بعدی برای تصرف شهر ماووت و پیشروی به سوی ارتفاعات مشرف بر شهر سلیمانیه‌ی عراق فراهم گردید. مهم‌تر از همه، پس از این عملیات امکان تردد نیروهای قرارگاه رمضان به داخل خاک عراق - که تا این زمان بسیار مشکل بود - تسهیل شد. در عملیات کربلای ۱۰ بیش از ۱۲۵۰ کیلومترمربع از خاک عراق تصرف شد و بخشی از زمین‌های مرزی ایران نیز آزاد شد و چندین ارتفاع مهم منطقه به تصرف رزم‌مندگان درآمد.\*

## بازتاب عملیات کربلای ۱۰

اجرای عملیات در غرب کشور و همزمانی آن با عملیات فتح ۵ از جمله موضوعاتی بود که توجه خبرگزاری‌ها را به خود جلب کرد، چنان‌که فرستاده‌ی ویژه‌ی خبرگزاری فرانسه، پس از بازدید از ارتفاعات ماووت در خاک عراق، در گزارشی به نقل از تحلیل گران گفت:

عملیات مزبور برای ایران این هدف را در پی دارد که رقیب را در لحظه‌یی که عملیات بسیار مهم‌تری در جنوب جریان دارد، در شمال سرگرم کند.<sup>(۵)</sup> هفتنه‌نامه‌ی جینز دیپنس، با توجه به گزارش‌های منتشر شده‌ی عراق مبنی بر ختی‌سازی تهاجم‌های ایران نوشت:

به رغم ادعاهای عراق مبنی بر ختی کردن این عملیات [کربلای ۱۰] به نظر می‌رسد که ایران توانسته است در شمال شرقی عراق، در آخرین عملیات رزمی خود به موفقیت برسد و تا ۳۴ کیلومتر در عمق خاک عراق پیشروی کند.<sup>(۶)</sup> تجزیه و تحلیل روزنامه‌ی ژاپنی کی‌زایب از عملیات کربلای ۱۰ نیز قابل توجه است:

---

\* جمع‌بندی نتایج عملیات کربلای ۱۰ با استفاده از کتاب تنبیه متجاوز، نوشته‌ی حسین اردستانی، ص ۳۲۵، از انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، در اینجا درج شده است.

این حملات نشانه‌ی عزم ایران برای ادامه‌ی جنگ بوده و تلاش‌هایی که گفته می‌شود به منظور خاتمه دادن به این جنگ انجام گرفته، بی‌ثمر است.<sup>(۷)</sup> آقای هاشمی، فرمانده عالی جنگ و رئیس وقت مجلس شورای اسلامی، در تشریح این عملیات و اهداف جمهوری اسلامی از آن گفت:

در آینده خواهیم دید همانند نقشی که فاو، در جنوب به عنوان دروازه‌ی ورودی به نقاط دیگر ایفا می‌کند، این منطقه چنین وضعی را در شمال جبهه، در کردستان خواهد داشت.<sup>(۸)</sup>

سخنان آقای هاشمی بیانگر اهمیت عملیات و همچنین اهداف ایران در منطقه‌ی شمال غرب بود که سپاه پاسداران در سلسله عملیات‌هایی از مأووت تا والفجر<sup>۹</sup>، آن را اجرا کرد.

## عملیات فتح ۵

قرارگاه رمضان سپاه پاسداران با سازماندهی و اجرای عملیات در عمق خاک عراق در سال ۱۳۶۶، موقعیتی جدید فراهم کرد. بر پایه‌ی همین موقعیت، سلسله تلاش‌های سیاسی برای گسترش همکاری با گروه‌های عراقی مخالف حکومت صدام (معارضان عراقی) به شکل‌گیری مقدمات اجرای عملیات نامنظم فتح ۵ در شمال سلیمانیه انجامید. این عملیات همزمان با عملیات کربلای ۱۰ در منطقه‌ی مأووت، در ساعت ۱۴:۰۷ با مدد ۲۵ فروردین ۱۳۶۶، از درون خاک عراق آغاز شد. سرعت عمل نیروها و گستردگی عملیات موجب غافل‌گیری دشمن شد و در مدت ۲ تا ۳ ساعت پس از آغاز عملیات، همه‌ی اهداف عملیات نامنظم فتح ۵ تصرف شد. در عین حال، نداشتن توان و امکانات لازم برای مقابله با فشارهای قوای عراقی و متصل نبودن مناطق تصرف شده‌ی داخل عراق با مناطق در اختیار قوای خودی در داخل خاک ایران، سبب شد به تدریج دشمن همه‌ی مواضع تصرف شده را باز پس گیرد.

### از ماووت تا حلبچه

تلاش‌های جدید سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در منطقه‌ی غرب کشور در چارچوب استراتژی جدید، اساساً بدین منظور طرح‌ریزی و اجرا شد که با بازکردن عقبه‌ی گروه‌های معارض کرد عراقی به ایران و اتصال منطقه‌ی آزاد شده از خاک عراق به ایران، در منطقه‌ی شمال غرب، جبهه‌ی جدید در برابر دشمن گشوده شود. چنین پیش‌بینی می‌شد که با توجه به موفقیت معارضان عراقی و موقعیتی که برای پیروزی آن‌ها وجود داشت، با پیشروی در عمق منطقه، دشمن در نهایت برای مقابله، به نقل و انتقالات وسیع از منطقه‌ی جنوب به غرب خواهد پرداخت و این امر به منزله‌ی فراهم شدن مقدمه‌ی اجرای عملیات در جنوب خواهد بود. ضمن این‌که، جبهه‌های جدیدی در شمال غرب در برابر دشمن گشوده شده و بخشی از نیروها و فرماندهی دشمن را تجزیه خواهد کرد.

در این چارچوب، پس از اجرای دو عملیات کربلای ۱۰ و فتح ۵ در اردیبهشت سال ۱۳۶۶، سلسله عملیات‌هایی در دو مرحله در منطقه‌ی شمال غرب طرح‌ریزی و اجرا شد. مرحله‌ی اول شامل عملیات نصر ۴ و نصر ۷ بود که یگان‌های نیروی زمینی سپاه پاسداران به ترتیب در ۳۱ خرداد و ۱۳ مرداد ۱۳۶۶ آن را اجرا کردند. مرحله‌ی دوم این عملیات‌ها پس از فراغت نیروی دریایی سپاه از درگیری سه‌ماهه‌ی (شهریور، مهر، آبان) با امریکا در خلیج فارس در ۲۹ آبان ۱۳۶۶، با عملیات نصر ۸ آغاز شد و با عملیات‌های بیت‌المقدس ۲ و بیت‌المقدس ۳ در ماووت ادامه یافت و سرانجام با عملیات والفجر ۱۰ در حلبچه پایان یافت.

در جدول صفحه‌ی بعد نمایی از این سلسله عملیات‌ها آمده است.

## عملیات‌های مهم سپاه پاسداران در جبهه‌ی شمال غرب (۹ ماه آخر سال ۱۳۶۶)

نام عملیات	تاریخ	منطقه	نتایج عملیات
نصر ۴	۶۶/۳/۳۱	ماووت	بخشی از منطقه‌ی ماووت، از جمله شهر و دشت ماووت و ارتفاعات ژاژیله، شاخ قشن و بالوسه (در مجموع ۷۰ کیلومترمربع) تصرف شد.
نصر ۷	۶۶/۵/۱۴	محور سردشت	ارتفاعات دوپازا و بلفت در ۳۰ کیلومترمربع آزاد شد.
نصر ۸	۶۶/۸/۲۹	ماووت	بخش دیگری از منطقه‌ی ماووت، از جمله ارتفاعات گردهرش تصرف شد.
بیت المقدس ۲	۶۶/۱۰/۲۵	ماووت	بخش دیگری از منطقه‌ی ماووت شامل ارتفاعات قمیش و ویولان و تنگه‌ی گوجار فتح شد.
بیت المقدس ۳	۶۶/۱۲/۲۳	ماووت	بخش دیگری از منطقه‌ی ماووت شامل ارتفاع مهم و مرتفع گوجار به تصرف رزمدگان اسلام درآمد.
والجرو ۱۰	۶۶/۱۲/۲۴	حلبچه	بخش وسیعی از استان سلیمانیه، از جمله شهرهای حلبچه، دوجیله و خورمال تصرف شد.

### عملیات نصر ۴

در عملیات کربلای ۱۰ - که آغاز اجرای استراتژی عملیاتی جدید ایران بود - برخی ارتفاعات از جمله ژاژیله، اسپیدار، گلان، شاخ قشن و بالوسه آزاد شد، اما توقف عملیات از یک سو و تلاش دشمن برای بازپس‌گیری مناطق تصرف شده از سوی دیگر، سبب شد تا عملیات نصر ۴ برای تداوم عملیات کربلای ۱۰ و با هدف تصرف شهر ماووت عراق و ارتفاعات ژاژیله طرح‌ریزی شود. در واقع، عملیات نصر ۴ برای تکمیل اهداف عملیات کربلای ۱۰ طراحی شد و این امیدواری وجود داشت که موفقیت در اجرای این عملیات، مقدمات تصرف ارتفاع گردهرش واقع در غرب رودخانه‌ی قلاچولان را فراهم کند.

### موقعیت منطقه

شهر ماووت میان ارتفاعات بلند با یال‌های به هم پیوسته، صخره‌بی و صعب‌العبور واقع شده است که تصرف آن بسیار دشوار است. ارتفاعات این منطقه از شمال به مرز سردشت و رودخانه‌ی زاب و از جنوب به شهرک ماووت و جاده‌ی آسفالت متنه‌ی می‌شود. تسلط و اشراف ارتفاعات بر قسمت‌هایی از منطقه‌ی ماووت و پایگاه و پادگان نظامی و مواضع توپخانه در این منطقه، بر اهمیت و ارزش نظامی این ارتفاعات افزوده است.

ارتفاعات این منطقه شامل گامو، هزارکانیان، بالوکاوه، قشن، گلان، ژاژیله، بالوسه در شرق رودخانه‌ی قلاچولان و ارتفاعات گردهرش، ویولان، قمیش، دولبشك، الاغلو و گوجار در غرب آن است. جاده‌های موجود در منطقه، راه‌های وصولی به شهر ماووت را برای ایران از سردشت و بانه و برای عراق از چوارتا و سلیمانیه تسهیل می‌کند.

در منطقه‌ی ماووت، شهر ماووت به لحاظ موقعیت و قدمت اهمیت بسیاری دارد. اجرای عملیات کربلای ۱۰ و پی بردن عراق به اهمیت این منطقه و شهر ماووت، به افزایش حضور قوای دشمن در این منطقه و تبدیل ماووت به شهری نظامی انجامید.<sup>(۹)</sup>

### طرح مانور

با توجه به وضعیت زمین منطقه‌ی عملیات، تصرف شهر ماووت بدون تصرف ارتفاعات مشرف بر آن امکان‌پذیر نبود؛ از این رو منطقه به چهار محور تقسیم شد: ۱. یال غربی ارتفاع گلان (بزرگ) و ارتفاع ژاژیله. ۲. ادامه‌ی یال ارتفاع قشن تا آخر قله‌های ۱، ۲ و ۳ و شهر ماووت. ۳. یال میراوه و یال بالوکاوه (ارتفاعات دوقلو). ۴. محدوده‌ی دشت از بالوسه تا یال غربی قشن. در طرح ریزی عملیات بر اهمیت تپه دوقلو و تصرف و حفظ آن تأکید شد و درباره‌ی نحوه‌ی عملیات روی ارتفاع ژاژیله

و نیز ثبیت خطوط دفاعی در جلو شهر ماووت بحث و بررسی شد. در این عملیات، قرارگاه نجف فرماندهی و هدایت عملیات را عهده‌دار بود و ۹ یگان پیاده از نیروی زمینی سپاه را تحت امر داشت. تیپ زرهی ۳۸ ذوالفقار سپاه نیز مأموریت پشتیبانی و اجرای آتش را بر عهده داشت.

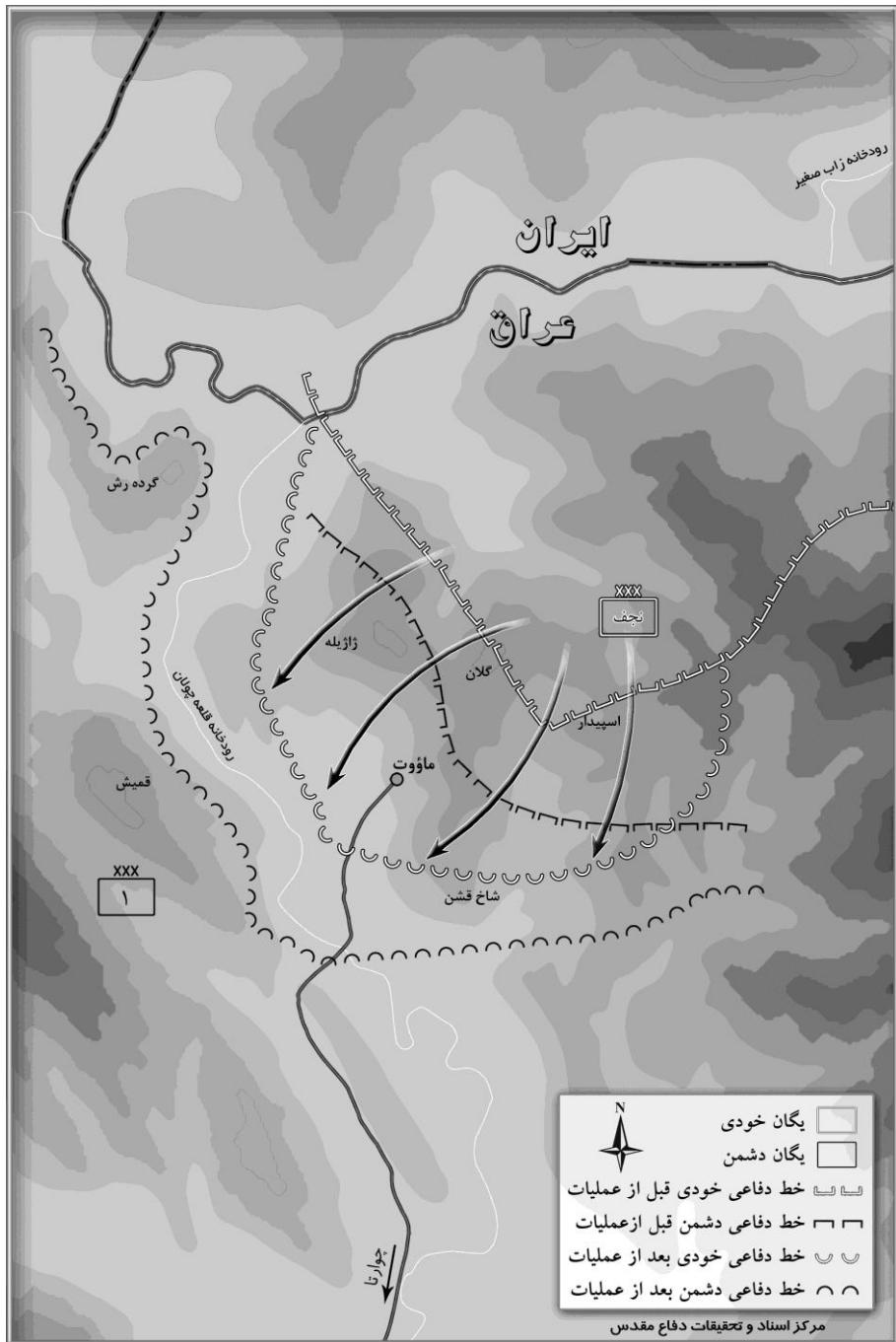
چنان‌که پیش از این اشاره شد، دشمن از مدت‌ها قبل در خصوص سمت اصلی تلاش رزمندگان اسلام در این منطقه حساس شده بود، به ویژه آن‌که در این منطقه اقداماتی برای احداث جاده و همچنین تحرکات نظامی دیگر انجام می‌شد. در مقابل، ارتش عراق نیز نیروهایش را افزایش و آرایش آن‌ها را تغییر داد. از این رو با توجه به اقدامات و تلاش‌های دشمن، به خصوص اجرای آتش نسبتاً شدید روی ارتفاعات گلان و قشن - که نقشی مهم در طرح مانور عملیات نیروهای خودی داشتند - و همچنین حملات هوایی ارتش عراق، به نظر می‌رسید که دشمن هوشیار شده و اجرای عملیات خودی برای او محتمل شده است.<sup>(۱۰)</sup>

### اجرای عملیات

حرکت نیروها از غروب روز سه‌شنبه ۳۰ خرداد ۱۳۶۶، به سمت هدف‌های تعیین شده آغاز شد. نیروهای لشکر ۱۴ امام حسین<sup>(۱۱)</sup> و لشکر قدس که اجرای عملیات روی ارتفاع ژاژیله را بر عهده داشتند، به دلیل مسافت طولانی، تلاش بسیاری برای رسیدن به هدف کردند. سرانجام در ساعت ۱:۱۰ بامداد ۳۱ خرداد ۱۳۶۶، با این‌که برخی یگان‌ها هنوز در راه بودند، درگیری با نیروهای دشمن آغاز شد و در ساعت ۲ بامداد رمز عملیات به نام مبارک "یا امام جعفر صادق<sup>(۱۲)</sup>" قرائت و درگیری در همه‌ی محورها شروع شد.

عملیات ۱۵ شب‌انه روز ادامه یافت، اما نتایج شبِ اول عملیات اهمیت بسیاری داشت، زیرا بر پایه‌ی غافل‌گیری نسبی دشمن، تأمین اهداف عملیات امکان‌پذیر بود. در شب اول، لشکر ۲۵ کربلا به سهولت قله‌های ۱ و ۲ ارتفاع

عملیات نصر ۴ - ۱۳۶۷/۳/۳۰: محورهای عملیات، آخرین حد پیشروی



قشن را تصرف کرد. لشکر ۱۴ امام حسین<sup>(ع)</sup> نیز اهداف خود را روی ارتفاع گلان تصرف و تأمین کرد. همچنین لشکر قدس پایگاههای دشمن را در جنوب ارتفاع ژاژیله تصرف کرد.

موقیت‌های اولیه در این محور و ادامه‌ی تلاش‌های لشکر قدس و لشکر ۱۴ امام حسین<sup>(ع)</sup> به الحاق نیروهای این دو لشکر روی جاده‌ی آسفالت ماووت - سورقات هم‌زمان با روشنایی هوا، انجامید و همین موقیت موجب تسلط بر شهر ماووت شد، و نیروها در موضع جدید مستقر شدند. لشکر ۳۲ انصار نیز توانست قله‌ی ۱۵۹۶ بالوکاوه را تصرف کند و تیپ ۱۱ امیرالمؤمنین<sup>(ع)</sup> نیز تپه دوقلو را تصرف کرد.

با وجود تأمین بخش مهمی از اهداف، به دلیل الحاق نکردن لشکر ۱۴ امام حسین<sup>(ع)</sup> و لشکر ۵۷ حضرت ابوالفضل<sup>(ع)</sup>، شهر ماووت در شب اول به طور کامل سقوط نکرد و دشمن همچنان در قسمت غربی به حضور و مقاومت خود ادامه داد.

دشمن برای جلوگیری از موقیت رزم‌ندگان تلاش خود را روی ارتفاع قشن متمرکز کرد تا شهر ماووت را از محاصره خارج کند. اهمیت این ارتفاع سبب شد تا در ادامه‌ی عملیات، لشکرهای ۴۱ شار الله و ۳۳ المهدی<sup>(ع)</sup> - که مأموریت تصرف و پاکسازی باقی‌مانده‌ی موضع دشمن را در غرب شهر ماووت داشتند - در این محور برای تثبیت ارتفاع قشن وارد عمل شوند.

درگیری روی ارتفاع قشن در شب دوم عملیات نیز ادامه‌ی یافت که در این شب یال قشن پاکسازی شد و نیروهای خودی به سمت ماووت پیشروی کردند.

عملیات نصر ۴، پانزده روز ادامه یافت و با تلاش رزم‌ندگان سرانجام بخشی از منطقه‌ی ماووت از جمله شهر و دشت ماووت و ارتفاعات ژاژیله، شاخ قشن، بالوسه و نقاطی دیگر، در مجموع حدود ۷۰ کیلومتر مربع از سرزمین‌های عراق تصرف شد.

اهمیت و نتایج پیروزی در عملیات نصر<sup>۴</sup> سبب شد تا دشمن برای بازپس‌گیری ارتفاعات، علاوه بر بمباران شدید با هواپیما، حتی از راکت‌های حاوی سیانور که با هلی کوپتر شلیک می‌شد، استفاده کند. ناکامی دشمن نیز موجب شد تا عراق در استراتژی جدید خود برای مقابله با تلاش‌های جمهوری اسلامی، سازمان مجاهدین خلق (منافقین) را در این منطقه فعال کند و برای دستیابی به اطلاعات مورد نیاز مزدوران این گروه را به کار گیرد. متقابلاً، سازمان منافقین نیز برای این منظور، انرژی و آمادگی بسیاری داشت. البته استفاده عراق از منافقین به نوعی مقابله با جمهوری اسلامی در به کار گیری گروههای کُرد معارض عراقی، محسوب می‌شد. در اجرای استراتژی جدید عراق، در بهار سال ۱۳۶۶، رجوی در بغداد با صدام ملاقات کرد و قرار شد منافقین عملیات‌هایی نامنظم را طراحی و اجرا کند. بدین ترتیب، استقرار تیم‌های شناسایی منافقین و اجرای اقدامات شناسایی آغاز شد. نظر به اهمیت و ابعاد جدید تلاش‌های منافقین در هم‌پیمانی گسترده با حکومت عراق، رجوی در پیامی به نیروهای شناسایی خود دستور داد تا در خصوص باقی گذاشتن هرگونه رد پا از خود بسیار هوشیار باشند.<sup>(۱۱)</sup>

## \* عملیات نصر<sup>۷</sup>

استقرار نیروهای دشمن روی ارتفاعات بلند منطقه‌ی سرداشت، به ویژه ارتفاع دوپاز، استقرار نیروهای خودی را در منطقه دچار مشکلاتی کرده بود و متقابلاً تردد نیروهای ضد انقلاب را تسهیل کرده و آن‌ها را زیر پوشش

\* عملیات نصر<sup>۵</sup> تک محدودی بود که آن را لشکر<sup>۸</sup> نجف سپاه پاسداران با به کار گیری سه گردن، با هدف آزادسازی ارتفاعات فرفري و کله‌قندی در جنوب ارتفاع دوپاز در منطقه‌ی مرزی سرداشت - قلعه‌دیزه در تاریخ ۱۳۶۶/۴/۳ با موفقیت به اجرا درآورد. عملیات نصر<sup>۶</sup> نیز تک محدودی بود که ارتش جمهوری اسلامی ایران آن را در تاریخ ۱۳۶۶/۵/۱۰ در ارتفاعات میمک در منطقه‌ی ایلام اجرا کرد و نیمی از ارتفاعاتی را که ارتش عراق در ۱۳۶۶/۵/۳ اشغال کرده بود، آزاد کرد.

خود قرار داده بود. به همین دلیل، عملیات نصر ۷ با هدف خارج کردن منطقه‌ی عمومی سردشت از زیر دید و تیر دشمن و متقابلاً زیر دید و تیر قرار دادن شهر قلعه‌دیزه‌ی عراق و مهار تردد نیروهای ضد انقلاب در محور سردشت طرح ریزی شد.

### موقعیت منطقه

ارتفاع دوپازا (۲۷۹۱ متر) بلندترین ارتفاع منطقه است که در امتداد سلسله ارتفاعات دوپازا در ۱۳ کیلومتری غرب سردشت در خط نوار مرزی قرار دارد. دوپازا از شمال به دو ارتفاع اسپیدار و بلفت، از جنوب به ارتفاعات لکلک، شهید زین‌الدین، کله‌قندی و فرفی محدود می‌شود و از شرق به کوه‌های رستم‌آlian و کانی‌رش و از غرب به دشت قلعه‌دیزه و شهر قلعه‌دیزه‌ی عراق متنه می‌شود.

### طرح مانور

طرح ریزی عملیات و اقدامات آماده‌سازی عملیات با وجود دشواری‌های بسیار، به ویژه تسلط و اشراف نیروهای دشمن بر منطقه و قرار داشتن همه‌ی اقدامات خودی در زیر دید نیروهای دشمن انجام شد. عملیات برای اجرا در دو مرحله طرح ریزی شد. در مرحله‌ی اول، تصرف ارتفاعات مهم دوپازا و یال‌های آن، تپه شاه‌مرادی و تصرف یال ارتفاعات بلفت (خودی) مورد تأکید بود. تصرف ارتفاع بلفت (عراق) نیز برای مرحله‌ی دوم در نظر گرفته شد. با توجه به اهمیت عملیات در مرحله‌ی اول، لشکر ۳۱ عاشورا و لشکر ۲۷ محمد رسول‌الله<sup>(ص)</sup> و تیپ ۱۸ الغدیر تأمین اهداف عملیات را در این مرحله به عهده داشتند و تیپ ۲۹ نبی‌اکرم<sup>(ص)</sup> برای مرحله‌ی دوم در نظر گرفته شد.

عملیات نصر ۷ - ۱۴/۵/۱۳۶۶: محورهای عملیات، آخرین حد پیشروی



## اجرای عملیات

پس از فراهم شدن مقدمات لازم و در موقعیتی که دشمن هوشیار به نظر می‌رسید، عملیات نصر<sup>۷</sup> با دو لشکر و دو تیپ از نیروهای سپاه پاسداران در ساعت ۲:۳۰ بامداد ۱۴ مرداد ۱۳۶۶، با رمز مقدس "یا فاطمه زهرا(س)" آغاز شد. با وجود هوشیاری نسبی دشمن، تهاجم سریع نیروهای خودی سبب شد تا همه‌ی اهداف عملیات در مرحله‌ی اول تصرف و تأمین شود. مرحله‌ی دوم آن نیز پس از اجرای آتش توپخانه روی مواضع دشمن، از دو محور جاده و یال بلفت آغاز شد و نیروهای تیپ ۲۹ نبی اکرم<sup>(ص)</sup> پس از ۳ ساعت درگیری اولین قله‌ی بلفت را تصرف کردند.

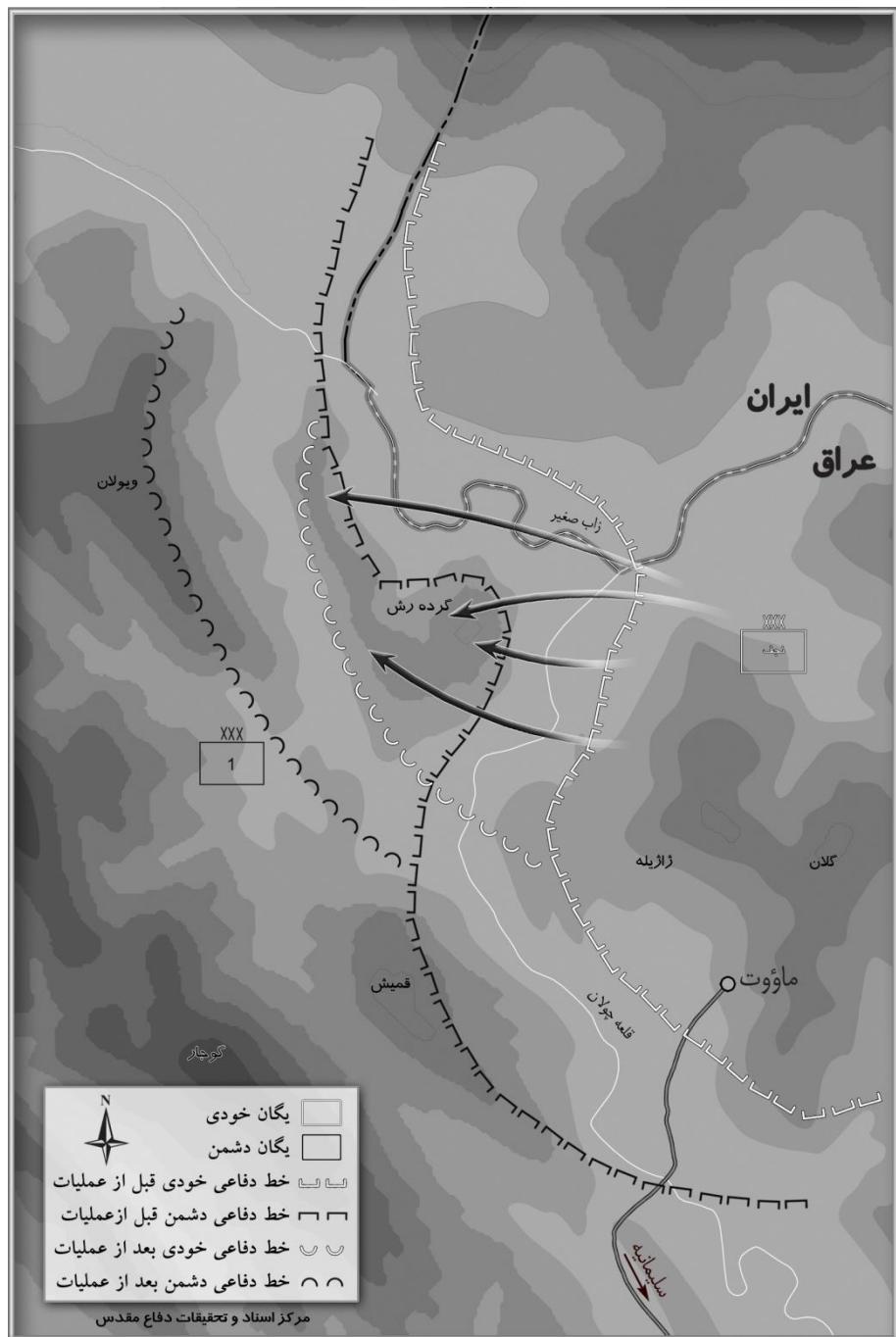
با توجه به اهمیت این منطقه، دشمن در طول ۱۰ شب‌انه‌روز با پاتک‌های سنگین برای بازپس‌گیری مناطق تصرف شده کوشید، اما موفق نشد. در این عملیات ارتفاعات دوپازا و بلفت و منطقه‌یی به وسعت ۳۰ کیلومترمربع آزاد شد.

## عملیات نصر<sup>۸</sup>

در تداوم سلسله عملیات‌هایی که در منطقه‌ی شمال غرب انجام شد، عملیات نصر<sup>۸</sup> با هدف تسلط بر بخشی از رودخانه‌ی قلعه‌چولان (قلاقچولان)، تسهیل عبور نیروها و تصرف ارتفاعات مهم منطقه، به ویژه ارتفاع گرده‌رش، و برای ورود به زمین منطقه‌ی غرب رودخانه‌ی قلعه‌چولان، طرح‌ریزی شد.

معضلات موجود در منطقه، به ویژه محدودیت‌ها و فقدان عقبه در موقعیت خاص جوی، با فرارسیدن فصل سرما افزایش یافت. ضرورت اجرای این عملیات، بیش‌تر برای فراهم کردن مقدمات عملیات گستردگی در منطقه‌ی شمال غرب بود. به همین دلیل، با وجود دشواری‌های بسیار، برای فراهم کردن مقدمات عملیات و طرح‌ریزی مانور عملیات تلاش شد.

عملیات نصر - ۸ - ۱۳۶۶/۸/۲۹: محورهای عملیات، آخرین حد پیشروی



### \* طرح مانور

عملیات نصر ۸ با هدف تصرف ارتفاع گردهرش تحت فرماندهی قرارگاه نجف به شرح زیر طرح ریزی شد:

- ۰. تصرف نیمه‌ی جنوبی ارتفاع ۱۴۱۸ (قله‌ی دوم)، لشکر ۲۱ امام رضا<sup>(ع)</sup>.
  - ۰. تصرف نیمه‌ی شمالی ارتفاع ۱۴۱۸ و تصرف ارتفاع ۱۳۹۱ (قله‌ی سوم)، لشکر ۵۷ حضرت ابوالفضل<sup>(ع)</sup>.
  - ۰. تصرف نیمه‌ی غربی ارتفاع ۱۴۲۶ (قله‌ی اول)، لشکر ۱۱ امیر المؤمنین<sup>(ع)</sup>.
  - ۰. تصرف نیمه‌ی شرقی ارتفاع ۱۴۲۶ (قله‌ی اول)، تیپ ۱۲ قائم<sup>(ع)</sup>.
  - ۰. تصرف ارتفاعات ۱۳۱۷ و ۱۳۴۸ (قله‌ی چهارم)، لشکر ۱۵۵ ویژه‌ی شهدا.
- همچنین لشکرهای ۷ ولی‌عصر<sup>(ع)</sup> و ۵۲ قدس و تیپ‌های ۳۵ امام حسن<sup>(ع)</sup> و مسلم بن عقیل برای احتیاط قرارگاه در نظر گرفته شدند.

### اجرای عملیات

نیروها با حرکت از محورهای مختلف، پس از ۵ تا ۸ ساعت راه‌پیمایی، در نزدیکی موضع دشمن استقرار یافتند و در انتظار اعلام رمز عملیات بودند. سرانجام ساعت ۱:۱۶ بامداد ۲۹ آبان ۱۳۶۶، عملیات نصر ۸ با رمز مبارک "یا محمد بن عبدالله ادرکنی، ادرکنی، ادرکنی" آغاز شد. یگان‌ها به طور هماهنگ به موضع دشمن یورش بردن و تنها یک ساعت پس از آغاز عملیات، هدف‌های خود را در قله‌های ۱۴۲۶، ۱۴۱۸، ۱۳۹۱ تصرف کردند. همچنین قرارگاه تاکتیکی تیپ ۳۹ دشمن و مقر گردان ۱ این تیپ به دست نیروهای خودی تصرف شد و تنها مقر گردان ۲ تیپ ۳۹ در ادامه‌ی یال شمال گردهرش همچنان در دست دشمن باقی ماند. با وجود فشارها و پاتک‌های

---

\* این بحث با استفاده از خلاصه‌ی گزارش مجموعه‌ی عملیات جبهه‌ی شمال غرب سند شماره‌ی ۵۹۹/گ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ تدوین شده است.

یگان‌های دشمن در روز اول، نیروهای خودی مواضع تصرف شده را پاکسازی و تأمین کردند.

در شب دوم، یک گردان از لشکر ویژه‌ی شهداء، با عبور از لشکر ۵۷، روی ادامه‌ی یال گردهرش وارد عمل شد و آن را تصرف کرد. در ادامه‌ی عملیات، با وجود فشارهای دشمن، سرانجام پس از یک هفته نبرد در وضعیت جوی نامساعد روی ارتفاعات صعب‌العبور، در نهایت بخشی دیگر از منطقه‌ی عمومی مأووت شامل ارتفاع گردهرش به دست نیروهای خودی تصرف شد.

## عملیات بزرگ بیتالمقدس ۲

تصرف ارتفاع گردهرش در عملیات نصر<sup>۸</sup>، امکان عبور از رودخانه‌ی قلعه‌چولان و ورود به غرب آن و گسترش به سمت شمال غربی و جنوب منطقه را فراهم کرد. ضمن این‌که، اجرای عملیات نصر<sup>۴</sup> و تصرف شهر مأووت نیز امکان پیشروی در جناح چپ منطقه، شامل شرق رودخانه‌ی قلعه‌چولان را فراهم کرد. نتایج مجموعه موقوفیت‌های به دست آمده در عملیات‌هایی که در منطقه‌ی شمال غرب اجرا گردید، سبب شد تا موقعیت لازم برای اجرای عملیاتی بزرگ در شمال سلیمانیه فراهم شود.

ضرورت تداوم عملیات در محور مأووت، موجب شد عملیات بیتالمقدس<sup>۲</sup> در ۲۵ دی ۱۳۶۶، در سخت‌ترین وضعیت جوی و در میان برف و سرما، با هدف "تصرف جاپا برای نزدیکی به شهر سلیمانیه و سدّ دوکان و قلعه‌دیزه‌ی عراق" طرح‌ریزی و اجرا شود.

در چنین اوضاعی یگان‌ها علاوه بر مشکلاتی که برای استقرار داشتند، هنگام پیشروی و رسیدن به مواضع دشمن نیز با دشواری‌های بسیاری مواجه بودند، چنان‌که برخی نیروها مسیرهای طولانی را در برف و کوهستان به مدت ۶ تا ۸ ساعت می‌پیمودند. تراکم برف در برخی محورها سبب شده

بود که نیروها تا زانو در برف فروروند و همین امر توان آن‌ها را کم می‌کرد. بخشی از مشکلات ناشی از اوضاع جوئی و زمین موجب تأخیر در جا به جایی سریع نیروها می‌شد، طوری که پس از گذشت ۴۸ ساعت نیروها می‌بایست به دلیل خستگی، خیسی و گل آلود بودن لباس‌ها و بیماری تعویض می‌شدند. فرمانده یکی از یگان‌های سپاه در این باره گفت:

در خط سنگر نداریم، زمین خیلی گل و شل است، امکان کار نمی‌دهد. پرکردن گونی هم به خاطر وضع زمین ممکن نیست. نیروها در اینجا دیگر توانی ندارند.

فرمانده یکی از یگان‌های سپاه نیز درباره‌ی یک گردان از نیروهایی که پای کار آمدند گفت:

چادر نمی‌شد زد، چون نزدیک خط بود. [نیروها] پتو روی خود کشیدند. حدود ۲۰ - ۳۰ سانتی‌متر برف روی آن‌ها نشسته بود. ۳ نفر حالشان بسیار بد شد و بیهوش شدند. یک نفر هم بر اثر سرمای شدید شهید شد. اجرای عملیات در چین و ضعیت بسیار دشوار، علاوه بر ملاحظات مختلفی که وجود داشت، اساساً به این امید و انتظار انجام می‌شد تا مقدمات غافل‌گیری دشمن را فراهم کند.

### موقعیت منطقه

منطقه‌ی عملیاتی بیت‌المقدس ۲ در شمال استان سلیمانیه عراق واقع شده است. این منطقه‌ی عملیاتی از شمال به ارتفاعات گرده‌رش و ویولان، از جنوب به ارتفاعات الاغلو، دولبیشک و یاش قلعه و از شرق به ارتفاعات آمدین و گلان و از غرب به ارتفاع گوجار متنه‌ی می‌شود. رودخانه‌ی قلعه‌چولان زمین منطقه را به دو قسمت شرقی و غربی تقسیم کرده است و از شمال تا جنوب منطقه‌ی عملیاتی امتداد دارد. عقبه‌ی نزدیک منطقه، شهر بانه است که منطقه‌ی عملیاتی را با جاده‌ی کاگر - بانه به شهر بانه متصل می‌کند.

### طرح مانور

عملیات برای اجرا در دو مرحله طرح ریزی شد. بدین ترتیب که در مرحله‌ی اول ارتفاعات ویولان، دشت هرمندان، یال‌های ابتدای ارتفاع گوجار و یال‌های مقابله‌ی این ارتفاع - که بر ارتفاع الاغلو و تنگه‌ی الاغلو تسلط داشت - و نیز ارتفاعات الاغلو، قمیش و دولبیشک و همچنین تنگه‌ی دولبیشک - الاغلو، تصرف شود و در مرحله‌ی دوم پس از تأمین اهداف مرحله‌ی اول، با تصرف ارتفاعات موکبه و قیوان پیشروی به سمت عمق منطقه، انجام شود.

تداوم عملیات در عمق منطقه پس از مرحله‌ی اول، از جمله تدابیری بود که تحقق آن، علاوه بر کسب موفقیت در مرحله‌ی اول، به عواملی دیگر همچون توان نیروهای خودی و وضعیت دشمن در منطقه بستگی داشت.

موقعیت زمین منطقه و تقسیم آن به دو قسمت شرقی و غربی، به دلیل وجود رودخانه‌ی قلعه‌چولان، سبب شد تا دو قرارگاه نجف و قدس عهده‌دار هدایت و فرماندهی عملیات شوند:

۱. قرارگاه نجف در محور قمیش (دشت هرمندان) با ۴ لشکر و ۴ تیپ شامل لشکرهای ۵ نصر، ۶ پاسداران، ۲۱ امام رضا<sup>(ع)</sup>، ۱۵۵ شهدا و تیپ‌های ۳۵ امام حسن<sup>(ع)</sup>، ۱۸ الغدیر، ۱۲ قائم و ۴۸ فتح، در مجموع با ۵۷ گردن.
۲. قرارگاه قدس با ۶ لشکر و یک تیپ شامل لشکرهای ۱۰ سیدالشهدا<sup>(ع)</sup>، ۳۱ عاشورا، ۳۲ انصارالحسین<sup>(ع)</sup>، ۲۷ حضرت رسول<sup>(ص)</sup>، ۵۲ قدس و ۵۷ حضرت ابوالفضل<sup>(ع)</sup> و تیپ زرهی ۲۰ رمضان، در مجموع با ۴۷ گردن.

### وضعیت دشمن

اوپرای جوی در فصل زمستان در منطقه‌ی شمال غرب به گونه‌یی بود که دشمن با توجه به عملیات‌های پیشین رزمندگان اسلام در این منطقه، امکان عملیاتی جدی و گسترده را پیش‌بینی نمی‌کرد و همین تا حدودی سبب غافل‌گیری دشمن شد. حتی پس از اجرای مرحله‌ی اول عملیات، دشمن از

انتقال نیروی مناسب با این عملیات به منطقه امتناع می‌کرد. تنها پس از آغاز مرحله‌ی دوم عملیات و با پیشروی به سمت ارتفاعات مهم و استراتژیک الاغلو و دولبشك، عراق با درکی که درباره‌ی سمت اصلی تلاش‌های ایران در این منطقه پیدا کرد، به تدریج به انتقال یگان‌های جدید و یگان‌های احتیاط سپاه یکم و سپاه دوم و همچنین دو تیپ ۶۶ و ۶۸ نیروی مخصوص از لشکر گارد، اقدام کرد. در مجموع از ابتدا تا انتهای عملیات ۸ تیپ و ۴ گردان عراقی وارد منطقه‌ی عملیات شدند.

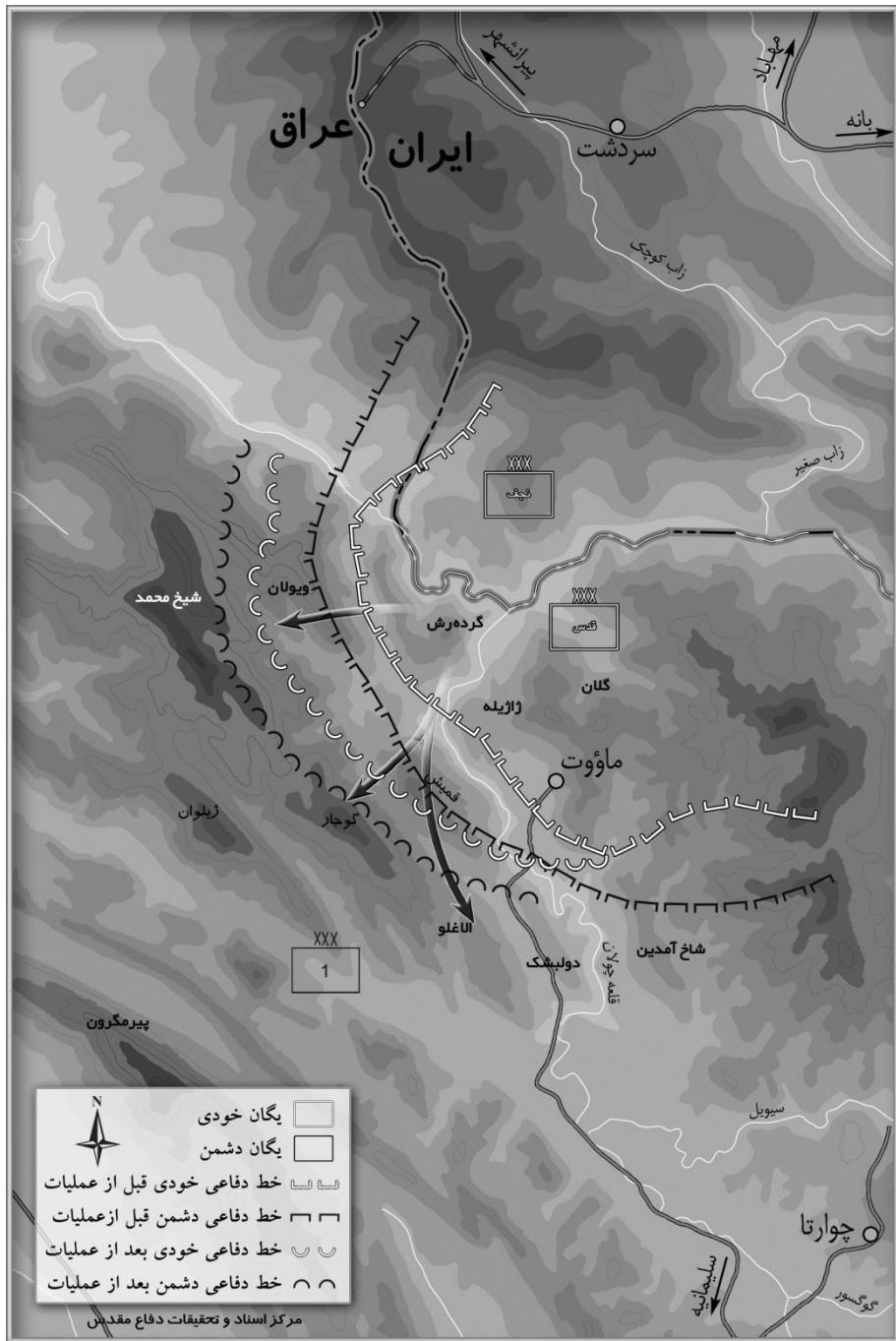
### اجرای عملیات

با این که مشکلات بسیاری برای اجرای عملیات در فصل سرما و یخندهان و در میان ارتفاعات صعب‌العبور وجود داشت، تلاش‌هایی گسترده برای فراهم کردن مقدمات عملیات انجام شد. همچنین علاوه بر اقدامات شناسایی و طرح‌ریزی عملیات، فعالیت‌های بسیاری برای باز نگه داشتن جاده‌ها و برف‌روبی آن‌ها انجام شد. علاوه بر این، برای تردد نیروهای لشکرهای ۱۰ و ۳۱ در محور قمیش، روی رودخانه‌ی قلعه‌چولان پلی نصب شد.

سرانجام پس از جا به جای نیروها، عملیات بیت‌المقدس ۲ در ساعت ۱:۱۵ بامداد روز جمعه ۲۵ دی ۱۳۶۶، با رمز مبارک "یا زهرا سلام الله علیها" آغاز شد. ابتدا یگان‌های قرارگاه نجف و سپس یگان‌های قرارگاه قدس در سه محور ویolan، دشت عمومی هرمدان و ارتفاع قمیش وارد عمل شدند.

نتایج عملیات در شب اول به شرح زیر بود:

۱. لشکر ۳۲ انصار‌الحسین<sup>(۴)</sup> در محور مأووت تحت امر قرارگاه قدس برای تصرف یال‌های انتهایی قشن وارد عمل شد. اهمیت تصرف، پاک‌سازی و تأمین این منطقه به دلیل فراهم کردن امکان عبور یگان‌های بعدی به سمت ارتفاع آمدین بود. پیچیدگی و استحکامات موجود در منطقه سبب شد تا ادامه‌ی عملیات در این محور به شب بعد موکول شود.



۲. لشکر ۳۱ عاشورا روی ارتفاع قمیش وارد عمل شد و با استفاده از راهکار لشکر ۱۰ سیدالشهدا<sup>(۴)</sup> پیشروی کرد، طوری که قبل از روشن شدن هوا، مواضع دشمن در این محور سقوط کرد.
۳. لشکر ۶ پاسداران نیمی از ارتفاع ویلان را تصرف کرد. دلیل اصلی تصرف نکردن کامل این ارتفاع، وجود برف فراوان و مشکل تردد نیروها بود.
۴. لشکر ۵ نصر، تیپ ۳۵ امام حسن<sup>(۴)</sup> و تیپ ۱۸ الغدیر دشت عمومی هرمدان را تا ساعت ۹ صبح پاکسازی کردند.
۵. ارتفاع قمیش در محور لشکر ۱۰ به طور کامل تصرف شد و در سمت لشکر ۳۱ قله‌ی اصلی آن تصرف نشد و الحاق کامل ایجاد نگردید. در مجموع، در شب اول با وجود مشکلاتی که در تردد نیروها در برف و کوهستان و مسیرهای طولانی وجود داشت، بخش عمدی اهداف مورد نظر تأمین شد.

با روشن شدن هوا عملیات همچنان ادامه یافت. نیروهای دشمن که در محاصره قرار گرفته بودند، بعضاً برای فرار از دست رزمندگان به میان برفها می‌رفتند که جز مرگ یا اسارت سرانجام دیگری نداشتند. در مجموع واکنشی جدی و مهم از دشمن مشاهده نشد و همین امر نشانه‌ی غافل‌گیری آن‌ها نیز بود. متقابلاً با تدبیر فرماندهی قرارگاه نجف برای ورود به تنگه‌ی قمیش و پشت سر گذاشتن مواضع دشمن، نیروهای تحت امر این قرارگاه با یک خیز نسبتاً بلند وارد تنگه شدند و بدین ترتیب، مواضع دشمن در پشت ارتفاع قمیش از سمت دهکده، متزلزل شد. ضمن این‌که، نیروهای لشکر عاشورا نیز قبل از ورود نیروهای قرارگاه نجف به داخل تنگه، قله‌ی اصلی ارتفاع قمیش را تصرف کردند و در نتیجه نیروهای خودی به طور کامل بر این منطقه مسلط شدند. موقعیت جدید نیروهای خودی در این منطقه (تنگه‌ی قمیش) و تأثیرات ناشی از این وضعیت، سبب افزایش حساسیت دشمن و در نتیجه افزایش فشار قوای عراقی برای بازپس‌گیری منطقه شد.

پس از این مرحله‌ی موفقیت‌آمیز، لازمه‌ی تداوم عملیات، تصرف ارتفاعات دولبیشک و الاغلو بود تا امکان پیشروی به سمت ارتفاعات موکبه و قیوان فراهم شود. با گذشت زمان و تداوم عملیات نیروهای خودی در شب‌ها و روزهای بعد در اوضاع جوی بسیار نامساعد و با افزایش تدریجی حضور نیروهای دشمن و فشار آن‌ها، ادامه‌ی عملیات ضرورتاً نیاز به توانی بیش‌تر داشت و این امر تنها با کسب زمان برای بازسازی یگان‌ها امکان‌پذیر بود. بنابراین، نیروها در محورهای مختلف به ثبت منطقه‌ی تصرف شده پرداختند.

در این عملیات ضمن تصرف ارتفاعات آمدین، ویلان، گوجار، قمیش، تپه سوزنی و گرده‌شیلان، امکان ترد نیروهای قرارگاه رمضان به مناطق آزاد شده در داخل خاک عراق نیز فراهم شد. در مجموع بیش از ۷۰ درصد از اهداف ارضی عملیات تأمین شد.

در این عملیات بیش از ۵ هزار نفر از نیروهای دشمن کشته یا زخمی و ۵۰ تا ۱۰۰ درصد از یگان‌های درگیر در منطقه منهدم شدند. در این عملیات غنایم فراوانی به دست آمد.

### عملیات بیت‌المقدس<sup>۳</sup>

تجارب به دست آمده از سلسله عملیات‌های پیشین در جبهه‌ی شمال غرب، به ویژه عملیات بیت‌المقدس<sup>۲</sup>، نشان‌دهنده‌ی این بود که از یک سو به دلیل وجود دورنمای روشن از آینده، در صورت پیشروی در عمق خاک عراق و غافل‌گیر شدن دشمن در برابر نیات و اهداف اساسی ایران در این منطقه، هرگونه "سرعت عمل" در شناسایی، طرح‌ریزی و اجرای عملیات می‌توانست مقدمات کسب پیروزی را با به دست آوردن

موقعیت‌های مناسب فراهم کند.\* از سوی دیگر، مشکلات اجرای عملیات با توجه به فصل سرما و اوضاع جوی و وضعیت زمین و معضلات اساسی در احداث جاده و تأمین عقبه‌های مناسب و دشواری‌های موجود برای جا به جایی سریع نیروها و همچنین بازسازی یگان‌های عمل کننده، مانع کسب هر گونه پیروزی می‌شد و نیاز به زمان و اقدامات مهندسی مناسب داشت.

بنابراین، تعجیل در اجرای عملیات عملاً سبب می‌شد که ضمن تحلیل رفتن توان نیروهای خودی، دشمن نیز به تدریج با پی بردن به سمت اصلی تهاجم رزم‌نده‌گان اسلام و اهدافی که مورد نظر بود با جا به جایی نیرو و تجهیز زمین، پیش روی نیروهای ایران را با مشکلات و موانع اساسی مواجه کند. وضعیت به وجود آمده از این تناقض و در عین حال دشواری‌ها و موانع موجود، موجب توقف عملیات بیتالمقدس ۲ شد و در پی آن به بحث و بررسی اساسی برای ادامه‌ی عملیات در این منطقه پرداخته شد که به تصمیم‌گیری برای اجرای عملیات بیتالمقدس ۳ انجامید.

در بحث‌هایی که برای طرح ریزی عملیات بیتالمقدس ۳ مطرح شد، فرماندهان سپاه در این باره اتفاق نظر داشتند که شرط اساسی اجرای عملیات و کسب پیروزی، امکانات و توان مهندسی مناسب است.\* بر این اساس، پیش‌بینی لازم انجام شد و ۲۰ بهمن ۱۳۶۶ برای اجرای عملیات تعیین گردید.(۱۲)

\* تصرف ارتفاعات الاغلو و دولبشك می‌توانست امکان حضور نیروهای خودی را روی ارتفاعات موکبه و قیون فراهم کند. در این صورت موقعیت دشمن در این منطقه متزلزل می‌شد و با اتصال منطقه‌ی آزاد شده - تحت کنترل معارضان عراقی - به داخل ایران، بخشی از مناطق مهم عراق از کنترل دشمن خارج می‌شد.

\*\* استقرار نیروهای سپاه در منطقه‌ی فاو برای آماده‌سازی عملیات سبب شده بود تا بخشی از توان سپاه تجزیه شود و در منطقه‌ی شمال غرب عملاً قابل بهره‌برداری نباشد.

## تلاش‌ها و اقدامات دشمن

در عملیات بیتالمقدس<sup>۲</sup>، به ویژه در مرحله‌ی اول عملیات، دشمن نیروهای زیادی را به منطقه متنقل نکرد و همین موضوع سبب پیدایش این باور و درک شد که توجه دشمن معطوف و متمرکز به منطقه‌ی جنوب شده و در عمل نیز غافل‌گیر شده است. هنگام بحث و بررسی درباره‌ی توقف عملیات بیتالمقدس<sup>۲</sup> و تعیین زمان برای اجرای عملیات بیتالمقدس<sup>۳</sup>، بر پایه‌ی درکی که از رفتار و عملکرد دشمن در عملیات بیتالمقدس<sup>۲</sup> وجود داشت، چنین پیش‌بینی می‌شد که دشمن نیروی زیادی را به منطقه اعزام نخواهد کرد. شکل‌گیری این تصور درباره‌ی دشمن و پیش‌بینی رفتار و عملکرد احتمالی آن، نقشی تعیین کننده در طرح ریزی عملیات بیتالمقدس<sup>۳</sup> و تعیین اهداف آن داشت.

در عین حال، چندی بعد دشمن سلسله تحرکات مهمی را در منطقه‌ی شمال غرب انجام داد. دشمن با جا به جایی و انتقال نیرو، مواضع خالی روی ارتفاعات موکبه، قیوان، یالهای گوجار و نیز محور مهم آسوس را پُرکرد. این اقدام دشمن با توجه به امیدواری نیروهای خودی به تصرف این ارتفاعات پس از اجرای عملیات روی دولبیشک و الاغلو در عملیات بیتالمقدس<sup>۲</sup>، نشانه‌ی دشواری‌های ادامه‌ی نبرد در این محور برای تحقق استراتژی عملیات در حد فاصل سد دوکان تا کاریزه بود که در سال ۱۳۶۶، مدد نظر قرار گرفت. همچنین دشمن با حمله‌ی گسترشده و وسیع به نیروهای گُرد معارض، با استفاده از سلاح شیمیایی، مناطقی را که معارضان گُرد عراقی آزاد کرده بودند، تصرف کرد و همچنین موجب ترک ساکنان این منطقه از آن‌جا شد.<sup>(۱۳)</sup>

پیدایش وضعیت جدید سبب شد تا نیروهای گُرد معارض برای رهایی از فشارهای دشمن، تلاش خود را بر اجرای عملیات معطوف کنند، اما به دلیل مشکلاتی که برای اجرای عملیات وجود داشت، هرگونه تعجیل به منزله‌ی ناکامی در دست‌یابی به اهداف عملیات بود.

## تلاش برای اجرای عملیات

پس از توقف عملیات بیتالمقدس ۲، شرط ادامهی عملیات، علاوه بر ایجاد عقبهی مناسب با احداث جاده از پاسگاه پلیس و از طریق ارتفاع رژایله و نصب پل روی رودخانه تا دشت هرمندان، فعال کردن قرارگاه رمضان از داخل مناطق آزاد شده بود. این امیدواری وجود داشت که با احداث جاده، موقعیت مناسب برای نقل و انتقال و پشتیبانی عملیات فراهم آید. همچنین اجرای عملیات از داخل منطقهی آزاد شده نیز با حمله به عقبههای دشمن، امکان دستیابی به اهداف عملیات را تسهیل کند.

بر این مبنای تلاش هایی فشرده برای فراهم کردن دو شرط اساسی و لازم برای اجرای عملیات آغاز شد. با گذشت زمان و با وجود تلاش هایی که انجام می شد، مشکلات ناشی از اوضاع جوی و وضعیت زمین برای احداث جاده روز به روز افزایش می یافت و با این که ۸ یگان مهندسی از جهاد و همچنین یگان های مهندسی سپاه برای احداث جاده می کوشیدند چشم اندازی روشن برای آماده شدن جاده مطابق زمان از پیش تعیین شده وجود نداشت. انتقال امکانات به داخل خاک عراق نیز به همین میزان با دشواری رو به رو بود.

به موازات مشکلات احداث جاده و دشواری انتقال امکانات به مناطق آزاد شده، از میزان آمادگی برای عملیات نیز کاسته می شد و در نتیجه، امکان اجرای عملیات طبق زمان تعیین شده از میان می رفت. در چنین موقعیتی تأخیر در اجرای عملیات نیز مشکلات بسیاری را به دنبال داشت. بدین معنا که با استقرار نیرو در نزدیکی خط، امکان آسیب پذیری آنها وجود داشت و انتقال شان از منطقه نیز سبب تضعیف روحی نیروهایی می شد که با انگیزهی شرکت در اجرای عملیات به منطقه آمده بودند. در عین حال، هوشیاری دشمن نیز محتمل بود، چنان که تحرکات گستردهی دشمن نیز در همین موقعیت انجام شد.

علی شمعخانی فرمانده نیروی زمینی سپاه پاسداران که فرماندهی عملیات را به عهده داشت برای حل مشکلات عقبه، نیرو و استفاده از شب‌های مهتابی، در وضعیتی کاملاً نامساعد قرار گرفته بود، طوری که تصمیم‌گیری برای اجرای عملیات با دشواری بسیاری رو به رو شده بود.

### تغییر در طرح مانور عملیات

فرماندهی عملیات با بررسی و تحلیل اقدامات دشمن - که در نظر داشت راهکارهای عملیات را مسدود کند - طرح مانور را تغییر داد. به این صورت که چون تحرکات دشمن اجرای عملیات در محورهای کاریزه و حرکت از پشت، روی ارتفاعات گوچار و الاغلو را دچار مشکل یا ناممکن کرده بود و همچنین به دلیل مشکلاتی که قرارگاه نجف برای تسريع در اجرای عملیات بر سر راه خود داشت، در مجموع سبب شد پیشنهاد اجرای عملیات به صورت مرحله‌یی مطرح شود. به رغم اختلاف نظری که در این خصوص وجود داشت، در نهایت با تأکید فرماندهی کل سپاه، برادر محسن رضایی، اهداف عملیات محدود شد.

هر چند محدود کردن طرح و اهداف عملیات با استراتژی تعیین شده در سال ۱۳۶۶ برای منطقه‌ی غرب کشور مغایرت داشت، ولی ضرورت اصل تداوم عملیات‌ها و نیز ضرورت آماده کردن زمینه‌ی عملیات در حلبچه، سبب شد برای فریب دشمن، بر اجرای عملیات در این منطقه تأکید شود.\*

به این ترتیب، عملیات بیت‌المقدس<sup>۳</sup> در محور مأووت به تصرف ارتفاع گوچار محدود و تلاش اصلی به منطقه‌ی حلبچه معطوف شد، در نتیجه

\* در واقع، پس از توقف عملیات بیت‌المقدس<sup>۲</sup>، عملیات در این محور به دلیل مشکلات تا اندازه‌یی فرعی شد و اجرای عملیات در منطقه‌ی حلبچه به منزله‌ی تلاش اصلی دنبال می‌شد. در چنین وضعیتی ادامه‌ی تلاش در محور مأووت می‌توانست به غافل‌گیری دشمن در منطقه‌ی حلبچه بینجامد.

بخشی از نیروها به این منطقه منتقل شدند. اصولاً، عملیات روی گوجار علاوه بر فریب دشمن، سبب تکمیل خط پدافندی نیروهای خودی در محور مأووت می‌شد. مسئولیت عملیات نیز به قرارگاه نجف واگذار شد.<sup>(۱۴)</sup>

### طرح مانور عملیات

اجرای عملیات روی ارتفاع گوجار به طور کامل به تصرف ارتفاع الاغلو وابسته بود و تصرف الاغلو نیز وابسته به تأمین ارتفاع دولبشك بود. به دلیل محدود شدن عملیات به تصرف گوجار، مشکلاتی در طرح ریزی عملیات پیش آمد. به همین دلیل بحث و بررسی دوباره در این خصوص به ارائه‌ی طرح‌ها و پیشنهادهای متفاوتی انجامید، لیکن با توجه به محدودیت نیرو و امکانات و مهم‌تر از همه ضرورت تسريع در اجرای عملیات، فرمانده کل سپاه دوباره بر تصرف ارتفاع گوجار – که هدف قرارگاه نجف در عملیات بیتالمقدس<sup>۳</sup> بود – تأکید کرد.

بر اساس این تدبیر، لشکر ۵ نصر مأموریت داشت تا یال ۱ گوجار را از گرده‌هلهکان تا پایین صخره‌یی تصرف و تأمین کند. لشکر ۳۱ عاشورا نیز قرار شد در زیر صخره‌یی با لشکر ۵ نصر العاق کند و سپس روی تنگه آمده و خاکریز احداث کند. همچنین تیپ ۳۵ امام حسن<sup>(۱۵)</sup> مأموریت داشت که قبل از بریدگی یال گوجار، روی یال اصلی و یال ۲ را تا حداقل ۳ کیلومتر جلوتر ( محل جدا شدن یال گاراده) تصرف و تأمین کند و تیپ ۱۲ قائم<sup>(۱۶)</sup> نیز قله‌ی گوجار و قسمتی از یال اصلی را تصرف و تأمین کند.

برای پشتیبانی عملیات به وسیله هله‌ی کوپتر طرحی خاص پیش‌بینی نشده بود و پشتیبانی هله‌ی کوپتری تنها به گروه هوانیروز کرمان که ۵ ماه در منطقه فعالیت کرده و فشار بسیاری را متحمل شده بود، محدود می‌شد. استعداد این گروه هوانیروز در منطقه شامل یک هله‌ی کوپتر ۲۰۶، چهار هله‌ی کوپتر ۲۱۴، یک هله‌ی کوپتر کبری و همچنین یک هله‌ی کوپتر ۲۰۶ سپاه بود.<sup>(۱۷)</sup>

## اجرای عملیات

زمان آغاز عملیات ساعت ۱ بامداد ۲۳ اسفند ۱۳۶۶، تعیین شده بود. نیروها نزدیک غروب به تدریج از مقر خود در دشت هرمان به سوی نقاط رهایی حرکت کردند. در این حال وضعیت جوی نیز تغییر کرد و بارش برف کم کم آغاز شد. مه غلیظی منطقه را پوشانده و دید رزمندگان محدود شده بود. این اوضاع و نیز سرمای شدید و وجود برف روی قله‌ی گوجار سختی شدیدی را به رزمندگان تحمیل می‌کرد، طوری که نیروهای تیپ ۱۲ قائم<sup>(ع)</sup> مسیر را گم کردند.

سرانجام به رغم دشواری‌های موجود، نیروها در همه‌ی محورها آمادگی خود را برای اجرای عملیات اعلام کردند و در ساعت ۱ بامداد عملیات با رمز مبارک "یا موسی بن جعفر<sup>(ع)</sup>" آغاز شد. نخست نیروهای تیپ ۱۲ و سپس نیروهای لشکر ۳۱ با دشمن درگیر شدند. نیروهای لشکر ۵ و تیپ ۳۵ همچنان دچار مشکل بودند و با گذشت نیم ساعت از آغاز عملیات، هنوز با دشمن درگیر نشده بودند.

در ساعت ۳:۱۰ بامداد نیروهای لشکر ۳۱ اعلام کردند که مأموریت خود را به طور کامل انجام داده‌اند. نزدیک صبح، لشکر ۵ پس از درگیری با دشمن اعلام کرد که هدف خود را با تصرف گرده هلکان تأمین کرده است و درگیری روی صخره‌بی ادامه دارد.

تیپ ۱۲ قائم - که مسیر خود را گم کرده بود - پس از روشن شدن هوا گله‌ی گوجار را تصرف و تأمین کرد. نیروهای دشمن در سنگرهای روی گوجار یخ زده بودند، لذا تصرف و پاک‌سازی سنگرهای شان به سهولت انجام شد. نظر به این‌که تصرف گرده هلکان دچار مشکل شده بود، از نیروهای ۱۲ قائم<sup>(ع)</sup> برای کمک به لشکر ۵ نصر استفاده شد. زمانی که اهداف هنوز به طور کامل تصرف و تأمین نشده بود، اخباری از واحد مکالمات شنود دشمن به قرارگاه نجف رسید که حاکی از انتقال نیروهای کماندویی سپاه پنجم به منطقه و آمادگی آن‌ها برای پاتک بود.

### فصل سوم: گذشت زمان غرب کشور آزادمانی طیپ ▲ ۳۳

با روشن شدن هوا یگان های مستقر روی گوجار (تیپ ۳۵ و تیپ ۱۲) در خواست هلی کوپتر کردند تا مجرو حان را انتقال دهد و تدارکات و مهمات برای آنها ببرد، اما محدودیت تعداد هلی کوپترها و موجود نبودن تور برای اسلینک مهمات و تدارکات مانع از تأمین درخواست این یگانها شد.

با گذشت زمان تلاش برای تصرف دوباره‌ی گرده‌هلكان و صخره‌یی متوقف شده و دشمن نیز با توجه به خلاً موجود میان تیپ ۳۵ و لشکر ۳۱، فشار خود را در این محور متمرکز کرده بود. در چنین موقعیتی، تیپ ۱۲ از یال ۱ گوجار به سمت یال ۲ پیشروی کرد.

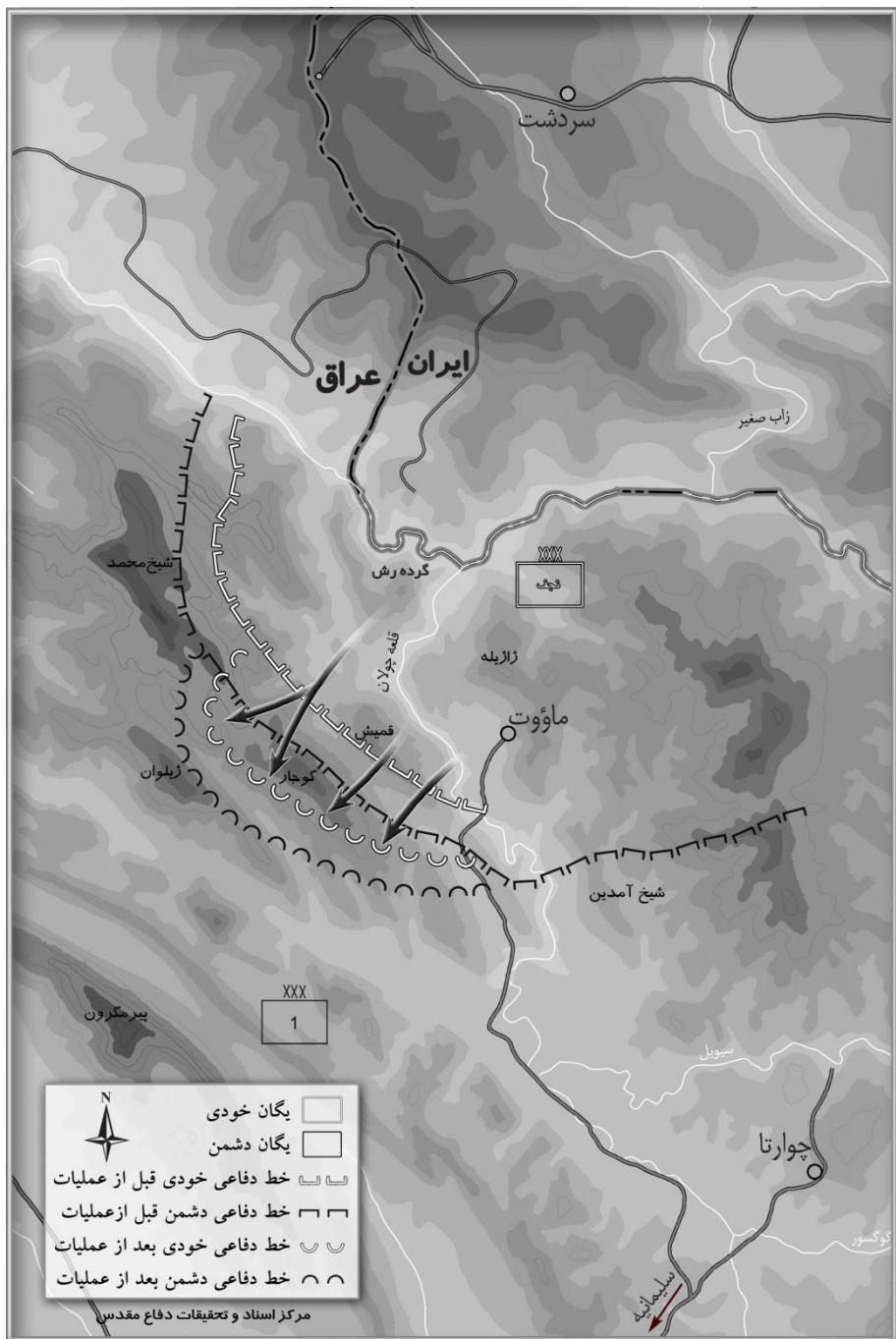
مجموعاً در شب و روز اول عملیات، اهداف عملیات به غیر از اهداف لشکر ۵ نصر و بخشی از جناح راست آن، تأمین شد و تلاش دشمن نیز برای بازپس‌گیری مناطق تصرف شده بسیار ضعیف بود. ضرورت انتقال مجرو حان و اسلینک مهمات و تدارکات با استفاده از هلی کوپتر مهم‌ترین مشکل یگانها در روز اول بود که همچنان لایحل باقی ماند.

در شب دوم عملیات، قرار شد نیروهای تیپ ۳۵ با سرازیر شدن به طرف چپ تا نزدیک گرده‌هلكان را تصرف و پاک‌سازی کنند و لشکر ۵ نیز با استفاده از موقعیت تیپ ۳۵، عملیات خود را از آخرین حد تصرف شده به سمت چپ ادامه دهد و با گذشت از گرده‌هلكان به سمت صخره‌یی، در پایین صخره‌یی با لشکر ۳۱ الحاق کند.

ساعت ۲۱ شب ۲۳ اسفند ۱۳۶۶، عملیات شب دوم آغاز شد، اما موقعيتی حاصل نشد و تنها لشکر ۵ نصر یکی از تپه‌های کوهان شتری، نرسیده به گرده‌هلكان را تصرف کرد. همزمان با آغاز عملیات در شب دوم، دشمن شیارهای دشت هرمدان را که عقبه‌ی یگانها بود، گلوله باران شیمیایی کرد. این حمله شیمیایی بر تعداد مجرو حان و مشکلات انتقال آنها افزود.

شب سوم با کسب اطلاعات جدید از موقعیت دشمن در ارتفاعات گرده‌هلكان و صخره‌یی، طرح ریزی برای تأمین این ارتفاعات آغاز شد.

عملیات بیت المقدس ۳ - ۱۳۶۶/۱۲/۲۳: محورهای عملیات، آخرین حد پیشروی



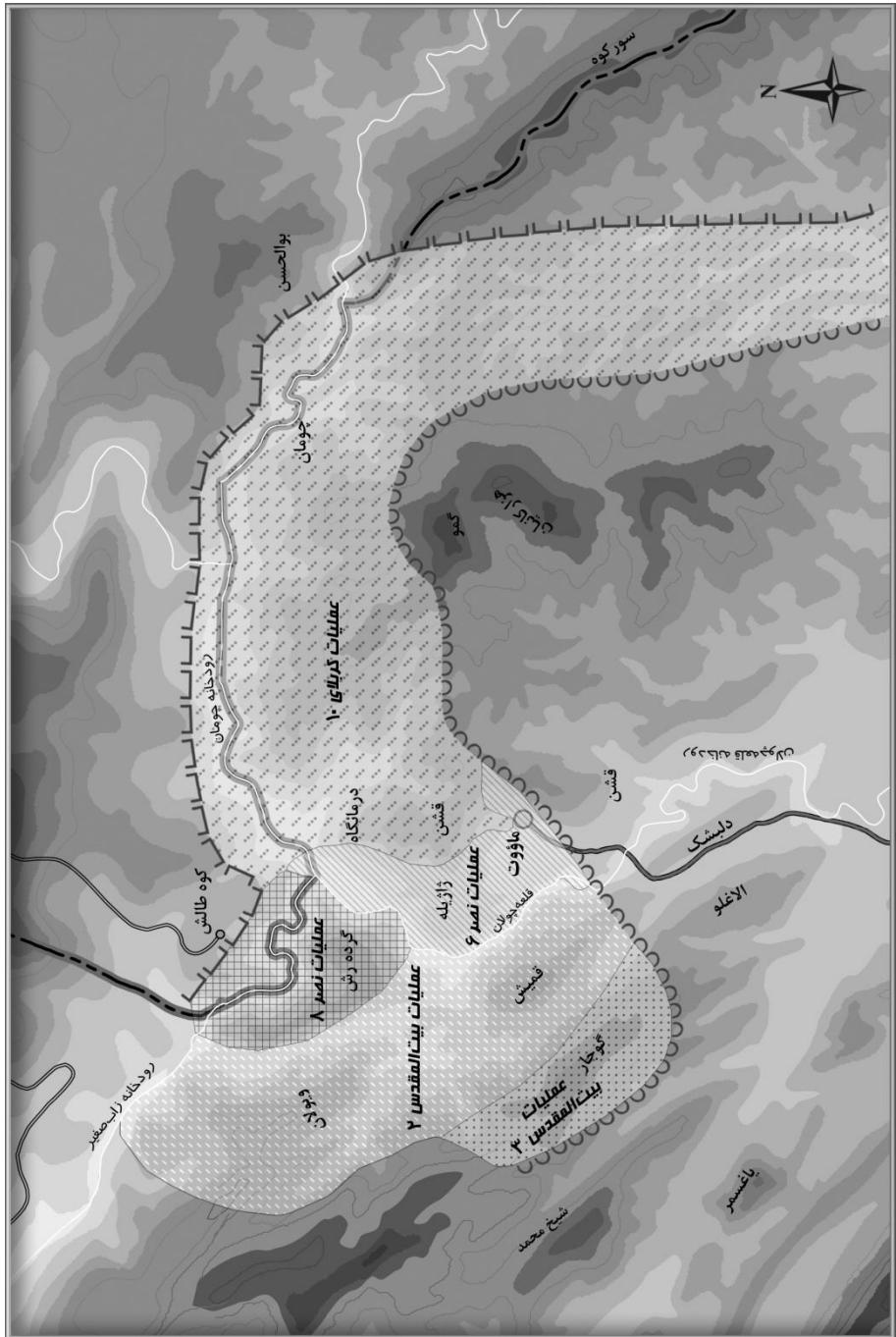
قرارگاه رمضان نیز برای اجرای عملیات از سمت غرب روی یال گاراده (یال شماره‌ی ۳) اعلام آمادگی کرد.

عملیات شب سوم در ساعت یک بامداد ۲۵ اسفند ۱۳۶۶، آغاز شد.

لشکر ۳۱ عاشورا اهداف خود را در ارتفاع صخره‌یی تصرف کرد. لشکر ۵ نصر گرده‌هلکان را تصرف و تأمین کرد و تنها راه کار زیر گرده‌هلکان همچنان با مشکل مواجه بود که با الحاق نیروها در این منطقه در حدود ساعت ۳:۳۰ بامداد، معضل موجود برطرف شد.

بدین ترتیب، اهداف مورد نظر پس از اجرای عملیات در سه شب متولی، به رغم مشکلات ناشی از اوضاع جوی، وضعیت زمین و فقدان پشتیبانی هلیکوپتری و دیگر معضلات موجود، تصرف و تأمین شد.<sup>(۱۶)</sup>

مراحل پیشرودی در منطقه مأووت (از کربلای ۱۰ تا بیت المقدس ۳۳)



### \* عملیات والفجر ۱۰، آزادسازی حلبچه\*

معضلات و نارسایی‌های موجود برای تداوم عملیات بیتالمقدس ۲، به ویره هوشیاری و آگاهی دشمن از سمت تک (ماووت - سلیمانیه)، تخریب جاده و پل گردهرش بر اثر طغیان رودخانه و مسدود شدن عقبه‌ی عملیات، بارش برف سنگین و مداوم و همچنین تلاش گستردگی دشمن در مناطق آزاد شده با حمله به مواضع کردهای معارض عراقی، به تدریج نظرها را به منطقه‌ی عمومی حلبچه و سد دربندیخان معطوف کرد.

پس از بحث‌ها و بررسی‌های فراوان این نتیجه حاصل شد که تا زمانی که بررسی‌ها و فعالیت‌های شناسایی در منطقه‌ی جنوب به نتیجه نرسیده است،\*\* ادامه‌ی عملیات روی ارتفاعات الاغلو و دولبشك در اولویت قرار گیرد. سپس عملیات در منطقه‌ی جنوب پی‌گیری شود و در مرحله‌ی سوم، عملیات در منطقه‌ی حلبچه طرح ریزی شود. در نظر گرفتن سه منطقه برای عملیات و اولویت‌بندی آن، چنان‌که پیش از این اشاره شد، بیشتر حاصل

---

\* خلاصه‌ی گزارش عملیات والفجر ۱۰ اولین بار در بولتن بررسی معاونت سیاسی سپاه پاسداران، شماره‌ی ۲، فوروردین ۱۳۶۷، به قلم محمد درودیان درج شد که با اصلاحات مختص‌ری اینجا می‌آید.

\*\* اولویت اصلی، نبرد در منطقه‌ی جنوب بود. متنه‌ی به دلیل قفل شدن راه کارهای عملیات در جنوب، همانند سال‌های قبل به منظور کسب فرصت و زمان برای تک در منطقه‌ی جنوب، جنگ در منطقه‌ی شمال ادامه می‌یافتد. همزمان با اجرای سلسله عملیات‌های بیتالمقدس و نصر تیمی به فرماندهی برادر شمخانی و متشکل از برادران احمد غلامپور، قاسم سلیمانی و... در جنوب برای یافتن راه کار مناسب برای اجرای عملیات تلاش می‌کردند که قبل از تصمیم‌گیری برای اجرای عملیات والفجر ۱۰، اعلام کردند که هیچ راهی برای ادامه‌ی جنگ در جنوب نیافتند، اما در عین حال آخرين گزارش‌ها در منطقه‌ی جنوب پیوسته بررسی می‌شد تا در صورت احتمال موفقیت، اجرای عملیات در جنوب در اولویت قرار گیرد.

سند شماره ۳۱۳۳۶۵ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ،

یادداشت سردار سرلشکر محسن رضایی بر پیش‌نویس کتاب حاضر، فوروردین سال ۱۳۷۶

تجارب نبرد در سال‌های گذشته بود. بدین معنا که اگر عملیات در یک منطقه با مشکلات اساسی یا بن‌بست مواجه می‌شد، تداوم تهاجم به دشمن با تعویض منطقه‌ی عملیاتی و جا به جایی یگان‌ها ادامه می‌یافتد.

بدین ترتیب، با محدود شدن عملیات بیت‌المقدس ۲ و معضلاتی که برای اجرای عملیات در جنوب (فاو) وجود داشت، منطقه‌ی عمومی حلبچه و سد دربندیخان به منزله‌ی منطقه‌ی اصلی انتخاب شدند.

### موقعیت منطقه

منطقه‌ی عمومی حلبچه به جز غرب و شمال آن که دریاچه‌ی دربندیخان آن‌جا واقع شده است، در محاصره‌ی ارتفاعات صعب‌العبور و مرتفعی قرار گرفته که هر کدام نقشی حساس دارد از جمله ارتفاعات بالامبو و شاخ بالامبو که بر دریاچه‌ی دربندیخان و بر دشت و ارتفاعات تمورزنان مسلط است و شاخ تمورزنان که بر شاخ شمیران، سد دربندیخان، تونل جاده‌ی سلیمانیه – بغداد تسلط و دید و تیر دارد. علاوه بر این‌ها، ارتفاعات پروینه، توانیر، پنج قله، شبندروی، تپه چناره، سه تپه، خورنوازان، تپه هانی قول، تپه سرام و شاخ دارزین از دیگر ارتفاعات منطقه هستند.

همچنین شیارهایی در منطقه هست که هر کدام نقشی مؤثر در اختفای نیروهای خودی دارد و برخی نقش معاابر وصولی را ایفا می‌کنند. از جمله‌ی این شیارها دره‌ی گلان، شیار زلم، شیار سورمر، شیار سازان، دره‌ی خورنوازان، شیار بالای روستای خوی و شیار وشکنام، است.

### تأسیسات نظامی، اقتصادی و شهرها

از عمدۀ ترین تأسیسات اقتصادی منطقه، سد دربندیخان است که علاوه بر پرورش ماهی و کشاورزی، در تأمین برق قسمت وسیعی از عراق نقشی مهم دارد. تأسیسات نظامی دشمن در این منطقه عبارت‌اند از: پادگان حلبچه که

دارای پد آسفالت هلی کوپتر است، پادگان لشکر ۲۷ ارتش عراق در کانی مانگا، مقر فرماندهی دفاع الوطنی سپاه یکم واقع در منطقه‌ی رود اژه و پایگاه‌های موشکی سام ۲ و سام ۷.

راه‌های ارتباطی دشمن به منطقه چنین است:

◦ جاده‌ی سید صادق - خورمال - حلبچه

◦ جاده‌ی حلبچه - طویله - نوسود

◦ جاده‌ی عربت - سید صادق

◦ جاده‌ی عربت - دربندیخان - خورمال

پل‌ها نیز به تناسب رودخانه‌های موجود در منطقه عبارت‌اند از: پل زلم، پل ملاویسی، پل سرآوا، پل اماجnamن، پل حاجی ورفه و پل خاکی خول. عمدت‌ترین شهرهای عراق در منطقه به ترتیب وسعت و اهمیت عبارت‌اند از: حلبچه، خورمال، دوجیله.

۱. شهر حلبچه با جمعیتی حدود ۷۰ هزار نفر در استان سلیمانیه و در جنوب شرقی دریاچه‌ی دربندیخان قرار دارد. شهر از شمال به ارتفاعات سورن، از جنوب به ارتفاعات بالامبو، از شرق به ارتفاعات شیندروی، پروینه، توانیر، پنج قله و از غرب به ارتفاع تمورزنان و دریاچه‌ی دربندیخان محدود می‌شود.

۲. شهر خورمال در شمال شرقی حلبچه قرار دارد و به دو قسمت جدید و قدیم تقسیم شده است. به دنبال قیام مردم خورمال، حکومت عراق قسمت قدیمی شهر را ویران کرد. در قسمت جدید ۱۵ هزار نفر سکونت داشتند. این شهر از نظر آب و هوا و اوضاع جوی یکی از بهترین مناطق عراق است.

۳. شهر دوجیله در فاصله پنج کیلومتری شمال غربی شهر حلبچه قرار دارد. در غرب این شهر دریاچه‌ی دربندیخان واقع شده است. منطقه‌ی دوجیله بیش از آن که مسکونی باشد، نظامی است و قسمت عمده‌ی از قرارگاه‌های دشمن در این منطقه و اطراف آن قرار دارد.

روستاهای این منطقه، به دنبال سیاست حکومت بعضی در مناطق آزاد شده مبتنی بر محدود کردن مبارزه‌ی اکراد، ویران شده است و تنها اندکی از آن‌ها سالم هستند، از جمله پیاره، هاوارلی، یاموک، انب، اباییده و جلیله.

### سابقه‌ی عملیاتی منطقه

منطقه‌ی حلبچه، بارها توجه طراحان نظامی سپاه پاسداران را به خود جلب کرده بود، اما مشکلات بسیاری وجود داشت که مانع از تلاش جدی در این منطقه می‌شد. پس از عملیات والفجر<sup>۴</sup> کار احداث تونل روی ارتفاعات سورن آغاز شد و بدین ترتیب، جاده‌ی اصلی تا روی سورن و در محور دیگر از دزلی روی مله‌خور احداث گردید. آگاهی دشمن از احداث تونل و نیز صعب‌العبور بودن ارتفاعات از سرعت عمل در احداث جاده و دیگر اقدامات مهندسی جلوگیری می‌کرد. در نتیجه، با وجود تأکید فرماندهی سپاه و بررسی مکرر جوانب طراحی و اجرای عملیات در این منطقه، عملاً مقدمات و شرایط لازم برای تحقق عملیات فراهم نشد.

عوامل بسیاری در اجرا نشدن عملیات جدی در این منطقه مؤثر بوده‌اند، که مهم‌ترین آن‌ها وضعیت و ویژگی‌های زمین آن است که از ترکیب ارتفاعات سرکوب در شرق، شمال شرقی و جنوب آن و نیز دریاچه‌ی دریندیخان در غرب و شمال غربی آن، به وجود آمده است.

عملیات در منطقه‌ی حلبچه، به لحاظ ویژگی‌های یاد شده، اساساً مانور گسترده‌بی را اقتضا می‌کرد و به این مهم به دلیل این‌که تا سال ۱۳۶۶ امکان اجرای عملیات گسترده در جنوب فراهم بود، توجه نمی‌شد. در موقعیتی که راه‌کارهای عملیاتی در جنوب به بن‌بست رسیده بود، بر اساس تدبیر جدید منطقه‌ی عمومی حلبچه برای اجرای عملیات گسترده مدّ نظر قرار گرفت. ضمن این‌که، ضرورت اجرای عملیاتی پیروز، قبل از پایان سال ۱۳۶۶، که ابعاد سیاسی و تبلیغاتی مناسبی داشته باشد، در این انتخاب بی‌تأثیر نبوده است.

همزمان با عملیات بیتالمقدس ۲، در منطقه‌ی حلبچه نیز تکی محدود طراحی شد که بنا به دلایلی انجام نشد، اما با توجه به سرانجام عملیات بیتالمقدس ۲، منطقه‌ی عمومی حلبچه دوباره توجه فرماندهی سپاه را به خود جلب کرد.

پیش‌فرض‌های موجود درباره‌ی کسب موفقیت در منطقه‌ی حلبچه، به لحاظ موقعیت زمین و نیز مستقر نبودن قوای دشمن در این محور و نداشتن مشکلات اساسی، موجب شد تا این منطقه در مقایسه با منطقه‌ی عملیاتی بیتالمقدس ۲، انتخاب شود.

#### آماده‌سازی منطقه

عقبه‌سازی و احداث جاده‌های مناسب روی بلندی‌های صعب‌العبور و اتصال آن به منطقه‌ی عملیاتی از اهم مسائل عملیات بود که بسیار به آن توجه شد، زیرا در صورت آماده نشدن جاده، زمان عملیات به تعویق می‌افتد. جاده‌های مورد نیاز در منطقه که بیشتر به دو عقبه‌ی اصلی مریوان - ستندج و باختران وصل می‌شد، عبارت بودند از:

۱. احداث جاده‌ی مله‌خور برای اتصال دره‌ی دزلی به دشت خورمال.
۲. احداث جاده‌ی گوزیل و نصب پل روی رودخانه‌ی آب سیروان برای اتصال عقبه به دشت حلبچه یا عقبه‌ی پاوه.
۳. احداث جاده از غرب بالامبو به غرب حلبچه.

مسئولیت اصلی احداث جاده‌ها بر عهده‌ی جهاد سازندگی و مهندسی سپاه بود.\* با وجود سرما و صعب‌العبور بودن ارتفاعات، جهادگران به طور جدی کوشیدند و سختی بسیاری را تحمل کردند. برخی مواقع به دلیل

\* جهاد سازندگی با استعداد ۴ گردان مهندسی در محور سورن و ۵ گردان در محور جنوبی منطقه‌ی عملیاتی و سپاه با یک لشکر مهندسی در محور جنوبی و یک تیپ مهندسی در محور شمالی منطقه‌ی عملیاتی فعالیت داشتند.

بارانی بودن هوا، هر دو ساعت یک بار راننده‌ی لودر یا بلدوزر ناچار به تعویض لباس‌های خود می‌شد. در این منطقه توبخانه‌ی سپاه به تدریج پای کار آمد و قرار بود برخی نیازمندی‌های توبخانه را نیروی زمینی ارتش تأمین کند که این امر با مشکلات و اتلاف وقت توأم بود. گروه هوانیروز ارتش که عهده‌دار بخشی از پشتیبانی عملیات بود، شش روز قبل از عملیات توجیه شد. این گروه توانست در روز اول عملیات تعدادی از شهیدان و مجروحان را انتقال دهد که این نشانه‌ی آمادگی مناسب هوانیروز در این عملیات بود.

اقدامات لازم برای آماده‌سازی زمینه‌ی اجرای عملیات در مدت دو ماه انجام شد و این در مقایسه با زمانی که در سال‌های گذشته برای اجرای یک عملیات گسترده صرف می‌شد، مدت بسیار مناسبی بود. در این امر، بدون تردید نقش و حضور فرمانده کل سپاه، محسن رضایی، که بدون وقه می‌کوشید و با تردّد مکرر در منطقه، فعالیت‌های آماده‌سازی را هدایت و کنترل می‌کرد و آن را سامان می‌بخشید، بی‌نظیر و بسیار تعیین کننده و مؤثر بود.

### اهداف عملیات

علاوه بر اهداف سیاسی، سه هدف عمده‌ی نظامی مورد نظر بود:

۱. آزادسازی شهرهای حلبچه، خورمال، دوجیله، بیاره و طویله.

۲. فراهم‌سازی مقدمات تصرف سد دربندیخان.

۳. مسدود کردن عقبه‌ی اصلی استان سلیمانیه.<sup>(۱۷)</sup>

### سازمان رزم

برای اجرای عملیات سه قرارگاه سازماندهی شد و حدود ۲۰ یگان رزمی با استعداد

۵۰ درصد در قالب حدود ۱۰۰ گردان به کار گرفته شدند که عبارت بودند از:

۱. قرارگاه قدس شامل لشکر ۷ ولی‌عصر (عج) با ۶ گردان، لشکر ۳۳

المهدی (عج) با ۶ گردان، لشکر ۲۵ کربلا با ۱۰ گردان، لشکر ۱۹ فجر با

۶ گردان، لشکر ۱۷ علی بن ابی طالب<sup>(ع)</sup> با ۶ گردان، لشکر ۴۱ ثار الله با ۷ گردان و تیپ ۳۵ امام حسن<sup>(ع)</sup> با ۴ گردان.

۲. قرارگاه فتح شامل لشکر ۸ نجف اشرف با ۵ گردان، لشکر ۱۴ امام حسین<sup>(ع)</sup> با ۵ گردان، تیپ ۸۲ صاحب الامر<sup>(ع)</sup> با ۳ گردان، تیپ ۹۱ بقیة الله با ۳ گردان، تیپ ۴۴ قمر بنی هاڑشم<sup>(ع)</sup> با ۳ گردان، لشکر ۱۱ امیرالمؤمنین<sup>(ع)</sup> با ۴ گردان و تیپ انصارالرسول با ۳ گردان.

۳. قرارگاه کاظمین (ثامن الانئمه) شامل: لشکر ۹ بدر با ۸ گردان، تیپ ۲۶ انصارالمهدی با ۴ گردان، تیپ ۷۵ ظفر با ۲ گردان، تیپ ۲۹ نبی اکرم<sup>(ص)</sup> با ۶ گردان، لشکر ویژه‌ی شهدا با ۶ گردان، سپاه چهارم با ۶ گردان.<sup>(۱۸)</sup>

## طرح مانور

موقعیت و وضعیت زمین منطقه نقشی اصلی و تعیین کننده در نحوه طراحی مانور عملیات داشت. به دلیل وجود ارتفاعات سرکوب سورن در شرق منطقه عملیاتی و دریاچه‌ی دربندیخان در غرب آن، در حد فاصل انتهای شمال شرقی دریاچه تا ارتفاعات سورن محدوده‌یی به عرض ۱۰ کیلومتر به وجود آمده است که از نظر نظامی به آن تنگه گفته می‌شود. در مباحث طرح مانور، تضمین موفقیت عملیات را در گرو انسداد تنگه با الحاق از دو محور می‌دانستند، بدین ترتیب که در محور شمال از مله خور به طرف خورمال و از محور جنوبی از غرب بالامبو در امتداد تمورزنان با تصرف سرپلی در کمر دریاچه و سرانجام الحاق در تنگه و محاصره دشمن. برای اجرای این طرح مانور سه قرارگاه برای عملیات در سه محور در نظر گرفته شد. قرارگاه قدس در محور شمالی مأموریت بستن تنگه و تصرف پل گردکو (عقبه‌ی اصلی دشمن به کل منطقه) را به عهده داشت. در محور جنوبی، قرارگاه فتح در نظر گرفته شد تا ضمن تصرف بالامبو و تمورزنان با تأمین سرپلی در کمر دریاچه، برای مقابله با اقدامات احتمالی دشمن، با احداث پل نیز

آمادگی لازم را داشته باشد. در محور میانی، قرارگاه ثامن‌الائمه<sup>(ع)</sup> مأمور شد تا در محور گوزیل - دشت سازان به طرف حلقچه پیشروی کند و در مرحله‌ی دوم جاده‌ی بیاره - طویله - نوسود را تصرف و آزاد کند.

قرارگاه رمضان علاوه بر مأموریت شناسایی، قرار شد تحرکاتی را در عمق و عقبه‌ی دشمن انجام دهد. همچنین تصرف شهر و انهدام توپخانه‌ی دشمن قسمت دیگری از مأموریت نیروهای نامنظم بود که با مشارکت تیپ ۷۵ ظفر و اکراد معارض انجام می‌شد.

مرحله‌بندی عملیات از موضوعات مهمی بود که قسمتی از مباحث طرح مانور را به خود اختصاص داده بود. در این مباحث برای اجرای عملیات ۱ تا ۳ مرحله مطرح می‌شد. بهترین وضعیت که مانع هوشیاری و آگاهی دشمن از سمت اصلی تک می‌شد، اجرای آن در یک مرحله بود، لیکن مشکلات موجود در سر راه اتصال جاده از مله‌خور و شیار زلم به خورمال مانع از تحقق این مهم می‌شد، لذا پس از آنکه قرار شد عملیات در دو مرحله انجام شود، کاهش فاصله‌ی زمانی میان دو مرحله‌ی اول و دوم برای راه حل این معضل مدّ نظر قرار گرفت.

### شرح عملیات

پس از بحث‌ها و بررسی‌هایی که انجام شد، ساعت ۲ بامداد ۲۳ اسفند ۱۳۶۶، برای آغاز عملیات تعیین شد، ولی به دلیل این‌که در برخی محورها نیروها فاصله‌ی زیادی را تا رسیدن به هدف داشتند، در نتیجه، عملیات در حد فاصل ساعت ۲ تا ۴ بامداد با رمز مبارک "یا رسول الله<sup>(ص)</sup>"، با درگیری در محورهای مختلف آغاز شد.

سرعت عمل نیروها و دست‌یابی به بیش از ۹۰ درصد از اهداف تعیین شده، موضوع مهمی بود که تعجب همگان را برانگیخت. به غیر از واکنش نیروهای دشمن در شاخ سورمر و شاخ شمیران، نیروهای عراقی تحرک دیگری نداشتند. در محور چناره به دلیل یخ‌بندان، اهداف مورد نظر با

۴ ساعت تأخیر تأمین شد و بسیاری از نیروهای دشمن که در خواب به سر می‌بردند کشته یا اسیر شدند. در محور قرارگاه قدس پس از تصرف مله‌خور و ارتفاعات چناره، خورنوازان، هانی قول و تپه حمید به دلیل متصل نبودن جاده، عملیات متوقف شد. در محور قرارگاه فتح با وجود این که رزمندگان، ارتفاعات بالامبو و تنگه را تصرف کردند، اما به دلیل توقف قرارگاه قدس و نیز عکس العمل دشمن در جناح چپ عملیات، روی شاخ سورمر و شاخ شمیران متوقف شدند. در محور میانی، قرارگاه ثامن‌الائمه<sup>(۴)</sup>، ارتفاعات مگرو و نیمی از شیندروی را تصرف کردند و با وجود روشنایی هوا، برای الحاق روی یال ارتباطی، شامل دشت سازان و سپس نیمی دیگر از ارتفاعات شیندروی، پیشروی را ادامه دادند.

با توجه به موفقیت‌های کسب شده، رزمندگان روحیه‌ی خوبی داشتند. ضمن این که تلفات خودی نیز بسیار اندک بود. علاوه بر این، به دلیل از هم گسیختگی قوای دشمن و نداشتن حضور جدی در منطقه، بر سرعت عمل در آغاز مرحله‌ی دوم عملیات تأکید می‌شد. مشکل اساسی برای شروع مرحله‌ی دوم، متصل نبودن جاده‌ی هانی قول بود تا این‌که در ساعت ۱۴، ۲۴ اسفند ۱۳۶۶، خبر اتصال این جاده به قرارگاه رسید و در پی آن با تصمیم قرارگاه مرکزی، اجرای مرحله‌ی دوم عملیات در شب سوم، قطعی شد.

در وقفه‌ی ۴۸ ساعته میان دو مرحله‌ی عملیات، تحرکاتی از نیروهای عراقی مشاهده شد که نشانه‌ی غفلت کامل دشمن از اهداف مورد نظر و سمت اصلی تک بود. در این فاصله، تمرکز فعالیت‌ها و تحرکات دشمن در درجه‌ی اول روی شاخ سورمر و شاخ شمیران و در درجه‌ی دوم در برابر یگان‌های قرارگاه‌های فتح و ثامن‌الائمه بود. تبلیغات انجام شده تا مرحله‌ی دوم در شکل‌گیری اقدامات دشمن بی‌تأثیر نبود، چنان‌که محور قرارگاه قدس، به عنوان عملیات ظفر ۷ اعلام شد و گفته شد که این عملیات با مشارکت نیروهای تحت امر قرارگاه رمضان و اکراد معارض عراق انجام

شده است. و درباره‌ی محورهای عملیات دو قرارگاه فتح و ثامن‌الائمه سکوت اختیار شد که این تدبیر بر حساسیت دشمن به دو محور میانی و جنوبی افزود و موجب غفلت او از محور قرارگاه قدس شد. ارتش عراق بنا بر درک و تصوری که درباره‌ی عملیات داشت، ستون‌های متعدد و طویلی را با عبور از پل‌های ملاویسی و زلم به طرف دوجیله و سپس حلبچه روانه کرد، چنان‌که تیپ کماندویی ۶۸ نیروی مخصوص ارتش عراق، پس از ورود به منطقه، در روز اول پاتک‌های خود را روی شیندروی آغاز کرد.

در مجموع به نظر می‌رسید که دشمن حساسیت چندانی به محور قرارگاه قدس ندارد، در ضمن همان ابتدا تحرکات محدود دشمن با آتش مؤثر این قرارگاه ناکام و متوقف شد. گفتنی است که در این مرحله، قرارگاه رمضان فقط توانست پمپ بنزین شهر حلبچه را به آتش بکشد.

### مرحله‌ی دوم عملیات

پس از ۴۸ ساعت توقف، مرحله‌ی دوم عملیات شب ۲۵ اسفند ۱۳۶۶، آغاز شد. قرارگاه قدس با تصرف پل زلم، تنگه‌ی خورمال را مسدود کرد. در پی آن به قرارگاه فتح ابلاغ شد که به پیشروی خود ادامه دهد تا با قرارگاه قدس الحاق کند. نیروهای قرارگاه ثامن‌الائمه<sup>(۴)</sup> نیز از روی ارتفاعات شیندروی به سمت دشت حرکت کردند. در مرحله‌ی دوم نیز سرعت عمل نیروها بسیار بود، طوری که قرارگاه فتح تا صبح ۲۵ اسفند ۱۳۶۶، موفق شد ارتفاعات دارزین و سرپل (کمر دریاچه دربندی‌خان) را تصرف کند و به طرف جاده‌ی آسفالت حلبچه به دریاچه دربندی‌خان پیشروی کند. نیروهای قرارگاه ثامن‌الائمه در پیشروی به سوی محور جاده و ارتفاعات پنج قله، به دلیل حضور نداشتن نیروهای دشمن در این محور، مشکلی نداشتند.

بدین ترتیب، در صبح روز سوم عملیات با تصرف پل زلم و بسته شدن تنگه، همه‌ی نیروهای دشمن در محاصره‌ی رزمندگان اسلام قرار گرفتند که

در صدد عقب نشینی برآمدند، اما به دلیل بسته بودن عقبه شان، همچنان سرگردان بودند و هر از گاهی به یک سمت فرار می کردند و پس از مواجه شدن با نیروهای خودی دوباره به سمت دیگری می گردیدند.

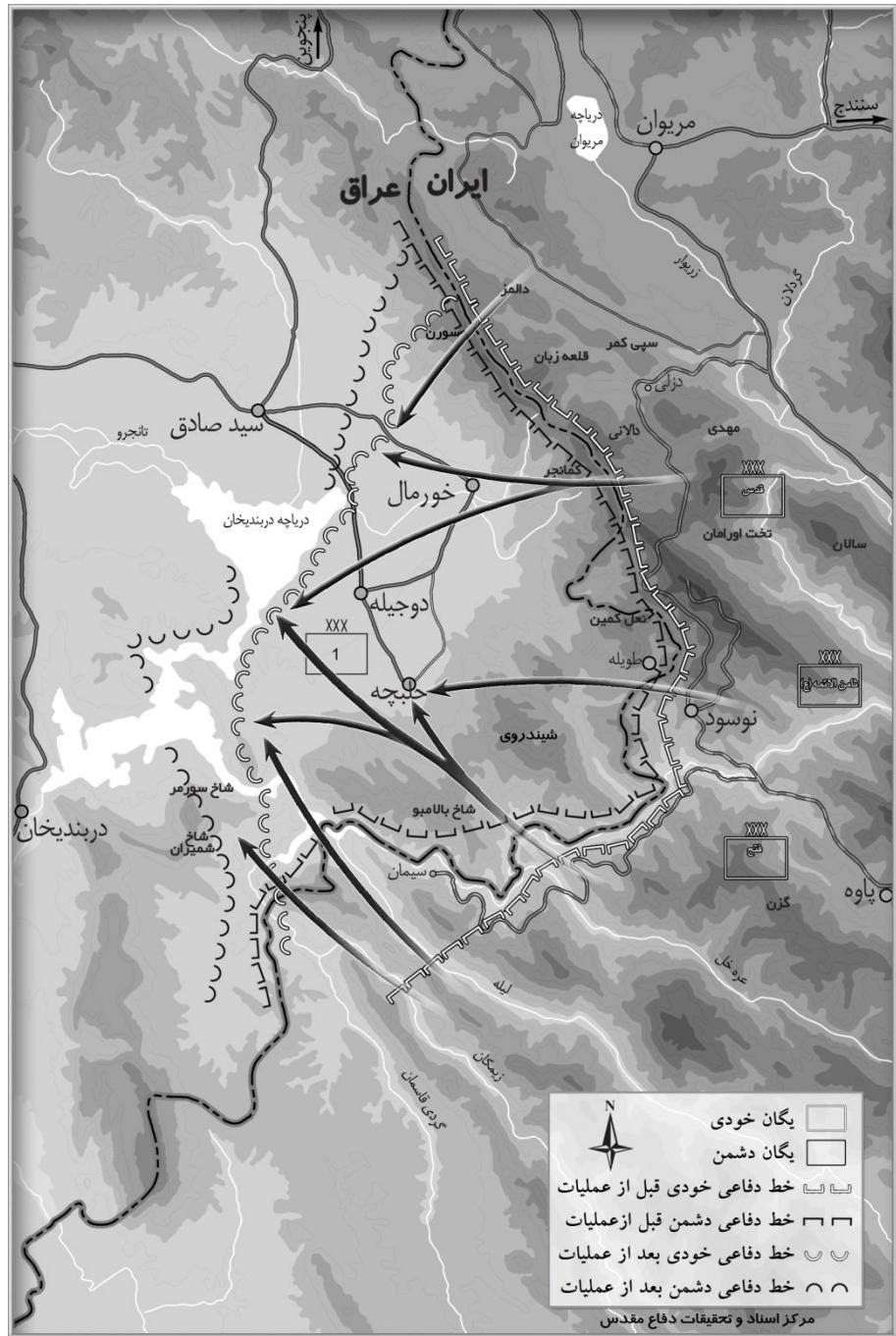
قرارگاه فتح با مشاهدهی وضعیت دشمن، مرحله‌ی سوم عملیات خود را با وجود روشن بودن هوا، در همان روز سوم آغاز کرد و یگان‌های این قرارگاه در یک خیز، پادگان زمقی را تصرف کردند و نزدیک ظهر به دروازه‌های شهر دوجیله رسیدند. در این زمان، تجمع اصلی نیروهای دشمن در حد فاصل ۳ کیلومتری جنوب پل زلم تا شهر دوجیله بود. فرماندهی دشمن ابتدا تلاشش را معطوف بر پل زلم کرد تا شاید بدین وسیله حلقه‌ی محاصره را بشکافد، اما با مقاومت نیروهای خودی و اجرای آتش مناسب، متتحمل تلفاتی شد و از تصرف پل زلم صرف نظر کرد.

قرارگاه ثامن‌الاثمه نیز توانست پس از درگیری اندک با گروههای ضد انقلاب در اطراف شهر نوسود، جاده‌ی مهم و اساسی نوسود - بیاره را آزاد کند. بدین ترتیب، بیشتر ترددها به این محور منتقل شد و عملاً از ضرورت احداث دیگر جاده‌هایی که قبلًا بر آن‌ها تأکید می شد، کاسته شد.

### مرحله‌ی سوم عملیات

مرحله‌ی سوم عملیات بعد از تاریکی روز ۲۶ اسفند ۱۳۶۶، برای پیشروی در شمال رودخانه‌ی زلم و نیز الحاق قرارگاه قدس با قرارگاه فتح در دوجیله آغاز شد و با پیشروی هایی که در شمال رودخانه‌ی زلم انجام شد، نیروهای خودی در موقعیتی جدید که شامل سه‌تپان، جاده‌ی ارتباطی و تپه‌های کوچک مشرف بر پل ملاویسی می شد، با احداث خاک ریز استقرار یافتند. در محور جنوب پل زلم، با وجود تجمع انبوه دشمن، پیشروی نیروهای خودی با درگیری شدید ادامه یافت و سرانجام ساعت ۵ صبح به دروازه‌ی شهر دوجیله رسیدند و الحاق یگان‌های دو

عملیات والفجر - ۱۰ - ۱۳۶۷/۱۲/۲۳: محورهای عملیات، آخرین حد پیشروی



قرارگاه قدس و فتح انجام شد. با بسته شدن تنگه‌ی خورمال بخشی از نیروهای دشمن توانستند از طرف سد در بندهیخان بگریزند، اما دیگر نیروهای موجود در منطقه کشته یا اسیر شدند.

در وضعیت جدید، تثیت خط پدافندی مناسب در تنگه و نیز تصرف شاخ سورمر و شاخ شمیران که در طول عملیات به دلیل هوشیاری دشمن ناموفق مانده بود، در دستور کار قرار گرفت.

### مرحله‌ی چهارم و پنجم عملیات

برای تحکیم خط پدافندی در تنگه، مرحله‌ی چهارم عملیات در هفتمین شب از آغاز عملیات اجرا شد. بدین ترتیب که نیروهای خودی یال و تپه‌ی ریشن را تصرف و در محور جاده‌ی سه‌تپان نیز مختصراً پیشروی کردند.

مرحله‌ی پنجم عملیات هم با تصرف شاخ سورمر و شاخ شمیران انجام شد که موفقیت‌آمیز بود. در این مرحله که بعدها عملیات بیت‌المقدس<sup>۴</sup> نام گرفت، منطقه‌ی وسیعی از خاک دشمن تصرف شد که شامل این دو ارتفاع و بسیاری از روستاهای منطقه بود.

### نحوه تبلیغات و اعلام عملیات

پس از شکل‌گیری عملیات مشترک سپاه و ارتش از نیمه‌ی سال ۱۳۶۰ تا عملیات بدر در سال ۱۳۶۳ به دنبال هر عملیات اطلاعیه‌ی مشترک صادر می‌شد و بعد از سال ۱۳۶۳، با این‌که نیروی زمینی سپاه مستقلاً عملیات والفجر<sup>۸</sup> (فتح فاو)، سلسله عملیات‌های گسترده و نیمه گسترده‌ی کربلا<sup>۱</sup> و ۲ و ۴ و ۵ و ۸ و ۱۰ و... را انجام داد، اما باز هم اطلاعیه‌های مشترک صادر می‌شد تا آن‌که در عملیات والفجر<sup>۱۰</sup> با پیشنهاد سپاه به فرماندهی عالی جنگ، تبلیغات عملیات عملاً با نام سپاه و از طرف ستاد کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی انجام شد.

## اقدامات و واکنش دشمن

واکنش ضعیف نیروهای عراقی در برابر تحرکات نیروهای خودی، فرضهای متفاوتی را در خصوص غافل‌گیری یا هوشیاری دشمن و میزان آن به ذهن متبدار می‌کند. در مجموع می‌توان چنین نتیجه گرفت که دشمن به رغم مشکلاتی که داشت، در عملیات بیتالمقدس ۲ توان بسیاری برای متوقف کردن عملیات و در صورت امکان بازپس‌گیری مناطق تصرف شده، صرف کرد. از اقدامات گسترده و به کار گیری توان بسیار ارتض عراق برای مقابله با قوای ایران در این عملیات چنین استنباط می‌شد که دشمن از سمت اصلی تک نیروهای خودی و تبعات گسترده‌ی آن - در صورت اتصال خاک ایران به منطقه‌ی آزاد شده نیروهای اتحادیه‌ی میهنه کرستان عراق - واقف بود و می‌کوشید از هرگونه تصرف و تثییت زمین در فصل زمستان و توسعه‌ی آن در فصل بهار جلو گیری کند.

در حد فاصل عملیات بیتالمقدس ۲ و عملیات والفجر ۱۰ تحرکات نیروهای خودی در منطقه‌ی بیتالمقدس ۲ دوباره بر حساسیت دشمن افزود، لذا ارتض عراق از ۴ و ۵ اسفند ۱۳۶۶ به بعد دو تلاش اساسی کرد:

۱. تهاجم سنگین به منطقه‌یی که اتحادیه‌ی میهنه کرستان عراق آزاد کرده بود و اقدام به بازپس‌گیری آن.

۲. تلاش مهندسی - نظامی روی ارتفاعات آسوس و تهدید جناح شمالی منطقه‌ی عملیاتی بیتالمقدس ۲.

در منطقه‌ی عمومی دشت زور\* (منطقه‌ی عملیاتی حلبچه) به غیر از انتقال ۴ تا ۵ تیپ و در برخی مناطق تعویض نیروهای جاش با نیروهای نظامی، تلاشی دیگر از دشمن گزارش نشد. نظر به این که ستون پنجم

\* نام اصلی منطقه "دشت زهور" به معنای دشت گل‌هاست که برای این منطقه‌ی سرسیز و پرگل اسم بامسمایی است.

افزایش تردد نیروهای خودی را مشاهده می‌کرد و نیروها با اتوبوس به دزلی منتقل می‌شدند و نیز با وجود این‌که دشمن در برخی محورها از احداث جاده باخبر بود و روی عقبه دید داشت، واکنش جدی انجام نمی‌داد، لذا بی‌تحرکی دشمن مشکوک به نظر می‌رسید.

در آغاز عملیات، اولین واکنش دشمن در شاخ سورمر و شاخ شمیران بود. اسیران عراقی می‌گفتند که ما از ۱۰ روز قبل در انتظار بودیم. حرکت بعدی دشمن بعد از آغاز عملیات، وارد کردن ۴ تا ۵ تیپ بود که تلاش آن‌ها بیش‌تر متوجه شیندروی و بالامبو بود و به ارتفاعات سورن توجه زیادی نکردند. به دنبال انسداد تنگه‌ی خورمال در مرحله‌ی سوم عملیات، نیروهای دشمن نخست کوشیدند از محاصره خارج شوند، ولی موفق نشدند. پس از آن‌که دشمن درکی صحیح درباره‌ی عملیات پیدا کرد، از آنجایی که از نظر زمان عقب بود و یک جبهه را به طور کامل با توپخانه، فرماندهی و... از دست داده بود، نتوانست اقدام مهمی برای بازپس‌گیری انجام دهد، لذا مانع از پیشروی نیروهای خودی به سمت شهر سید صادق شد.

بعدها وقتی که فرماندهی لشکر ۴۳ ارتش عراق اسیر شد، در سخن‌انش ضمن تمجید و ابراز شگفتی از سرعت عمل رزم‌نده‌گان، غافل‌گیری کامل عراق را تایید کرد. وی همچنین گفت که ما از یک ماه پیش به منطقه حساس شده بودیم و جاده را می‌دیدیم، ولی جدی نمی‌گرفتیم، تا آن‌که من روز دوم عملیات با فرماندهی سپاه (یکم عراق) تماس گرفتم و گفتم این عملیات اصلی ایران است، او ابتدا نپذیرفت، ولی روز سوم بر این نظر صهه گذاشت. در مجموع سخنان اسیران عراقی و نیز اقدامات و واکنش‌های دشمن در حین و بعد از عملیات، حاکی از غافل‌گیر شدن دشمن در برابر گستردگی عملیات والفعجر ۱۰ بود.

دشمن در برابر اقدامات جمهوری اسلامی از منطقه‌ی فاو تا پاوه و به دلیل نداشتن درکی صحیح از تدبیر جدید ایران، نتوانست به جمع‌بندی درستی برسد، لذا چنین پیش‌بینی می‌کرد که عملیات گستردگی نیروهای

خودی در جنوب انجام خواهد شد و جبهه‌ی جنوب در اولویت است. منطقه‌ی اصلی عملیات در غرب را نیز منطقه‌ی عملیات بیتالمقدس<sup>۲</sup> پیش‌بینی می‌کرد و محور حلبچه را نقطه‌ی فریب آن منطقه می‌دانست. این پیش‌فرض عامل اصلی در عقب‌ماندگی دشمن و نداشتن درکی صحیح درباره‌ی گسترده‌گی عملیات و نیز سمت اصلی تک بود که در نهایت به از دست دادن منطقه‌ی وسیعی از دشت زور انجامید.

### تلقات دشمن و غنایم

علاوه بر اسارت بیش از ۶هزار نفر از نیروهای دشمن، بیش از ۱۰۰ دستگاه تانک و نفربر و همچنین چند قبضه توب و کاتیوشا و تعدادی از خودروهای دشمن منهدم شد. با توجه به غافل‌گیری دشمن، غنایم بسیاری به دست آمد، چنان‌که رزمندگان اسلام ۳۰ تا ۴۰ دستگاه تانک، ۳ دستگاه نفربر ام ۱۱۳، ۵۰ تا ۶۰ عراده انواع مختلف توب، ۲ خودرو مخابرات، ۳ دستگاه مرکز تلفن ۱۰ شماره‌یی، ۲ دستگاه کمپرسی و اقلام دیگری را به غنیمت گرفتند.

### بازتاب عملیات والفجر ۱۰

واکنش رسانه‌های خبری، کارشناسان و تحلیل‌گران مخالف سیاسی - نظامی به عملیات والفجر ۱۰ در وضعیتی بود که حملات موشکی عراق به تهران آغاز شده بود. بعد و تبعات گسترده‌ی موشکباران تهران که برای نخستین بار انجام شد، بیش از عملیات والفجر ۱۰ توجه همگان را به خود جلب کرد. همچنین، عملیات والفجر ۱۰ که در غرب کشور انجام شده بود، از آن روی که فاصله‌اش تا کرکوک نسبتاً زیاد بود، در مقایسه با منطقه‌ی جنوب اهمیت کمتری داشت، لذا انعکاس و تأثیر آن در تحولات سیاسی - نظامی جنگ کم رنگ‌تر از دیگر عملیات‌های بزرگ بود. دیگر این که بمباران شیمیایی حلبچه و ابعاد آن یک فاجعه‌ی هولناک

انسانی بود که، همه‌ی رخدادهای جنگ و عملیات والفجر ۱۰ را برای مدت کوتاهی تحت تأثیر قرار داد. حال با توجه به این ملاحظات، در ادامه‌ی بحث ضمن نگاهی اجمالی به انعکاس چهارمین مرحله‌ی جنگ شهرها، بازتاب "عملیات والفجر ۱۰" و "بمب‌باران شیمیایی شهر حلبچه" بررسی خواهد شد.

### انعکاس چهارمین مرحله از جنگ شهرها

با آغاز چهارمین مرحله از جنگ شهرها<sup>\*</sup> برای نخستین بار تهران، از نیمه‌ی اسفند ۱۳۶۶ تا پایان فروردین ۱۳۶۷، به طور متواتی هدف حملات موشکی عراق قرار گرفت. سرمهقاله‌ی روزنامه‌ی *الشوره ارگان* حزب بعث عراق، اهداف عراق را از این موشک‌باران آشکار کرد.

شب‌های موشک‌باران باید حکام تهران را وادار کند که رویه‌ی خود را تغییر

داده و تجاوزات علیه عراق و خلق عرب را متوقف کنند.<sup>(۱۹)</sup>

حملات موشکی به تهران صرف نظر از موقعیت زمانی آن و اهداف عراق، از جهت‌هایی دیگر نیز حائز اهمیت بود. پیش از این، در توانایی عراق برای حمله‌ی موشکی به تهران به دلیل فقدان موشک‌های با بردازم، تردید بود و به نظر می‌رسید که عراقی‌ها تنها در صورت دریافت موشک‌های دوربرد از شوروی یا اصلاح بُرد موشک‌های اسکاد با کمک فنی روس‌ها و

\* عراقی‌ها بی‌درنگ پس از ناکامی در تهاجم غافل‌گیرانه به ایران، در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ شهر مقاوم دزفول را موشک‌باران کردند و در طول جنگ در مواقع مختلف و با بهانه‌های متفاوت به مردم بی‌دفاع و غیر نظامی حمله کردند. مرحله‌بندی جنگ شهرها بر اساس تهاجم عراق به شهر تهران انجام شد که چهارمین مرحله‌ی آن در پایان سال ۱۳۶۶ آغاز شد. جنگ شهرها و مراحل آن پیش از این در کتاب نبرد در شرق بصره از انتشارات "مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ" بررسی شده است. نظر به اهمیت این موضوع و بازتاب‌های آن، در جلد پنجم از این سری کتاب‌ها، به این مهم توجه خواهد شد. این جا به اجمال و تها برای ترسیم وضعیت جنگ در آستانه‌ی عملیات والفجر ۱۰، به این موضوع اشاره شده است.

غربی‌ها، قادر به حمله‌ی موشکی به تهران خواهند بود. بنابراین، اصابت اولین موشک به تهران، افزایش فشار برای دست‌یابی به تحولی سیاسی در مسیر جنگ بود. برخی تحلیل‌گران و دیبلمات‌های غربی هدف عراق را در ازسرگیری دور جدید جنگ شهرها "تحریک ایران به شروع حمله‌ی زمینی" و "تسريع در کار تصویب قطع‌نامه‌یی در سازمان ملل برای تحریم تسليحاتی ایران" ذکر کردند.<sup>(۲۰)</sup> روزنامه‌ی کریستین ساینس مانیتور پیش‌بینی کرد:

این موج از جنگ شهرها آمادگی‌های ایران را جهت دست زدن به حمله‌ی

منتظره علیه سرزمین‌های عراق تسريع خواهد کرد، ولی در عین حال این جنگ

عاملی را تشکیل خواهد داد تا شورای امنیت به اتخاذ تدابیر فعال‌تر به منظور

برقراری تحریم علیه طرف مخالف با متوقف ساختن جنگ اقدام کند.<sup>(۲۱)</sup>

روزنامه‌ی واشنگتن پست نیز "تحریک ایران برای آغاز عملیات" را

مهمن‌ترین هدف عراق ذکر کرد و به نقل از یک مقام آگاه عراقي نوشته:

"برای اولین بار در تاریخ عراق، ما می‌خواهیم که ایرانی‌ها حمله کنند."<sup>(۲۲)</sup>

نظر به این‌که عملیات‌های بزرگ ایران به صورت سالانه، عموماً در

ماههای دی، بهمن یا اسفند انجام می‌شد، لذا با نزدیک شدن روزهای پایانی

سال ۱۳۶۶ و اجرا نشدن عملیاتی گسترده از طرف ایران، رادیو لننان با

بررسی تحولات جنگ بر این نظر بود که بر اساس شواهد موجود «ایران

نمی‌تواند به چنین حمله‌یی دست بزند».<sup>(۲۳)</sup>

رادیو امریکا نیز در گزارشی گفت:

گمان نمی‌رود که همانند گذشته ایران برای یک حمله‌ی بزرگ آماده باشد و

ممکن است که اصلاً امسال به چنین اقدامی مبادرت نکند... هوای نامساعد

به زودی آن را غیر عملی خواهد ساخت.<sup>(۲۴)</sup>

\* بر اساس گزارش‌های منتشر شده در رسانه‌های خبری، و استناد و مدارکی که در این خصوص به دست آمد، نقش آلمان در تجهیز عراق به سلاح‌های شیمیایی و همچنین کمک‌های فنی برای افزایش بُرد موشک‌های اسکاد بیش‌تر از دیگر کشورهای اروپایی بوده است.

در چنین موقعیتی، آقای هاشمی فرمانده عالی جنگ اعلام کرد که ایران پاسخ نهایی خود را به موشک‌های عراقی با عملیات در جبهه‌ها، مرزها و داخل خاک عراق خواهد داد<sup>\*</sup> و در جنگ شهرها، فقط برای بازداشت عراق از شلیک موشک‌ها به اقدامات تلافی‌جویانه اکتفا خواهد کرد.<sup>(۲۵)</sup> در این وضعیت، صدام نیز از منطقه‌ی عملیاتی سپاه اول، واقع در شمال عراق دیدن کرد. بنا بر گزارش رادیو عراق، وی علاوه بر گفت و گو با فرماندهان عالی‌رتبه‌ی نظامی، از اقدامات آن‌ها برای مقابله با تهاجم ایران بازدید کرد.<sup>(۲۶)</sup> چنان‌که اشاره شد عملیات والفجر ۱۰ در موقعیت سیاسی - روانی که از تهاجم عراق به شهرها ملتهد بود، انجام شد. به همین دلیل "تحریک ایران برای تسریع در اجرای عملیات" یکی از هدف‌های عراق ذکر شد. علاوه بر این، "تصعیف روحیه‌ی مردم ایران"<sup>(۲۷)</sup> نیز می‌توانست بخش دیگری از اهداف عراق باشد، زیرا در حمله به شهرها، مردم غیر نظامی مخاطب بودند و فشار به طور مستقیم روی آن‌ها متمرکز بود و آثار و نتایج آن (به عنوان بخشی از اهداف عراق) در یک نظام مردمی و در جنگی که اتکای اصلی آن به نیروی داوطلب مردمی بود، می‌توانست غیر مستقیم بر مسئولان سیاسی - نظامی کشور تأثیر بگذارد.<sup>\*\*</sup> به همین دلیل، کسب پیروزی نظامی در واقع نوعی پاسخ‌گویی به تهاجمات دشمن به شهرها بود و از نظر روحی نیز غلبه بر اوضاع روانی ناشی از فشارهای مستقیم دشمن بر مردم محسوب می‌شد.<sup>\*\*\*</sup>

\* عملیات والفجر ۱۰، ۴۸ ساعت پس از سخنان آقای هاشمی در ۱۳۶۶/۱۲/۲۳ آغاز شد.

\*\* صدام در موقعیتی که عراق همچنان حمله به شهرها را ادامه می‌داد، در مصاحبه‌ی با سردبیر روزنامه‌ی مصری الاهرام درباره‌ی شرایط خاتمه‌ی جنگ گفت: «هرگاه ایران در کند که خسارات ناشی از جنگ برایش هولناک است، دست صلح را دراز خواهد کرد.»

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، شماره‌ی ۳۶۵، ۱۳۶۶/۱۲/۲۸، کویت.

\*\*\* پس از عملیات والفجر ۱۰ رادیو اسرائیل با توجه به موقعیت جنگ، به نقل از آگاهان سیاسی گفت: «ایران به این پیروزی‌های زمینی نیاز مبرمی داشت تا بتواند تأثیرات تلخ و جانگذار حملات موشکی عراق علیه پایتخت و دیگر شهرها را تا حدودی خشی کند.»

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، شماره‌ی ۳۶۶، ۱۳۶۶/۱۲/۳۰، رادیو اسرائیل ۱۳۶۶/۱۲/۲۹

صرف نظر از آنچه درباره‌ی اهداف عراق در رسانه‌های خبری ذکر شد و با توجه به رخدادها و تحولات جنگ (به طور خاص حمله‌ی عراق به فاو) به نظر می‌رسید که عراقی‌ها سلسله تهاجماتی را طرح‌ریزی کرده‌اند و در انتظار فرصت مناسب‌اند. مسلماً ابتدا عراق می‌بایست علاوه بر آمادگی برای پاسخ‌گویی در برابر عملیات نظامی گسترده‌ی ایران، درباره‌ی منطقه‌ی عملیات نیز به اطمینان می‌رسید؛ با اجرای عملیات والفجر ۱۰ در منطقه‌ی غرب کشور، عراقی‌ها به این نتیجه رسیدند که در منطقه‌ی جنوب، عملیاتی گسترده نخواهد شد و با این اطمینان برای تهاجم به فاو آماده شدند.

### واکنش رسانه‌های خبری به عملیات والفجر ۱۰

تا قبل از بمباران شیمیایی شهر حلبچه، عملیات والفجر ۱۰ در رسانه‌های خارجی بازنابی گسترده نداشت. دلیل عدمه‌ی این موضوع، همان‌طور که گفته شد، احتمالاً متأثر از این بود که مناطق شمال عراق در مقایسه با مناطق جنوبی ارزش و اهمیت کمتری داشتند و به همین میزان کوشش می‌شد این اقدام نظامی ایران، در تحولات سیاسی و نظامی جنگ کم تأثیر جلوه داده شود. رادیولندن به نقل از تحلیل گران نظامی گفت:

تحلیل گران نظامی پیشروی‌های اخیر ایران را در این منطقه برای عراق،  
حداقل فعلاً شکست مهمی تلقی نمی‌کنند.<sup>(۲۸)</sup>

در عین حال، روزنامه‌ی فائینشال تایمز چاپ انگلیس، بر این باور بود که وجود تأسیسات نفتی کرکوک و خطوط لوله‌ی نفتی عراق به ترکیه و احتمالاً گسترش اغتشاشات و ناآرامی در این منطقه مثل خنجر زدن به شاهرگ دفاعی عراق است.<sup>(۲۹)</sup> در برخی گزارش‌های خبری به شهر حلبچه و

---

\* عملیات والفجر ۱۰ در طول ۸۵ کیلومتری نوار مرزی، حد فاصل شیخ صالح تا مریوان و در برخی نقاط در عمق ۵۰ کیلومتری خاک دشمن انجام شد و بیش تراز هزار کیلومترمربع از سرزمین‌های دشمن شامل شهرهای حلبچه، خورمال، دوجیله، طویله، بیاره و بیش از یک صد روستای منطقه آزاد شد.

و سعیت آن نیز توجه شد. هژیر تیموریان در گزارش خود، شهر حلبچه را بزرگ‌ترین شهری دانست که تا کنون از آغاز جنگ تصرف شده است. وی جمعیت این شهر را ۷۰ هزار نفر ذکر کرد. تیموریان اضافه کرد که تصرف شهر به ایرانی‌ها امید بیشتری می‌دهد تا به جنگ ادامه دهند.<sup>(۳۰)</sup>

عراقی‌ها مانند همیشه در ابتدا اجرای عملیات و میزان موفقیت آن را انکار کردند، اما سرانجام دو هفته پس از عملیات، رادیو بغداد مدعی شد ارتش عراق هر زمان که بخواهد قادر به آزادسازی حلبچه است.<sup>(۳۱)</sup> در میان گزارش‌ها و تحلیل‌های ارائه شده دربارهٔ عملیات والفجر<sup>۱۰</sup>، شاید بازتاب آنچه در روزنامه‌ی واشنگتن پست منتشر شد، بیشتر از رسانه‌های دیگر اهمیت داشت. در این گزارش تصریح شده است که گرچه حملات نظامی اخیر ایران به شمال عراق هیچ هدف استراتژیک مهمی برای نیروهای انقلابی به دنبال نداشت، اما ایرادهای احتمالی استراتژی دفاعی بغداد را آشکار کرد. این روزنامه نوشت:

سقوط فوری خطوط دفاعی عراق در بخش عظیمی از درهٔ دربندیخان که در شمال آن کشور قرار دارد، نشان دهندهٔ ضعف نظامی استراتژی بغداد برای دوام آوردن در جنگی دیرپا و فرسایشی است.<sup>(۳۲)</sup>

در ادامه‌ی این تحلیل آمده است که عراق برای دفاع از مناطق نفت‌خیز برنامه‌یی منطقی دارد، اما برای دفاع از مناطق مرزی کوهستانی شمال که بیش‌تر سکنه‌ی آن را اقلیت گرد تشکیل می‌دهند، چندان تعهدی ندارد. بر اساس این استراتژی، عراق چند واحد نظامی را در شمال مستقر کرده، ولی در همان موقعیت، نیروهای آموخته دیده و گارد جمهوری را در جبهه‌های جنوب و مرکز استقرار داده است.<sup>(۳۳)</sup>

نویسنده‌ی مقاله‌ی واشنگتن پست در ادامه‌ی مقاله‌ی خود بر پایه‌ی این تحلیل و بر اساس استراتژی عراق، نوشت:

اکراه و بی‌میلی عراق در هفته‌های اخیر در مورد دست زدن به یک ضد حمله و یا تقویت دو واحدی که در کرانه‌ی دریاچه‌ی دربندیخان در دام نیروهای

ایرانی گرفتار شده‌اند، ظاهراً با استراتژی جدید بغداد تطابق دارد و بدین

ترتیب دولت بغداد ترجیح داده است که کنترل سرزمین‌های خود را در مرکز

و جنوب در دست داشته باشد و به جای آن که پیاده نظام خود را دستخوش

تلفات سنگین سازد، زمین را در شمال به ایران واگذارد.<sup>(۳۴)</sup>

عراق در حلبچه نتوانست واکنش نظامی چشم‌گیری در برابر ایران انجام دهد. این امر در دست یابی ایران به پیروزی سریع و آسان بی‌تأثیر نبود، اما بمباران شیمیایی شهر حلبچه مهم‌ترین اقدامی بود که عراق انجام داد و واکنش جهانی گسترده‌یی را علیه خود برانگیخت.

عراق در برابر استراتژی جدید ایران در جبهه‌ی شمال غرب – که اساساً

با مساعدت‌های اکراد معارض دنبال می‌شد – دو راه داشت:

۱. حضور گسترده در منطقه برای مقابله با تهاجمات نسبتاً وسیع و متواالی ایران، با ایجاد یک سپاه جدید در سازمان رزم عراق.<sup>(۳۵)</sup> این امر عملاً موجب تداوم موضع انفعالی عراق می‌شد و سرانجام با تجزیه‌ی قوای عراق، فرصت مناسبی را به ایران می‌داد تا از منطقه‌ی جنوب تهاجمات نظامی خود را پی‌گیری کند.

۲. تلاش برای آزادسازی مناطق تحت تصرف ایران در جنوب، در موقعیتی که ایران نیروهای خود را در شمال متمرکز کرده بود.

عراق راه حل دوم را برگزید و با بمباران شیمیایی حلبچه کوشید تا ناتوانی خود را در مقابله با تصرف حلبچه جبران کند. ظاهراً عراق تصور می‌کرد که به دلیل فشار بین‌المللی به ایران از یک سو و از سوی دیگر عدم واکنش جهانی به بمباران شهرهای ایران، بمباران شیمیایی حلبچه نیز بازتاب جهانی گسترده‌یی نخواهد داشت. به عبارت دیگر، ارزیابی عراق از میزان واکنش جهانی در برابر حملات شیمیایی به حلبچه، نقشی مهم در تصمیم‌گیری عراق برای بمباران حلبچه داشت.

### بازتاب بمب‌باران شیمیایی حلبچه در رسانه‌های خارجی

قتل عام ۵ هزار نفر از مردم کرد حلبچه در بمب‌باران هوایپماهای حکومت عراق با استفاده از گاز سیانور، پدیده‌یی جدید و مهمن بود که ابتدا در رسانه‌های خارجی بازتابی نداشت، چنان‌که در رسانه‌های یوگسلاوی درباره‌ی آن تنها چند جمله‌ی خبری کوتاه منتشر شد.<sup>(۴۰)</sup> با پیدایش وضعیت جدید، جمهوری اسلامی ایران بی‌درنگ برای مداوای قربانیان حملات شیمیایی خواستار کمک‌های بین‌المللی شد.<sup>(۴۱)</sup> سفیر ایران در سازمان ملل در کنفرانسی مطبوعاتی در آن سازمان، درخواست سازمان هلال احمر ایران را تکرار کرد. وی در این مصاحبه گفت که حملات هوایی عراق با استفاده از بمب‌های خوشیه‌یی با محتوای گاز خردل و گاز سیانور انجام شده و بیش‌تر قربانیان، زنان، کودکان و افراد مسن هستند. وی همچنین در این مصاحبه اعلام کرد که ایران آماده‌ی پذیرش هدایا از هر کشوری برای مجروهان است، زیرا در ایران ظرفیت لازم برای مداوی آنان وجود ندارد.<sup>(۴۲)</sup>

نگرانی ایران از سکوت مجامع بین‌المللی و در نتیجه تداوم جنایات عراق و گسترش آن در خاک ایران سبب شد تا رئیس ستاد تبلیغات جنگ هشدار دهد، در صورتی که شورای امنیت سازمان ملل درباره‌ی استفاده‌ی عراق از سلاح‌های شیمیایی حرفی نزنند، ممکن است ایران برای تلافی، از این سلاح‌ها استفاده کند.<sup>(۴۳)</sup> پخش تصاویر جنایات هولناک در حلبچه، به تدریج واکنش‌هایی را برانگیخت و حامیان جهانی عراق، به ویژه شوروی و امریکا نتوانستند بر آن سرپوش بگذارند. سخن‌گوی کاخ سفید به ناچار اعلام کرد که از طریق دیپلمات‌های امریکایی در بغداد، دیدگاه‌های امریکا در این خصوص به اطلاع دولت عراق رسانده شده است.<sup>(۴۴)</sup> وی همچنین گفت: تصاویری که از قربانیان گرد به چاپ رسید، ثابت می‌کند که چرا تلاش می‌شود استفاده از سلاح‌های شیمیایی منع شود.<sup>(۴۵)</sup>

روزنامه‌ی ایندیپندنت با درج گزارشی در خصوص تولید سلاح‌های شیمیایی در عراق، درباره‌ی نقش کشورهای کمک کننده به عراق نوشت: به رغم منع فروش مواد شیمیایی برای مقاصد نظامی، شرکت‌های بریتانیا، آلمان غربی، هلند، اتریش، بلژیک و ایتالیا از قرار معلوم در طرح‌های ساخت سلاح‌های شیمیایی به عراق کمک می‌کردند.<sup>(۴۲)</sup>

اعزام خبرنگاران خارجی به ایران و بازدید از منطقه، به تدریج ابعاد این جنایت هولناک را افشا کرد. دیوید هرست خبرنگار روزنامه‌ی گاردنز از لندن، گزارشی از این جنایات را همراه با عکس در صفحه‌ی اول این روزنامه چاپ کرد. در گزارش این روزنامه آمده است:

هیچ جراحتی، خونی و اثری از انفجار روی اجساد دیده نمی‌شود. اجساد ددها مرد، زن، کودک، دام و حیوانات دست‌آموز، منازل و خیابان‌های خاکی این بخش دور افتاده و مورد بی‌مهری قرار گرفته در کردستان عراق تحت اشغال ایران را پوشانده‌اند. پوست این اجساد به طرز عجیبی تغییر رنگ داده، چشم‌های شان باز و خیره، چرک خاکستری رنگی از دهان‌های شان بیرون زده و انگشتان شان هنوز به طرز عجیبی کج و کوله است... این طرف مادری بچه‌اش را برای آخرین بار در آغوش فشرده و آن طرف پیرمردی خود را سپر نوزادی از آنچه نمی‌دانستند چیست، کرده است.<sup>(۴۳)</sup>

همچنین روزنامه‌ی نیویورک تایمز چاپ امریکا در گزارشی نوشت: وسیله‌ی مرگ همه آن‌ها تنها با یک هواپیمای جنگی که تقریباً با اطمینان می‌توان گفت عراقی بوده است، به این شهر کردنشین عراق رسید. هواپیمایی که بمبهای آن ابری به رنگ زرد روشن در سراسر حلیچه ایجاد کرد. این عمل از هر حیث و به هر مفهوم یک جنایت جنگی است.<sup>(۴۴)</sup>

تایمز مالی چاپ لندن نیز حملات شیمیایی عراق را وحشت‌آور خواند و از دبیرکل سازمان ملل خواست که گروهی از کارشناسان را برای بررسی این فاجعه به منطقه اعزام کند.<sup>(۴۵)</sup>

در ادامه‌ی تلاش‌های ایران برای توجه افکار عمومی جهان به جنایات عراق در حلبچه، سفیر ایران در سازمان ملل با دبیرکل و رئیس شورای امنیت دیدار کرد و از آن‌ها خواست هیئتی را به منطقه اعزام کنند.<sup>(۴۶)</sup> رئیس مجلس شورای اسلامی نیز در مصاحبه‌یی، از سازمان ملل خواست که هرچه زودتر کارشناسانی را به ایران اعزام کند.<sup>(۴۷)</sup> روزنامه‌ی ایتالیایی /یل جورنوس در تحلیل این سخنان آقای هاشمی نوشت:

رئیس مجلس شورای اسلامی ایران راه حل دیپلماتیک را نسبت به راه حل‌های نظامی ترجیح می‌دهد، اما این امر در صورت تنبیه متجاوز تحقق خواهد یافت.<sup>(۴۸)</sup>

فسار ایران به سازمان ملل برای اعزام کارشناس به منطقه همچنان ادامه یافت، به گونه‌یی که حتی نماینده‌ی ایران در سازمان ملل اعلام کرد: در صورتی که سازمان ملل در مورد استفاده اخیر عراق از سلاح‌های شیمیایی تحقیق به عمل نیاورد، ایران به دور جدید مذاکرات صلح\* که مجدداً قرار است آغاز شود، نخواهد پیوست.<sup>(۴۹)</sup>

سخن‌گوی سازمان ملل در موقعیت جدید مجبور به مصاحبه و اظهار مشکلات و موانع موجود برای اعزام کارشناس به منطقه شد. فرانسو گیلیایی در این مصاحبه گفت که برای دبیرکل دشوار است که هیئتی را به درخواست یک دولت، به خاک کشور دیگر بفرستد! سرانجام یک روز پس از مصاحبه‌ی مطبوعاتی سخن‌گوی سازمان ملل، منابع رسمی در این سازمان اعلام کردند که هیئتی از کارشناسان به تهران اعزام خواهد شد تا درباره‌ی حملات شیمیایی اخیر عراق تحقیق کنند.<sup>(۵۰)</sup>

عراق که پیش از این در برابر بازتاب بمباران شیمیایی حلبچه

\* دبیرکل سازمان ملل پس از تصویب قطعنامه‌ی ۵۹۸ تلاش‌هایی را برای مذاکره با نمایندگان ایران و عراق انجام می‌داد. در این وضعیت قرار بود در دهه‌ی اول فروردین با نمایندگان ایران و عراق به صورت جداگانه ملاقات کند.

سکوت کرده بود، پس از انعکاس وسیع این جنایت در رسانه‌های کشورهای غربی و احتمال اعزام کارشناسان سازمان ملل به منطقه، شدیداً واکنش نشان داد و در جلسه‌ی شورای فرماندهی انقلاب عراق به رهبری صدام، شورا و رهبری عراق مطالب منتشر شده درباره‌ی استفاده‌ی عراق از سلاح‌های شیمیایی را نکوھش کردند و طبق گزارش خبرگزاری عراق، در این جلسه تأکید کردند:

عراق هر آنچه اسلحه دارد در جهت دفاع از خود و در راه تحقق بخشیدن به

صلاح عادلانه به کار می‌برد! <sup>(۵۱)</sup>

پس از تشکیل این جلسه مقامات عراقی با انتشار بیانیه‌ی رسمی گفتند که عراق نمی‌تواند ساکت بماند و با هر وسیله‌یی که دارد از خود دفاع می‌کند.<sup>(۵۲)</sup> روزنامه‌ی *البعث* ارگان رسمی حکومت عراق نیز نوشت:

محافل بین‌المللی تلاش می‌کنند موقعیت و اعتبار عراق را در صحنه‌ی جهانی خدشه‌دار نمایند.<sup>(۵۳)</sup>

روزنامه‌های دیگر عراق مانند *الثوره* و *الجمهوریه* نیز ضمن تأیید تصمیمات جلسه‌ی فرماندهی، با نکوھش کشورهایی که عراق را به دلیل کاربرد سلاح شیمیایی محکوم کرده بودند، دوباره تأکید کردند که عراق از هرگونه سلاحی که دارد، استفاده خواهد کرد.<sup>(۵۴)</sup> در ادامه‌ی همین روند، نوری نایف رئیس دفتر خبرگزاری عراق در قاهره، گفت:

یک سخن‌گوی صلاحیت‌دار عراقی به وی گفته است که ممکن است عراق

به عنوان یک اقدام بازدارنده و کیفری تعدادی از شهرهای بزرگ ایران را

هدف حملات شیمیایی قرار دهد.<sup>(۵۵)</sup>

طارق عزیز وزیر امور خارجه‌ی عراق نیز در نامه‌ی به دبیرکل، وی را به دلیل اعزام هیئت کارشناسی به منطقه برای بررسی کاربرد سلاح شیمیایی از سوی عراق، به جانب‌داری از ایران متهم کرد.<sup>(۵۶)</sup> روزنامه‌ی *القادسیه* ارگان وزارت دفاع عراق نیز شدیداً به دکوئیار دبیرکل سازمان ملل حمله کرد.<sup>(۵۷)</sup>

لطیف جاسم، وزیر اطلاعات و فرهنگ عراق، در ادامه‌ی حملات مقامات رسمی و مطبوعات عراق به دکوئیار گفت که دبیرکل سازمان ملل در اجرای وظایف خود ناتوان است و دیگر نمی‌توان به او اطمینان کرد.<sup>(۵۸)</sup>

سرانجام دکوئیار در پاسخ به وزیر امور خارجه‌ی عراق و مسئولان دیگر آن کشور، در اطلاعیه‌یی با اظهار تأسف از این موضع، با لحنی خشک پاسخ داد که وقت آن نیست که در خصوص جنگ ایران و عراق بحثی علنی و عمومی انجام شود.<sup>(۵۹)</sup> همچنین دبیرکل سازمان ملل در ملاقات با نماینده‌ی ایران در سازمان ملل، پس از مشاهده‌ی تصاویر گویا و تکان‌دهنده‌ی این جنایت هولناک، با ابراز تأسف از کاربرد سلاح‌های شیمیایی در جنگ، اعلام کرد که برای بستری و مداوا کردن مصدومان اعزامی به امریکا و مراکز پزشکی و تحقیقاتی نیویورک، حاضر به هرگونه هم کاری است.<sup>(۶۰)</sup>

سرانجام دو تن از کارشناسان سازمان ملل در ۹ فروردین ۱۳۶۷، به منطقه اعزام شدند و پس از دیدار سه روزه و گفت و گو با چند صد نفر از زخمی‌های حادثه در بیمارستان‌های تهران و بازدید از شهرهای نوسود و مریوان، ایران را ترک کردند. اظهار نگرانی چین از به کار گرفته شدن سلاح‌های شیمیایی<sup>(۶۱)</sup> و سخنان تاچر نخست وزیر انگلیس مبنی بر تنافض بمب‌باران شیمیایی حلیچه با کنوانسیون سال ۱۹۲۵ ژنو، نشان‌دهنده‌ی وسعت دامنه‌ی واکنش جهانی بود که در سطوح مختلف انجام شد. روزنامه‌ی لس آنجلس تایمز ضمن بررسی ابعاد این فاجعه‌ی هولناک نوشت:

تا زمانی که تنها ایرانیان قربانی حملات شیمیایی عراق بودند چه در سازمان ملل متعدد و چه در پایتخت‌های کشورهای بزرگ جهان عزم و اراده‌ی سیاسی کافی برای محکوم کردن این گونه عملیات وجود نداشت... اما این بار شهروندان گُرد عراقی، بومی‌های غیر عرب آن کشورند که قربانی

گازهای سمی عراق شده‌اند. از این رو، واکنش رسانه‌های جمعی غرب، به ویژه اروپا شدیدتر بوده است.<sup>(۶۲)</sup>

روزنامه‌ی کریستین ساینس مانیتور نیز با اشاره به نتایج اقدامات اخیر عراق نوشت:

اتهام استفاده از سلاح‌های شیمیایی و روش‌های تهاجمی که عراق اخیراً در جنگ با ایران پیش گرفته است، حمایت گسترده‌ی جوامع بین‌المللی را از عراق خدشه‌دار ساخته و شانس تحریم تسلیحاتی علیه ایران را توسط سازمان ملل متحد کاهش داده است.<sup>(۶۳)</sup>

برخی کارشناسان بر این عقیده بودند که عراق به دلیل اهداف مورد نظر خود، هزینه‌ی سیاسی بمباران شیمیایی حلبچه را پذیرفته بود. در واقع، صدام پیام دوگانه‌یی را به ایران و کردهای معارض گوشزد کرد. یکی از کارشناسان رادیو اسرائیل درباره‌ی پیام به ایران گفت:

پیام عراق به ایرانی‌ها دادن علایمی مبنی بر این امر است که در صورتی که به سدّ پسپار استراتژیک آن کشور در سواحل شمالی رودخانه‌ی دیاله نزدیک‌تر شوند عراقی‌ها احتمالاً علیه شهرهای ایران از موشک‌هایی که مجهز به کلاهک‌های شیمیایی می‌باشند، استفاده خواهند کرد... دو میں پیام صدام به اقلیت‌های کرد عراق می‌باشد که اگر کسی بخواهد از جامعه‌ی اصلی عراق جدا گردد با چنین عقوبی مواجه خواهد گردید.<sup>(۶۴)</sup>

به مدت یک ماه کم و بیش بازتاب بمباران شیمیایی حلبچه در رسانه‌های خارجی مشاهده می‌شد، اما با پایان حملات عراق به شهرهای ایران و همچنین ریودن هواپیماهای کویتی و فرود اجباری آن در فرودگاه مشهد و نیز اعزام نمایندگان ایران و عراق به سازمان ملل و مذاکره با دکوئیار، به تدریج از جنایات عراق در حلبچه تنها خاطره‌یی تلخ بر جای ماند و همه چیز به فراموشی سپرده شد.

## نتیجه‌گیری

فصل سوم: جنگ در غرب کشور و آزادسازی علیپور ۲۵۵

وضعیت حاکم بر جنگ در سال ۱۳۶۶ به رغم تمهدات امریکا و سازمان ملل برای پایان دادن به آن، نشانه‌ی آن بود که نظام بین‌الملل نه تنها در جست و جوی راه حل عادلانه‌ی جنگ نیست، بلکه ابزار لازم را نیز برای "تحمیل اراده‌ی سیاسی" خود ندارد. به عبارت دیگر، وضعیت سیاسی - نظامی جنگ و موقعیت برتر ایران ایجاب می‌کرد که نظام بین‌المللی خواسته‌های ایران را تأمین کند، اما ابرقدرت‌ها نتایج حاصل از به رسمیت شناختن حقوق ایران را به زیان منافع قدرت‌های حاکم بر سازمان ملل می‌دانستند. از سوی دیگر، ابرقدرت‌ها به تنهایی توانایی لازم را برای تحمیل خواسته‌های خود به ایران نداشتند، زیرا توانایی نظامی ایران در برابر حکومت عراق، به ایران موقعیتی مناسب برای پی‌گیری اهداف و خواسته‌هایش داده بود.

جمهوری اسلامی در موقعیت جدید وضعیت دوگانه و دشواری داشت، از یک سو به دلیل داشتن موقعیت برتر نظامی و دیدگاه‌های اعتقادی و اسلامی، مایل به عقب‌نشینی از موضع اصولی و بر حق خود نبود و از سوی دیگر، برای پی‌گیری خواسته‌هایش اوضاع بسیار دشوار بین‌المللی و فشارهای سیاسی - اقتصادی رو به افزایش را فراروی خود داشت که فایق آمدن بر آن‌ها یک "پیروزی نظامی تعیین کننده" را می‌طلبید که تحقق آن به سهولت امکان‌پذیر نبود و لزوماً زیرساخت‌ها و مقدمات آن باید از سال‌ها قبل فراهم می‌شد. پیدایش این وضعیت دشوار و پیچیده، موقعیت ایران را کاملاً آسیب‌پذیر کرده بود. به همین دلیل هرگونه غفلت و تسامح می‌توانست موقعیت برتر ایران را که حاصل پنج سال تهاجم مستمر همراه با کسب پیروزی نظامی بود، چار تغییر و تحول کند.

بنابراین جنگ در سال ۱۳۶۶ به رغم همه‌ی تحولات سیاسی - نظامی مانند تصویب قطعنامه‌ی ۵۹۸ در شورای امنیت، اسکورت نفتکش‌های کویت از طرف امریکا، درگیری ایران و امریکا در خلیج فارس، سلسه

اقدامات نظامی ایران در جبهه‌ی شمال غرب کشور، افزایش فوق العاده‌ی توان نظامی عراق، برخورداری روس‌ها از موقعیت سیاسی مناسب در منطقه و بسیاری از موضوعات دیگر به سرانجام مشخصی منتهی نشد، اما نطفه‌ی تحولات سیاسی - نظامی سال ۱۳۶۷ و خاتمه یافتن جنگ منعقد شد.\*

با فرار سیدن سال ۱۳۶۷ و در موقعیتی که تهاجم موشکی عراق به شهر تهران همچنان ادامه داشت و قوای نظامی ایران در منطقه‌ی عملیاتی والفجر ۱۰، واقع در جبهه‌ی شمالی جنگ، درگیر تثبیت و تحکیم منطقه‌ی تصرف شده و مقابله با آثار و نتایج حملات شیمیایی عراق به شهر حلیچه بودند، نیروهای نظامی عراق در ۲۸ فروردین، هم‌زمان با حمله‌ی امریکا به دو سکوی نفتی ایران در خلیج فارس، تهاجم خود را به شهر فاو، با هدف بازپس‌گیری آن آغاز کردند.

غافل‌گیری ایران در فاو\*\* و استفاده‌ی عراق از سلاح‌های شیمیایی به صورت گسترشده و پر حجم برای هجوم به این منطقه، فرصت و موقعیت را برای پیشروی عراقی‌ها فراهم کرد و منطقه‌ی عملیاتی فاو دوباره در اختیار عراق قرار گرفت. سهولت پیروزی عراق در فاو، حاصل تجربه‌ی عراقی‌ها در حد فاصل فتح خرمشهر تا عملیات والفجر ۱۰ بود. بدین معنا

\* این مباحث در جلد پنجم این مجموعه (پایان جنگ) بررسی و تجزیه و تحلیل شده است.

\*\* روزنامه‌ی نیویورک تایمز در ۱۳۶۷/۲/۲۹ درباره‌ی غافل‌گیری ایران در فاو نوشت: «فرماندهی ایران در فاو فکر نمی‌کرد که عراقی‌ها قادر خواهند بود به مواضع نیروهای ایرانی که به خوبی از آن دفاع می‌شد، حمله کنند. چنین اندیشه‌یی احتمالاً به پیدا شدن یک احساس کاذب منجر شد و عراقی‌ها با استفاده از آن و برتری خود، بامداد روز یکشنبه ۱۳۶۵/۱/۲۸] ایرانی‌ها را غافل‌گیر کردند.»

نشریه‌ی این پنانت نیز در گزارشی نوشت: «عراق اطلاعاتی داشته مبنی بر این که ایران مقداری از نیروهای خود را از اطراف بصره به جبهه‌های شمالی که در آنجا موقوفیت‌های قابل توجهی داشته، منتقل کرده، بنابراین عراق از این موقعیت استفاده کرده، است.»

خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، ۱۳۶۷/۲/۴، رادیو لندن ۱۳۶۷/۲/۳

که عراقی‌ها در تجزیه و تحلیل عملیات‌های رزمندگان اسلام به این نتیجه رسیده بودند که اگر قوای نظامی ایران منطقه‌یی را تصرف کردند، به دلیل تمرکز فرماندهی نیرو و امکانات، باز پس‌گیری منطقه امری دشوار و با هزینه و خسارات بسیار و احتمال شکست توأم است، لذا به این نتیجه رسیدند که به جای ضد حمله به قوای متتمرکز ایران، در منطقه‌یی دیگر به عملیات تهاجمی بپردازنند.<sup>(۶۵)</sup> بر پایه‌ی این تجربه، عراقی‌ها مترصد موقعیت مناسب بودند، لذا پس از آن‌که با بررسی شواهد و قراین به این نتیجه رسیدند که عملیات بزرگ و گستردگی ایران که سالانه انجام می‌شد، در منطقه‌ی عملیاتی والفجر ۱۰ اجرا شده است، تهاجم نظامی می‌شود را آغاز کردند.

امریکایی‌ها که از مدت‌ها قبل با حضور نظامی گستردگی در منطقه‌ی خلیج فارس و پی‌گیری تصویب قطعنامه‌ی ۵۹۸ و تحریم نظامی ایران، در اندیشه‌ی پایان دادن به جنگ ایران و عراق بودند، از تحول نظامی اخیر استقبال کرده و چنین پیش‌بینی می‌کردند که تضعیف موقعیت نظامی ایران زمینه را برای پایان دادن به جنگ فراهم خواهد کرد.\* به همین دلیل و با توجه به هم‌زمانی تهاجم امریکا به دو سکوی نفتی ایران در خلیج فارس با حمله عراق به فاو و همچنین نیاز امریکا به جبران ماجراهای مکفارلین، به نظر می‌رسید که امریکایی‌ها در اقدام نظامی عراق مشارکت داشته‌اند.\*\*

\* ریچارد مورفی معاون وزارت خارجه‌ی امریکا، بی‌درنگ پس از این‌که عراق فاو را پس گرفت، اعلام کرد که اکنون موازنی نظامی برقرار شده است. وی در ۲۱ اردیبهشت ۱۳۶۷ با امیدواری به برقراری صلح اعلام کرد: «پیروزی ماه گذشته‌ی عراق در شبه جزیره فاو ممکن است امکان جدیدی را برای پیشرفت از کانال دیپلماتیک فراهم سازد.»  
لوس‌آنجلس تایمز، نشریه‌ی هفتگی ایران تایمز، ۱۳۶۷/۲/۲۹

\*\* روزنامه‌ی نیویورک تایمز درباره‌ی حمایت امریکا از عراق نوشت: «امریکا درست در موقع و زمانی که ایران می‌رفت دست بالا در جنگ داشته باشد به کمک عراق شتافت و در نتیجه موازنی قوای طرفین دوباره برقرار گردید.»

متعاقب بازپس‌گیری فاو موقعیت عراق بهبود یافت و در برابر ایران موضعی برتر پیدا کرد.\* پیدایش این وضعیت تحولات سیاسی - نظامی جنگ را دستخوش تغییر کرد. با توجه به افزایش توان نظامی این کشور در سال ۱۳۶۶ و نقش مستشاری روس‌ها، هجوم‌های نظامی عراق افزایش یافت، به گونه‌یی که کمتر از سه ماه همه‌ی مناطقی را که ایران تصرف کرده بود، دوباره در اختیار گرفت.

تحولات سیاسی نیز به موازات تحولات نظامی شتاب گرفت. ایران که پیش از این بر پایه‌یی توانمندی نظامی بر سر پذیرش قطع نامه‌ی ۵۹۸ مشغول به چانه‌زنی سیاسی بود، در موقعیت جدید، به ویژه پس از حمله‌ی موشکی امریکا به هواپیماهی مسافربری ایرباس\*\* و احتمال گسترش دامنه‌ی تهدیدات علیه ایران، سرانجام در ۲۷ تیر ۱۳۶۷ قطع نامه‌ی ۵۹۸ را پذیرفت. صدای جمهوری اسلامی در ساعت ۱۴ آن روز اعلام کرد که جمهوری اسلامی ایران در پیامی خطاب به خوایر پرز دکوئیار دبیرکل سازمان ملل، قطع نامه‌ی ۵۹۸ را رسماً پذیرفت. امام خمینی نیز در پیام خود که در ۲۹ تیر ۱۳۶۷ منتشر شد، بر پذیرش قطع نامه‌ی ۵۹۸ تأکید کردند.<sup>۶۶</sup> یکی از کارشناسان مسائل ایران درباره‌ی دلیل پذیرش قطع نامه از طرف ایران گفت:

پذیرش قطع نامه ۵۹۸ توسط ایران، صرفاً به دلیل شکست این کشور در

\* خبرگزاری فرانسه: «عواقب از دست رفتن فاو دور از اهمیت نیست. به طوری که از فشارهای ایران می‌کاهد و به نیروهای بغداد امکان می‌دهد که از یک موضع استراتژیک برخوردار گردد.»

۲۰ معاونت سیاسی سپاه، نشریه‌ی بررسی، شماره‌ی ۳، اردیبهشت ۱۳۶۷، ص

\*\* در ۱۲ تیر ۱۳۶۷، با اصابت موشکی که از ناو امریکایی در خلیج فارس شلیک شد، هواپیماهی مسافربری ایران با ۲۹۰ مسافر سقوط کرد، پس از آن ورنون والترز سفیر امریکا در سازمان ملل در ۱۷ تیر ۱۳۶۷، گفت: «انهدام هواپیماهی ایرباس ایرانی می‌تواند انگیزه‌یی تازه برای پایان دادن به جنگ در خلیج فارس باشد.» داشکده‌ی فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران، فصل نامه‌ی بررسی‌های نظامی، سال چهارم، شماره‌ی ۱۴، تابستان ۷۲، ص ۱۱۰

جبهه‌های جنگ و یا عدم استقامت در برابر امریکا نبود، بلکه نگرانی‌هایی که حیات انقلاب را تهدید می‌کرد، عامل اصلی پذیرش قطع‌نامه بود. رهبران ایران حداقل به ادعای خود تجاوز امریکا به خلیج فارس را مقدمه‌ی جنگ تمام عیاری می‌دانستند که پذیرش قطع‌نامه‌ی ۵۹۸ تنها راه مقابله با آن بود.<sup>(۶۷)</sup>

اقدام ایران در پذیرش قطع‌نامه‌ی ۵۹۸ در وضعیت جدید سیاسی - نظامی و بر پایه‌ی پیش‌بینی احتمال افزایش فشار به ایران، یکباره مسیر تحولات را به سود ایران تغییر داد. عراق که در موقعیت جدید مایل به پایان جنگ نبود، به حملات خود ادامه داد و منافقین نیز تحت حمایت عراق عملیات نظامی خود را از یکی از محورهای غرب کشور، با ورود به داخل خاک ایران آغاز کردند.

بر اساس درک جدید جمهوری اسلامی از ماهیت تهاجمات عراق پس از پذیرش قطع‌نامه‌ی ۵۹۸، نیروهای مردمی با فراخوانی عمومی دوباره به جبهه‌ها گسیل شدند و عراقی‌ها که در اندیشه‌ی اشغال دوباره‌ی خوزستان بودند در برابر مقاومت نیروهای مردمی و انقلابی، زمین‌گیر شدند و بار دیگر به مواضع خود برگشتند و منافقین نیز با به جا گذاشتن تلفات و خسارات‌های بسیاری به خاک عراق عقب‌نشینی کردند. فشار بین‌المللی بر عراق سبب شد تا این کشور پس از ناکامی نظامی، سرانجام به پذیرش آتش‌بس که از ۲۹ مرداد ۱۳۶۷ اعلام شد، تسليم شود.

بدین ترتیب، جنگ ایران و عراق پس از گذشت هشت سال از تجاوز عراق که با هدف تجزیه‌ی استان خوزستان و براندازی نظام نوپای جمهوری اسلامی ایران آغاز شده بود در وضعیتی به پایان رسید<sup>\*</sup> که عراقی‌ها هیچ‌گونه دستاورد مهمی را کسب نکردند و همین موضوع منشأ تحولات بعدی در منطقه بود و زمینه‌های تهاجم عراق به کویت را فراهم کرد.

\* تحولات سیاسی - نظامی جنگ پس از عملیات والقجر ۱۰ تا پذیرش قطع‌نامه‌ی ۵۹۸ در تیر ۱۳۶۷ و برقراری آتش‌بس در مرداد همان سال، در جلد پنجم از مجموعه‌ی سیری در جنگ ایران و عراق، با عنوان "پایان جنگ" منتشر شده است.

### منابع و مأخذ فصل سوم

۱. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، تحلیل مراحل استراتژیک جنگ ایران و عراق، (جنگ اول: از اشغال تا آزادسازی)، سردار سرلشکر پاسدار محسن رضایی، (تهران، ۱۳۷۶).
۲. پیشین.
۳. پیشین.
۴. سند شماره‌ی ۶۶۹/گ. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش عملیات کربلای ۱۰، (راوی: مجید نداف)، تدوین: محمد درودیان، ۱۳۶۶.
۵. روزنامه‌ی کیهان، ۱۳۶۶/۲/۱۹
۶. روزنامه‌ی رسالت، ۱۳۶۶/۲/۱۹
۷. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۲/۱۲
۸. روزنامه‌ی اطلاعات، ۱۳۶۶/۲/۸
۹. سند شماره‌ی ۸۷۶/گ. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش راوی قرارگاه نجف (احمد نیک‌روش)، مندرج در گزارش عملیات نصر ۴، (نگارش حسین اردستانی).
۱۰. پیشین.
۱۱. پیشین.
۱۲. سند شماره‌ی ۵۰۳/گ. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش عملیات بیت المقدس ۳، گزارش راویان قرارگاه خاتم الانبیاء: حسین اردستانی، داود رنجبر، نادر نوروزشاد؛ اسفند ۱۳۶۷.
۱۳. پیشین.
۱۴. پیشین.
۱۵. پیشین.
۱۶. پیشین.
۱۷. سند شماره‌ی ۶۸۳/گ. مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ: گزارش عملیات والتجبر ۱۰، گزارش راوی قرارگاه (داود رنجبر).
۱۸. پیشین.
۱۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۳۴۸، ۱۳۶۶/۱۲/۱۲، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۶/۱۲/۱۱
۲۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۳۴۹، ۱۳۶۶/۱۲/۱۳، رادیو بی‌بی‌سی، ۱۳۶۶/۱۲/۱۲
۲۱. پیشین، بخش عربی رادیو ابوظبی، ۱۳۶۶/۱۲/۱۲

**فصل سوم: بنک «غرب کشور آزاد مازنی» پیچ** ▲ ۲۶۱

۲۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۳۵۱، ۱۳۶۶/۱۲/۱۴، واشینگتن پست، ۱۳۶۶/۱۲/۱۵.
۲۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۳۴۷، ۱۳۶۶/۱۲/۱۱، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۱۲/۱۰.
۲۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۳۵۹، ۱۳۶۶/۱۲/۲۳، رادیو امریکا، ۱۳۶۶/۱۲/۲۲.
۲۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۳۵۸، ۱۳۶۶/۱۲/۲۲، خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۶/۱۲/۲۱.
۲۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۳۶۰، ۱۳۶۶/۱۲/۲۴، رادیو عراق، ۱۳۶۶/۱۲/۲۳.
۲۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۸، ۱۳۶۷/۱/۱۸، خبرگزاری تانیوگ، ۱۳۶۷/۱/۱۷.
۲۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۳۶۵، ۱۳۶۶/۱۲/۲۹، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۱۲/۲۸.
۲۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۴، ۱۳۶۷/۱/۴، رادیو لندن، ۱۳۶۷/۱/۳.
۳۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۳۶۵، ۱۳۶۶/۱۲/۲۹، رادیو لندن، ۱۳۶۶/۱۲/۲۸.
۳۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۵، ۱۳۶۷/۱/۵، رادیو بغداد، ۱۳۶۷/۱/۴.
۳۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۷، ۱۳۶۷/۱/۷، رادیو امریکا، ۱۳۶۷/۱/۶.
۳۳. پیشین.
۳۴. پیشین.
۳۵. سند شماره‌ی ۳۱۳۳۶۳ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق توسط سردار محسن رضایی در دوره‌ی عالی جنگ سپاه، سال ۱۳۷۴.
۳۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۲، ۱۳۶۷/۱/۲.
۳۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۳، ۱۳۶۷/۱/۳، خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۷/۱/۱۲.
۳۸. پیشین.
۳۹. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۴، ۱۳۶۷/۱/۴، رادیو لندن، ۱۳۶۷/۱/۳.

۴۰. پیشین، رادیو امریکا، ۱۳۶۷/۱/۳.
۴۱. پیشین.
۴۲. پیشین، رادیو لندن، ۱۳۶۷/۱/۳.
۴۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۵، ۱۳۶۷/۱/۵.
۴۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران، لندن، ۱۳۶۷/۱/۴.
۴۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۶، ۱۳۶۷/۱/۶.
۴۶. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۴، ۱۳۶۷/۱/۴.
- رادیو امریکا، ۱۳۶۷/۱/۳.
۴۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۵، ۱۳۶۷/۱/۵.
- رادیو لندن، ۱۳۶۷/۱/۴.
۴۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۶، ۱۳۶۷/۱/۶.
- خبرگزاری ایران در رم، ۱۳۶۷/۱/۵.
۴۹. پیشین، خبرگزاری رویتر، ۱۳۶۷/۱/۵.
۵۰. پیشین، خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۷/۱/۵.
۵۱. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۷، ۱۳۶۷/۱/۷.
- خبرگزاری عراق، ۱۳۶۷/۱/۶.
۵۲. پیشین، خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۷/۱/۶.
۵۳. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۸، ۱۳۶۷/۱/۸.
- کویت، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۷/۱/۷.
۵۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۹، ۱۳۶۷/۱/۹.
- خبرگزاری عراق، ۱۳۶۷/۱/۸.
۵۵. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، شماره‌ی ۱۰، ۱۳۶۷/۱/۱۰.
- آسوشیتدپرس، ۱۳۶۷/۱/۹.
۵۶. پیشین، خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۷/۱/۹.
۵۷. پیشین، خبرگزاری عراق، ۱۳۶۷/۱/۹.
۵۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۱، ۱۳۶۷/۱/۱۱.
- خبرگزاری فرانسه، ۱۳۶۷/۱/۱۰.
۵۹. پیشین.
۶۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره‌ی ۱۲، ۱۳۶۷/۱/۱۲.
- نیویورک، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۷/۱/۱۱.
۶۱. مأخذ شماره ۵۸، توکیو، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۶۷/۱/۱۰.

فصل سوم: جنگ و غرب کشیده آزادمایی علی پا<sup>۲۶۳</sup>

- .۶۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره ۱۵، ۱۳۶۷/۱/۱۵.  
رادیو امریکا، ۱۳۶۷/۱/۱۴.
- .۶۳. مأخذ شماره‌ی ۵۵، رادیو امریکا، ۱۳۶۷/۱/۹.
- .۶۴. خبرگزاری جمهوری اسلامی، گزارش‌های ویژه، نشریه‌ی شماره ۱۷، ۱۳۶۷/۱/۱۷.  
بخشی انگلیسی رادیو اسرائیل، ۱۳۶۷/۱/۱۳.
- .۶۵. مأخذ شماره‌ی ۳۵.
- .۶۶. پیام استقامت تیرماه ۱۳۶۷، پیام امام به مناسبت پذیرش قطع‌نامه ۵۹۸.
- .۶۷. روح الله کارگر رمضانی، نه شرقی - نه غربی، اصل بنیادین جمهوری اسلامی، دانشگاه یل، نمایندگی دائم جمهوری اسلامی ایران در سازمان ملل، بولتن شماره‌ی ۱۱.

#### ضمیمه

آمار و مشخصات کشتی‌های تجاري و نفت‌کش‌هایي که  
در سال ۱۳۶۶ در خلیج فارس هدف حمله عراق قرار گرفت.

**آمار و مشخصات کشتی های تجاري و نفت کش مورد حمله‌ی عراق در خلیج فارس در سال ۱۳۶۶**

نام کشتی	تاریخ	*	مالک کشتی	نوع کشتی	ظرفیت(تن)	محل حمله	خسارت‌ها، توضیحات
اوج	۶۶/۱/۱	۱	ایران	نفت کش	۱۶۲۰۰۰	خلیج فارس	
اشیل	۶۶/۱/۱	۲	لیبریا - در اجاره ایران	نفت کش	۱۲۲۶۶۰	جزیره خارک	حامل نفت ایران از جزیره خارک به سیری
پلیکان	۶۶/۱/۶	۳	با پرچم قبرس	نفت کش	۱۴۰۰۰۰	۵۴ مایلی جزیره خارک	-
پولیکن	۶۶/۱/۱۷	۴	قبرس	نفت کش	-	۱۵۰ کیلومتری خارک	
لیدی اسکای	۶۶/۱/۲۲	۵	قبرس-در اجاره ایران	نفت کش	-	۹۰ مایلی خارک	حامل نفت از خارک به بندرعباس
مکاپونیت	۶۶/۲/۵	۶	لیبریا	نفت کش	۱۴۱۰۰۶	نزدیکی تنگه هرمز	حامل نفت ایران
پامیت	۶۶/۲/۹	۷	پاناما	نفت کش	۸۴۰۰۰	۷۰ مایلی خارک	موتورخانه هدف قرار گرفت.
تناسیتی	۶۶/۳/۳۰	۸	لیبریا	نفت کش	-	۶۰ مایلی بوشهر	-
اریاد	۶۶/۴/۳	۹	ترکیه	تجاری	-	خلیج فارس	۷ نفر محروم
هیرا-۳	۶۶/۴/۳	۱۰	ترکیه	تجاری	۳۰۶۰۰	خلیج فارس	
دنا	۶۶/۴/۱۰	۱۱	ایران	نفت کش	۱۷۶۰۰۷	۵۰ مایلی جزیره خارک	یک موشك به نفت کش اصابت کرد و دچار آتش سوزی شد.
نیکوس	۶۶/۴/۱۵	۱۲	یونان با پرچم قبرس	نفت کش	۸۷۲۰۰	شمال خلیج فارس	دوموشک به کشتی اصابت کرد.
-	۶۶/۶/۷	۱۳	-	-	-	دماغه موتور واقع در مسیر لاوان به بوشهر	شناور غیرنظمی

نام کشته	تاریخ	*	مالک کشته	نوع کشته	ظرفیت(تن)	محل حمله	خسارت‌ها، توضیحات
شوش	۶۶/۶/۸	۱۴	ایران	نفتکش	-	خلیج فارس	موتورخانه هدف قرار گرفت و دچار حریق شد.
سوسنگرد	۶۶/۶/۸	۱۵	ایران	نفتکش	-	خلیج فارس	-
حضرما	۶۶/۶/۹	۱۶	ایران	یدک‌کش	-	کالات (۴۰ مایلی جنوب بوشهر)	یدک‌کش هدف دو موشک قرار گرفت و به کلی منهدم شد. ۶ نفر کشته شدند.
بیگاورنج	۶۶/۶/۱۰	۱۷	قبرس	تدارکاتی	-	نزدیکی خارک	۵ نفر مجروح
استاررای	۶۶/۶/۱۰	۱۸	-	نفتکش	۱۸۹۰۰۰	۱۲۰ کیلومتری جنوب بوشهر	حمله موشکی به نفتکش و خسارت به مخزن آب‌شیرین
-	۶۶/۶/۲۷	۱۹	ایران	نفتکش	-	خلیج فارس	از قسمت میانی سیب دید.
مرلین	۶۶/۷/۳	۲۰	قبرس	نفتکش	۲۱۶۰۰۰	حوالی خارک	دکل اتاقک‌های صیادان آسیب دید.
خیبر	۶۶/۷/۴	۲۱	ایران	صیادی	-	آبهای ساحلی خلیج فارس	موتورخانه دچار آتش‌سوزی شد
شیروان	۶۶/۷/۵	۲۲	ایران	نفتکش	۴۹۴۳۹	خلیج فارس	-
کورل‌اکیپ	۶۶/۷/۵	۲۳	قبرس	نفتکش	۱۱۲۸۲۵	بین بندرعباس و خارک	-
مالرین	۶۶/۷/۵	۲۴	لیبیریا	نفتکش	۱۵۰۰۰	جنوب جزیره خارک	-
شاتل	۶۶/۷/۵	۲۵	-	نفتکش	-	خلیج فارس	-
ایران سپاه	۶۶/۷/۵	۲۶	ایران	باری، گندم	-	در مسیر لاروان به بوشهر	۱ شهید، ۱ مفقود
خارک ۵	۶۶/۷/۷	۲۷	ایران	نفتکش	۲۲۷۱۲	۱۱۶ مایلی جزیره خارک	موتورخانه هدف قرار گرفت

نام کشتی	تاریخ	*	مالک کشتی	ظرفیت(تن)	نوع کشتی	محل حمله	خسارت‌ها، توضیحات
-	۶۶/۷/۹	۲۸	استرالیا در اجاره ایران	-	صیادی	آب‌های ساحلی	از پشت و اتاق کاپیتان هدف قرار گرفت
-	۶۶/۷/۱۰	۲۹	قبرس	-	نفت‌کش	خلیج فارس	-
ستل بلاک	۶۶/۷/۱۰	۳۰	استرالیا در اجاره ایران	-	صیادی	خلیج فارس	۱ کشته، ۲ مجروح
-	۶۶/۷/۱۰	۳۱	ایران	-	صیادی	خلیج فارس	-
-	۶۶/۷/۱۰	۳۲	فلیپین	-	-	۸۰ مایلی خارک	-
شاینینگ استار	۶۶/۷/۱۳	۳۳	قبرس	۲۵۶۲۶۲	نفت‌کش	نزدیکی جزیره هرمز	دچار آتش‌سوزی شد
ورلد آدمیرال	۶۶/۷/۱۳	۳۴	کره جنوبی	۲۳۷۳۱۱	نفت‌کش	نزدیکی جزیره هرمز	۱ مجروح
سی‌وایز جانت	۶۶/۷/۱۳	۳۵	لیبیریا	۵۶۴۷۳۹	نفت‌کش	نزدیکی جزیره لارک	-
لیگاسی	۶۶/۷/۱۴	۳۶	قبرس	۲۶۷۸۹۶	نفت‌کش	ترمینال جزیره هرمز	-
مرلین	۶۶/۷/۱۸	۳۷	قبرس استیجاری	۲۱۶۰۰۰	نفت‌کش	۷۸ مایلی خارک	یک فروند موشک به کشتی اصابت کرد و دچار حریق شد
روسما	۶۶/۷/۱۸	۳۸	لیبیریا	۲۳۹۰۰۰	نفت‌کش	حوالی جزیره خارک	اصابت موشک که هفت نفر مفقود و ۲۰ نفر مجروح شدند.
میکرنس	۶۶/۷/۱۸	۳۹	لیبیریا	۳۲۰۰۰	نفت‌کش	خلیج فارس	۲ مفقود الاثر
ماریانتی - ام	۶۶/۷/۲۰	۴۰	یونان ثبت شده در پاناما	۲۱۱۶۶	نفت‌کش	-	۱ کشته و ۲ مجروح
پیکاسو	۶۶/۷/۲۲	۴۱	لیبیریا	-	نفت‌کش	ترمینال خارک	-
پیکاموس	۶۶/۷/۲۲	۴۲	قبرس	-	نفت‌کش	لنگرگاه خارک	-

نام کشته	تاریخ	*	مالک کشته	نوع کشته	ظرفیت(تن)	محل حمله	خسارت‌ها، توضیحات
خارک ۴	۶۶/۷/۲۹	۴۳	ایران	نفت کش	-	لنگرگاه خارک	-
تفتان	۶۶/۸/۱۳	۴۴	ایران	نفت کش	-	اسکله آذرباد خارک	۲ مجروه
فورچون شبیپ	۶۶/۸/۲۰	۴۵	-	نفت کش	-	۲۸۴۲۰ ۲۵۰۴۳۵ ر	-
فورچون شبیپ	۶۶/۸/۲۱	۴۶	-	نفت کش	-	۲۸۳۰ و ۵۰۵۱	-
فورچون شبیپ	۶۶/۸/۲۱	۴۷	-	نفت کش	-	۲۸۳۰ و ۵۰۵۱	-
یوسف	۶۶/۸/۲۱	۴۸	ایران	شناور	-	۴ مایلی جزیره لاوان	۲ مجروه
آتش‌خوار سالواتیال	۶۶/۸/۲۲	۴۹	-	-	-	۲۷-۵۸ و ۵۱-۰۶	در حال اطفاء حریق فورچون شبیپ هدف قرار گرفت که ۳ کشته، ۴ مجروه داشت.
//	۶۶/۸/۲۸	۵۰	-	-	-	۲۷۳۷ و ۵۱-۵۸	۱ کشته ۴ مجروه
توچال	۶۶/۸/۲۸	۵۱	ایران	نفت کش	-	۲۷-۲۴N و ۵۱۳۹E	-
توچال	۶۶/۸/۲۸	۵۲	ایران	نفت کش	-	۲۷-۲۴N و ۵۱۳۹E	-
استیلیکان	۶۶/۹/۶	۵۳	پاناما بی	کشته	-	۲۷-۰۲ و ۵۲-۲۴E	۴ مجروه
خارک ۴	۶۶/۹/۸	۵۴	ایران	نفت کش	-	مسیر خارک به لارک	-
تنی اناکس	۶۶/۹/۱۱	۵۵	قبرس	-	-	۱۲۵ مایلی جزیره خارک	-
اکتبینیا	۶۶/۹/۱۳	۵۶	قبرس	نفت کش	-	نزدیکی بویه رأس المطاف	-
الموت ۱۰۲	۶۶/۹/۱۷	۵۷	قبرس	نفت کش	-	۹۰ مایلی مسیر بندرعباس - خارک	-

نام کشتی	تاریخ	*	مالک کشتی	ظرفیت(تن)	نوع کشتی	محل حمله	خسارت‌ها، توضیحات
می می ام	۶۶/۹/۱۷	۵۸	قبرس	-	کشتی	حوالی بندر بوشهر	-
سوسنگرد ۱۱۰۳	۶۶/۹/۱۸	۵۹	ایران	-	نفتکش	۶۵ مایلی جزیره خارک	-
می می ام	۶۶/۹/۱۸	۶۰	قبرس	-	کشتی	حوالی بندر بوشهر	-
سوسنگرد ۱۱۰۳	۶۶/۹/۱۹	۶۱	ایران	-	نفتکش	۹۲ مایلی جزیره خارک	-
سوسنگرد ۱۱۰۳	۶۶/۹/۱۹	۶۲	ایران	-	نفتکش	۹۲ مایلی جزیره خارک	نفر مจروح و کاپیتان کشتی کشته شد
تفتان	۶۶/۹/۲۵	۶۳	ایران	-	نفتکش	۸۰ مایلی جزیره خارک سمت ۱۰۷	-
فری ایترپرایز	۶۶/۹/۲۷	۶۴	مالت	-	نفتکش	در مسیر خارک به بندر عباس	-
بورما ایترپرایز	۶۶/۱۰/۱	۶۵	انگلیس	-	نفتکش	ترمینال نفتی لارک	آتش سوزی در مخزن و اصابت ترکش به لوله های نفتی روی عرضه
سی وایز جانت	۶۶/۱۰/۱	۶۶	لیبیریا	-	نفتکش	ترمینال نفتی لارک	//
ورلد پتروبراس	۶۶/۱۰/۱	۶۷	لیبیریا	-	نفتکش	ترمینال نفتی لارک	آتش سوزی در مخزن و اصابت ترکش به لوله های نفتی روی عرضه
وايت رز	۶۶/۱۰/۱	۶۸	قبرس	-	نفتکش	ترمینال نفتی لارک	فقط به رگبار بسته شد
ایران کلام	۶۶/۱۰/۱۰	۶۹	ایران	-	پدافندی	جزیره خارک	-
ایران صداقت	۶۶/۱۰/۱۰	۷۰	ایران	-	پدافندی	جزیره خارک	۴ نتهید، ۸ مجروح
۳ خارک	۶۶/۱۰/۲۰	۷۱	ایران	-	نفتکش	نزدیکی راس المطاف	-

نام کشته	تاریخ	*	نام کشته	مالک کشته	ظرفیت(تن)	نوع کشته	محل حمله	خسارت‌ها، توضیحات
یونانیدونچر	۶۶/۱۰/۲۱	۷۲	پرچم قبرسی	لنگرگاه جزیره لاوان	-	نفتکش	آتش‌سوزی در مخزن و آسایشگاه و شکاف در بدنه به طول ۳ متر که بر اثر آن دریا هم آتش گرفت	
شیرکوه	۶۶/۱۱/۲	۷۳	ایران	جزیره خارک ۲۸ مایلی جنوب شرقی	-	نفتکش	محل اصابت: ۳ متر بالاتر از سمت چپ پاشنه کشته	
گورل‌اکیپ	۶۶/۱۱/۷	۷۴	قبرس	چراغ رأس المطاف ۲۰ مایلی شمال غربی	-	نفتکش	محل اصابت: جلوکشته	
گورل‌اکیپ	۶۶/۱۱/۷	۷۵	قبرس	چراغ رأس المطاف ۲۰ مایلی شمال غربی	-	نفتکش	محل اصابت: یک متر قبل از لنگر سمت راست کشته	
خارک	۶۶/۱۱/۹	۷۶	ایران	چراغ رأس المطاف ۵۱/۱۰ شمالي و شرقی ۲۸/۰۵	-	نفتکش	محل اصابت: یک متری متنه‌ایه سمت چپ پاشنه کشته	
تهران	۶۶/۱۱/۱۴	۷۷	ایران	چراغ رأس المطاف ۵۲۱۹ شمالي و شرقی ۲۷۲۳	-	نفتکش	محل اصابت: سمت چپ نزدیکی پل فرماندهی و آسایشگاه	
ایران افتخار	۶۶/۱۱/۱۰	۷۸	ایران	مسیر خارک بندر عباس	-	-	-	
خارک ۵	۶۶/۱۱/۱۸	۷۹	ایران	نفتکش	-	-	-	
شیرکوه	۶۶/۱۱/۲۰	۸۰	ایران	پانزده مایلی پوزه غربی جزیره لاوان	-	نفتکش	محل اصابت: پاشنه، همراه با آتش‌سوزی	
سلیمان	۶۶/۱۱/۲۶	۸۱	ایران	تدارکاتی ۵۱/۳۴ شرقی و ۲۷۲۵	-	-	۴ کشته، مجروح	

مأخذ: سند شماره ۳۱۰۰۱۰ مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، گزارش نیروی دریایی سپاه پاسداران



## نامه

### (فهرست راهنمای)

اشخاص؛ مکان‌ها و سازمان‌ها؛ اصطلاحات، اقدامات، یگان‌ها و پایگاه‌های نظامی؛  
اصطلاحات و اقدامات سیاسی؛ کشتی‌ها و نفت‌کش‌ها



## اشخاص

- الاحمد، شیخ صباح: ۱۴۵  
ادروینکس: ۴۲  
ارماکاست، مایکل: ۱۱۰، ۳۴  
امام خمینی ۸ خمینی، سیدروح الله  
بروزنیسکی: ۸۷  
بوش، جرج: ۱۵۰  
پارسونز، آتنوی: ۹۰، ۸۹، ۲۵  
پتروفسکی، ولادیمیر: ۳۳، ۵۰، ۵۲، ۵۱  
تاقر، مارگارت؛ نخست وزیر انگلیس: ۲۵۲، ۵۳، ۵۲، ۵۱  
توسلی، محمد رضا (حجت الاسلام): ۱۳۸  
تیموریان، هژیر: ۲۴۶  
جسم، طیف: ۲۵۲  
چوبین، شهرام: ۱۴۴، ۲۷  
حافظ اسد: ۵۴، ۵۳  
خامنه‌ای، سیدعلی (آیت الله)، رئیس جمهور ایران: ۵۵  
سیک، گری: ۸۸، ۸۱، ۶۵، ۲۷  
سیکوم، جوزف: ۸۳  
شاه حسین، شاه اردن: ۵۴، ۴۲  
شمکانی، علی: ۲۲۶، ۲۱۹، ۱۸، ۳۹  
شولتز، جورج؛ وزیر خارجه امریکا: ۴۷، ۴۵، ۴۲، ۳۹  
صدام حسین: ۱۳۸، ۱۱۷، ۷۲  
داد، رابرت: ۸۴  
دانکن، اندره: ۱۵۲  
دایمل، مروین: ۴۱  
دکوئیار، خاوری پرز؛ دبیرکل سازمان ملل: ۱۱۰، ۱۰۸، ۲۵۱، ۲۴۹، ۱۴۵، ۱۴۲، ۱۳۱، ۱۳۰، ۱۱۵  
طارق عزیز؛ وزیر خارجه عراق: ۲۵۲، ۲۵۱، ۱۲۸، ۵۴  
طالبانی، جلال: ۱۸۴  
دورودیان، محمد: ۲۲۶  
رابرت، داگلاس: ۱۰۰  
رایین، اسحاق: ۱۱۸، ۱۰۵  
رایت، رایین: ۱۲۵  
رجوی، مسعود: ۲۰۳  
ردهن، چارلز: ۴۴، ۳۸  
رشید، غلامعلی: ۱۸  
راسایی، محسن: ۱۸، ۱۸۰، ۱۸۶، ۲۱۹، ۱۸۸، ۲۳۱  
رمضان، طه یاسین: ۵۴، ۴۰  
ریگان، رونالد؛ رئیس جمهور امریکا: ۴۲، ۴۱، ۳۷، ۳۳  
ریگان، رونالد؛ رئیس جمهور امریکا: ۹۹، ۹۲، ۸۲، ۷۹، ۶۹، ۶۸، ۵۷، ۵۰، ۴۷، ۴۶، ۴۵  
ریگان، رونالد؛ رئیس جمهور امریکا: ۱۴۲، ۱۳۷، ۱۳۵، ۱۳۳، ۱۳۲، ۱۲۸، ۱۱۸، ۱۰۰  
ریگان، رونالد؛ رئیس جمهور امریکا: ۱۶۱، ۱۶۰، ۱۵۶، ۱۵۱، ۱۴۸، ۱۴۷، ۱۴۶، ۱۴۳  
سلیمانی، قاسم: ۲۲۶  
سیک، گری: ۸۸، ۸۱، ۶۵، ۲۷  
سیکوم، جوزف: ۸۳  
شاه حسین، شاه اردن: ۵۴، ۴۲  
شمکانی، علی: ۲۲۶، ۲۱۹، ۱۸، ۳۹  
شولتز، جورج؛ وزیر خارجه امریکا: ۴۷، ۴۵، ۴۲، ۳۹  
صدام حسین: ۱۳۸، ۱۱۷، ۷۲  
داد، رابرت: ۸۴  
دانکن، اندره: ۱۵۲  
دایمل، مروین: ۴۱  
دکوئیار، خاوری پرز؛ دبیرکل سازمان ملل: ۱۱۰، ۱۰۸، ۲۵۱، ۲۴۹، ۱۴۵، ۱۴۲، ۱۳۱، ۱۳۰، ۱۱۵  
طارق عزیز؛ وزیر خارجه عراق: ۲۵۲، ۲۵۱، ۱۲۸، ۵۴  
طالبانی، جلال: ۱۸۴

- علایی، حسین: ۷۷، ۷۶  
 غلامپور، احمد: ۲۲۶  
 فدوی، علی: ۷۷  
 فیتنزاویر، مارتین: ۱۴۸، ۱۴۲  
 کارنر، ۲۷، ۵۵، ۸۱  
 کارگر رمضانی، روح‌الله: ۱۲۴، ۴۱  
 کردزمن، آتنونی: ۱۰۴، ۱۰۰  
 کروبی، مهدی (جحت‌الاسلام): ۱۳۹  
 کمپ، جفری: ۱۰۳  
 کیسینجر: ۸۸  
 گراسیموف: ۱۱۸  
 گروهمکو: ۵۴  
 گورباجف، میخائیل: ۳۴، ۴۸، ۴۹، ۵۰، ۵۱، ۵۷، ۵۱، ۹۱  
 لاریجانی، محمدجواد: ۱۲۶  
 لاین، مایکل: ۱۵۰  
 لیلیابی، فرانسو: ۲۵۰  
 مارین، کوردون: ۱۲۱  
 مورفی، ریچارد: ۳۳، ۴۴، ۴۶، ۴۵، ۴۹، ۷۸، ۷۹، ۸۵  
 ۲۵۶، ۱۲۴، ۱۱۲، ۱۰۸، ۹۱  
 موسوی، میرحسین: ۱۶۰، ۸۵، ۸۳

- موسی‌واردی، سیدعبدالکریم (آیت‌الله): ۷۹  
 مولازنر، استفن: ۱۲۳  
 میتران: ۱۴۳، ۲۴  
 ناوریکن، ویتانی: ۳۵  
 نایف، نوری: ۲۵۱  
 والترز، ورنون: ۲۵۷، ۱۳۲  
 وایتهد: ۱۳۷  
 واپنیرگر؛ وزیر دفاع امریکا: ۲۶، ۲۶، ۴۱، ۳۹، ۴۲، ۴۷، ۴۷، ۴۲، ۴۱، ۳۹، ۳۶، ۱۰۵، ۱۰۴، ۹۳، ۸۶، ۸۴، ۷۳، ۷۰  
 ۱۵۸، ۱۵۳، ۱۵۱، ۱۵۷، ۱۵۳، ۱۵۱، ۱۴۲  
 ۱۵۸، ۱۱۶، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۲، ۱۱۶، ۱۱۲  
 ۲۵۰، ۲۴۴، ۱۹۶، ۱۵۸، ۱۳۷  
 هامفر، گوردا: ۱۴۷  
 هانتر، رابرт: ۸۷  
 هانتر، شیرین: ۱۵۷  
 هاو، جفری: ۳۴  
 هرست، دیوید: ۲۴۹  
 هیوز، جان: ۹۰

## مکان‌ها و سازمان‌ها

- ارتفاع گرده‌هکلان: ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۴  
 ارتفاع گلان: ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۲، ۱۹۴، ۱۹۳  
 ارتفاع گلان: ۲، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۲، ۱۹۴  
 ارتفاع موكبه: ۲۱۱، ۲۱۵، ۲۱۷، ۲۱۶  
 ارتفاع هزارکانیان: ۱۹۴، ۱۹۹  
 ارتفاعات اسپیدار: ۱۸۳، ۱۸۶، ۱۸۹، ۱۹۸، ۲۰۴  
 ارتفاعات الاغلو: ۱۸۶، ۱۸۷، ۲۰۱، ۱۹۹، ۲۱۲، ۲۱۱  
 ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۲۰، ۲۱۹، ۲۱۷، ۲۱۶  
 ارتفاعات بالامبو: ۲۲۷، ۲۳۰، ۲۳۲، ۲۴۰  
 ارتفاعات بالوسه: ۱۹۸، ۱۹۹، ۲۰۲  
 ارتفاعات بالوکاوه: ۱۸۳، ۱۹۴، ۱۹۹  
 ارتفاعات بردهوش: ۱۸۳  
 ارتفاعات پرونین: ۲۲۷، ۲۲۸  
 ارتفاعات پنج قله: ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۲۵  
 ارتفاعات تپه چناره: ۲۲۷، ۲۳۴  
 ارتفاعات تپه سرام: ۲۲۷  
 ارتفاعات تمورزنان: ۱۸۵، ۲۲۷، ۲۳۲
- آلمان غربی (آلمان): ۳۸، ۱۶۱، ۱۱۰، ۲۴۳، ۲۴۹  
 ابوظبی: ۵۱  
 اتحادیه‌ی عرب: ۴۴، ۴۵، ۴۷  
 اتریش: ۲۴۹  
 اجلاس عمومی سازمان ملل: ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳  
 ارتفاع: ۳۱۷: ۲۰۸  
 ارتفاع: ۳۴۸: ۲۰۸  
 ارتفاع: ۳۹۱: ۲۰۸  
 ارتفاع: ۴۱۸: ۲۰۸  
 ارتفاع: ۴۶۲: ۲۰۸  
 ارتفاع بلفت: ۱۹۸، ۲۰۶  
 ارتفاع دانی گوز: ۱۹۰  
 ارتفاع دوبالا: ۱۹۰، ۱۹۸، ۲۰۳، ۲۰۴، ۲۰۶  
 ارتفاع صخره‌یی: ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۴  
 ارتفاع قیوان: ۲۱۱، ۲۱۵، ۲۱۷  
 ارتفاع کله گاوی: ۱۸۷، ۱۹۰، ۱۹۳  
 ارتفاع گرده شیلان: ۲۱۵

- ارتفاعات ميمك: ۲۰۳  
 ارتفاعات وراز: ۱۸۷، ۱۹۳  
 ارتفاعات ويسى: ۱۹۴  
 ارتفاعات ويولان: ۱۹۸، ۲۱۰، ۱۹۹، ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۴، ۲۱۵  
 ارتفاعات ياشن قلعه: ۲۱۰  
 اردن: ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷  
 اروپا: ۲۵۳، ۱۶۲، ۱۶۱، ۱۵۳  
 ازمر: ۱۸۴  
 اسپانيا: ۱۶۱  
 استان سليمانيه عراق: ۱۷، ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۹۵، ۱۹۶  
 استراليا: ۲۶۶  
 اسرائيل: ۱۲۳، ۴۹  
 اسکله آذرباد خارک: ۲۶۷  
 اسکله العيشه: ۷۶  
 افغانستان: ۵۵، ۵۴، ۴۸  
 اقیانوس هند: ۷۲  
 امارات عربي متحده: ۷۸، ۹۱، ۹۹، ۱۲۲، ۱۴۰  
 امریکا: اکثر صفحات  
 امریکای مرکزی: ۵۷  
 انگلستان، انگلیس (بریتانیا): ۴۰، ۵۲، ۱۱۱، ۱۲۱  
 ایتالیا: ۱۶۱، ۲۴۹، ۲۵۰  
 ایران: اکثر صفحات  
 ایلام: ۲۰۳  
 باختران: ۲۳۰  
 بارانه: ۱۸۵  
 بانه: ۱۸۳، ۲۱۰  
 بحرین: ۴۷، ۱۳۴، ۱۴۰  
 بصره: ۳۰، ۲۵۵  
 بغداد: ۲۴، ۲۸، ۴۶، ۵۳، ۵۶، ۸۱، ۱۳۰، ۱۳۱، ۲۰۳  
 بلژیک: ۲۴۹  
 بندر (اسکله) الاحمدی کویت: ۹۶، ۱۵۴، ۱۵۶  
 بندر جده: ۱۴۰  
 بندرعباس: ۷۶، ۱۵۳، ۲۶۵، ۲۶۸، ۲۶۹  
 بوشهر: ۷۶، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۶۸، ۲۶۹  
 بویه رأس المطاف: ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۶۹  
 بیماره: ۲۴۵، ۲۳۱  
 بیمه‌ی لویدز: ۷۷  
 ارتفاعات توانیر: ۲۲۸، ۲۲۷  
 ارتفاعات چنگاوی: ۱۹۰، ۱۸۷  
 ارتفاعات خورنوازان: ۲۲۴، ۲۲۷  
 ارتفاعات دارزین: ۲۳۵  
 ارتفاعات دولتشک: ۱۹۹، ۲۱۰، ۲۱۱، ۲۱۲  
 ارتفاعات رت: ۱۸۶  
 ارتفاعات رت: ۱۸۶، ۱۸۷  
 ارتفاعات ژاژبله: ۱۸۳، ۱۸۶، ۱۹۰، ۱۹۲، ۱۹۳، ۱۹۸  
 ارتفاعات سرگلو: ۱۸۳، ۱۹۴  
 ارتفاعات سورقلات: ۱۸۶  
 ارتفاعات سورون: ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۲، ۲۴۰  
 ارتفاعات شاخ دارزین: ۲۲۷  
 ارتفاعات شاخ کائل: ۱۸۶  
 ارتفاعات شاشو: ۱۸۶، ۱۹۴  
 ارتفاعات شهید زین الدین: ۴، ۲۰۴  
 ارتفاعات شیندو روی: ۲۲۷، ۲۳۵، ۲۳۴، ۲۲۸  
 ارتفاعات عمومی آسوس: ۱۸۳، ۲۳۹  
 ارتفاعات فرفري: ۲۰۴، ۲۰۳  
 ارتفاعات قشن: ۱۸۳، ۱۸۶، ۱۹۳، ۱۹۴، ۱۹۸، ۱۹۹  
 ارتفاعات کاربزه: ۲۰۰، ۲۰۲، ۲۱۲  
 ارتفاعات قمیش: ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۴، ۱۹۳، ۱۹۸، ۱۹۹  
 ارتفاعات کاریزه: ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۱۵  
 ارتفاعات کاریزه: ۱۸۶، ۲۱۷  
 ارتفاعات کانی بداز: ۱۸۷، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۲  
 ارتفاعات کلانه: ۱۸۶  
 ارتفاعات کلمقدنی: ۳۰، ۲۰۴  
 ارتفاعات کوخ نمنه: ۱۸۷  
 ارتفاعات گامو: ۱۸۶، ۱۹۰، ۱۹۳، ۱۹۹  
 ارتفاعات گردش: ۱۸۳، ۱۸۴، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۸  
 ارتفاعات گلان: ۱۸۳، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۹۰، ۱۹۹  
 ارتفاعات گلو: ۲۰۲، ۲۱۰  
 ارتفاعات گواره: ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۹، ۲۱۱، ۲۱۵، ۲۱۷  
 ارتفاعات گواره: ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۲  
 ارتفاعات ماءوت: ۱۸۶، ۱۹۵  
 ارتفاعات مکرو: ۲۳۴







بال سیراوه: ۱۹۳

بال گاراده: ۲۲۴، ۲۲۰

بال گوجار: ۲۲۰

بال ۱ گوجار: ۲۲۲، ۲۲۰

بال ۲ گوجار: ۲۲۲، ۲۲۰

بال مبراوه: ۱۹۹، ۱۹۴

بوگسلاوی: ۲۴۸

يونان: ۲۶۴، ۲۶۶

## آتشبس: ۲۹، ۳۵، ۹۵، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۱۱

آتش امریکا: ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۶، ۱۲۸، ۱۳۷

آتش جمهوری اسلامی ایران: ۲۰۳

آتش عراق: ۲۸، ۱۸۴، ۱۸۳، ۱۸۹

آتش پس: ۲۹، ۳۵، ۹۵، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۱۱

آتش امریکا: ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۶، ۱۲۸، ۱۳۷

آتش جمهوری اسلامی ایران: ۲۰۳

آتش عراق: ۲۸، ۱۸۴، ۱۸۳، ۱۸۹

آتش پس: ۲۹، ۳۵، ۹۵، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۱۱

آشابت موشک (حمله) به کشتی امریکا: ۱۴۸

آشابت موشک به اسکله‌ای احمدی کویت: ۱۵۴

برخورد نفت‌کش مارشال چخوف شوروی با مین: ۸۱

بمب‌افکن A-6 Powler: ۹۷

بمب‌باران شیمیابی حلبچه: ۱۷، ۲۴۵، ۲۴۲

بمب‌باران شیمیابی حلبچه: ۲۴۵، ۲۵۲، ۲۴۸، ۲۴۷

بن بست جنگ: ۱۸۰

پادگان لشکر ارتش عراق: ۲۲۸

پایگاه دوم دریابی بوشهر: ۷۶

پایگاه سوم دریابی ماهشهر: ۷۶

پایگاه یکم دریابی بندرعباس: ۷۶

تشدید درگیری در خلیج فارس: ۷۶، ۴۶

توب ۱۷۲ میلی‌متری: ۹۸

توب ضد موشکی فالانکس: ۹۸، ۹۷

توبخانه سپاه: ۲۳۱

تیپ ۱۰۵ پیاده‌ی عراق: ۱۸۴

تیپ ۷۵ ظفر: ۱۸۶

تیپ بیت المقدس: ۱۹۳، ۱۹۰، ۱۸۷

تیپ زرهی ۲۰ رمضان: ۲۱۱

تیپ زرهی ذوقالفارق: ۲۰۰

تیپ قائم کردستان: ۱۹۰، ۱۸۶

تیپ مسلم بن عقيل: ۲۰۸

تیپ ویژه‌ی ۵۵ پاسداران: ۱۸۶

تیپ ۱۲ قاتم: ۲۲۲، ۲۲۱، ۲۲۰، ۲۱۱، ۲۰۸، ۱۸۹

تیپ ۱۸ الغدیر: ۲۱۴، ۲۱۱، ۲۰۴

تیپ ۲۶ انصار المهدی: ۲۳۲

تیپ ۲۹ نبی اکرم: ۲۳۲، ۲۰۶، ۲۰۴، ۱۹۳

تیپ ۳۵ امام حسن: ۲۰۸، ۱۹۰، ۱۸۶، ۱۸۵

## اصطلاحات، اقدامات، یگان‌ها و پایگاه‌های نظامی

۲۳۲، ۲۲۲، ۲۲۱، ۲۲۰، ۲۱۴، ۲۱۱

تیپ ۴۴ قفر بنی هاشم: ۲۲۲

تیپ ۴۸ فتح: ۲۱۱، ۱۹۴، ۱۸۷

تیپ ۶۶ نیروی مخصوص عراق: ۲۱۲

تیپ ۶۶ هوابرد (سپاه پاسداران): ۱۸۶

تیپ ۶۸ نیروی مخصوص عراق: ۲۱۲

تیپ ۸۲ صاحب‌الامر<sup>(۴)</sup>: ۲۲۲

تیپ ۹۱ بقیه‌الله: ۲۲۲

تیپ ۱۱۰ خاتم‌الانبیا<sup>(۵)</sup>: ۱۹۲، ۱۸۹، ۱۸۷، ۱۸۵

تیپ‌های کماندویی سپاه سوم ارتش عراق: ۱۸۴

تیپ‌های کماندویی سپاه هفتم عراق: ۱۸۴

جنگ خلیج فارس: ۱۵۸، ۱۳۰، ۱۱۱، ۸۵، ۵۳، ۴۶، ۳۷، ۳۶

جنگ شهرها: ۲۴۴، ۲۴۳، ۲۴۲، ۲۴۱، ۲۴۰

جنگ نفت‌کش‌ها: ۱۲۶، ۱۲۵، ۹۵، ۸۱، ۶۷، ۶۶

حضور دریابی سپاه پاسداران در خلیج فارس: ۷۶

حضور نظامی شوری در خلیج فارس: ۵۲

حملات شیمیابی عراق: ۲۲۲، ۲۵۱، ۲۵۰، ۲۴۹

۲۵۵

حملات شیمیابی عراق به حلبچه: ۷۶

حملات عراق به نفت‌کش‌های ایران: ۱۶، ۳۸، ۲۲، ۱۶، ۶۵

حملات عراق به تأسیسات و پایانه‌های نفتی ایران: ۱۲۰، ۱۰۹، ۱۰۲، ۱۰۱، ۹۹، ۷۵، ۶۷

۱۲۷، ۱۲۶

حملات عراق به تأسیسات و پایانه‌های نفتی ایران: ۱۸، ۱۶، ۶۵

۱۳۰، ۱۲۹، ۱۲۶، ۱۲۳، ۱۲۰، ۶۸، ۶۶

حملات موشکی عراق به تهران: ۲۵۵، ۲۴۳، ۲۴۲، ۲۴۱

حملات هوایی عراق به منابع و تأسیسات نفتی و اقتصادی ایران: ۱۳۸، ۱۳۷

حمله‌ی امریکا به (دو) سکوی نفتی ایران (در خلیج فارس): ۲۵۶، ۲۵۵، ۱۵۸، ۱۵۲، ۱۴۹، ۱۴۸

حمله‌ی امریکا به (هله‌ی کوپترهای) امریکا به کشتی ایران اجر: ۱۴۴، ۱۴۳، ۱۳۸، ۱۳۶، ۱۳۵، ۱۳۲

حمله‌ی عراق به تأسیسات صنعتی و اقتصادی ایران: ۱۲۲، ۱۲۰، ۲۲

- عملیات کربلایی: ۴، ۲۳۸، ۱۰۹، ۱۰۴، ۷۶، ۵۷، ۳۸، ۲۸، ۲۷، ۵: عملیات کربلایی
- عملیات کربلایی: ۵، ۲۳۸، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۷۹
- عملیات کربلایی: ۸: عملیات کربلایی
- عملیات کربلایی: ۱۰: عملیات کربلایی
- عملیات منظم: ۱۹۴، ۱۸۱، ۲۳۸، ۲۲۵، ۱۹۹، ۱۹۸، ۱۹۷، ۱۹۵، ۱۹۴، ۱۹۳
- عملیات مهران: ۲۸، ۲۰۳، ۱۹۶، ۱۹۴، ۱۸۱، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۲، ۱۰، ۱۸۰، ۲۸، ۱۸۳، ۱۸۲، ۱۸۱
- عملیات نامنظم: ۱۸۱، ۲۰۹، ۲۰۳، ۲۰۲، ۱۹۸، ۱۹۷، ۱۹۶، ۱۸۸، ۱۸۵، ۱۸۲، ۱۸۰، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳
- عملیات نصر: ۴: عملیات نصر
- عملیات نصر: ۵: عملیات نصر
- عملیات نصر: ۶: عملیات نصر
- عملیات نصر: ۷: عملیات نصر
- عملیات نصر: ۸: عملیات نصر
- عملیات والفجر: ۴: عملیات والفجر
- عملیات والفجر (فاو): ۲۳۸، ۱۸۰، ۱۰۹، ۱۰۴، ۷۶، ۵۸، ۱۸۰، ۱۹۸، ۱۹۷، ۲۰۸، ۲۰۷، ۲۰۶، ۱۹۸، ۱۹۷، ۲۰۹
- عملیات والفجر: ۹: عملیات والفجر
- عملیات والفجر (۱۰): عملیات والفجر
- فتح خرمشهر: ۲۵۵، ۱۰۶، ۲۶
- فتح فاو: ۱۵
- فریبگیت موشکانداز کرومبلین: ۹۸، ۹۹
- قایقه‌های تندرو: ۷۶، ۷۷، ۹۰، ۹۶، ۹۸، ۱۲۸، ۱۲۹
- قرارگاه بدر: ۱۸۷
- قرارگاه تاکتیکی تیپ ۳۹: ۲۰۸
- قرارگاه ثامن الانتمه: ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶
- قرارگاه حمزه سید الشهداء: ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷
- قرارگاه خانم الانبیاء: ۷۶
- قرارگاه دریابی نوح: ۷۶
- قرارگاه رمضان: ۱۸۱، ۱۸۴، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۹۲
- قرارگاه فتح: ۲۲۸، ۲۲۶، ۲۲۵، ۲۲۲
- قرارگاه قدس: ۲۱۱، ۲۱۲، ۲۳۱، ۲۲۲، ۲۳۴، ۲۳۵
- قرارگاه کاظمین (ثامن الانتمه): ۲۳۲
- حمله عراق به ناو استارک (حادثه استارک): ۴۷، ۴۱، ۸۱
- حمله عراق به فاو: ۲۴۴، ۲۵۵، ۲۵۶
- حمله موشکی امریکا به هواییم مسافربری ایران: ۲۵۷
- حمله موشکی به ساحل کویت: ۱۲۹، ۱۵۵، ۱۶۰
- حمله موشکی به نفتکش امریکایی: ۱۴۵، ۱۵۵
- حمله هلی کوپترهای امریکایی به قایقه‌های گشتی ایران: ۱۴۱، ۱۴۳
- رزم‌نما موشکانداز ریورز: ۹۸
- رزم‌نما موشکانداز فوکس: ۹۷، ۹۹
- سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (سپاه): ۱۶، ۱۷، ۲۸
- سپاه پاسداران (سپاه پاسداران): ۲۲۲
- سپاه دوم عراق: ۲۱۲
- سپاه کردستان: ۱۸۵
- سپاه یکم عراق: ۱۸۴، ۱۸۵، ۲۲۷، ۲۱۲
- ستاد کل سپاه پاسداران: ۲۳۸
- ستاد مشترک نیروهای مسلح امریکا: ۱۳۹
- سلاح (های) شیمیایی: ۱۰۷، ۱۱۳، ۱۱۱، ۱۰۷، ۱۰۶
- سلاح (های) شیمیایی: ۱۲
- عملیات آبی - خاکی بدر: ۱۸۰، ۷۶، ۱۸۱، ۱۸۰
- عملیات آبی - خاکی خیبر: ۱۸۰، ۷۶
- عملیات بیت المقدس: ۲: عملیات بیت المقدس
- عملیات بیت المقدس: ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۱۹
- عملیات بیت المقدس: ۲۲۷، ۲۳۰، ۲۴۱
- عملیات بیت المقدس: ۳: ۷، ۱۹۷، ۱۹۸، ۲۱۵، ۲۱۶
- عملیات بیت المقدس: ۴: ۲۱۷، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۵
- عملیات خفجی: ۱۳۸
- عملیات ظفر: ۷
- عملیات فتح: ۱۸۴
- عملیات فتح: ۲
- عملیات فتح: ۵: ۱۷، ۱۹۵، ۱۸۲، ۱۸۱، ۲۹، ۲۸
- عملیات کربلایی: ۱: ۲۳۸
- عملیات کربلایی: ۲: ۲۳۸
- عملیات کربلایی: ۳: ۷۷، ۷۶

- قرارگاه کردستان: ۱۹۰  
 قرارگاه نجف: ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۲۰۰، ۲۰۸، ۲۱۱، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۴، ۲۲۵  
 کشتی فرانگین جارت: ۱۳۲  
 کشتی مین روب: ۷۷  
 گاز خردل: ۴۴۸  
 گاز سیانور: ۱۷۲، ۲۰۳  
 گردان شهادت: ۱۸۶  
 گردان‌های جندالله: ۱۸۵  
 گسترش درگیری (جنگ) در خلیج فارس: ۳۲، ۳۱، ۹۳، ۶۸، ۶۷، ۶۵، ۴۰، ۳۹، ۳۸  
 لشکر انصار الرسول: ۲۳۲  
 لشکر هجمل حفیظه الاول عراق: ۱۸۵  
 لشکر نصر: ۱۸۷، ۱۹۳، ۱۹۴، ۲۱۱، ۲۲۰، ۲۱۴، ۲۲۴، ۲۲۲، ۲۲۱  
 لشکر پاسداران: ۲۱۴، ۲۱۱  
 لشکر ۷ ولیعصر<sup>(۴)</sup>: ۲۳۱، ۲۰۸  
 لشکر ۸ نجف: ۲۳۲، ۲۰۳  
 لشکر ۹ بدرا: ۲۳۲، ۱۸۷  
 لشکر ۱۰ سید الشهداء: ۲۱۴، ۲۱۲، ۲۱۱  
 لشکر ۱۱ امیر المؤمنین<sup>(۴)</sup>: ۲۰۸، ۲۳۲، ۲۰۲، ۱۹۴  
 لشکر ۱۴ امام حسین<sup>(۴)</sup>: ۲۰۰، ۱۹۴، ۱۹۳، ۱۹۲، ۱۸۷  
 لشکر ۲۲۲، ۲۰۲  
 لشکر ۱۷ علی بن ابی طالب: ۲۳۲  
 لشکر ۱۹ فجر: ۲۳۱  
 لشکر ۲۱ امام رضا<sup>(۴)</sup>: ۲۱۱، ۲۰۸  
 لشکر ۲۵ کربلا: ۲۳۱، ۲۰۰، ۱۹۴، ۱۹۳، ۱۸۷  
 لشکر ۲۷ محمد رسول الله<sup>(۴)</sup>: ۲۱۱، ۲۰۴  
 لشکر ۳۱ عاشورا: ۲۲۱، ۲۰۰، ۲۱۴، ۲۱۲، ۲۱۱، ۲۰۴  
 لشکر ۳۲ انصار الحسين: ۲۱۲، ۲۱۱، ۲۰۲  
 لشکر ۳۳ المهدی<sup>(۴)</sup>: ۲۳۱، ۲۰۲، ۱۹۴  
 لشکر ۴۱ قائله: ۲۳۲، ۲۰۲، ۱۹۴  
 لشکر ۵۲ قدس: ۲۱۱، ۲۰۸، ۲۰۲، ۲۰۰  
 لشکر ۵۷ حضرت ابوالفضل<sup>(۴)</sup>: ۱۸۹، ۱۸۸، ۱۸۶، ۱۸۵  
 لشکر ۶۵ ویژه شهداء: ۲۰۸، ۱۹۳، ۱۹۰، ۱۸۷، ۱۸۵  
 لشکر ۲۴ پیاده عراق: ۱۸۵  
 لشکر ۲۷ پیاده عراق: ۱۸۵، ۱۸۶
- لشکر ۳۴ پیاده عراق: ۱۸۵  
 لشکر ۳۶ پیاده عراق: ۱۸۵  
 لشکر ۳۹ پیاده عراق: ۱۸۵، ۱۸۴  
 مانور دریایی شهادت: ۱۲۱  
 محور آسوس: ۲۱۶  
 محور بانه - سرددشت: ۱۸۳  
 محور پاسگاه پلیس: ۲۱۸، ۱۸۹  
 محور چناره: ۲۳۳  
 محور سرددشت: ۲۰۴، ۱۸۶  
 محور قرارگاه رمضان: ۱۹۴  
 محور قرارگاه کردستان: ۱۹۳، ۱۸۹  
 محور قرارگاه نجف: ۱۹۳  
 محور قشن: ۱۹۳  
 محور قیمیش: ۲۱۲، ۲۱۱  
 محور کاریزه: ۲۱۹  
 محور گاو: ۱۸۹، ۱۹۰  
 محور گوزبل - دشت سازان: ۲۳۲  
 محور ماوت: ۱۹۲، ۱۹۰، ۱۹۱، ۱۹۰، ۲۱۹، ۲۱۲، ۲۰۹، ۷۶، ۷۵، ۷۴، ۶۸، ۶۶، ۳۲، ۱۶، ۱۱  
 مقابله به مثل: ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۹۰، ۷۷  
 ۱۵۴  
 موشک اسکاد: ۲۴۳، ۲۴۲  
 موشک اگزوسم: ۴۷  
 موشک تام هاوك: ۹۷  
 موشک سام: ۲۲۸  
 موشک سام ۷: ۲۲۸  
 موشک سی اسپارو: ۹۷  
 موشک ضد سطحی هارپیون: ۹۸، ۹۷  
 موشک کرم ابریشم: ۹۰، ۷۲، ۱۴۵، ۱۲۹، ۹۸، ۹۶  
 ۱۴۶  
 موشک هوایی استاندارد: ۹۸  
 ناو استارک: ۴۷، ۴۸، ۸۴، ۸۳، ۸۲، ۸۱  
 ناو فرماندهی لاسال: ۱۴۰، ۱۳۹، ۱۳۲، ۹۶  
 ناو هوایپمایر جان اف کنندی: ۹۷  
 ناو هوایپمایر کانستنیشن: ۹۷، ۹۶  
 ناو هوایپمایر کیتنی هاوك: ۹۷، ۷۳  
 ناوشنک چاندلر: ۹۸  
 ناوشنک موشک انداز کید: ۹۹، ۹۷  
 ناوگان دریایی امریکا: ۱۰۲، ۷۲، ۳۹  
 نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران: ۱۳۲، ۷۷

- |     |                               |  |
|-----|-------------------------------|--|
| ۲۰۰ | هلی کوبتر کبری:               | نیروی دریایی امریکا:                       |
| ۷۷  | هلی کوبترهای اوایج، هیوز:     | ۱۰۱، ۹۷، ۸۴، ۷۲، ۷۰، ۱۰۰، ۹۷، ۷۲، ۱۳۳، ۱۳۲ |
| ۱۰۲ | هلی کوبترهای مین روب:         | ۱۵۴، ۱۴۸، ۱۴۷، ۱۴۰، ۱۳۳، ۱۳۲               |
| ۹۷  | هوایپیمای A-7:                | نیروی دریایی سپاه:                         |
| ۹۷  | هوایپیمای S3-Vikiny           | ۱۹۷، ۱۴۵، ۱۴۰، ۹۷، ۹۶، ۷۷، ۷۶              |
| ۹۷  | هوایپیمای F-14:               | نیروی دریایی شوروی:                        |
| ۹۷  | هوایپیمای شکاری F-18:         | ۷۳   |
| ۲۳۱ | هوانیروز ارتش:                | ۲۳۱  |
| ۲۳۱ | هوانیروز زمینی سپاه پاسداران: | نیروی زمینی ارتش:                          |
| ۲۳۸ | هوانیروز کرمان:               | ۱۹۷، ۱۸۳، ۱۸۱، ۱۷۹                         |
| ۲۳۸ | هوانیروز عراق:                | نیروی هوایی عراق:                          |
| ۲۲۰ | هلی کوبتر:                    | ۱۲۰  |
| ۲۲۰ | هلی کوبتر کبری:               | ۲۰۶  |

## اصطلاحات و اقدامات سیاسی

- سازمان مجاهدین خلق (منافقین): ۴۱، ۱۹۰، ۲۰۳

صالح: ۲۵۸

صالح: ۴۶، ۴۴، ۴۳، ۴۱، ۴۰، ۳۷، ۳۶، ۳۲، ۳۱، ۳۴

صالح: ۱۱۲، ۱۰۷، ۹۵، ۹۳، ۹۲، ۸۴، ۵۴، ۵۳، ۴۹، ۴۸

صالح: ۲۵۰، ۲۴۴، ۱۵۹، ۱۳۸، ۱۳۶، ۱۳۰، ۱۱۷، ۱۱۵

صالح: ۲۵۶، ۲۵۱

عبور نفت از تنگی هرمز: ۴۶

عمليات استانچ: ۶۵

قدرت‌های بزرگ: ۲۳، ۲۵، ۳۲، ۵۷، ۵۶، ۵۰

قدرت‌های بزرگ: ۷۵، ۷۴، ۷۶، ۷۵

فرارداد ۱۹۷۵ الجزایر: ۱۰۵

قطع نامه: ۱۰۶، ۴۷۹

قطع نامه: ۱۰۷: ۵۱۴

قطع نامه: ۱۱۳: ۵۸۸

قطع نامه: ۱۱۲، ۱۰۶، ۹۲، ۴۸، ۴۲، ۳۲، ۲۲، ۱۶

قطع نامه: ۱۱۷، ۱۱۶، ۱۱۵، ۱۱۴، ۱۱۳، ۱۱۲، ۱۰۸

قطع نامه: ۲۵۶، ۲۵۴، ۱۶۰، ۱۳۷، ۱۲۱، ۱۱۹، ۱۱۸

کنترالها: ۲۵۸، ۲۵۷

کنوارسیون سال ۱۹۲۵ زنو: ۲۵۲

گروگان گیری در لبنان: ۳۹

گروگان‌های امریکایی در لبنان: ۴۴، ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۲۵

ماجراهی مکفارلین (ایران گیت): ۳۷، ۳۸، ۴۰، ۴۱، ۴۳، ۴۴، ۴۶، ۴۹، ۵۳، ۵۵، ۵۷، ۶۷، ۶۹، ۸۷، ۸۶، ۸۳

محاصره نفت ایران: ۲۵۶، ۱۳۵، ۱۰۴

نیروهای کرد معارض: ۱۸۳، ۱۸۲، ۱۸۱، ۱۹۷، ۱۸۴

محاصره نفت ایران: ۲۵۳، ۲۴۷، ۲۳۴، ۲۲۳، ۲۲۶، ۲۱۷، ۲۱۶، ۲۰۳

آتش‌سی: ۲۹، ۳۵، ۹۵، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۰۹، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۶، ۱۳۷، ۱۳۸

آزادی کشتی رانی در خلیج فارس (تنگه‌ی هرمز): ۴۶

آزادی گروگان‌ها در لبنان: ۴۳

ابرقدرت‌ها، دو ابرقدرت: ۱۲، ۲۷، ۳۶، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۲۷، ۲۵۴

اتحادیه‌ی مهندسی کردستان عراق: ۱۸۶، ۲۳۸

اجاره‌ی سه کشتی (نفتکش) شوروی به کویت: ۲۲

بحران در خلیج فارس: ۱۶، ۶۵، ۸۵

اسکورت نفتکش‌ها: ۱۶، ۴۲، ۷۲، ۷۰، ۶۸، ۶۷، ۴۸، ۴۲، ۷۳

اسکورت نفتکش‌ها: ۱۰۰، ۹۹، ۹۸، ۹۶، ۹۳، ۹۱، ۸۷، ۸۵، ۷۷، ۷۳

بحران در خلیج فارس: ۱۱۱، ۶۸، ۶۶، ۲۲، ۱۶

تحریم اقتصادی (تجاری) ایران: ۲۷، ۱۶۰، ۱۱۱

تحریم تسلیحاتی ایران: ۴۵، ۵۰، ۱۳۷، ۱۳۶، ۱۳۴

تحریم خرید نفت ایران: ۱۶۱

تحریم صادرات ایران: ۱۶۱

تحریم نظامی ایران: ۹۴، ۳۵

تحریم واردات از ایران: ۱۶۱

تهاجم (حمله) سعودی به حجاج ایرانی: ۱۳۸، ۱۳۵

جهان (دینی) عرب: ۸۶، ۷۰، ۳۴، ۲۵، ۳۱

حضور امریکا در خلیج فارس: ۵۵، ۴۸، ۴۲، ۳۶، ۳۱

سازمان آزاده، بخش، فلسطین، (ساف): ۵۶، ۱۱۹، ۹۳، ۹۱، ۸۱، ۸۰

سازمان: آزاده، بخش، فلسطین، (ساف): ۵۴، ۵۳

## کشتی‌ها و نفت‌کش‌ها

- نفت‌کش خارک: ۲۶۹
- نفت‌کش خارک ۳: ۲۶۸
- نفت‌کش خارک ۴-۵: ۲۶۷
- نفت‌کش خارک ۵: ۲۶۹، ۲۶۵
- نفت‌کش خیبر: ۲۶۵
- نفت‌کش دنا: ۲۶۴
- نفت‌کش روسا: ۲۶۶
- نفت‌کش سانگاری: ۱۴۵
- نفت‌کش سوسنگرد: ۲۶۸، ۲۶۵
- نفت‌کش سی‌اوایز جانت: ۲۶۸ ۲۶۶
- نفت‌کش شابل: ۲۶۵
- نفت‌کش شایینگ استار: ۲۶۶
- نفت‌کش شوش: ۲۶۵
- نفت‌کش شیرکوه: ۲۶۹
- نفت‌کش شیروان: ۲۶۵
- نفت‌کش فری اینتر پرایز: ۲۶۸
- نفت‌کش فورچون شیپ: ۲۶۷
- نفت‌کش کورال اکیپ: ۲۶۹، ۲۶۵
- نفت‌کش گاز پرنس: ۹۹
- نفت‌کش لیدی اسکای: ۲۶۴
- نفت‌کش لیگاسی: ۲۶۶
- نفت‌کش مارشال چخوف: ۸۱، ۷۳
- نفت‌کش مارشال مایکوپ: ۷۳
- نفت‌کش ماریانتی - ام: ۲۶۶
- نفت‌کش مارلین: ۲۶۵
- نفت‌کش مارلین: ۲۶۶، ۲۶۵
- نفت‌کش مکابوینت: ۲۶۴
- نفت‌کش میکرونوس: ۲۶۶
- نفت‌کش نیکوس کازانتزاکیس: ۲۶۴
- نفت‌کش وايت رز: ۲۶۸
- نفت‌کش ورلد آدمیرال: ۲۶۶
- نفت‌کش ورلد پتروبراس: ۲۶۸
- نفت‌کش هیرا -۴: ۲۶۴
- نفت‌کش یونایتد نجر: ۲۶۹
- یدک‌کش خسرا: ۲۶۵
- آتش‌خوار سالواییان: ۲۶۷
- نفت‌کش رد الکبری: ۱۴۰
- خطوط لوله نفتی عراق به ترکیه: ۲۴۵
- شناور بوسف: ۲۶۷
- کشتی افتخار: ۲۶۹
- کشتی ایران اجر: ۱۳۴، ۱۳۲، ۷۷
- کشتی ایران صداقت: ۲۶۸
- کشتی ایران کلام: ۲۶۵
- کشتی باری ایران سپاه: ۷۷
- کشتی تدارکاتی بیگ اورنج: ۲۶۵
- کشتی سلمان: ۲۶۹
- کشتی صیادی سنتل بلک: ۲۶۶
- کشتی می می ام: ۲۶۸
- نفت‌کش ارباد: ۲۶۴
- نفت‌کش استارای: ۲۶۵
- نفت‌کش استنلیکان: ۲۶۷
- نفت‌کش اشیل: ۲۶۴
- نفت‌کش اکتبینا: ۲۶۷
- نفت‌کش الموت: ۱۰۰
- نفت‌کش الوند: ۱۲۷
- نفت‌کش اوچ: ۲۶۴
- نفت‌کش باگرامیان: ۷۳
- نفت‌کش بریجتون: ۱۰۳، ۱۰۲، ۱۰۱، ۹۹
- نفت‌کش بورما اینتر پرایس: ۲۶۸
- نفت‌کش پاییت: ۲۶۴
- نفت‌کش پلیکان: ۲۶۴
- نفت‌کش پولیکن: ۲۶۴
- نفت‌کش پیکاسو: ۲۶۶
- نفت‌کش پیکاموس: ۲۶۶
- نفت‌کش نفتان: ۲۶۸، ۲۶۷
- نفت‌کش تنایسیتی: ۲۶۴
- نفت‌کش تئیاناکن: ۲۶۷
- نفت‌کش توچال: ۲۶۷
- نفت‌کش تهران: ۲۶۹